

PHILOXENUS,

sive

de Onkelosi, chaldaica Pentateuchi versione,

Dissertatio hermeneutico-critica,

in qua

veteris Paraphrastae a textu hebraico crebrae deflexiones
in XXXII classes distribuuntur,

et lucido, novoque ordine illustrantur;

atque CCCCL in locis, variae ejusdem versionis lectio-
nes perpenduntur, et ex antiquioribus et rarioribus
editionibus, codicibusque, emendantur.

Accedit Appendix,

ubi de Lingua Syriaca, ac de Syriasmis in chaldaicis
Paraphrasibus, disseritur;

et CXXV ejusdem Linguae vocabula, in eisdem Paraphra-
sibus occurrentia, vel in editionibus corrupta, vel in hebraeo-
chaldaicis celebrioribus Lexicis aut omissa, aut minus
recte interpretata, explicantur,

Et coronidis instar,

chaldaica Psalterii versionis, ex perraro Psalterio octuplo
Justiniani, emendat^{ur} jungitur.

SAMUELE DAVIDE LUZZATTO.

in Collegio Rabbिनico Patavino, Professore.

הוצאת והדפוס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ט

Viennae,

Typis ANTONII Nobilis de SCHEID, caes. reg. priv. Typographi.

MDCCLXXX.

אוהב ג

מאמר מחקרי

על תרגום אנקלוס הגרע"ה.

ע ם

ב"אור דרכיו ונתיבותיו בתרגומו.

שלשים ושנים נתיבות חכמה.

ועם ארבע מאות וחמשים הגהות וחלופי נסחאות מלוקטות מקפריס עתיקים יקרים וצלתי מלויים, מהם צדפוס ומהם כתיבת יד;

ואחריו

נוספות

בהודעת קצות דרכי לשון סורי הקרוב ללשון ארמית.

ומה שבה בתרגומים נוהג מנהג לשון סורי;

ועם קל"ב הגהות וחלופי נסחאות בתרגום תהלים.

לקוחות מדפוס קודם לדפוס צונזנינג:

יראו ישרים וישמחו

ל.ה.

מלאו ר"ל צט

שמואל דוד לוצאטו

פראָפּעסאָר בקאָללעגיום ראביניקום בעיר פאדובה.

ו ו י ע ן, צגנת תק"ן לפ"ק

גערדוקט בי"א אנטאָן ערלעס פֿאַן שמיד, קייזערל' קעניגל' פרוויל' בוכדרוקער אונד בוכהענדלער.

הקדמה

אמר הצעיר שמואל דוד בן חזקיה לולאטו, כאשר שבו אבותינו מצבל אל הארץ אשר נתן ה' לאבותם, מקץ שצעים שנה אשר ישבו בקרב עובדי אלילים, מקום אשר לולא ה' לבאות הותיר להם ערידי קגלה, כמעט שכחו לשונם ותורתם, ויתערבו בגוים להיות לעם אחד, התחזקו השרידים ההם אשר הותיר ה' בחוכם להשיב התורה לאיתנה, ותהי ראשית מלאכתם לקרוא באזני העם בקשר תורת האלהים; ואולם כי לא היו רוב העם מציינים דברי התורה, ככחצם וכלשונם, כי לא היו נוכרים לדבר יהודית, גם זאת עשו להם מלדיקי הרבים אשר ציניהם, לפרוש להם את פי ה' בלשון אחרת אשר שפתיהם צרור מללו ולא כדור אזניהם נשמע, ויקראו בקשר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויצינו במקרא, מפורש זה תרגום.

ומאז והלאה גם כי ישבו על ארלם לבטח, רחוקים מצני צבלודבר אין להם עניהם, וגם כי אצרה אצור מלכות עשך, ויושבי לצ קמי זרים נושלו בהם, עוד לשון ארנונית כותרה בקרב צח ליון, ועוד העם מרזרים צה וכוחצים צה איש אל רעהו, לא נשאר פלטה ללשון יהודה כי אם בקרב החכמים, אשר שונרו ידיעתה בתלמודם, וצח יקרו התפלות, וצח הודיעו את אלנוידיהם את חקי האלהים ודרכי המוקר והמזונה, ככל אשר אנחנו רואים בפרקי אבות וצכל יתר המשנה. ומן העת ההיא החלה לשון יהודה לענות ויעיל תפארה, ולהקרא בשם הנכבד לשון הקדש, כי אז לא הייתה עוד כימי קדם שפת ההמון, שפת העם והכהן, שפת העבד ואדוניו, שפת השפחה והגברת, רק הוסיף גצולה בקדש, לדבר צה לפני האלהים, וללנווד צה את חקותיו ואת תורותיו, וכן נולדו סנקראהצס לישן ביו. קודשא (תרגום ירושלמי המכונה ליונתן בראשית ל"א מ"א ומ"ה י"ג) כלומר הלשון המרוברת בצנית המקדש, אשר שם הכהנים והשופטים, ונשם תורה יולאה לכל ישראל; וידוע הדבר כי בקפרי הקדש לא כמלא זכר לשם זה לשון הקדש, רק זה שמה אשר יקראו לה שפת

כניען

בנען (ישעי' י"ט י"ח) או יהודית (מלכים ז' י"ט כ"ו וכ"ח וישעי' ל"ו י"א וי"ג ונחמיה י"ג כ"ד).

וכי ישאל איש: לשון ארמית בארץ ישראל למה? ואיככה לא אבד זכרה ונקרב בני ישראל בשפתם על אדמתם ציני הצית השני? — נשיבהו כי העולים ציני עזרא מתי מקפר היו, וכל ימי הצית לא חדלו יום יום אנשים העוזבים ארץ צבל ועולים איש וציתו לשכון בארץ יהודה, והעולים האלה הם אשר המשיכו ונתשלט לשון ארמית בקרב ישראל, וזו קצה טקפת על אחרת, אשר היא כי כל העולים הראשונים היו מדברים בלשון ההיא, ואינם מכירים לדבר יהודית.

והנה כל ימי הצית נושך החק והמנהג לתרגם התורה באזני העם בלשון ארמית, הקורא קורא בקפר, והמתרגם עומד על ידו ומתרגם על פה, אך לא היה התרגום כחז על קפר, כי כושפט תורה שצבל פה ונשפטן, כי גם הוא כמות ביאור התורה, ולא ניתן להכתב.

כי אמנם ראוי לדעת כי חכמי צית שני, זכרונם לברכה, כל מאמלי כחם התאמרו, ובכל חכמתם התחכמו, להקיר מכשול הפירוד והמחלוקת ונקרב עדת ה', ועל כן לא נוסדו ההלכות והמשפטים בכתב, כי אם על פה, לצל יוכל איש להתחכם ונעלמו בקריאת הקפרים, ומחוד כך ילא לפנות לו דרך לעלמו, ולעשות לו תורה חדשה ככל אשר יעלה על רוחו, וכאשר יקרה צדורות האלה בכל החכמות ובכל הלמודים, כי אחרי היות הלמודים כלם ערוכים כשלחן ציד כל אדם, כל החפץ ינלא את ידו, והתברך בלצבו לאמר חכם חכמים אני, ותקל החכמה צעיני העם, ואין אדם אשר יוכל לאמר לחברו אני גדול מומך, החולה בא צושפט את הרופא, וצבל הדין מחפם את מלינו, ופני החכמות משתנים יום יום, אין מראיהן עומד צעינין, ירהבו הנער צזקן, ואשר גבלו ראשונים וקיימיהו וקצלוהו דור אחר דור, ישחקו עליו לעירים לימים, ושמוהו מרמק כחמר חולות. ואם אמנם כל זה עוז ומועיל בכל החכמות ובכל המלאכות, כי ישועטו רבים ומרבה הדעת, הלא רע ומר הוא צדצרי התורה והאמונה, כי הוא גורם נחוק האחדות באומה, ופלוג הכתות השונאות זו את זו. על כן התחכמו חכמינו הראשונים, זכר לדיקים לברכה, להניח התורה כקפר החתום לפני ההמון, צלי יוכל איש לדעת מוננה רק את אשר יראו הם עוז ויפה לגלות לו מוננה, כפי אשר יראוהו מוכשר לקבלו ולא יזיק

לו; וכבר דרשו בלרוב חכמי צמחמה כן נותן לבקיל כבוד על התלמוד תורה לתלמיד שאינו הגון.

והעד הנאמן המוכיח צדירות כי ההמון אשר לא למד היה מגורש צימים ההם מהסתפח בנחלת החורה כלל קודמו, אם לא יהיה יולד מציחו וינך לשמוע דבר ה' מפי החכמים והקופרים ונלמדי הנערים, העד הנאמן על זה הוא אמרם בתלמוד (כדיתות י"ג ושאר מקומות) זיל קרי בי רב הוא, שהמכוון בו הוא לאמר דבר זה פשוט הוא ומוכן מלשון התורה עליו, ואין לאדם כי אם לקרוא בחורה למען דעת אותו; והנה לא אמרו זיל קרי בקפרא, או זיל קרי בצמחמה, רק זיל קרי צי רב, כלומר, אם שכחתי או אם לא למדתי, לך כך ציתה התלמוד הקביל בחורה עם הילדים, ומתרגם ומפרש להם דבריה, ושם תלמוד דבר זה: ואם היתה ציד עם הארץ התורה כתובה תרגום, כדעת בעל מאור עינים (פרק תשיעי), לא אמרו לך קרא צבית הרב, אבל קרא צביתך או צבית חבדך בחורה הכתובה ארמית.

ומן הטעם הזה עלמו היה מה שלא עשו צדירות ההמה ליונים לקריאה, כעו הנקדות והטעמים אשר צידו היום, אשר חודשו אחרי חתימת התלמוד, כאשר החלה תורה שבעל פה להכתב על ספר, כי גם המשנה והתלמוד על פה חוצרו ועל פה נשמרו, כלשון רש"י (מליעא ל"ג) העובקים במקרא תדה וליגה וודה, שהמשנה והתלמוד יפים ממנה, מפני שתלויים בגירסא ומשתכחין, שצימיהם לא היה תלמוד ככתב, וגם לא היה ניתן להכתב, אלא לפי שנחנעטו הלצרות התחילו דורותינו לכתב עכ"ל. והקפס התעולה ר' עזריה בעל ק' ת"ע אחרי אשר הבין מנאמרם (כדריס ל"ז) מפורש זה תרגום, שכתבוהו על ספר, הציא מזה ראייה (צפרק תשעה ושמעם מקפרו) כי גם מה שאמרו ושם שכל אלו הפקוקים ויצטו במקרא אלו פסקי טעמים, ואמרי לה אלו התכרות, המכוון להם שכתבו ליוני ההפסקות והנגינות על ספר, וכן המסרות.

ואנחנו צדרכנו כלך וזה נחזיק, ולא כעה ממנה ימין ושאל, ונאמר כי כל ימי הצית השני נמשך המנהג צישראל להשמיע אל העם תרגום התורה בלשון ארמית, ומצלי שיהיה לתרגום ההוא מטבע קצוע, לא ככתב ולא על פה, רק כל מלמד היה מתרגם לתלמידיו כפי אשר תשיג יד הכרתו, וכל תורגמן היה מתרגם לרבים כפי חכמתו, המעט היא אם רבה, ואין כסף.

כפק בן חלוף עלום היה כמלא בין תרגום תורגמן זה ובין תרגום תורגמן אחר, בין תרגום מלמד אחר ובין תרגום מלמד אחר, וכן נמשך הענין כל ימי הצית השני, עד ימי אנקלוס דוגר.

האיש הנכבד הזה, אשר עזב עבודת אלהי נכר הארץ, לצא לחקות תחת כנפי האמת, התגיייר קרוצ לשנת שלשת אלפים ושמונה מאות למניננו, כעשרים או שלשים שנה לפני החרבן, והוא אשר שרף שבעים מנה לורי על מות רבן גמליאל הזקן בן צור של הלל ואציו של רבן שמעון הגהרני בחרבן; ואיננו המוזכר בפרק הניזקין אשר התגיייר ימים אחר החרבן, (ובכוף החלק הראשון מן המאמר הזה אציא ראיה ברורה להוכיח כי צפני הצית נעשה תרגום אנקלוס); גם לא קבל מהלל ומשמאי, כי הם קדמו לחרבן מאה שנה.

הלדיק הזה צחן ונקה כמה היחה התורה מפקדת מהודה והדרה צעיני ההמון, ועל הכל צעיני הגרים וצעיני הנכרים (כי גם נכרים היו באים ושומעים צבתי כנכת קריאת התורה ותרגומה) על ידי התרגומים המתחלפים, וזאלי גם כן מוטובשים, ולא מכולכלים בתצונה ובדעת, אשר היו התורגמנים ומשמיעים באזניהם; וידצוהו לצו לשום פניו לתקן המעוות הגדול הזה. כי אמנם אין להכחיש, כי רבים היו צימיו בישראל החכמים והנבונים אשר היו כדי והותר לראות הקלקול הזה ולחקרו; אך גליי הדצר וידוע, כי ההרגל מיפה כל דצר צעיני המורגלים צו, וכל הנגעים אדם רואה חרץ מנגעי עלמו, ומזה נמשך כי חלוף התרגומים, ומצוטס גם כן, לא היה נכנס לחכמי ישראל, כאשר היה נרגש אל הנכרי, אשר בא מעם אחר ושומע דברי התורה אשר לא שומע אצו מעולם.

אשר על כן, אחרי אשר לוד הלדיק הזה כמלאת שפקו תורה שבכתב ותורה שבעל פה מפי רבן גמליאל הזקן ורבן שמעון צור ורבן יוחנן בן זכאי, התעורר וקץ ימים להעמיד בישראל תרגום מתוקן בחכמה בתצונה ובדעת, אשר יקיר כל ממשול מלפני העם ומלפני הגרים, ואשר ישים ישראל ותורתם לכבוד והדר צעיני הנכרים, לצלתי תחרחק כפסם אם ישא לצם אותם לצא לחקות תחת כנפי השכינה, וגם שיליל ישראל מהיות לקלק צעיני העמים; ואומר תרגומו לפני גדולי החכמים אשר היו צימים ההם, דצי אליעזר ורצי יהושע, והם קמוו את ידיהם על מלאכתו, כי שדה צעיניהם, וישינוהו לחק בישראל, מפיו ילמדו התורגמנים והמלמדים, ויתרגמו כוהו.

ומאשר הסכימו הגדולים ההם על תרגומו וקיימוהו ואשרוהו, נמשך
 שאמרו עליו בתלמוד (מגלה ג') כי מפיהם אונר תרגומו, גם כי הוא
 בחכמתו יקדו ולא מפיהם, גם לא היה תלמידם, ואם אמת היה שפיהם
 אמרו, למה נקרא שמו עליו? אבל הכוונה שהסכימו עליו, והיו עמו
 בעלה אחת, ואולי בקלת המקומות לקח מהם עלה ומחכמתם הוסיף לקח.
 תרגום של תורה אנקלוס הגר אמרו, אמרו ולא כתבו, כי בכלל
 תורה שבעל פה הוא, אשר לא הותרה להכתב עד דורות הרבה אחרי
 החרב; וכן מלאנו בתלמוד ירושלמי (פרק הקורא עומד): רבי שמואל
 בר רב ילחק חמא חד קפפר מושיט תרגומא מן גו קפרא, אמר ליה אפיך
 לך, דברים שנאמרו בפה בפה, ודברים שגאמרו בכתב בכתב. ואם הייתה
 קריאת התרגום צקפר אקורה צימי רבי שמואל בר רב ילחק, אשר היה
 אחרי רבי יוסן, בנאותים וחמשים שנה אחרי החרב, ראה ושפוט אם
 הייתה נותרת צימי אנקלוס, או קודם לבן כל ימי הצית, בדעת רבי
 עזריה.

ולפי דרכו יפה יוצן איך היה כי שמי גדולי הטורים (Origenes et
 Hieronymus) אשר ידעו להק וכל עסקם בחקירת פשטיה כתובים, לא
 הזבירו שום מקום לא תרגום אנקלוס ולא תרגום יצ"ע, אשר מזה נמשכו
 קלת מחכמי העמים להכחיש קדמות התרגומים; ולפי שטתי הדבר פשוט,
 כי היו התרגומים צימיהם, אבל לא בכתב, על כן לא הזכירום.
 ומאשר לא כתב אנקלוס את תרגומו על קפרי, צי אם על פה אמרו,
 נמשך כי עם היות תרגומו מקובל בקרב ישראל, עוד לא בטלו חלופי
 התרגומים יוכל וכל. הלא תראה במשנה (פרק הקורא עומד) המכנה
 צעריות משתקין אחרו, האומר ומזרעך לא תתן להעביר למלך לא תתן
 לאעבדא בארמייתא משתקין אחרו צמיפה, ופירשו בתלמוד המכנה צעריות
 תני רב יוקף קלון אציו וקלון אמו, ופירש"י במתרגם קללא דאבון וקללא
 דאמד (ובמסכת קופרים פרק ט' הלכה א') פירוש אחר, שאומר עריתא
 דאבון ועריתא דאמיה, שמכנה הלשון לנכתר ולא לנכת, וצירושלמי (סם)
 אלין דמתרגמין עמי צני ישראל, כמה דאנא רחמן צמיא כן תהוון רחמין
 בארעא, תורתא או רחלא יתה וית צרה לא תכקון תרויהון צימא חד,
 לא עבדין טבאות. וכן בצראשית רבא (פרשה ק"א) רבני דדון היו אשורים
 ולעושים ולאומים, רבי שמואל בר נחמן אמר אף על גב דאינון מתרגמין
 ואמרין

ואמרינן תגרינן לפדין ורשטי אומין, כלהון ראשי אומות הן. ועוד טס (פרשה ע') ועיני לאה רכות, אימוריה דרבי יוחנן חרגס קדמוהי ועיני לאה הון רכיבן, אמר ליה עיכא דאמך הון רכיבן, ומהו רכות, רכות עבדיה. אשר מכל אלה יתבאר, כי עדיין צימני חכמי המשנה והתלמוד לא היה לתורגמנים שפה אחת ודברים אחדים, ואין זאת רק כאשר אמרתי שהיה התרגום צעל פה, עד הדורות שאחר חתימת התלמוד, דורות אשר אין לנו מהם כפרים, והם הדורות אשר מהם קבלנו כל תורה שצעל פה, כי צהם נכתבו על כפר המשנה והתלמוד והמדרשים, וצהם החלו כפרי הקדש להקדש בנקודות ובעצמים.

והנה מימי קדם ועד היום לא חדלו יראי חטא שבישראל לקרוא הפרשה ומי שצח צטצתו שנים ומקרא ואחד תרגום על פי מאמר רבי אמי (ברכות ח') לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הלצור שנים ומקרא ואחד תרגום, ואפילו עטרות ודיבון. ועם כל הכבוד הזה הגעשה לתרגום אנקלוס, ראוי להפלא איך לא התעורר גם אחד מחכמי האומה לחבר עליו כפר לבאר דרכיו ונתיבותיו; והנה חכמי התוספות כבר העידו (טס) כי התרגום מפרש צמה שאין ללמוד מן העברי, וגם כל האיש אשר ישים עינו על תרגום אנקלוס צעיניו יראה כי איננו פירוש המלות בלבד, כי במקומות הרבה הוא נועה מלשון הכתוב, פעמים צטנוי הלשון עם שמירת הענין, ופעמים צטנוי הענין גם כן.

והלא זאת תמיהה רבה ועלומה על חופשי התורה, איך רצו ויעלמו הפירושים והחדושים אשר נכתבו על המשנה ועל התלמוד והמדרשים, ותרגום אנקלוס אשר הוא קודם לכלם בזמן, כי מפי רבי אליעזר ורבי יהושע נאמר, והמשנה נאמרה מפי תלמידי רבי עקיבא תלמידים, והוא נכבד בכל בית ישראל, עד היות הקריאה צו רק קצוע צאומה, מה שאין כן המשנה והתלמוד, ועם כל זה לא חובר עליו גם פירוש אחד.

הן אמת כי רש"י ורמב"ן, שני נשיאי המפרשים, מרצים להזכיר בפירושיהם תרגום אנקלוס, אך אין זה מאתם רק במקרה, כדי להקתייע ומנו, או לחלוק עליו ולדחות דבריו, וקוף קוף אין פירוש התרגום עקר אללה, כי אם טפלה.

הרמב"ם צומרה הנצרכים (פרק כ"ז ומ"ח) התחיל לכפר צטצחו של אנקלוס, ולהגיד תהלתו בקרב ישראל, אך גם הוא לא גשה אלא כלאחר

יד, כדי להקטייע ומנוו בציעול הגשמות, ולא הזכיר מחמתו של אנקלוס
 בתרגומו רק חלק קטן מאד, כי אונס אין הרחקת הגשמות טעם מקפיק
 לכל השנויים אשר טנה בתרגומו בחלוף מלשון המקרא.

אחר כן בא דעה וחקרו, הוא הרמז'ן, הוא צפרשת ויגש (על
 פקוק אנכי ארד עונך מלרימה) הוכיח צצירור כי לא היתה הרחקת הגשמות
 עקר כוונת אנקלוס בתרגומו, ואולם אם נבקש ונאחר ונה היתה אם כן
 תכלית כוונת המתרגם ההוא, את זאת קתם ולא פירש, רק הודיע דרך
 כלל שהם קודות ידועים לנשכילים.

אחרי הגדולים האלה קם ר' ילחק עראמה, ובכפרו החשוב עקדת
 ילחק (שער ל"א) כתב בחלי דף על אנקלוס ועל תרגומו, ונשפט את שני
 המאורות הגדולים אשר קדמוהו, ונטה מעל דרכם, וראה והצין כי לא
 על מרכז אחד לצד יקוצו כל השנויים אשר טנה אנקלוס בלשונו, ודבריו
 מלאים חן ושכל טעם, ראיתי להעתיק במקום הזה תחלתם וקופם.

אמר: והנראה אלי צזה כי הנה אנקלוס לא תלה עלונו בכל אלה
 „הלשונות על יחד אחת, אבל כיון אל צחינות רצות מתחלפות; יש להרחקת
 „הגשמות, ויש להרחקת ההתפעלות, ויש לדרך כבוד, ויש להארות הענין
 „והתיחדותו, ובכל אחד מהם יתחלף מלד מן הלדדים אשר יאות לפי הפרשה”.

וקוף דבריו: ואחשוב כי צזה וכזה ילדק בכל אלו הענינים, מצלי
 „שכלטנד להתלות בפילוכופיאה, גם לא בדברים קחוניים וחתוניים” עכ”ל.

אונס ימים ושנים לפני המוצר הזה כצר קם איש אשר התעורר
 לבחוב ציבורים על תרגום אנקלוס, אפק כי נשאר קפרו עומן צחשך ואיש
 לא ידעו, עד אשר הקרה ה' אלהי לפני, ומנאחיו מושלך צין צלויי הקפרים
 הגנרזים צעליית צית הכנכת ועוונדים לקצורה, ואראהו ואחמול עליו,
 ואחמדהו ואקחהו, ואציאהו אל ציתי, והנה הוא שלם מראש ועד קוף,
 איננו חקר דבר, רק שמו ושם כותבו איננו כתוב עליו, ואני אקראהו
 צסם קפר יאר, כי צטנת יא”ד לאלף הששי הועתק, כי כן כתוב צקופו.
 וזאת תחלת הקפר: חבור זה נעשה לצאר כמה מלות וקפקות בתרגום
 „אנקלוס, וגם לצאר מוקלת טעמי חלופי נקחאות טצתרגום איזה חומש
 ונשאר נוקחאות הנוללות.

„הן אלה קלות דרכי אנקלוס ע”ה, ולהרחיק הגשמות עקר כוונתו.
 „ולפעמים ידבר לפי הענין ולא אחר לשון הקדש, כגון מלאחד ודמעך

"זכור, פן תקדש המלאה דמעת, וכמלאה מן היקצ וכמלאחא; ולפעמים
 לפי הנאות צלשון, ולא אחר דקדוק לשון המקרא, כמו רוקס ליר,
 "מקרא קדש אדמת קדש, אשר היה שם אהלה בתחלה דלך לך, ופרעה
 "חולם חלם; ולפעמים הפך משמעות הכתוב, כמו שאת עמקא; ולפעמים
 "יחיד במקום רבים, כמו את חטאי קורחני, את מכאוציו כיצהון, ורבים
 "במקום יחיד כמו בטרם תבא אליהן המילדת עד דלא עלא לותהין חיתא,
 "אם יהיה נדחך אם יהויין גלוותך, פשע אחיד חוצי אחד; ולפעמים כמו
 "פירוש, כגון ויעבור את הכהר דפרשת וילא שחרגם פרת, לעשות מלאמתו
 "דיוקף; ולפעמים כנגד פשט הכתוב, כגון לא אעלה בקרצך לא אכלק
 "שכנתי מצינך, רגע אחד אעלה בקרצך אכלק שכנתי מצינך, וכגון אורריך
 "ארור ומצרכיך צרוך ליעך וצריכך, ולא תרגם כן גצי ואצרכה מצרכיך
 "שחרגם ואצרך מצרכך, וכן ההוא אמר ולא יעשה ודצר ולא יקימנה,
 "וכן לקראת נחשים שחרגם אליהן לקדמות נחשיא, וכן מקולר רוח לאחת
 "הנקחאות; ולפעמים כנוי, כגון דאו כי רעה נגד פניכס לפי מה
 "שכתבו, וכן ועיני לאה רכות, האשה הכושית; ולפעמים המוקדם
 "מאוחר, כגון לפרעה לחיווט, וכן ואת שתי קלות שתי העצמות, כי
 "לא המטיר ה', כי כמוד כפרעה שחרגם כפרעה כן את; ולפעמים לפי
 "שמוש הלשון, כגון ציד רמה תרגום צייט גלי, כי דרך לשון הקדש על
 "דצר שיעשה צפומצי לעין כל וצלי פחד אדם, לומר ציד רמה, וצלשון
 "התרגום יומר צייט גלי; ולפעמים ישחנה תרגום תצה אחת לפי פקוק
 "הטעמים, כגון לנטות אחרי רבים להטות, כמו שכתבו במקומו, וכן
 "ולא תשצית מלה צרית, תקריצ מלח, הראשון מלח והשני מלחא; ולפעמים
 "לגנאי, כגון אלהי העמים טעוות עממיא, וכן כל אלהים אחרים, חוץ
 "משל עשרת הדברות, שחרגם אלה אחרן, לטעם ככון ולכבוד מעלה,
 "כי גדול ה' מכל האלהים שחרגם ולית אלה צר מניה; ועוד כנוי לגנאי
 "ובחקותיהם לא תלכו; ולפעמים על דרך טכסיקי המוסר לחלוק כבוד
 "למלכות או לאדם שראוי לחלוק לו כבוד, כגון למה תעשה כה לעבדיך
 "למא מתעבד, וכגון איננו גדול, וכגון הוא היה עושה ממימריה הוה
 "מתעבד, ואפשר שהוא על דרך האמת, לפי שלא היה עושה הוא צעלמו;
 "ולפעמים על דרך עבר ועתיד, שידצר ל"הק עתיד במקום עבר, או
 "צהפך, כגון אז ישיר צכן שצח; וכן צכל דצר ההווה, שידצר ל"הק
 "לפעמים

לפעמים לשון עזר ולפעמים לשון עתיד, והמרגום יתרגם בכלם לשון
 הווה, כגון יקח את האהל וכל הפרשה, וכן כסה הענן את המשכן
 וכל הפרשה, וכן כלם; ולפעמים יהיה הדבר בלשון הקדש בלשון זכר
 ובלשון מרגום יהיה נקבה, או בהפך, כגון זאת הצהמה, ולאציו שלם
 "כזאת דין, בעבור זה, עלו זה בנגז דא", ואפשר בעבור זה שכוונת
 הפסוק להיותו מוקצ לדבר שיהיה לשון נשתי הלשונות, וכוונת התרגום
 שיהיה מוקצ לדבר אחד; ולפעמים להחזירו על דרך האומת, כגון למה
 "תעשה כה למה ונתעבד כדין, לפי שהוא עלמו לא היה עושה, ובלשון
 "הקדש-נקרא עושה לפי שהוא היה הקצה; ולפעמים בלשון הקדש חלי
 הפסוק בלשון יחיד וחלי הפסוק לשון רבים, ובמרגום הכל צדדך אחד;
 ולפעמים יבא ל"הק בארמית, כגון ומה מטאתי לך חטית, את אשה
 "דוה טומאה, אכל וכי חיד, וכן כי תפגע, יש בהם טעם; ונשני מקומות
 לפי שנתחפזו לו, ומהאחד קוונ על חברו, כדרך יגיד עליו רעו, האחד
 "בקרד ואלה המשפטים כי תראה חומר שאך שחגם ארי תחזי, והיה
 לו לוונר ארי תראה, כמו שחגם כי תפגע ארי תפגע, לפימה שכתבתי
 שם, והאחד בקרד כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח, שלא אמר
 "בו צר מודבחה, ונשניהם מודבר על האמורין, שהרי נשניהם תרגם
 תרבי. ועתה אהל לבאר המלות על הקרד, בעזרת העוזר ית'. בראשית
 "בקדמין, ולדין עיון למה לא תרגם בקדמיתא, כמו וירא ראשית לו,
 "ובן ויקע לוט מוקדם, ויהי בנקעם מוקדם, אבל לוט שם העיר לראשונה
 "וולקדמין, אשר עשה שם בראשונה בקדמיתא, וכן בתחלה פסוק שלמעלה
 "מונו; ונראה שזו להורות שלא היו תחלת הצריאה, וכן כתב רבנו
 שלמה ז"ל. ורחפת מנשכא, על גרליו ירחף מתחופו".

את כל זה ראיתי להעתיק מן הכפר הזה, להודיע טיבו לדבים,
 כי אחשוב שאין עוד מונכו העתק אחר בעולם מלבד הגמולא אחי, אשר
 הלכתיו כאשר יליל איש מפני האריה; וגם כי כל משכיל יראה כי רחוק
 הכפר הזה מאלו מן השלמות, הנה נאזה תהלה למחברו (אשר העלים
 שמו), אשר נדבו לצו לקרצה אל המלכה לעשות אותה, מה שלא עלה
 על לב איש לעשות לפניו, כאשר תמהתי למעלה.

ועוד תמיהה אחרת בענין תרגום אנקלוס, וגדולה היא על תופשי
 התורה, איך עם החוב המוטל לקרוא בו מדי שבת בשבתו, הניחו חכמי
 הדורות

הדורות שיהיו נכחאות התרגום הולפות ומתחלפות חלופים עלומים צין
 נכח לנכח, ולא היה אדם שיעמוד צפרץ להגיה התרגום, ולצאר הנכחאות
 הישרות מיוחד המקולקלת, לצלתי יצא אדם לקרוא הפרשה תרגום לרלך
 לפני ה', והוא לא ידע ואשם, צקראו צנכח מוטעה. וכבר אמרו ואל
 חשכן צאהליך עולה, זה המשהה צחוד ציתו קפר שאינו מוגה.

אפס כי עתה רואה אנכי את פני הקורא והגם זועפים, והשצ
 ישיצ לאמר: ומי הגיד לך כי התרגום אשר צידנו מוטעה ומשוצס? ואיה
 אפוא חלופי נכחאות הרצים והעלומים אשר אתה אומר? כי הנה אנכי
 מימי לא חדלתי מקרוא תרגום הפרשה ומדי שבת בשבתו, ולא ראייתי
 כאלה. — ועתה חכה לי, קורא ומשכיל, ואל יחר אפך בעצודך, ואשיבך
 קושט אמרי אמת, כאשר אהצתי וכאשר אהצת.

גם אנכי כאשר צלצדך כן היה צלצצי זה ימים לא כציר, ומימי לא
 התעורר צלצי כפק על כוכח התרגום, ולא האמנתי עד אשר ראייתי עולם
 החלופים הננולאים צנכחאותיו. ואשר העירני לדרוש ולחקור אחרי נכחאות
 התרגום, השאלה אשר ראייתי צצכורי העתים לשנת (תקפ"ט) עמוד
 ל"ט בהערה, אשר טס החכם המפרכם ר' יהודה ייטלס כר"ו לפני כל
 יודעי דת ודין, על אדות תרגום אנקלוס על פקוק אל מקום הדסן
 שתרגם לאתר דמוקדין קיעמא, מלילה אשר צאמת אין לה ענין; ויהי
 אחרי שיתי לצי עליה להצין טעמה, ולא מלאתי דצר הגון שיהיה מתישצ
 צונתקצל לדעתי, זכרתי קפר יאר אשר היה צידי זה כשתים עשרה שנה
 מצלי שאשים פני לקרוא צו, אם לצרות הכתיבה אשר לא כתייתי צה, ואם
 להיות ענינו צלתי מתיחס עם חכמת לשון הקדש והצנת המקראות על פי
 עומק פשוטן, אשר היו חלקי וכל עמלי מעודי עד היום הזה; ואקח
 הקפר היסן הוא, ואחפש, ולא מלאתי צו כוכח דמוקדין קיעמא, אצל
 מלאתי צנוקומו דמוקדין או דמוקרין צריש ולא צדלת, וראיתי צעל הקפר
 ומתאמן למלא לר הצנה, פותר היה אוחו ולא היו דצריו נככין צאזני.
 ודצרתי מזה עם זקני עירי ועם חכמיה, כי את נועלים חכמה, ותהלות
 לאל עליון תוחלתי לא נכצזה, והנה לפני מצער טוב, מורי ורצי אלופי
 ומיודעי, זה דודי חה רעי, כמה"ח מתייר ראנדעגגר כר"ו, ויגר לי
 לאמר כי צדק צחומש ישן אשר אחרו, דפוק לכצונא שנת כ"א, ובמקום

דמוקדין גמלא דמושדין צטיין, שענינו ששופטים, אז אורח עיני ושמתתי כמולא שלל רב, וגם רוב חבתי העיר הכנימו צדצר שהנכח הזה עקר. אז לא אחתי לצקס ונחת החכם ר' מאיר המזכר שיטאילמי החומש ההוא, ונאזוהנה לא חדלתי מצדוק ומחקור אחר חלופי נקחאות התרגום, ומלאתי בחומש ההוא הרבה יותר מאלף חלופים מהנמלא צדפוקים האחרונים, גם חזרתי על כפר יאר מראשו לקופו, ומלאתי צו חלופים כמעט כמנין ימות החמה, וצדוצם ומלאתיהו מתאים עם נוכח החומש המזכר דפוק לצדנא; גם צדקתי צתנ"ך גדול דפוק צווצירג שנת ט"ח, וחומש עם שלשה תרגומים דפוק אומקטרדם דפוק ווין, וצכלם מלאתי חלופים הרבה. וצאחרונה צדקתי צפירוש הרומצ"ן על התורה, וגם צו ומלאתי כעשרים נקחאות ומטות ומכחאותינו, וקלתן מתאימות עם נוכח רכ"א ויא"ר. גם צפירוש רש"י ומלאתי לפעמים חלופי נקחאות צתרגום, וגם לפעמים ומלאתי חלופים צנוקח פירוש רש"י עלמו צכפר יא"ר וצדפוק רכ"א (כי גם פירוש רש"י בחומש ההוא).

וצכל זאת עדיין לא נתקרה דעתי, עד שהלכתי אלל מורי ורבי החכם ר' אורי חי קארואול, והראני את כל צית נכותו אשר אכף וקצן מן הכפרים היותר יקרים וצלתי מאלים, ציגיעות רבות והולאות עלומות, תהי משכורתו שלמה ועם ה' אלהי ישראל! והוא נתן צידי עוד תרגומים אחרים עתיקים ויקרים מאד, הן צדפוק הן צכתיצת יד, ויהי מקפר חלופי נקחאות התרגום מתרבה והולך צידי.

וצהיותי קובא ושונה פעם אחר פעם צתרגום אנקלוק, וגם צהיותי צכפר יאר, ולצקע כשחר לפני אור חכונת הונתרגם הזה, כי רבה היא, ונתתי את לצי לדרוש ולהורר הקצות אשר הציאוהו לנטות פעמים רבות מעל לשון הונקרא, ומלאתי נטיותיו על פנים שונים, לא כלו על דרך אחת ולא על שתיים, וחלקתי אותו לנחלקות, והלצתי כל פכוק ופכוק שתרגומו כוטה מן העצרי איש איש על דגרו, והיו לאחדים צידי, כל אחד לנינו יטבון, ואיש את רעהו יעזרו צהצנת טעמו וננוקרו של הונתרגם ע"ה. זה כפר תולדות המאמר הזה אשר אנכי נותן לפניך היום, והוא נחלק לשנים חלקים: צחלק הראשון אצאר דרכי אנקלוק צנטיותיו מעל לשון הונקרא, צחילוק כעיפיהן וקעיפי כעיפיהן צקדר הגון ומדוקדק אשר אקרה יופיע אור גדול כציצות אנקלוק, אשר עד היום טכן צערפל; ואציא

ואציל אלל כל דרך ודרך שאצאר, קלת ונקראות למופת, ולא אציאם כלם, ליראת האריכות, גם צמקום אשר אמלא דבר עוצ צקפר יאר אציאנו בשמו, כי צמעיל גבוז לא אחכמה: וצחלק השני אציא חלופי נקחאות אשר מלאתי צקפרים אשר היו לפני, וצרוצם אחות דעי אף אני, אחיה יכשר, הזה או זה, וזה אם על פי משפטיו הלשון, ואם על פי מה שידרוני מן השמים ציושר הקצרה ועומק החקירה.

והנה נא ידעתי כי כבר קדמני החכם המפורסם ר' יהודה ייטלה, וכחצ על תרגום אנקלוס ספר, קראו בנפי' יוגה, ועתה פן יחקדני קורא, ויתכני במשיג גבול אחרים הגדולים מומני צחכמה וצומני, אומר ואלטדק כי זה שנים רבות שכתב החכם הזה ספרו הכל, ועדיין לא הוליאו לאור, כי נראה שאחז צדרך ארוכה, לצקשת השלמות צמלאכתו, ואני הלכתי צדרך קלרה, ולמה אמנע עוצ מצעלי צהיות לאל ידי לעשות אם מעט ואם הרבה? והשנית, כי ראיתי שלא הגיעו ליד החכם הזה לא ספר יאר ולא חומס רכ"א ושאר ספרים עתיקים אשר אזכיר צתחלת החלק השני מן המאמר הזה, אשר ונהם הולאתי רוצ החלופים אשר אנכי נוחן לפני היום, והייתי צעיני בגוזל אציו זה הקצ"ה, ואנו זר נכפת ישראל, אם אחרי אשר אנה ה' אותם לפני, לעמיה ישראל לא מגלינא. והשלישית, כי צציאר דרכי אנקלוס צנטייתיו מלשון המקרא, מקלה חדשה כלותי לפני, לא דרך צה החכם צעל בנפי' יוגה, כי לפי הנראה משאר כתציו, הוא מפרש התרגום כקדר הפרשיות, כאשר עשה גם כן צעל ספר יאר, ואני לא זה דרכי, כי חלקתי נטיות התרגום למחלקות, וקבלתי לאחדים כל הכתוצים אשר נטיית תרגומם מומין אחד, כאשר רמזתי למעלה; וידעתי גם אני כי אין מלאכתי שלמה; כי לא הצאתי צזה כל המקראות אשר תרגומם נוטה מלשון הכתוב, כי לא חפלתי להגדיל כמות המאמר, עד שיטוב ספר, ולא היתה כוונתי רק לפתוח פתח לאחרים, ישמע חכם וירקף לקח. ואני חפלה שיתעורר החכם הנזכר המכצדני צאהצתו, להוליא לאור מלאכתו אשר עשה, כי לו משפט הגאולה, אחרי אשר החל צונורה תחלה, ולפי רוצ הענוה אשר ידעתי לו מתוך אגרותיו אלי, מוצטח אני שלא יצה פועל כפי זה, ויקח ממנו מה שימלא צו דבר טוב, וומני ומניה יתקלב עלמה. יהי אלהיו עמו, וחפץ ה' צידו ילקח, לכצרו ולכבוד התורה, ולכבוד המתרגם ע"ה, אמן.

חלק ראשון

העקר הגדול שהכל תלוי בו בהצנת טעמי אנקלוק ע"ה בתרגומו, הוא דבר נכון וקיים בעלמו, לא ימוט לעולם, ועם כל זה אולי לא היה עדיין אדם שיחזוקו צו וישיבהו אל לבו, וגם רבים מן הקוראים במאמרי זה ישרקו ויחקרו טן עליו, כשמעם ויתעלצו האנשים ויחד להם מחד; על כן צטפה דפה וכבוד ראש, לאהצת האמת היקרה מכל, ולכבוד הגר הלדיק אשר נכתרה דרכו במשך הדורות, אגלה אותו ואומר: התרגום לא נעשה צעזור החכמים, אצל צעזור ההדיוטות. —

עקר כוונת אנקלוק בתרגומו להקיר כל מכשול ולפני המון העם ונלפני הגרים, לנען תהיה שניעת הקריאה בתורה לחועלת להם ולא לזק חלילה, ולכלתי יונלאו קלי הדעת בתורה הקדושה דבר אשר יהיה להם לזרא, ולא יתישב על דעתם הקלה, ויגרום להם מכשול עון באיזה לד שיהיה, או שיגרום להקל כבוד התורה צעיניהם, ויניח לאנשי ללון מקום חלילה ללעוג עליה; וגם צעזור הנכדים, לכלתי תחרק נפשם, אם ישא לזם אותם לזרא לחקות תחת כנפי השכינה; ועם זה גם כן לכלתי תהיה האומה ללעג וקלם צעיני העמים, אם יונלאו בתורתנו ובספור קולות אבותינו דברים אשר לא לכבוד והדר יהיו צעיניהם: זה עקר כוונת אנקלוק בתרגומו.

ועל הכוונה הזאת היה כל מה שנטה במקומות מעל לשון הכתוב, ועשה זה על ארבעה דרכים: א. שנוי הלשון עם שמירת הענין: ב. שנוי הלשון עם שנוי הענין: ג. חוספת לשון עם שמירת הענין: ד. חוספת לשון עם שנוי הענין: אלה ארבעה אבות ומקתעפים לחולדות, והחולדות לחולדות, ובכללן אתה מולא שלשים ושתים נתיבות חכמה, אשר על פיהם נטה אנקלוק בתרגומו מעל לשון המקרא, ואצארים אחד אחד, צעזרת החולדות לאדם דעת.

הנתיב הראשון שנוי הלשון מפני התחלק אופני הדבור צין לשון עברית ללשון ארמית, כגון יהי מאורות יהון כהורין, העברי אומר יהי בלשון יחיד אע"פ שהשם שאחריו לשון רבים, וכן לא עשה בלשון ארמית, והוכרח המתרגם לומר יהון. וכן כי שמעת לקול

אשחק ארי קצילת, העברי משונש צטרט שונע צענין קצלת דברי אחרים, ואין כן דרך לשון ארמית. וכן שצעה שצעה איש ואשתו דבר ונוקצא, הארמית לא ישמש צלטון איש ואשתו צוניי צעלי חיים, צלתי צאדם לצדו. וכן ויקח אצדם את שרי אשתו ודבר, כי העברי ישמש צלטון לקיחה דדרך השאלה גם צאדם, אע"פ שאין לקיחתו אלא בדברים, והארמית ישונש צענין זה צטרט דבר. וכן וינגע ה' את פרעה נגעים ואייתו ה' על פרעה ונכתשין, כי הארמית לא יצנה פעל מן השם הזה כאשר יעשה העברי. וכן קונה שמים וארץ דקניייה שמיא וארעא, כי העברי יאמר קונה על כל מי שהצד תחת רשותו לעשות צו כהפלו, גם על מי שלא קנהו מיד אחרים, ואין כן צלטון ארמית. וכן התהלך לפני והיה תמים פלח קדמי, כי אין מלילת העברי נוהגת צלטון ארמית, ולא יציורה השונשים. וכן הנוגע צאיט הזה דינזק, וכן ציד רונה צריש גלי, וכן הנני מונעיר לכס לחם מן השמים הא אלא נוחית לכוון, כי הארמית לא ישונש צלטון הנוטרה חוץ מענין הנוטר עליו. וכן אשה כי תזריע ארי תעדי שענינו כי תהר, כי אין לשון הזרעה נוהג צלטון ארמית. וכן ונה הארץ השוננה היא אם רזה העתירא היא אם מכינא, כי העברי יקרא לארץ דרך השאלה שוננה ורזה, ולא כן ידובר צארמית. וכן נחונים נחונים וקירין יהיצין, שאם היה אומר יהיצין יהיצין לא היה לו הצנה צארמית. וכן נעשה דוקס עוצד ניור, נעשה דוקס עוצד צוקונו, העברי נזכיר שם האוונ, והארמית שם האוונות. וכאלה דבים על פני כל התרגום.

הנתיב השני שנוי הלשון לכבוד ועלה, להרחיק כל נחשבת דבוי אלוהות. מן הוויין הזה הוא מה שתרגם בל שם של אלהות ואדנות על ידי שם הויה תמיד, להרחיק דבוי השמות להרחיק כל ריח דבוי, ולא השאיר שם האלהות רק קשהוא כמו שם לוי אחר שם הויה. ומן הוויין הזה הוא גם כן מה ששנה בכל מקום שמלא לשון אלהות אומר צעודה זרה, שהרחיק מוננה לשון אלהות, כמו עם אשר תולא את אלהיך ית דחלתך (ונפני זה הוכרך לשנות תרגום ופחד ילחק היה לי, שהרגם ודחיל ליה ילחק, שאם היה אומר ודחלת ילחק היה משמע עצודה זרה); וכן כל אלהים אחרים תרגם טעוות עונות, שאם היה אומר אלהין אחרתין, היה נראה לקלי הדעת באלו יש שם אלוהות אחרים חוץ מאל יחיד. ולא נחכמה ישאל אדם: למה תרגם לא יהיה לך אלהים אחרים לא יהוי לך אלה אחרן, ולא תרגם כוננהו טעוות עונות? — כי איך יאמר לא יהוי לך טעוות עונות צר מני? והלא נילא מקרף וינגדך, כי נראה שגם האל הונדבר והנזהיר הוא גם הוא טעות העמים. וחונם לא צרח צזה ונתרגם אלהים אחרים כפטורו אלה אחרן (אע"פ שחפשי היה לו לתרגם לא יהוין לך דחלן אחרתין צר מני), כי צמקום הזה אין הכרח וינחם להם אלהות, כי הוא אומר לא יהיה לך, לא תדונה להם צונחשבתך אלהות; ואין זה כמו וילך ועבוד אלהים אחרים, שיש צונשונע

בנושאת היותם באמת בעלי אלהות, ועל כן הולך לתקן הלשון ולתרגם טעויות עמומיא.

ומן המין הזה גם כן כי שני בקרבן שתרגם הרי בשני מיימריה, ואין ספק שהענין אחד, ואנקלוס זיאר הענין להרחיק כל מחשבת רצוי. וכן אשריך ישראל מני כבוד תרגם לית דכוותך, הקיר לשון שאלה שיש בנושאתו אפשריות הקפק, לבלתי ידומה אפילו בקפק היות הטועים אחרי אלהות הרצה נערכים ונתדונים למוכרי האמת. וזה קרוב למי כבוד באלים ה' שתרגם לית בר ונק, ואזכירהו לונטה בנתיב השטה ועשרים. והנתיב השלישי שנוי הלשון לכבוד מעלה, להרחיק החארים, הפעולות, וההתפעלויות, אשר יחוקן אל הצורא יוכל לונעט

כבודו והדרתו בלב ההמון. וירח ה' את ריח הניחח תרגם וקציל ה' ברעוא ית קרבניה, וכן כל אשה ריח ניחח לה' תרגם קרבן דונתקבל ברעוא קדם ה', והרואה יראה כי הענין אחד הוא באמת, כי אין המכוון בהרחה כי אם הקבלה בדרון, ואנקלוס פירש הכוונה ושנה הלשון, להרחיק מלילת ההרחה, אשר לא תקובל לשכל ההמון. וכן וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל והתגלי ה' לאתפרעא, אין ספק כי אין עונק המכוון במלילת הכתוב הזה כי אם כתרנונו, ואם הלשון ונתחלק; כי טעם לראות לעשות עלמו כרואה, כי החוטאים עושים עין של מעלה כאלו אינה רואה, וכשהפרענות נאחרת לצא, רצים אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ, ובצואה תחגל ההשגחה, וידעו כי ה' רואה. וכן מלת וירד אין עונק הרואתה אלא כתרנונה, כי בזמן שאין השגחה האל ניכרת וגלויה בעולם יאמר הנביא ה' רמה ירך כל יחזיון, דרך נוטל כאלו ידו ונתכסאה לונעלה לונעלה מעל בני אדם ולא ייראו עוננה, וכאשר יגלה ה' השגחתו בקחתו מופשעים נקם, אז יאמר עליו דרך נוטל שירד, כלומר שנקרב ונגלה לעינינו. וכן זבח פסח הוא לה' תרגם דבח חיים הוא קדם ה' דחם, וכן ופקחתי עליכם ואחוק עליכון, העברי נוטל ומלילה, כי המכה היא העובדת, ויוחקה לאל ית', להורות כי לא היה שם אונלעי, כלומר שלא היתה באחד ינדרכי הטבע, רק כלה דרך נס, וזה לצדו המכוון במלילת אני ולא מלאך; וכן אני יולא בחוד מלדים תרגונו אנא ותגלי, ועברתי בארץ מלדים תרגונו ותגלי, כלומר אגלה מליאותי והשגחתי: והנה הפקיתה אין הנוכוון זה רק החמלה והחנינה, ואנקלוס פירש הכוונה ועזב הלשון. וכן ארדה נא ואראה אתגלי כען וארון. ודע אונס כי לא היה עקר כוונת אנקלוס להרחיק הגשמות, כי הנה הניח כחוצים בארבע אלהים כנושאתו בארבעה דה', ותרגם מיימנו אש דת לנו כתב מיימיה ונגו אשתא אורייתא יהב לנא, וכן נעית מיינד תבלעמו ארץ ארימת מיינד, ואין הגשמה גדולה ונו; אבל אונתת הענין כאשר אונתת בתחלה, כי לא לחכמים נעשה התרגום, כי אם לעם הארץ, על כן לא מכל הגשמה בכלל דחם אנקלוס, רק מכל הגשמה אשר תוכל להשפיל ולהקל כבוד הצורא

צעיני העם; והנה נולילת כתובים באלכצב אלהים אע"פ שיש זה הגשמה,
 היא נולילה כשגבת אשר תיטב צעיני השומע ולא תזיק לו, אצל תועילתו,
 בהגדיל צעיניו מעלת התורה; ושרה אליה רעותה נולילת כתב ימיניה ונגו
 אשתא אורייתא יהב לנא, הוא מאמר נשגב הנוולא נפש השומע יראה
 ורעד וחדרת קדש, מול האלהים הנותן לנו תורה כתב ימינו מתוך האש;
 וכן נטיית ימינך תזלעונו ארץ, נולילה נשגבה בלא כפק. וכבר חפשי הרמז"ן
 על הרמז"ם צוה שחשב שלא כיון הנקלוס רק לבלק ההגשמה, והציא
 שלשת הנוקראות שהצאתי, ועוד הוקיף עליהם וירא ישראל את היד הגדולה
 שתרגם וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא, ימינך ה' תדעץ אויב ימינך ה'
 תצרת שגאה, ואת ירך החזקה וית ירך תקיפתא, ציד חזקה וצורוע נטויה
 צידא תקיפא ובאדרעא ונרוננא, ותאחז צונשפט ידי ותתקיף צדינא ידי,
 תמיד עיני ה' אלהיך זה תדירא עיני ה' אלהך זה, וכן הדצה לשונות
 של דאיה, ככל וירא אלהים כי טוב שצונעשה צראשית שתרגם וחזא ה' ארי
 טוב, וכן וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, וכן וירא אלהים את הארץ
 והנה נשחמה, וכן כי אוחך ראיתי לדיק לפני, וזולתם.

אפק כי הוא רמז"ן ונקב הדבר לדרך הכוד, ואנחנו צדרכנו דרך
 הפשט בלך, לא נשה ימין ושואל, ונאמר כי בכל אלה לא הולך אנקלוס
 לקור וולשון הנוקרא, יען היות הנולילות האלה, כל אחת צנוקויה,
 נרונומות ונוגדילות כבוד הצורא ויכלתו והשגחתו, ולא נושפלות אוחו
 חלילה צעיני ההנוון. ודרך כלל, כל לשון ראה תרגמו כונשעו כשהוא
 נאמר על דבר הנראה לעינים, כנו וירא ה' כי קר לראות, וראיתי את
 הדם, כי הראות, עם היותו התפעלות גשונייה, איננו פחיתות צעיני
 העם, אצל שצח וועלה; וכן וירא ה' בג' שנואה לאה, תרגם וחזא, כי
 היה דצה הנראה לעין כל, שהיה יעקב אהב את רחל ונלחה. אצל
 צנוקויות תרגם נולילת ראה ה' צמלילת גלי קדם ה', ואז כוונתו לכלול
 גם פניויות הדברים וכתריהם הצלתי נראים; כי ראיתי את כל אשר לצן
 עושה לך תרגם גלי קדמי, כלומר הנגלות והנקתרות. וכן כי ראה ה'
 צעניי, וכי ראה את עניים, ראה ראיתי את עני עמי, ראיתי את העם
 הזה והנה עם קשה עורף הוא, באלה ובזולתם תרגם בלשון גלי קדמי,
 להורות על הגד הנקתר שצכל אחד ואחד לפי ענינו, והרואה יראה.
 והרמז"ן כתב שאנקלוס תרגם גלי קדם ה' בכל מקום שאין הענין גושג
 צראות בלבד, חבל בהשגחה והתצוננות, ונה יאמר בראה ראיתי את עני
 עוני אשר צונכרים, כי היה דצר הנראה לעינים? והרמז"ם חשב שרלה
 אנקלוס לקלקל ראיתו ית' וכל אשר צו עול, ולפי זה קשו לו שלשה כתובים
 שתרגום וחזא, ולפי שטחו היה ראוי לו לומר צהם וגלי קדם ה', והם
 וירא ה' כי רבה, וירא אלהים את הארץ, וירא ה' כי שנואה לאה,
 ולרעחו צששחם הקפרים מועשים, ולפי דרכנו הכל על מקומו יצא
 צשלוס.

ומן המין הזה שנוי הלשון הנמלא לאנקלוס בכל לשון של זכירה או פקידה שזא בתורה, וזה לשון ספר יאר: בכל מקום שחמלא לשון זכירה או פקידה אלל ה"ית לא רלה לתרגם לא כלשון עתיד ולא כלשון עבר, אלל כלם כלשון הווה, כמו ואף את בריתי אשרהם אזכור והארץ אזכור אנא דכיר, ולא רלה לתרגם אדכר, וכן פקוד יפקוד דויחי יעקב ושל ויהי זשלח מדרכ דכיר, וכן כלם, לפי שאין שמה לפני כסא כבודו, ותמיד הוא זוכר את הכל, ואע"פ שדברה תורה כלשון הקדש כלשון בני אדם בזה הענין, להזכיר זו לשון עתיד ולשון עבר, וגם זשאר ענינים הרבה, אלל התרגום לא דבר כן, וכן לזכור ברית עולם לדכרן, ולא תרגם למדכר, כפי דקדוק הלשון, לפי שהיה לשון עתיד עכ"ל ונכוניס דבריו.

ובכלל הנתיב הזה גם כן פנים אל פנים שתרגם מומלל עם מומלל, פני ילכו שכנתי תהד, היד ה' תקלר המיוורא דה' גתעבז, ולא תגעל נפשי אחכם ולא ירחק מימרי יתכון, לקחתי אותם לי קריבית יתהון קדוני, בכל אלה, ובכילול זהם, פירש המכוון, ושנה הלשון לכבוד מעלה. וכן ואשא אחכם על כנפי נשרים תרגם ואטלית כלומר הקעתי אחכם כאלו הייתם על כנפי נשרים, וכתב עליו דש"י תקן את הדבור דרך כבוד של מעלה. וכן ילדנהו באישון עינו נטריכון כצבת עיניהון, ומשונעות העברי שהאל שמר את עונו כמו שהיה שומר את אישון עינו אם היה הוא צעל גוף חלילה, ואנקלוס הקיר המשל ואמר שינר אותם, כמו שהם עלמם שוונרים אישון עינם. וכן שחת לו לא בניו מומם תרגם בניא, ולא אמר צוהי, וכן מכתב בניו ובנותיו תרגם בנין ובנות, ולא אמר צוהי ובנותיה, אע"פ שתרגם בני צוורי ישראל, וכן בנים אתם לה' אלהיכם, וכן הלא הוא אביך, כמשונעות העברי; וזה כי הונלילה הזאת ונלילה נשגבת היא כאשר תבא על כלל האומה, כשהכוונה להגדיל כבודה ותהלתה, אלל כשהדבור בגנותה, מגונה הוא כלפי מעלה לומר שהחוטאים הם בניו.

הנתיב הרביעי גם הוא שנוי הלשון לכבוד מעלה, והוא לתקן לשון אחרים דרך כבוד, כלומר כל מואמר הנוספור בתורה, יהיה האומרו וי שיהיה, אנקלוס מנתחם לתקן לשונו דרך כבוד כלפי מעלה, לבלתי משונענה אחי עם הארץ לשון מגונה או לשון של טעות, ויוחק בזכרונם, בלי הצחנה צין טוב לרע, צין אונת לשקר, וצין דבור מוחייב לדבור בתמיחה שהמכוון זו הפך הוראת מלותיו. הנה לצן אומר ליעקב למה גבנת את אלהי, ואנקלוס לא רלה להשמיע לשון אלהות אלל האלילים, אע"פ שהדבור מיוחק לאיש עובד אלילים, ואומר ית דחלתה. וכן החוטאים צעגל אונרו קום עשה לנו אלהים, כי כן דינו צינתשבתם שיהיה בלורה הנעשית כח אלהי, ואנקלוס תרגם דחן, לא רלה לשהף שם שונים עם דבר אחר. וכן ויקוצ צן האשה הישראלית את השם ויקלל, ויקלל חיבו אלל כסוד דברי המגדף, ואע"פ כן לא רלה אנקלוס להרעו ולט

במשמטו, אצל תרגום וארגוני, שלא להוליא מפיו ולא להשמיע צלמי עם הארץ לשון מוגנה כלפי מעלה.

ומן הכתיב הזה גם כן, ואם הוא רחוק מן הכתרים עד הנה כרחוק מזרח ממערב, הוא מה שאומר אברהם בדרך תמיחה השופט כל הארץ לא יעשה משפט, שענינו וכי אפשר שמי שהוא שופט כל הארץ לא יעשה משפט? לא, אלא ודאי השופט כל הארץ יעשה משפט; ואכקלוק הקיר התמיחה ופירש המכוון: דיין כל ארעא צרם יעצד דינא.

הנתיב החמישי שנוי הלשון צעזור כבוד האומה ואצותיה. ותגרוז רחל את התרפים ונכיבת, וכן כי רחל גנבתם נכיבתה, וכן למה גנבת את אלהי לונה נכיבת, וכן ויגרוז יעקב את לב לבן הארמי וכסי יעקב מן לבן ארמאה, וכן מה עשית ותגרוז את לבני וכסית מני, בכל אלה לא רלה להזכיר לשון מוגנה של גנבה, והמירו צלשון לקיחה, והענין אחד. וכן כי צרם הוא הרי אזיל הוא, כי צרם יעקב ארי אזל יעקב, וכן כי צרם העם הרי אזל עמא. החליף הצריחה צהליכה, דרך כבוד. וכן ויענו בני יעקב את שכם ואת חומר אצין צמרמה תרגום צחוכונה, ואם היתה כוונתם לרחותו כלבד שלא יקח את אחותם (כי לא האונינו סיכיינו להיוול) הנה היה דבורם צחכמה, והתרגום שנה הלשון ולא הענין, כי חכונה היא ולא מרונה להליל את שלו מיד גזלו; אצל אם מתחלה נתכוונו לקוף המעשה, שיוולו ויהרגום, הנה אז מרונה היתה ולא חכונה, ויהיה תרגום אכקלוק שנוי הלשון עם שנוי הענין, כמו צא אחיך צמרמה שאזכיר לונטה בנתיב השלשה עשר.

הנתיב השישי שנוי הלשון לכבוד החורה, לצאר הקתום, כי זה הוא כבוד החורה, שלא יהיו דצריה קתוניים ותמוהים לשומעיהם. מן המין הזה הוא מה שתרגום ויראו בני האלהים את צנות האדם בני רבציא. וכן והיה צרכה ותהי נצרך, כי כוונת הכתוב שיהיה מצורך, וכל כך יהיה מצורך עד שאחרים יתצרכו צו. וכן כי פי המודבר אליכם צלישנכון, טעם העברי שאני מדבר אליכם צפי וצלא וליץ, והטעם צלשונכם. טבעת יונים תמולא ידם תקרב קרצגהון, וכן כל לשון מולוי יד תרגום צלשון הקרצת קרצן, כי לא היה אפשר לתרגם המלילה ההיא צלשונות הוראתה, ותרגום המכוון זה והיולא מומנה, שהוא הקרצת קרצנות המולואים. וכן על אשר עשו את העגל דאשתעזדו לעגלא, כי העברי קתום שיחם המעשה לשני פועלים, לעם ולאהרן, והתרגום מפרש הענין, וייחם הפעולה החומרית לאהרן, והעבודה שהיא עקר החטא, אל העם. וכן ידעתך צטם תרגום רציחך, פירש המכוון, שאינו אלא הגדלתך והצדלתך משאר בני אדם, בהשגחה פרטית עליך. וכן מים קדושים תרגום מני כיופי פירש הענין, והרחיק תאר קדושים שהוא זר אלל המים. וכן ונתת את הצרכה על הר גריזים ית מצרכיא, הוא פירוש.

הנתיב

הנתיב השביעי שנוי הלשון לכבוד התורה, לצאר כל לשון שהוא משל,
 וכל דרך של מליצה, כי המשל והמליצה ימתקו לחיך
 הנושקיל הנוצין אותם על צוריים, והם לפח ולמוקט לעם הארץ אשר לא
 יבינם. שרלו צארץ ורצו זה תרגם אתילידו, וכן וצני ישראל פרו וישרלו
 ואתילדו, כי שרש שרץ צעצרת מושאל על רצוי ההולדה כמו השרלים,
 ואנקלוס הקיר הנושל ופירש הכוונה. וכן אשר אם יוכל איש למונת את
 עפר הארץ, כמא דלא אפשר לגבר לנווני, העצרי הוא מליצה, כי טעם
 אם יוכל כמו שלא יוכל, והמתרגם פירש הענין. וכן כי אם אשר ילא
 מועיד הוא מליצה, כי אין הבן יולא מוועי אציו, ואנקלוס פירש ואינו
 צר דחוליד. וכן ויפתח את רחמה ויהב לה עדוי. וכן ותלד על צרכי ותלד
 ולא ארצי, וכמה יולדו על צרכי יוקף אתילידו ורצי יוקף. וכן כי צינקלי
 עצרתי הרי יחידאי. וכן אכפרה פניו אכחיכה לרוגזיה. וכן נתחיד אלהים
 לפרעה ואהרן אחיך יהיה נציאך רצ לפרעה ואהרן אחוד יהי מתרגמך.
 וכן ואולך אתכם קוממיות צחירותא. וכן האכבי הריתי את כל העם הזה
 אם אכבי ילדתיהו האצ אלא לכל עמא הדין אם צני אגין. וכן קר ללם
 מעליהם ערא תקפהון מנהון. וכן ונלחם את ערלת לצבכס ותעדון ית
 טפשות לצכון. וכן ונתך ה' לראש ולא לזכב לתקיף ולא לחלש, וכמהו הוא
 יהיה לראש ואתה תהיה לזכב. וכן שרש פורה ראש ולענה גבר ונהרר
 חטאין או זדון. וכן וישנון ישרון ויצעט שמנת עצית כשית ועתר ישראל
 וצעט אללח תקיף קנא נכסין. וכן וחרצי תאכל צטר תקעל צעמוניא. וכן
 צהם עומים ינגח יחדו צגצרתיה ענומיא יקעל כחדא. וכן האומר לאציו
 ולאמו לא ראיתיו דעל אציהי ועל אנויה לא רחיס, ואת אחיו לא הכיר
 ואת צניו לא ידע ואפי' אצויה וצנויהי לא נכיר.

הנתיב השביעי שנוי הלשון לכבוד התורה, לתקן הלשון דרך כבוד.
 הוא היה גבור ליד גיבר תקיף. — צדורות הרשטונים
 שהיתה הארץ רחצת ידים לפני יושביה ורצה עליהם מית הסדה, היו גבורי
 הליד חטובים ונאד צוודינה, והם היו וולכי הארץ ושריה; אבל צדורות
 האחרונים שאין ונלחכת הלידה הכרחית כל כך, טבה ונלחכה פחותה, או
 ונלחכת החענות צלצד, ועל כן התחכם אנקלוס להחליף גבור ליד צגצור
 תקיף, לתפארת הלשון בצאני עם הארץ. וכן וירד העיט על הפגרים על
 פלגיא, לא רלה להזכיר לשון פגרים צענין נכצד כמו שהוא צרית צין
 הצתרים, ותרגם הענין ולא הלשון. וצחלת חומושים כתוב כאן צפירוש
 רש"י: ק"א הפגרים מתרגמינן פגלייא, אלא מתוך שהורגנו לתרגם איש
 צתרו ויהב פלגיא, נתחלק להם חצת פגלייא צפלגיא, ותרגמו הפגרים
 פלגיא, וכל הנותרגם כן טועה, לפי שאין להקיש צתרים לפגרים, שצתרים
 תרגמו פלגיא, ופגרים תרגמו פגלייא, לשון פגול כמו פגול הוא, לשון
 פגה ע"כ, והלשון הזה פגול הוא לא ירלה, ואינו לשון רש"י חלילה,
 ואינו צדפוכ רנ"א, וחלילה שיהיו צתרי הצרית נקראים פגולים! ומה

ענין פגול עם פגד? וזאתה אין הפגד פגול, ולא הפגול פגד; ואם היה
 צלצ אנקלוס לתרגם לשון פגד, למה לא שמר לשון המקרא ויאמר על
 פגריא, כמו שתרגם ופגריכס אתם ופגריכון? והנכון כאשר אמרנו, כי
 לא דלה להזכיר לשון מגונה בענין כבוד וקדוּשׁ.

וכן ישא אברהם את עיניו וירא והגה איל אחר נאחז צהצ צקרניו,
 וחקף אברהם ית עינוהי צחר אלין וחזא והא דכרא, קירס המקרא והקדים
 חרגום מלת אחר (שחרגומה צחר אלין), וזה עשה בחכמה, להפריד צין
 ענין לענין; כי ענין שלמעלה הוא קפור המלאך שקרא לו ונענו משחוט
 את צנו, ותקף קמוך לו בתוב וישא אברהם את עיניו וירא והגה איל,
 ויכול ההמון הנמחר להכשל בזה, באלו המלאך הוא האיל; וזהו קיפו
 לשון צחר אלין צין הדברים הודיע שהם שני דברים.

וכן ויאקור יוסף מרכצו וכן ויאקור את רצו תרגם דתיכוי לשון
 רצים, לתפארת הלשון דרך כבוד. וכן אז ישר צכן שצח, וירא כל העם
 וירכו ושצחו, שנה הלשון לתפארת המאמר. וכן נערינו מים חבינו וישא,
 לתפארת הלשון פירש לשון ערומה, שלא יהיה כפל לשון עם נלצו כנוו נד.
 וכן שמן המשחה משחא דרצוחא, ומשחת אותו ותרצי יתיה, וכן כל משיחה
 שבענין תרגם לשון רצוי וגדולה, פירש המכוון צמשיחה, אשר אינו רק
 הגידול והרוממות, ולהיות הונשיחה דצר ננאס למראה, צחר לו לשון
 נקיה, ופירש הכוונה והקטיר הפעולה. וכן מים לרחלה מיש לקידוש,
 ורחלו אהין וצניו ומנו ויקדשו, לפאר הענין, במזכיר שלא היתה הרחילה
 להעביר הטוּף, רק גזרת מלך לתוקפת קדושה, וכמו ששנינו היה עומד
 ומקריצ על גבי המזבח כל הלילה, לאורה טעון קדוש ידים ורגלים, וכמו
 שראינו צנהן גדול, שהיה מקדש ידים ורגליים מצגדים לצגדים.

וכן כחופות ראם לו תוקפא ורומא דיליה, הגדיל הענין דרך כבוד,
 והנכוון אחד. וכן או אשת חיקך אשת קיינך, אשת חיקך בעברי טעמו
 שוכצת חיקך, וצאמרו אשת קיינך, אשת צרייך, דצב צלשון נקיה
 ומפוארה יומך.

הגתיב הרשיעי טנוי הלשון בעצור חורה שצעל פה ופירוש החכמים.
 מן המין הזה וישלח את נערי צני ישראל, שתרגם
 צוכרי, כפי פירוש חכמינו ז"ל. וכפרתם לכם ומחרת השבת מצחר יומא
 טבא, להוליא מלצס של לדוקים. וכן והיו לטוטפות צין עיינך תרגם
 לתפלין, להודיע כי הטוטפות המלוות צחורה אין מלותן ככל אשר יעלה
 על לב איש לעשותן, אלא כחצניתן הידועה צישראל, הנקראת תפלין.
 הגתיב העישידי טנוי הלשון עם טנוי הענין, לכבוד מעלה, להרחיק
 כל מוחצצת רצוי ודניון. מן המין הזה הוא אלהי

האלהים שתרגם אלה דינין, לבלק הרצוי. וכן כי התחת אלהים אני
 שתרגם הרי דהלא דה' אנא, כי מתוך העברי ידומה יחך דניון צין האדם
 והאל, כי צאמך וכי צמקוס פלוני אני עומד? ומשמע שכבר היה אפשר

שתהיה אחה במקומו, חה מה שהתחכם אנקלוס להרחיק מן התחשבה,
לא שהיה קורא הרתת במקום תחת חלילה, אצל שנה הענין לגמרי
בכוונה, בצנינה ובהשכל.

הנתיב האחר עשר שנויי הענין לכבוד מעלה, לתקן התארים,
הפעולות, וההתפעלויות, המיוחסות אליו

ית', אשר לא לכבוד והדר תהיין צעיני ההמון. וצרות אפך תרגם וצתימר
פומך, אע"פ שהגשמות במקומה עומדת, אצל זו פחותה חו כבדת.

וכן ושכותי כפי עליך ואגין צתימרי עלך, וכן וראית את אחורי ית דצחרי,
ופני לא יראו ודקדמי. וכן ויונלא כבוד ה' את כל הארץ ומליא יקרא דה',

העברי לשון עתיד וטעונו כי כן גזר להעניט החוטאים, לנטען ימלא כבודו
את כל הארץ, בהתגלות השגחתו ויכלתו, והתרגום לשון הווה, שלא

ידומה שנוי וחסרון ככבודו ית'. וכמהו ועתה יגדל כא כח ה' שהוא לשון
עתיד, והוא דרך בקשה, שיגלה גדלתו ויכלתו לעיני העמים, לצלתי

יאמרו ונצלתי יכלת ה', ואנקלוס תרגם וכען קגי כען חילא קדמך ה',
עשאו לשון הווה, להורות שכחו וגדלתו לא תקבל שנוי. וכן לולא כעס

אויב אגור תרגם כניט, הויליאו מפשוטו, שלא להשמיע אללו ית' לשון
מורא ופחד. וכן וצין כתפיו סכן שהוא משל כחצרו חופף עליו כל היום,

וטעמו שהוא צעזרו בכל טעה, אנקלוס תרגם וצארעיה תשרי שככתא.
הנתיב השנים עשר שנויי הענין לכבוד מעלה, לתקן כל וואמר

המוקשר בצורה, שיהיה דרך כבוד כלפי מעלה.
והייתם כאלהים הם דצרי הנחש, ואין ספק שהיתה כוונתו כאלהים ממש,

אך אנקלוס ברח ונלהשמייע בצאצאי ההמון לשון כזה, ותרגם כדצרצאי. וכן
דצרי הלדקת לחוק עשה לי אלהים, הכוונה עשה לי דבר שילחקו שומעיו,

כמו שנופרשת והולכת כל השונוע ילחק לי, אצל אנקלוס ברח מהזכיר לשון
לחוק אלל פעולה אלהית ונועשה נקיים, ואמר חדורא עבד לי כל דשמע

יחד לי.
הנתיב השלישה עשר שנויי הענין בעצור כבוד האומה ואצותיה.

ויעקב איש הם יושב אלהים גבר שליט משמש
בצית אולפנא. וכן כמעט שכב אחד העם את אשתך דמיחד צעמא, פשט

הכחוד אחד העם וני שיהיה ונהעם, והמתרגם הכב הלשון לכלול המלך
לצדו, לצלתי ידומה שהיו אצותינו נקלים וכצזים צעיני האומות, עד כי

כל החפץ לא היה נונע וואנוס את צרותם; גם כי צאמת הגנאי לעוטי
הרעה, ולא למוקצלים אותה. וכן בא אחיך צנרמה ויקח, צחוכמא

וקציל, שני שנויים לכבוד יעקב; וכן ויעקבני וחכמני, והנה עתה לקח
צרכתי קציל, לככות על כבודו של לדיק. וכן עיני לאה רכות יאיין. וכן

כי צן זקונים הוא לו ארי צר חכים הוא ליה, שלא ידמה כי צלא טעם
הגוף היה אציו אורצו מכל צניו. וכן אשר לא ידע את יוקף דלא מוקיים

גזרת יוקף, שלא ידמה כי צמעט דגרות כצר נשכח זכרו של יוקף. וכן
האשה

האשה הנשית אהתא טפירתא, לכבודו של משה, וגם כי באמת לקיחת
האשה הכושית טבה היא לו אלל המשכילים, יותר מלקיחת האשה היפיתיה,
אבל איננו כן אלל עם הארץ.

הנתיב הארבעה עשר שנויי הענין בעצור התורה, להסיר המשל
אשר יתעוררו בהדיעות. מן המין הזה הוא

מל מים-מדליו וזרעו צמים דבים שהוא משל לקוח מעץ שחול על פלגי
מים, הקירו מפטור, ופירש זרע לשון זרע אדם, ותרגם יבגי מלכא
דיתרצא וצגוהי ויטלוב צעומין קגיאין. וכן וטובל צעמן רגלו שהוא משל
לרצוי השמן ולטוב הארץ, תרגם ויתרצא צתפוקי מלכין, והרחיק המשל
אשר אולי יהיה לעיני ההמון גרוע ומאס.

הנתיב החמשה עשר שנויי הענין בעצור התורה, לתקן הלשון דרך
כבוד. ויהי האדם נפשו חיה והוא צאדם

לרוח ממללא, שלא ידמה שווי צין האדם והצדמה, כי גם היא נקראת
נפש חיה, ואם כן מה הועילה נפחת נשמת חיים באפיו? ואנקלוס
התחכם להודיע שהנשמה ההיא נחנה באדם כח הדבור, אשר צו הוא
עליון על כל החיים אשר על הארץ. וכן מה טבו אהליך יעקב תרגם מל
טבא ארעך, טנה הענין מפחות לכבוד, בעצור ההמון, שלא יציור
מעלה באהלים.

הנתיב הששה עשר שנויי הענין בעצור תורה טבעל פה ופירושי
החכמים. וכך לך אל ארץ המוריה לארבע פולחנא,

לרמוח דעת רצותינו שהמקום ההוא הוא ונקום צית המוקדש. וכן לשון
צטדה לללאה, גם זה ידוע בדצריהם. וכן אשר לקחתי מיד האמורי
בחרצי ובקשתי כללתי וצצעותי, גם זה ידוע אללם. וכן כל צן נכר לא
יאכל צו כל צר ישראל דאשתמוד, הוא לפירוש רצותינו, ואם איננו כן
לפי הפטור. וכן צצית אחד יאכל בצצורא קרא, הוא לפי ההלכה. וכן
אם יקום והמהלך בחוץ על משענתו על צורייה, הוא לדעת קלת מרצותינו.
וכן לא תצטל גדי צחלב אמו לא תיכלון צטר צחלב, התחכם אנקלוס
לתרגם לפי ההלכה שלא לתת פתחון פה לעם הארץ לחלק צין גדי לשאר
צהמות, או לומר שהאכילה צלא צטול מותרת; אבל לא חש לתרגם מלת
תצטל, כי מאחר שהאכילה אקורה, אין מקום לצטול: ואם היה מוזכר
אכילה, הנאה וצטול, היה יולא מכלל מתרגם.

וכן ועשתה את לפרניה ומרצי, הוא על דעת קלת מרצותינו. וכן
כי תצא בצרם רעך וכי תצא צקמת רעך תרגם צטניהם הרי תתגר, לפי
ההלכה, שאין הכחוש ודצר אלל צפועל הצא צטכרו לעצור עצודה צטדה,
שאל איננו פועל מי הרטהו להבגס צטדה רעהו?

הנתיב השבעה עשר חוקפת לשון עם שניירת הענין, בעצור השתנות
אופני הדבור צטתי הלשונות. מן המין הזה

ולוקחה הניס קרא ימים ולצית כנישות מיל, בי צוקוס שהעצרי אומר
מקוה

מקוה, הארמי יאונר צית כנישות. וכן נוציע זרע וכל זרע אשר איננו זרע אדם תרגונו ציתי מלות צר זרע, כי כן יאמר בלשון ההיא. וכן וכצטוה ותקופו עלה. וכן ונהר יולא מעדן הוה נפיק. וכן כי השחית כל צער את דרכו אינש ית ארמיה. וכן אנכי נומטיר על הארץ מחית מטרא על ארעא. וכן ויהי הגשם על הארץ והוה ונערא נחית על ארעא, שאם לא היה מוסקיף מלת נחית אולי היה נשונעו בארמי שהיו הנמים על פני הארץ ארבעים יום בלצד, וכונת הכתוב שירדו בצעף ארבעים יום בלצד, והרבה יותר מכן שהו על הארץ. וכן ארץ ארבע מואות שקל כהף ארע שויא. וכן עשרה זהב משקלם ונתקל עשר כלעין דדהצ מתקלהון. וכן ויתהלך חנוך את האלהים ואת האלהים התהלך נח בדחלתא דה', כי ההליכה את האל מלילה ידועה בלשון עברית, ובארמית איננה נרהגת ולא מוצגת. וכן כי אחי אביה הוא אחי צר אחת אצוה הוא, כי העברי יקרא אח לכל קרוב, ואין הלשון נרהג כן בארמית. וכן את אשר האלהים עושה הגיד לפניה עתיד למעבד, וכמהו היושב על כסאו דעתיד למיתב, כי כן משפט הלשון בעברי לשמש בציינוני על הוראת עתיד קרוב, כאשר כתבתי בצבורי העמים לשנת התקפ"ז עמוד קע"ג, ואין מנהג זה בארמית. וכן וכלה הרעב את הארץ ית עמא דארעא, כי העברי נרהג כן ליוור הארץ במקום יושבי הארץ, והארמי לא ינהג; וכמהו הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל ארעא די מנחא ה' ית יתצאה. וכן כי יש סצר צמלרים עיצור נוצדכן, סצר בעברי כן הוראתו מוזן בנוכר או נקנה, והארמי לא יוכל להורות עליו צמלה אחת. וכן וידצר על לבס ומלל תנחומין על לצהון. וכן והנה שבה כצטרו והא חצת הות כצטריה, כי לא יצלה שרש טוב בארמית על התפכות דצר לדצר, כאשר יורה שרש שוב בעברית, ואם היה אונר והא חצת כצטריה לא היה הלשון מוצן, ובארמית חצת הות כצטריה יוצן שחזרה לאיתנה והיתה כשאר צטרו. וכן ה' ילחם לבס יגיא לכוון קרצ, וכן בכל פעל מלשון מלחמה הארמי נשמש צטיני מלות אגת קרצ. וכן לחם תנופה שתיס חרתין גרילן, העברי נשמיט מלת חלות, וכלשון דבוחינו שתי הלחם שענינו שתי חלות הלחם, והארמי אין דרכו להשוניטה. כי ה' דצר עוז על ישראל מליל לאיתאה עבא. וכן ארץ נקנה היא ארע כשרא לצית צעיר. וכן אל שעריד לארע צית דינך, כי סצר בעברי יאונר גם כן על מקום השופטים, כמו זקנים משער שצמו. וכן יונת המות יתקטיל דחייב קעול, כי העברי קורא לחייב מיתה מות, ואין כן דרך לשון ארמית.

הגתיב השמונה עשר חוקפת לשון עם שמירת הענין, לכבוד מעלה, בלצתי יוצן דצוי או דמיון. התחת אלהים אנכי

אשר מנע מונך פרי בטן המני את צעיא הלא מן קדם ה' תצטעין די מנע מונך ולדא דמעין, הוסיף לשון לצאר הכוונה, צלי טיוצן ריש דמיון צין האדם והאל, כאלו היה אפשר שיהיה אדם צווקוס האל חלילה. וכן וני כומה צאלים ה' לית צר מנך את הוא אלהא ה', שלא יוצן דצוי. וכן

יצחו לשדים לא אלוה דליח צהון לרוך, שאין צהק תועלת; התחכם שלא יצן שהם אינם אלוה, אבל יש אחרים שהם אלוה. צלעדי ה' לצדו, וכן אין כאל ישורן לית אלהא אלא אלהא דישראל, שאם היה אומר לית כאלהא, כבר שם ערך ודמיון ציבו וצין זולתו.

הנתיב ה'תשעה עשר חוספת לשון עם שמירת הענין. לכבוד מעלה, לתקן החארים, הפעולות, וההתפעלויות, וכל

הלשונות האמורים ציחום אל האל, אשר לא לכבוד והדר יהיו צעיני ההמון.

ורוח אלהים מרחפת ורוחא מן קדם ה', הרחיק הקמיכות, כי ההמון לא

יצין ממנה אלא כמו שהיא הוראתה צרוב הנוקמות על חלק מן הכל,

ופירש הכוונה בחוספת לשון. וכן ויצן נח מנצח לה' מדבחא קדם ה', כי

רוח הוראת הלמד ללורך הנוקבל ולהנאחו ולתועלחו, ואנקלוס פירש

המכוון, שהוא ליראת האל ולכבודו ולעבודתו. וכן ויהי אלהים את הנער

ויגדלו והוה מימרא דה' בבעדיה דרביא, הוכיף מלת בבעדיה לכאר המכוון

עם הרחקת מליכת הקורבה צין האדם והאל. וכן אין זה כי אם צית

אלהים אתר דרעוא ציה מן קדם ה'. וכן ויצא אל הר האלהים חורבה

לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דה', הרחיק הקמיכות מההר אל האל,

ופירש הכוונה. וכן ויקח משה את מטת האלהים צידו ית חוטרא דאתעביד

ציה נסין מן קדם ה'. וכן אלצע אלהים היא מחא מן קדם ה' היא, הרחיק

הגשמות וציאר הענין. וכן תהרוס קמיך לדקמו על עומך, הרחיק מליכת

קמיך, אשר לא לכבוד תהיה כלפי מעלה אם חוצן כפטיה, ופירש המכוון

צה; וכיולא ציה לתת נקמת ה' צמידן לנחתן פורענות דין עמא דה' צמידן.

וכן וחתת דגליו ותחת כרכא יקריה, החליף מליכה גשמיית צמליכה

גשמיית, כי גם הככא הוא גוף, והיושב עליו צעל גוף גם כן, וזו ראייה

נגד שנת הרמז"ס שדמה צלבו היות כוונת אנקלוס לכלק הגשמות; והיא

עדות לשמתי, שלא היתה כוונתו אלא להשמיע לאזן ההמון ונה שהיא יכולה

לשמע צלא חזק, כי הנה הדבר גלוי כי דגליו מליכה גרועה לעיני העם,

וכרכא יקריה מליכה נכבדת.

וכן הודיעני נא את דרכיך תרגם ית ארע טויצך, שלא יצן שדרכים

הרבה יש לו, ושהוא מתהפך מומדה למדה; וכיולא צזה ואדעך ואדע

רחמוך. ובן ללכת צכל דרכיו למהך צכל ארחן דחקן קדעוהי.

וכן צפעולות החושים, אע"פ שחרגם לשון ראייה כמשמעו, לא עשה

כן צלשון שמיעה, וחרגם וישמע ה' ושמיע קדם ה', לא ושמע ה' צשום

מקום, והוא כאלו אמר וגלי קדם ה', אלא שצדצר הנראה יפול לשון

גלוי, וצדצר הנשמע אי אפשר צלעדי לשון שמיעה, ואולם המכוון מומר

אחד הוא צזה וצזה, והוא לומר שהדבר היה שמוע, כלומר ידוע וגלוי

לפני האל, והטעם שלא היה נכחר מונו חלילה.

וכן לשון ידיעה תרגם צלשון גלי קדם ה', כמו כי ידעתיו ארי גלי

קדווי, וכן ואדעה מה אעשה לך, כי ידעתי את ילכו; וגלוי וידוע אחד

הוא, אלא שבאונדך עליו שדע, משמע שהתחדשה חללו ידיעה, ובאונדך גלוי לפניו אין כאן התחדשות ידיעה, והשומע מצין כי אין דבר בעולם ונומו. ולכן גם כן התחכם בפקוק ואדעה ונה אעשה לך להחליף העמיד צביכוני: גלי קדמי, וכן תרגם גם כן אראה ונה אחריתם, גלי קדמי, והרחיק העמיד הנורה על התחדשות ידיעה בזמן זולת זמן. ודע כי מלת קדם ישמשו זה בלשון ארומית במקום לומר השמוט, כדרך שגוללנו בדניאל ואחרן לא איתי די יחוינה קדם ונלכא, ופשרה נאמר קדם ונלכא, על כן גלי קדם ה' כמו בלשון הקדש גלוי לה', ונלשון ארומית לקחו רבותינו המליכה הזאת והציארה אל חדרי לשון הקדש, כאמנם גלוי וידוע לפניך, הכונה גלוי וידוע לך.

והנראה שהיתה הנחת המליכה הזאת בלשון ארומית להורות על נעלה וחשיבות, כי כבדכנלר היה אומר להן חלמא אונרו לי, תהודעוני, החווי, בלא מלת קדם, שלא לחלוק כבוד לעלמו, והחכמים היו נושצים לו בזולת קדם. ואע"פ שגוללנו בכבודכנלר עלמו וחלמא אונר אנא קדמיהון. וחלמא קדמוהי אונרת; עם כל זה אולי רלה לחלוק כבוד לחכמים שלא בפניהם. וכן אנקלוק נראה כי דרך כבוד כלפי מעלה צחר להוכיח המלה הזאת במליכותיו וגלי קדם ה', ורוחא וון קדם ה', דאחי פלח עלה קדם ה', וזולתו; וכן רבותינו באמנם גלוי וידוע לפני מי שאומר והיה העולם, דרך כבוד דצרו, ולא ידברו כן בהדיוט; גם כי פעם אחת כדי לזווג המלות אונרו אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי. כן נראה לי, והוא דבר הלריך בדיקה.

וכן במליכת ריח ניהא לה' הוכיף אנקלוק מלת קדם, וכן אם חפץ צנו ה' אם רעוא צנא קדא ה', וכן כי וואן ה' לחתי להלוך עונכם רעוא קדם ה', וכן אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד דלית קדמוהי, ונומו ונלילת רבותינו שאין לפניו עולה ולא שכהה ולא מושא פנים וניקח שחד, וכן מנעק צניו וצנתי דארגיו קדמוהי.

ונוכד מלת קדם, הנה עוד שלש מלות שגורות צפי אנקלוק, נוכפית על לשון העקרא כשהדצור כלפי מעלה, ואלו הן מימרא, יקרא, שבגרא, כמו וישמעו את קול ה' אלהים ית קל מימרא דה', וישכון באהלי עם וישרי שכניה בזשכני דשם, ויעל אלהים מעל אברהם ואכהלק יקרא דה', ויצא אלהים אל אבינוך ואחא מימר מן קדם ה', והנה ה' כלב עליו והא יקרא דה', הר האלהים דאחגלי עלוהי יקרא דה', לקראת האלהים לקדנות מימרא דה', ויראו את אלהי ישראל וחזו ית יקר אלהא דישראל, ונועדתי לך ואזנון מימרי, ושימרתם את נשונרתי ית מנרת מימרי, והתהלכתי בהוככם ואשרי שכנתי ציניכון, ותמונת ה' יביט ודמות יקרא דה' מקהכל, אש ארכלה הוא מימריה אשא אכלא, וכאלה רצים. ופבר דצרו על הנשונות האלה אצות העולם הדומים והדומים, ומקום דצריהם הזכרתיו למעלם בהקדמה, ואני לא אשפוט שפוט צענין

כצד כזה, שהם רשאים ולא אני, ולכן אונלטה נא ואעתיק דברי החכם
 בעל העקדה (שער ל"א) על פסוק אנכי ארד עמוך ונלרימה, וזה לשונו:
 ואני אומר שאם קבלה צידו (של הרמב"ן) ונה שירמוז בהם נקבל, ולא
 נטה ימין ושאל, ואף על פי שלא יצין איש אשר בוניני; ואם יש רשות
 לדבר צטיקול הדעת צאלו הענינים, כדן כוכל לתת טוב טעם ודעת
 בתרגום הכתוב הזה והדומה לו, וצלי שנתרחק משקול השכל וכיולא
 צזה, כשנחצונן צשלשה הכנויים הנוהגים אללו חדיר, וזכר אוחס הרב
 המורה שם, שהם יקרא דה', מיומרא דה', שכינתא דה', וטעמן מפורקס
 לפי טרטי הלשון ושמושו, צלי התלות בצורות גדולים ונפלאים מומנו;
 וזה כי הנראה מכללם הוא להתיחס לו יתעלה הענינים הנסמכים אליו
 לכבוד ותהלה, אוננס כל אחד לפי ענינו. והוא כשייחס הכתוב אליו
 ית', רלוני לעלמו, דבר מהדברים, כמו צבא ונראה או נלצ ועלה
 וכדומה, יכנה בהם יקרא דה', יקרא דה' ומעמד עלוהי, אחגלי יקרא
 דה', ואכתלק יקרא דה', ויראו את אלהי ישראל וחזו ית יקר אלהא
 דישראל, וכן כלם, כי הם כנוי אל עלמו ית' צדרך כבוד, כנוהג צכל
 הלשונית, צדבור עם הגדולים: יודע לכבודך, או למעלתך, או לגדלתך,
 הכל כפי מה שהוא איש טר או גדול, על דרך שאמר הכתוב וכבוד ה'
 מלא, וישכון כבוד ה', וירא כבוד ה'. וזה הכנוי לא יולא צסום מוקום
 צמודר צעדו, ויהא יקרי צכעדך, או יקרי ימות עונך, וכיולא, כי לא
 יתכן ודרך המוכר; ונאמר והיה צעבור כבודי הוא ענין אחר מוכר
 למה שאמר הראני נא את כבודך, לא שיאמר צדרך כנוי, כמו שיתצא
 צנוקונו צ"ה.

אוננס כאשר יצא צענין ההשגחה ומוכו ית', יכנה בתרגומו ונימרא
 דה', וייחד היולה הזאת לזה, כי צנאמר ישגיח המשגיח על הנושגת,
 כמו שאמר דוד אנכי אלוה עליך, ונאמר צדבר ה' שונים נעשו, כמו
 שחרגס לקול ה' אלהיך למימרא דה', וחרגס לקראת האלהים לקדמות
 מימרא דה', כי לקראת לווי ומאמרו ילאו, ומזה אנוה ובה מימרי
 צכעדך אם ילא מימרא דה' צכעדי, מימרא דה' צכעדיה דיוכף,
 וזה חרגס ואחרעם עונא על מימרא דה', כי על ההגחו נחרעמו,
 וכונו שאמר וצפתגמא הדין ליחכון מהיננין צמימרא דה' אלהכון, ומזה
 אמר מימרא דה' קהיד וכו', לומר שהשגחתו ועיונו יהיה העד הנאמן
 צינייהם לתת לחיש כנועשהו, וכן צין ויימרי וציניכון צין השגחתי וציניכם,
 וכן קיים לי צמימרא דה', שיצבע לו צאוחה ההשגחה הנמלאת אתו,
 כי דבר ה' היה יקר לו.

אוננס כאשר יכוון צדבור ההונחת אלו הענינים והמטכס צעמוד,
 יכנה צסם שכינה, כענין ועשו לי מקדש ושכנתי צחוכס, וכמן שאמר
 יצנתן צן עוזיאל צריך יקרא דה' מאחר צית שכינתיה; ומזה חרגס היס
 ה' צקרצנו האית שכינתא דה' שריא ציננא, פני ילכו שכנתי תהך, אם

ית אונות חסידות
 יתל יוסף יצחק

„אין פניך הולכים אם לית שכינתך, ילך נא ה' תהך כען שכינתא דה',
 לפי שהכוונה בכלל המושך הענין, לא לשעה. ולזה תרגם לא תיכול
 „לנויחזי אפי שכינתי, ואעבר ה' שכינתיה על אפיה, כי על הענין עלמו
 „שהיו דיין עליו עד עתה ומהמשך אור השפעה ההוא עליו היה נודר.

„ואחר שצירנו אלו ההצדלים שיראה ונהם שהם נכונים, וכמעט
 „יכללו כל הענינים האלה, נקל הוא לתת טעם למה לא כנה אנקלוס
 „במאמר הזה וכיוצא, והוא כי באמרו אנכי ארד לא יוכל לתרגם אנא
 „אחגלי כמו שתרם וירד ה', כי אין הכוונה עתה על הגלוי וההראות,
 „כמו שהיה צביני וצולחו מהמקומות, כי אם על השמירה וההשגחה;
 „ומזה הטעם לא יוכל לתרגם יקרי יחות עונך, מלבד הקצה שקדוניה;
 „גם אין לו לומר שכינתי תחות עונך, שאין כאן הכוונה על הצטחת ההמשך,
 „כי אם על ענין השמירה, כמו שאמרנו, והלשון המיוחד לזה לפי מנהגו
 „היה וימרי יחות עונך, אלא שראה שאין ליחס העליה והירידה, ולא
 „שום תנועת העתק, אל ההשגחה והמאמר, כי הדבור אינו עולה ואינו
 „יורד, ולא היה לו מקום לכנות צמלה זאת אלא אם ישש כל הכתוב
 „ויאמר וימרי יהא כקעדך כד תחות למלרי וצומימרי אקקך וכו', וכבר
 „לא מכלל מעתיק, ולזה בחר בקילור, וכיון צו על ונה שקמך המקרא
 „עלמו, כמו שפעה צתרגונו ויראו את אלהי ישראל וחזו, כי לא היה לו
 „לתרגם ואחגלי להון, כמו שמדקדק הרמב"ן ז"ל שם במקומו, שהרי אז
 „היה נוקב לשון הראות אל אלהי ישראל, הפך ונה שכתוב ויראו את אלהי
 „ישראל, ואין למעתיק לשש הכתוב צזה השיעור. וכזה הענין היה צתרגונו
 „ה' אלהך הוא עבר קדמך, כי הכוונה שם על ההשגחה והקיוע צייחוד,
 „והיה לו לומר מימרא דה', אלא שלא לכנות ההעברה אל הדבור, כמו
 „שקדם; גם לא אמר יקרא דה', כי זה הכנוי לא יאמר רק כשיכוון אל
 „עלמיותו, ולזה הניחו כלורתו; אונם אמרו הוא עבר קדמך וימריה
 „אשא אכלא, הלא לכנות אל ההשגחה המכוונת לשם, כמו שאמר במקום
 „אחר ה' אלהכון דמדבר קדמיכון וימריה יגח לכוון קרב, וראה כי לא
 „אמר יקרא ולא מימרא ולא שכתא; ומזה הענין אמר אנא אהא עם פוונך,
 „ואחסוב כי צזה וכזה ילדך בכל אלו הענינים, מוצלי שנלמדך להתלות
 „בפילוקופיאה, גם לא צדריס קתומים וחתומים, עכ"ל."

הנתיב העשרים חוקפת לשון עם שוירת הענין, לכבוד מעלה, לחקן
 כל מאמר הנקופר בתורה, שיהיה דרך כבוד כלפי
 מעלה. וכן הנין הזה הוא צדרי הלדיק חלילה לך מעשות כדבר הזה
 שתרגם קוטטא אנון דינך ונלונעבד כפתגמא הדין, ציאר הענין בלשון
 רכה, וכן צדרי הרשע וי ה' אשר חשנע בקולר תרגם שמוא דה' לא
 אחגלי לי דאקבל צומימריה, הוותיק המליכה, לצלתי השמיע צאזני עם
 הארץ לשון אשר יוכל להיות להם לנוקס.

הנתיב האחד ועשרים חוספת לשון עם שמירת הענין, צעבור כבוד האומה ואצותיה. ויבא הציחה לעשות

מלאכתו למדק בכתבי חושבניה, שנה הלשון דרך כבוד, לבלתי יקשה איד היה עושה מלאכה, אם הפקידו אדוניו על כל אשר לו. וכן וילא יוסף מלפני פרעה ויעצר בכל ארץ מלרים ועבר שליט, כדי שיוצן שהיתה ההעדרם ההיא לכבוד לו, ולא לעבודה. וכן ולקחת אוחנו לעבדים ואת חמורינו ולנוקני יחנא לעבדין ולמדבר ית חמרכא, הוסיף מלה להפריד בין השבעים והחמורים. וכן כי תועבה היא למלרים ארי צעירא דמלכא דחלין ליה עבראי אכלין, הוסיף לשון לבאר אמתת הענין, לבלתי ידומה שהיו אצותינו מאוסים צעני האומות. וכן ויאמר ישראל אל יוסף אמתה הפעם אלך אנה מאית זמנא הרא מנחם אכא, שלא יהיה נראה כאחד הריקים הצוורים מות מחיים. וכן וינהג את הללן אחר המדבר לאחר שפר רעיא צמודרא, שלא יהיה ראש הנביאים ללעג צפי ההמון, כאלו לא היה יודע לרעות ונקנהו צנאות דשא, כי אם אחר המדבר צארץ ערבה ושוחה. וכן האומר לאצין ולאמו לא ראיחין דעל אצוי ועל אומיה לא רחיס כד חזו וון דינא, הוסיף לשון לבאר אמתת הענין, שלא יוצן שהיה שבע לוי בעל עזעקשה ואכזרי.

הנתיב השנים ועשרים חוספת לשון עם שמירת הענין, לכבוד החורה, לבאר הקתום. ולימים ושנים ולנומי צהון

יומין ושנין, הוא ציאר הענין. וכן ועץ הדעת טוב ורע ואילן דאכלין פירוקי חכמין בין טוב לביש. אבי יושב אהל ומקנה דצהון דיחצי משפני ומרי צעיר, פירש הענין, כי צעברי הלשון קלר, כי משמעות יושב אהל ומקנה יושב אהל ויושב ומקנה, והוא פירש יושבי אהלים ובעלי מקנה. וכן לוטט כל חורש נחשת וצרזל דצהון דכל ידעי עיצידת נחשא ופרזלא. וכן כי איש הרגתי לפלעי וגו' לא גברא קטלית דדיליה אכא כציל חוצין וכו', פירש גולת כי דרך תוניהה, והוסיף לשון לציאר, הכוונה. וכן כי מלאה הארץ חנוק. מפניהם מן קדם עובדיהון צישיא. וכן לא אוסיף לקלל עוד את האדמה. צעבור האדם צדיל חוצי אכשא. וכן וימיד האדם וייד איש אחיו וייד גבר דיסוד ית דמא דאחוי. וכן איש האדמה גבר פלח צארעא. וכן צאדם דמו ישפך צקהדין על וימר דייניא דומיה יתשר, פירש אמתת הענין, שלא ידמה שוניתחו צכל אדם. וכן אל עמק השדים הוא ים המלח הוא אחר ימא דמלחא, כי עדיין לא היה ים המלח, אצל הוא הנקום אשר נהפך אחר זמנו והיה ים המלח. וכן ומלות אפה ויאכלו ופטיר אפה להון, להודיע שאפה לכבודם, לא שלא היה לחם צציתו. וכן אין זה כי אם צית אלהים לית דין אחר הדיוט אלא וכו'. וכן הצה את אשתי כי מלאו יוני יונו פולחני. וכן כל הצן הילוד היאורה חשליבוהו דיתיליד ליהודאי. וכן ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה והוא עננא וקבלא למלכאי ולישראל נהר כל ליליא. וכן כי צדצר אשר זרו עליהם ארי

בפתגמא דחשיבו תלראי למידן ית ישראל ציה דנינון. וכן וגם את המת
 יחלון ואף ית דמי מיתא יפלגון. וכן מי לה' אלי מאן דחליא דה' ייתון
 לותי. וכן ולא ילין חלצ חגי עד בקר צר ומדבחה, פירש הענין, שלא
 יעבד הקטרת החלצ עד הבקר, אבל משכתו על המזבח כבר ילא ידי
 חוצתו. וכן בלחם הקלוקל צומא הדין דמוכליה קליל. וכן קח את כל
 ראשי העם והוקע אותם ודון וקטול דחייב קטול. וכן ולא רץ לא יכופר
 לדם אשר שופך זה לדם זכאי דאתעד זה. וכן לגר אשר בשעריך תחננה
 ואכלה לתותב ערל, שלא ידמה שתנתן לגר לדק. וכן דברי ריבות בשעריך
 פתגמי פלוגת דינא בקירוד, פירש הענין, שיהיו הריבות צדדן של דין
 ומשפט, לא ריבות של מנה צדך, כרוב הריבות הנמשכות מרוב דברים,
 ורש"י פירש שיהיו חכמי העיר חולקין צדדן, והרמב"ן כתב שזו דעת
 אנקלוס ושמונס איננה נכונה; ואמת הוא שאין הפירוש ההוא נכון, כי
 לא ילדק לשון ריב על מחלוקת החכמים שאינם טוגעים צדדן, אך אמת
 הוא שלא זו דעת אנקלוס, כי לא אמר צדדן צית דינך, אלא בקירוד,
 ח"כ אין כוונתו אלא על ריבות אנשי העיר, לא על מחלוקת החכמים;
 ופירושה רש"י הוא גם כן אמת צעלמו, שאין ראוי לצא לפני צית דין הגדול
 אלא ח"כ יהיו חכמי העיר חולקים זה עם זה, וזה אומנם כלמד ממה
 שאמרה תורה כי יפלא מנך דבר, ולא ממה שאמרה דברי ריבות בשעריך.
 וכן כפר ל' צדדן ישראל הוקיף כהנייא ימרון, פירש הענין, שאם היה
 הדבור לזקני העיר, לא יוצן טעם ונגשו הכהנים האומר לפניו. וכן שומע
 ה' קול יהודה ואל עמו תצילנו קביל ה' ללותיה דיהודה צמפקיה לקרצא
 ולעמיה תתיצניה בשלם; הוא פירוש הענין מה שהעברי מקלר.

הנתיב השלשה ועשרים תוספת לשון עם שמירת הענין, לכבוד התורה,
 להקיר כל לשון של משל ומלילה, להקל הצנחה

על ההמון. ושמותי את זרעך כעפר הארץ קגיאין כעפרא דארעא, וכן
 והיה זרעך כעפר הארץ קגיאין כעפרא דארעא, וכן מי ומה עפר יעקב
 מאן יכול למונני דעדקיא דצית יעקב דאומיר עליהון יקרון כעפרא דארעא,
 וכן קטנתי מכל החקדים זעירן זכותי, העברי הוא משל ומלילה, כי
 החקדים לא יקטינו המוקבל אותם, והמתרגם ציאר המכוון. וכן וילא
 לצם ונפק מרע לצהון. וכן וידגו לרוב וכנוני ימא יקרון צגו צני אכשא
 על ארעא, כי פעל וידגו הוא מלילה לקוחה מן הדגים. וכן ובעלים
 ובאבנים ובמוני אעא ובמוני אבנא. וכן תשלח חרוךך יאכלמו קקש שילינון
 כנורא לקשא, כי חרון בעברי שם נגזר מנפעל חרה הנאמר על פעולת
 האש, וע"כ לא ילטרך העברי לומר אחריו יאכלמו כאכול אש את הקש,
 אבל באומרך בארמי שלחת רוגזך, אין צנח מלת רוגז להורות על האש,
 ולרדך להזכירו בפירוש. וכן אש זרהה השמש עליך דמים לו אש עינא
 דקהדיא כשלח עלוהי, פירש אמת הענין, כי זריחת השמש מלילה נאמרת
 על הדבר הנעשה לעיני רואים, כגון לעיני השמש הזאת, והתורה אמרה

שהגבז הנומלז במחירת זלילה או במקום קסתר מאדם, רשאי בעל הצית להתקומם נגדו וגם להרגו למען הליל את שלו מידו, ומאחר שאינו מולא עדים שיראוהו ויצאו לצית דין ויעידו, אזל אם זרחה השמש עליו, כלומר שהוא במקום רצומן שעין זני אדם סולטת בו לראותו, אז דמים לו, כי די לבעל הצית שיעמיד עליו עדים שיצאו לצית דין ויעידו שראו שגבז, והסופטים יולאו את זלעו מפיו, כי לכך נוקדו צתי דינים, ואין ליחיד לעשות משפטו צידיו בזולת הכרח עלום. זה הוא עומק פשט המוקרא הזה, ומה שדרשו בו חכמים אם צדור לך הדבר כשנש וכו' כמו שהציאו רש"י, אכמכתא הוא ומשפט אמת הוא, אזל אינו פשט הכחוז. והנופרטים לא ירדו לקוף דעתו של אכקלום, וחששו שהלך דרך מרחוק.

וכן וחרז לא תעבור צארלכס ודקטלין צחרצא, העצרי הוא דרך מלילה (methonimice) והמתרגם פירש המוכוון. וכן וכתתי את שמיכם כצדל ואח' ארלכס כנחשה ואחן ית שניא דעלויכוון חקיפין כפרזלא ונלחחחא מטרא וארעא דתחומיכוון חקינא כנחשא מלונעצד פירין, פירש ענין הנשאל. וכן כי לחמו הם ארי צידלא מקירין אכוון. וכן ולא תחודו אחרי לצבכס ואחרי עיככס צחר הרהור לצכוון וצחר חיזו עיככוון. וכן אחס המתס את עם ה' אחון גרמחון דמית עמא דה'. וכן אני חלקך ונחלתך מתן די יהצית לך אני חולקך ואחסנתך. וכן להצה מקרית כיחון עצדי קרצא כשלהוציתא. וכן ההוא אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה דהוא אומר ועצדי וכל מיונריה מתקייט, הקיר התמיהה וצירד הענין. וכן יאכל גרויס לריו ועלמותיהם יגרם וחליו ימחן ייכלון זני ישראל נכסי עונמיא כנאיאיהון וצצת מלכיהון יתפנקון וארעתהון יחקוון. וכן לשכיס צעיכיס וללנייס צלדיכס לקיען נטלן זין לקצליכוון ולנושפיין מקפכוון. וכן ועצדחס שס אלהים מעשה ידי אדם ותפלחון תמן לענומיא פלחי טעווחא עוצד ידי אנשא, העצרי דרך מלילה (allegorice) והמתרגם פירש הכוונה. וכן כי האדם עץ השדה ארי לא כאנשא אילן חקלא, פירש ה"א ה"א החימה, וענינה לשלילה, והוקיף השלילה צתרגונו לצרר הענין. וכן כי נפש הוא חוצל ארי צהון מתעצד מזון לכל נפש. וכן ומל ה' אלהיך את לצדך ויעדי ה' אלהיך ית טפשות לצך. וכן שחת לו לא חצילו להון לא ליה, העצרי דרך שאלה ותשובה, והמתרגם צירר הענין. וכן עם חונת זוחלי עפר עם חמת תנינא דחללין צעפרא, העצרי דרך מלילה, שהזכיר התאר והשמיע שס העלם, והמתרגם פירשו.

דנתיב הארבעה ועשרים חוכפת לשון עם שמירת הענין, לכבוד החורה, לחקן הלשון דרך מעלה וכבוד, צאיזה לך שיהיה. על כן יעצז איש את אציו ואת אמו צית משכזי אצוהי ואמויה, ללמד דעת העם, שלא ידמו זלכס לעצוז אציהם ואמס צקחחם אשה. וכן ואנשי קדוס רעים וחטאים ציטין צמונויהון וחייצין צגוימיהון. והוקיף לשון לפרש חטאותיהם, למען יוקיפו זני אדם נהתרחק מדרכיהם.

וכן עזוב תעזוב עמו משבך תשבוק מה דצלצך עלוהי ותפרק ענויה, הוסיף לשון להשמיע את העם תוכחת מוקר. וכן אשר תחת זבח השלמים דתחת דרוא דנכסת קודשית, הוסיף לבאר שימתן השער תחת הקלחת, לא תחת הכשר עליו, שלא ידמה כמעשה מארק. וכן ורלון שוכני סנה ורעי ליה דשכנתיה בשמיא ועל משה אתגלי באכנא, הוסיף ציאר, שלא ידומה שהאל אשר אנחנו עובדים אינו אלא שוכן הקולים.

הגתיב החמשה ועשרים תוספת לשון עם שמירת הענין, לכבוד חורה שצעל פה ופירושי חכמינו ז"ל. פוקד

עון אבות על זנים על שלשים ועל רבעים לשנאי כד משלמין צניא למחטי בתר חובי אבהתהון, הוסיף לשון לבאר על פי דעת רבותינו בארומים מעשה אבותיהם צדיהם, וזה אמנם הוא עומק פשוטו של מקרא, והוא דבר הראוי לידע ולהודיע ולהודע, כי עון אבות היא מליצה הנעורה בלשון הקדש לא עון שעשו האבות, אבל עון שהזנים עושים צירושת אבות, שראו אבותיהם עושים, ועושים גם הם אחריהם, והעד הנאמן על זה מה שמלאנו בישיעה ידענו ה' רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך, אם היה עון אבותינו כמשמעו עון אשר לא עשינוהו אנחנו, רק עשוהו אבותינו, לא היה הנציח מקיים לשונו כי חטאנו, כי חטאו היה לו לומר, גם היה לו לומר ועון צו"ר החזור, כי שני ענינים הם; אבל האמת כי עון אבותינו הוא עלמנו עווננו ורשענו אשר חטאנו אנחנו, אפס כי גם אבותינו עשוהו, והוא לנו מאתם למורסה. וכילול בזה והתודו את עונם ואת עון אבותם, הכוונה שיחודו על העוונות המיוחדים להם, אשר נגאלו בהם מרוע לבם, וגם על העוונות אשר למודם אבותם, אשר יש לזנים בהם קלחת התכללות. וכן ונקי ולדיק אל תהרג ודי זבי ודי נפק דכי מן דינא לא תקטול, הוסיף לשון לבאר כפי ההלכה, שאחר שילא מצית דין זכאי אין מחזירין אותו לחייבו, והוא ג"כ פשט הכתוב, כי צוה יודע אפוא צין לדיק לרשע? אין לדיינים אלא מה שעיניהם רואות. ואם לומר שלא ימיתו נוי שהוא צעיניהם לדיק ונקי, זה אין לורך לאמרו. ואם לומר שלא יחייבו נוי שרוב הדיינים מנכים אותו, גם זה ידוע, כי אי אפשר לשרפטים רבים שיחטבו הדין אלא על פי הרוב, כי רחוק הוא שיכבינו כלם בעלה אחת. א"כ אין הכוונה אלא שלא יחייבו נוי שבמקרה (כלומר ברלון האל, קצת המקרים כלם) ילא מצית דין נקי ולדיק, אף על פי שאחר שעה נמלאת עליו חובה.

וכן וכתבתם על מזרות ציתך ותכתציתון על מזרין ותקצעיתון בקיפי ציתך, הוסיף ציאר להודיע משפט הכתיבה הזאת לפי ההלכה, לבלתי ידומה שהמורה לכחצו על המזרה עלמה; ומלת מזרין במקום הזו איננה מענין מזרה שבעברי כי תרגום מזרות בכתוב הזה אינו אלא מלת קיפי, אבל מזרין מלה בוספת, לקוחה מלשון הדיוט שקוראים לקלף שפרשיות שמש וסיה אם שמוע כתוצות עליו צעם ומזרה; וכמו שצעה אלל לטוטפות

שתרגם לחפלין, לקח הלשון הנהוג צעם, להודיע שזה שאנו נוהגים הוא
מה שזוהה תורה.

הגתיב הששי ועשרים חוספת לשון עם שנוי הענין, בעצור כבוד
האל, לבלתי יוצן רצוי ודוניון. הן האדם
היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, הוה יחידי בעלמא, מניה לנידע טוב
ורע, לבלתי ידמה דמיין צין האדם והאל, כנראה מפשט מלילת היה
כאחד מומו, או צין האל והמלאכים כנראה ממלילת כאחד מומו; והשכיל
אנקלוס לנטות מפשט הכחוצ, והפריד מלת כאחד הקמוכה, ופירשת
יחידי בעלמא, והדציק מלת ממנו למלות לדעת טוב ורע, כפירוש הדנוצ'ס
זהלכות תשובה פרק חמישי, ומלת מניה צנון דגש, והספרים שהתרגום
זהם מוטעם, שצוט גדול כפל זהם צמקום הזה, כי הושם הזקף על
מניה, ואין וקומו אלא על בעלמא. וכי מי כמכה צאליס ה' לית בר וונך
את הוא אלהא ה', השכיל לקלק כל ריח רצוי ודוניון. וכן אשר מי אל
'צטמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך דאת הוא אלהא דשכנתך
צטמיא מלעילא ושלית צארעא וליח דיעציד כעוצדך וכגיבורותך. וכן ה'
צדד ינחנו ואין עמו אל ככר ה' צלחודיהון עתיד לאשרדיותהון בעלמא דהוא
עתיד לחדחא ולא יתקיים קדמוהי פלחן עטוון, שנה הענין לקלק הרצוי,
כי ואין עמו אל ככר יש צוטעמו שיש אל ככר צמליאות, אלא שהוא איננו
לדיך לו.

הגתיב השבעה ועשרים חוספת לשון עם שנוי הענין, לכבוד מעלה,
לתקן התארים, הפעולות וההחפעות

המיוחקות אליו ית', שחיינה דרך כבוד כלפי מעלה. ומפיך אכחד
ומן קדמך לית אפשר לאטמרא, שנה הענין, כי ענין הכחד פניס תקשה
על ההמון הצנתו על צוריו, ויהיה להם למוקש. וכן ויתעלצ אל לצו
ואמר לנתצר תקפהון כרעותיה, שנה הענין שנוי גדול, להרחיק ונה
שצעברי מן התימה והזרות לשכל ההמון. וכן זה אלי ואנוהו אלהי אבי
וארוממנהו דין אלהי ואצני ליה מוקדש אלהא דאצנהתי ואפלח קדוהי,
אלא ידומה כי ציד ילגד אשה לרוממו וליפוחו, כמו שהוא ענין ואנוהו.
וכן דגע אחד אעלה צקרצך וכליתך טעה חדא אכלק שכנתי מצניך, הפך
הענין, להורות שאין דע יורד ומלמעלה, כי גנאי הוא הלשון כלפי מעלה
לומר שהיותו צקרצנו יגרום לנו רע ולא טוב. וכן כי קללת אלהים חלוי
ארי על דחצקדם ה' אלטליצ, שנה הענין דרך כבוד כלפי מעלה. וכן אם
שכותי צרק חרצי אם על חד חרין כחזו צרקא מוקף שנייא ועד כוף שמיא
חחגלי חרצי, שנה הענין דרך כבוד ומפארת כלפי מעלה, וצמוקום חדוד
החרצ, אשר לא תהיה לכבוד צעיני ההמון, פירש שטתי מלשון שנים
וכפל, אם אגלה חרצי ליהטת כפלים כצרק.

הגתיב השמונה ועשרים חוספת לשון עם שנוי הענין, לכבוד מעלה,
לתקן כל מאמר המקופר צחודה, שיהיה

דרך כבוד כלפי מעלה. ויהי כאשר התעוררו אותי אלהים מצית אבי והות
 בד טעור עמומא צחר עוצדי ידיהון יתי קריב ה' לדחלתיה מצית אבא,
 טנה הענין והוסיף לשון, לתקן לשון הלדק, שלא נשמעוהו מיחס אל האל
 ית' לבתו תועה ממקום למקום, ושלא נשמעוהו קורא עלמו תועה צהיורו
 ערצ ארץ מולדתו צמלות המקום, כאלו הוא תוהה על הדאשונות חלילה,
 אע"פ שהוא אמר כן להיותו מודבר עם מלך נכרי, כי לא רלה להתפאר
 שגלה ומלכו צמלות האל; הלא תראה שאמר התעור לשון רבים, כי ידע
 שאין דעת הנכרי ההוא קובלת קוד היחוד. ואנקהלוק שהיה נקדר תרגומ
 לישראל, או לנכרים יודעי ישראל ואמונתם, התחכם להקצ הלשון דרך
 כבוד כלפי מעלה, עם ציאר האומת כפי מה שהוא, ולא כפי מה שהיה
 לשון הלדיק בדברו עם הנכרי. גם צעל הטעמים נעה צפוק זה מדרך
 הפשט, כי ראה דברי הלדיק קשים לאזן שומעת, ומשפילים ונעלת קדושתו
 ואמונתו התמימה, והוא הקצ פני הדבר צדך אחרת, ועשה אלהים
 ונצית אבי כונו אלהי צית אפי, כלומר כשהכריחוני גלולי צית אבי לערצ
 ארץ ונולדתי וללכת תועה: וכל אלה תקונים רסוקים ונאמתת כוונת המודבר
 עליו השלום.

וכן שלח נא ציד תשלח ציד מאן דכשר דתשלח, שלא יהיה מייארו
 של משה כראה בקרבנות, אלא מהיותו ומחזיק את עלמו צלתי ראוי לאותת
 שליחות. וכן עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ארי רצ ה' ולית אלה
 צד מניה, הוסיף לשון ושנה הענין, כי יתרו לא כפר עדיין צמליאות
 אלהים אחרים, רק הודה שאלהי ישראל גדול מכלם, ואנקהלוק צרח כמשפטו
 מלהשניע רצוי, אפילו צפי אחרים. ורמז"מן כתב על זה. ואנקהלוק הוסיף
 "כופך ונשלו" אבל אין זה תוספת טפך, כי אם שנוי הכוונה, שלא לתת
 מכשול לפני עם הארץ.

הנתיב התשעה ועשרים. תוספת לשון עם שנוי הענין, צעצור כצור
 האוונה ואצותיה, ואת הנפש אשר עשו
 צחקו וית נפשתא דצעצורו לאורייתא צחרן, הלה לקרמו שערך כוונתם
 צהרצותם להם עבדים ושפחות היה למען הציא אותם לחקות תחת כנפי
 השכינה. וכן ויצאה ילחק האהלה טרה אמו וחזא והא תקנין עוצדהא
 כעוצדי טרה אמויה, שלא יהיה כראה כאלו תחך בקחתו אשה דצק צאשתו
 ושכח את אמו. וכן עלי קללתך צני עלי אתאמר צנצואה דלא ייתון לוטיא
 עלך צרי, שלא ידמה דבור הלדקת כדצור אחת הנצלות המקללות את
 עלמן. וכן נפתולי אלהים נפתלתי עם אחרתי גם יכלתי קביל ה' צעותי
 צאתחנותי צללותי חמידית דיהי לי ולד כאחתי ואף אחיהב לי, התחכם
 לקלק זכר מריצה ונלחמה צין האוהות. וכן לדקה ממני זכאה מני
 מעדיא, שלא יוצן שהיא לדקת והוא חוטא. וכן ויתנכר אליהם וחשיצ
 ונה די ימלל עמהון, לא רלה להזכיר לשון התנכרות כמשמעו, ואמר ששם
 לצו למה שידבר עמהם, כלומר שדבר עמהם צחכונה. וכן ויש שכנו
 לקצול

לַסְבּוֹל וַיְהִי לָמָס עֲרֹבָד וַיִּבְצַט מַחְרָזֵי עַמּוּמִיָּא וַיִּשְׁלִי ית דַּיִרְיָהוּן וּדְיִשְׁתֶּאֱרֹן
 זְהוּן יְהוּן לִיה פִּלְחִין וּמַקְרֵי מַקְיִן, שְׁנָה הַעֲנִין דְּרַךְ כְּצוֹד לְאוּמָה. וְכֵן
 וְהַיִּית לְכוּ לַעֲיִימִים וּגְבוּרִין דְּאִתְעַבְדִּיא לְנָא חֲזִיחַ זְעֵינְךָ, שְׁלָא יְדוּמָה שְׁהִיר
 לְרִיכִין לְוֹנְהִיג נְכַרִּי, אַחְרֵי הַיּוֹת לְהַס עֲמוּד הַעֲנִן וְעַמּוּד הָאֵשׁ. וְכֵן כִּי
 אִשָּׁה כּוֹשִׁית לָקַח אַרְזֵי אִתְתָּא שְׁפִירְתָּא דְּכַסְיָד רַחִיק, שְׁנָה וְהוֹסִיף עֲנִין
 לְכְצוֹד הַנְּבִיא. וְכֵן לֹא תְהִיֶּה קֹדְשָׁה מַצְנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה קֹדֶשׁ מַצְנֵי
 יִשְׂרָאֵל לֹא תְהִי אִתְתָּא מַצְנוֹת יִשְׂרָאֵל לְגַבְרָא עַבְדָּא וְלֹא יִקְבַּז גַּבְרָא מַצְנֵי יִשְׂרָאֵל
 אִיתָּא אִתָּא, הוֹלִיא הַכְּתוּב מַפְשׁוּטוֹ, שְׁלָא יְדוּמָה שְׁהִימָה הַחֲוַעְצָה הַזֹּאת
 זְיִשְׂרָאֵל, וְאִעֲ"פ שְׁתַּרְגֵּם כְּפִשׁוּטוֹ וְאֵת זְכַר לֹא תִשְׁכַּח מִשְׁכְּנֵי אִשָּׁה, שֶׁס
 הִיא אֲזִהְרָה לִיחִיד, וְכֵאֵן מַדְבַּר עַל הַמוֹפְקָר לְרַבִּים, וְאִין אִדָּם מַפְקִיר
 עַלְמוֹ לְרַבִּים, אִלֵּא אִם כֵּן רַבִּים כּוֹנְנִים זְאוּמָה אֲשֶׁר אֲרַחֲוִיתִים עַקְשִׁים
 וְחַפְלִים בְּחֻוַעְצָה הַזֹּאת, וְגַבְרֵי הַדְּבַר מֵאִד לְאוּמָה זְכַלְלָה. וְכֵן דוֹר עַקֵּשׁ
 וּפְתַלְחוֹל דְּרָא דְאִשְׁנֵי עוֹבְדוּהִי וְאִשְׁתַּנִּי, רְלָה לְרַחוּץ שְׁאִין הַעֲקָשׁוֹת דְּבַר
 נּוֹצְעֵי לְאוּמָה, אִלֵּא חֲלוּף וְנִהְגָה. וְכֵן עַם כְּזָב וְלֹא חֲכָם עוֹמָא דְקַצִּילָר
 אֲוִרִייתָא וְלֹא חֲכִימוֹ, לֹא רְלָה לְתַרְגֵּם תַּלְתָּ כְּזָב, וּפִירֵשׁ הַנְּבִלּוֹת זְמוּה שְׁעַם
 הַיּוֹת שְׁקַצְלוֹ הַחֲוֹרָה עַם כָּל זֶה לֹא שׁוֹה לְהַס וְלֹא הַחֲכִימוֹ; וְהִימָה מַחֲכַמַת
 הַמַּתְרַגֵּם, שְׁמַחֲוֹךְ גּוֹתֵם כְּפַר זְעַזְחַס, שְׁקַצְלוֹ הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית. וְכֵן
 אֲשֶׁר נִכְיָתוֹ זְמוּקָה תְרִיבְהוֹ עַל מִי מַרְיָבָה דְּנִכְיָתוֹהִי זְנִיכְסָה וְהוּה שְׁלִים
 זְחַנְתוֹהִי עַל מִי מַלּוֹתָא וְאִשְׁתַּכַּח מֵהֵימָן, הוֹסִיף לְשׁוֹן וְהַפֵּךְ הַעֲנִין לְכְצוֹד
 אֲהֵרִן, וְהַשְׁנוֹי הַזֶּה זְאוּמַת קֶשֶׁה מֵאִד לְהוֹלְמוֹ, וְהִלְלָא עֲשֶׂרָה פְּסוּקִים קוֹדֶם
 לְכֵן כְּחוֹז עַל אֲשֶׁר וְנַעֲלַתֶם זֵי זְחוּךְ זְנֵי יִשְׂרָאֵל זְמִי מַרְיָבָת קֹדֶשׁ, וְהוּא[†]
 אֲוֹמֵר וְאִשְׁתַּכַּח מֵהֵימָן! וְאֲרִלִּי כּוֹוֹנַת אֲנַקְלוֹס כִּי וּשְׁהָ עֲכוּ מֵאִד, וְאִשְׁסִים
 אֵת עַלְמוֹ וּמוֹלִץ צַעַד אֲחִיו הַמֵּת, כְּאֲוֹמֵר אִם אֲנִי חַטָּאתִי אֲהֵרִן לֹא חַטָּא,
 כִּי אֲנִי הִכִּיתִי צְלוֹר וְלֹא הוּא.

הַגְּבִרִיב הַיִּשְׁלֵשִׁים חוֹסַפַת לְשׁוֹן עַם שְׁנוֹי הַעֲנִין, זְעַצוֹר כְּצוֹד הַחֲוֹרָה,
 לְהַקִּיר כָּל לְשׁוֹן שֶׁל מִשְׁל וּמוֹלִילָה. וְזַלְעֵדִיק לֹא יִרִים

אִישׁ אֶת יְדוֹ וְאֵת רַגְלֵי זְבַל אֲרַץ מַלְרִים לֹא יִרִים גַּבְרָת יֵת יִדְיָה לְמִיחַד זִין
 וַיֵּת רַגְלִיה לְמַרְכָּב עַל קִיכֵיא, הַעֲבָרִי הוּא מִשְׁל, וְהַמַּתְרַגֵּם זִיאֵר הַמְּכוּוֹן,
 אִפְסָ קִלְהוֹ זִיאֵר וְכָלוֹ לֹא זִיאֵר, כִּי עַלְמוֹ מֵאִד כַּח הַמִּשְׁל הַעֲבָרִי וּנְכַח
 הַמִּלְלִיה שְׁבִאֲרַמִּי; רַחָה הִיָּה לוֹ מַפְנֵי שְׁלָא רְלָה לְנַטוֹת יוֹתֵר מִדִּי וְנַעֲלָ לְשׁוֹן
 הַכְּחוּז, כִּי הִיָּה לְרִיךְ לְהַחֲלוֹף הַמִּלְלִיה כְּלָה, וְלִהְיִיח אֶת יְדוֹ וְאֵת רַגְלוֹ
 זְלָא תַרְגּוּם כָּל עַקֵּד, כְּגוֹן שִׂיאֲמֵר וְזַר מִן מִימַרְךָ לֹא יְהִי עַבְדִּי שׁוֹלְטָן רַב
 אִו זַעִיר זְכַל אֲרַעָא דְּמַלְרִים, וְזֶה לֹא הוֹתֵר לוֹ, לְזַלְתִּי יִתְמָהוֹ הַשְׁוֹמְעִים,
 אִם יִשְׁמַעוּ מַפְי הַקּוֹרָא אֶת יְדוֹ וְאֵת רַגְלוֹ, וַיִּצְנוּ עֲנִין הַמַּלּוֹת הָאֵלֶּה,
 וְלֹא יִשְׁמַעוּ אֲחוּן אַחַר כֵּן מַפְי הַמַּתְרַגֵּם. כִּי זֶה אֲוֹמֵם כָּלֵל גְּדוֹל זְחַרְגּוּם
 אֲנַקְלוֹס, כִּי זְכַל יִכְלָתוֹ זְרַח מֵהִנִּיח מְלָה אִו מַלּוֹת זְלָא תַרְגּוּם, לְזַלְתִּי
 יִתְמָה הַהַמּוֹן הַשְׁוֹמֵעַ, וְהוּא זְחוּר לְדַחוּק מַלּוֹת הַעֲבָרִי לְתַרְגּוּמָן שְׁלָא
 כְּמַשְׁמַעַן, וְנִגְדַּ מַשְׁפְּטֵי הַלְשׁוֹן, מַלְהִנִּיחַ מַלּוֹת הַכְּחוּז זְלָא תַרְגּוּם, וְלִתְתָּ
 אַחֲרֹת

אחרות תחמיהן. הלא תראה וברלונס עקרו שור שתרגם תרעו שור קנאה, כלומר הרסו חומות האויב. הנה מפני שמלא מלילת עקירת הבהמות מלילה לא נכזרת צעיני ההמון, רלה להחליף הלשון, ובחר במלילת הדיקת החומה, מפני שהחומה נקראת בארמית, וגם בעברי שור, ויוכל ההמון להתפתות ולחשוב כי זו כוונת הכתוב. והדומ"ץ כתב, "ואמר אנקלוס כי טעם שור כמו שור צעורק, מן צנות לעדה עלי שור" והנה אנקלוס לא אמר זה, אצל תרגם לאזן ההמון כפי מה שהיא יכולה לשמוע. וכן עשה באוקרי לגפן עירה ולשרקה בני אמתו, שתרגם עירה קרתיה, ותרגם בני יצרון, ואמתו היכליה (עיין רש"י), לא שחשב כי זה ענין המלות ההנה, רק התחכם לעשות חרגומו באופן שיוכל ההמון הנמהר לחשוב כי זה הוא פירוש המלות, ולא יהרהרו אחרי המתרגם. וכן תועפות ראם לו חוקפא ורומא דיליה, אמר רומא שהוא לשון נופל על לשון ראם. — וכן למען קפוח הדרה את הלמאה צדיל לאוספא ליה חטאי שלוחא על זכותא, הסיר המשל הסתום והחמום. וכן ויניקוהו דצט מקלע ושון מחלמיש לור ויהצ להון צזת שליטי קרוין וככסי יחצין כרכין חקיפין. סלק הונשל, וביאר חלק מהנמשל. וכן צכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו רבא דצנוהי זיוא ליה וגבורן דאחעצירא ליה מן קדם דחוקפא ורומא דיליה, החליף הענין וסלק הונשל. וכן יצק מן הצטן ארעיה שתיא מן מחליא דנגדין מן מתכן, וגם צפסוק הזה התחכם אנקלוס לשער מלת הצטן (שתרגומה מתכן) אע"פ שהחליף הענין לסלק המשל, וכל זה צעבור ההמון.

הנתיב השלשים ואחד חוכפת לשון עם שגוי הענין, צעבור התורה, לתפארת הלשון באיזה לד שיהיה. כתנות עור לצוטין דיקר על משך צשרהון, כי ראה כתנות עור דצר צלתי חסוב צעיני ההמון. וכן שתי צנותיד הנמלאות דאשתכחא מהימנ עמד, הוסיף לשון ללמד את העם מוסר, כי מפני שעמדו באונות לאציהן, ולא לקחו מנאשי העיר אנשי קדום, על כן כלולי. וכן והיה כאשר חריו ויהי כד יעצרון צנוהי על פתגמי אורייתא, ללמד שכל זמן שישראל שונדים את התורה אין כל אומה ולשון יכולה להרע להם. וכן וימש חשך צתר דיעדי קצל ליליא, לצלתי ידוונה שהיה החשך צלילה ודרך טבע. וכן ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו והוון חדן צקרצניהון דאתקצלו צרעוא כאלו אכלין ושתיין, הקצ הענין דרך כבוד. וכן צפגעו צו הוא ינויתנו כד אחתייב ליה מן דינא, הוסיף תנאי שאינו בכתוב, שלא ילמדו העם להתיר לעלמם עשיית משפטים ודינם שלא מודעת צית דין. וכן אלה הדברים אשר דצר משה אל כל ישראל בעצרי הירדן צמודר צערצה וול סין וגו', הוסיף ענינים לתפארת הלשון; "שלא להשמיע לאזני העם שונות ונקומות רבים, דליפים זה אחר זה, צלי שיהיה צזכירתם לורך גלוי ונוצן. וכן שצעה שצרות תקפר לך מהחל חרמש צקמה ונשריות מנלח צחלד עומרא דארמיתא, שלא

שלא ידמה שכל אחד מתחיל לכפור שצעה שצועות מיום שייטצ צעינין להחל חרומם בצמחזו, איש איש לפי טבע שדהו, ולפי מקרה תצואתו שציבדה או איחורה. וכן יחי ראוצן ואל ימות יחי ראוצן צחי עלמא ומותא תניינא לא ימות, פירש הכפל על העולם הצא, לתפארת הענין.

הגתיב השלשים ושנים תוקפת לשון עם שגוי הענין, צעצור החורה שצעל פה ופירושי רבותינו ז"ל. קול דמי

אחיד לוועקים אלי קל דם זרעיין דעמידן למיפק מן אחוד, כמו ששנינו בצנהדרין דמו ודם זרעיותיו. וכן ויקרא אברהם את שם הנוקם ההוא ה' יראה ואמר קדם ה' הכא יהון פלחין דריא, לפי קבלת רבותינו שהר העקדה הוא הר הצית. וכן ותחי רוח יעקב אביהם ושרת רוח קודשא על יעקב אברהון, כמדרשם ז"ל. וכן יהודה אתה יודך אחיד את אריתא ולא צהיתתא, כפי מדרשם. וכן וקה לא ינקה קלח לדתייבין לאורייתא ולדלא תייבין לא מזכי, כמדרשם וקה לשצים לא ינקה לשאינס שצים.

וכן כל טהור יאכל צטר כל די דכי לקודשא ייכול צטר קודשא, כמה ששנינו (חגיגה דף י"ח ע"ב) צגדי אוכלי חרומה מדרס לקדש, וכן (צילה דף י"ז ע"ב) מוטבילין מגב לגב, ואע"פ שאין המעלות האלה רק מדרגי קופרים, לא רלה המותרגם לתת מנשול לפני העם להקל צמה שהחמירו חכמים; ומכאן עדות צדורה שאנקלוס אמר חרמונו צעוד הצית קיים (ושאיננו הכזכר צפרק הכזקין), כי לא היה מוקף על לשון הכתוב ללמד את העם הלכתא לנשיחא, אם לא היה הצית קיים והקצנות נוהגים. — וכן

מפני שיבה תקום מן קדם דכצר צאורייתא תקום, כמדרשם. וכן את אביה היא מחללת ומקדשת אברה היא מיתחלל, לפי ההלכה, שאין האב נעשה חלל צמות צחו. וכן כי צכוכות השצחי צנוטלת עננין, כפירוש קלת מרבותינו. וכן ומשלם לשונאיו אל פגיו להאציידו וגו' ומשלם לכנאוי טבון דאחך עבדין קדמוהי צחייהון לאוצדיהון וכו', כפירושם. וכן וצחת פקח לה' אלהיך לאן וצקר ותיכוכ פכחא קדם ה' אלהך ון צני ענא וככת קודשיא מן תורי, כפי ההלכה. וכן לצד מומכרי על האצות צר מנוטרתא

דייתי צצחתא דכן אחקינו אצהתא, לפי החק והמשפט אשר קצבו שנואל ודוד. וכן זולל ופוצא זליל צטר וכצי חומר, לפי ההלכה. וכן לא יומחו אצות על צנים על פוס צנין, עוצ הפשט שאין לריך לאומרו, שלא יומחו אצות צעון הצנים, ודצק צדרש שלא יומחו אצות צעדות צנים, ללמד את העם דצר הלכה. וכן ארמוי אוצד אצי לצן ארמאה צעא לאוצדא ית אצא, לא רלה להשמיע שאצינו יעקב היה כאיש אוצד, ומרנס לפי המדרש שלצן צקש לעקור את הכל.

וּפְדָה נְשָׁלוּ שְׁלֵשִׁים וְשָׁנַיִם נְתִיבוֹת פְּלִיאֹת חֲכָמָה, אֲשֶׁר הִלְךְ בָּהֶם אֲנָקְלוֹס הַגֵּר צַחְרָמוֹ, עִם הַצָּחַת קֵלֶת מִקְרָאוֹת לְאוֹת וּלְמוֹפֵת כָּל כַּחַץ וְנִחִיז, יִשְׁמַע חֲכָם וְיִוְכַף לִקַּח, כִּי תֵאָדָר הַמַּגְלָה אִם אֲמַרְתִּי אֲצִיחַם כָּל־ם. וְצַדִּיק הַעֲזָרָה הַעֲלִיּוֹן הַחוּנֵן לְאָדָם דַּעַת, אֲשֶׁר הָאִיר עֵינַי לְקַקֵּל לְפָנַי וּלְפָנַי

כל שוחרי חושיה מקלה חדשה, לדלות מים עמוקים מצאח חכמתו של לדיק
 וחכם אנקלוס ע"ה, יראו ישרים וישמחו, ומשכילים יעלזו, צהצקע
 לפניהם אור גדול צחלק מהמדע אשר עד היום הזה היתה חשכה גדולה
 כופלת עליו. ומי איש לצבצ ילצצ לצוא אחרי, להשלים את אשר החלתי,
 ולתקן את אשר שגיתי, צנפט חפלה למלאו דברי אמת, וצרוח נכון ומורגל
 צחקירת האמת, לקלט אל השערה ולא יחטיא, צלי לנעות לא אל הימין
 לתמוך צמחשצות קודמיו, ולא אל השמאל לאהצת החדשות, מאלהי אמת
 ישא צרבה.

חלק שני

יבין המושכיל כי אחרי אשר לא כתצ אנקלוס את תרגומו, רק אמר על
 פה, ודורות הרצה נשמר על פה, עד שנכתצ צקפר, היה וון
 הגמנע שלא יפלו צו חלופי נקחאות הרצה. והחלופים האלה על שני
 דרכים נולדו, מהם צכוונה, ומהם שלא צכוונה. והמין השני הזה
 מהחלופים אשר צלא כוונת איננו לריד פירוט, כי חלופים כאלה נמלאים
 צכל הקפרים, לנחילת הקופרים הנועתיקים אותם, ואין לריד לומר צקפר
 כזה, שנכתצ מתחלתו לא מתוקח בתוצ, כי אם לפי מה שהיה שמור צזכרון.
 אבל המין הראשון וון החלופים אשר נולדו צכוונה, רואה אני כי הוא
 לריד לפירוט.

הנועתיקים והמגיהים יען לא ידעו דרכיו ולא הבירו נתיצותיו של
 אנקלוס ע"ה, פעמים רצות קרה להם שונלאו התרגום נועה ועל לשון
 הכחוצ, והתחכמו להגיהו ולהשיצו נקכים עם לשון העצדי, וחשצו לחקרו
 וקלקלוהו, והשחיתו צהתחבמותם כוונת המתרגם ע"ה, אשר קטנו עצת
 ננוונתיהם. ואציה מזה שנים שלשה כתוצים לאות ולמופת. המקנא אתה
 לי תרגם אנקלוס הקנאתי את נוקנא, והנועתיקים ראו שאין כאן תרגום
 לנולת לי, ולא הציעו כי נולת לי נכללת ציו"ד הכנוי שצמלת הקנאתי,
 והוקיפו נולת לי צתרגום, וכתצו הקנאתי את נוקנא לי, וכשחת הלשון.
 וכן הנועט קחתך את אישי ולקחת גס את דודאי צבי אנקלוס תרגם ותקצין,
 תקן הלשון להקל ההצנה, כי ולקחת שצעצדי הוא לשון קלרה, ומשפטו
 ותחפלי לקחת; והנועתיקים לא ירדו לקוף דעתו, וחשצו כי ותקצין הוא
 געות, כי איננו תרגום של וְלִקְחָתָּהּ, אלא תרגום של וְלִקְחָתָּהּ, והגיהו
 ולמיקצ

ולמיקצ, מקור כמו העצרי, והשחיתו כוונת אנקלוס, שהיתה לזאר קלור לשון העצרי. וכן אלהים יענה את שלום פרעה חרגם אנקלוס מן קדם ה' יתחצ שלמא דפרעה, והמעתיקים ראו שאין כאן חרגום למלת את, והוקיפו וכחצו מן קדם ה' יתחצ ית שלמא דפרעה, והוא שצוה גמור, כי באמרך מן קדם ה' יתחצ, הנה השלום איננו עוד ציחם הפעול, כאשר הוא בעצרי, אבל הוא ציחם הפועל, באלו תאמר שלמא דפרעה יתחצ מן קדם ה', שאי אפשר לך לומר "צו ית". וכן צכל ציתי נאמן הוא, אנקלוס השכיל לקלק ונכאן מלת ציתי, אשר היא תמורה ונאך אלל הצורא, וחרגם צכל עמי מהימן הוא, והתחכם לפרש ציתי ונלשון צית ישראל וצית יהודה, שענינם עם ועדה; והקופרים חצו החלוק הזה טעות המעתיק, והחזירו מלת ציתי, והשחיתו כוונת המתרגם החכם. וכן ואיננו כי לקח אותו אלהים אנקלוס ראה כי לא על חנם שנה הכתוב ומנהגו צויתת חנוך הלידיק, שלא הזכיר צו ויתת, והזכיר צו לקיחה, וחרגם כפי קצנת רצויתו ואיתוהי ארי לא אמית יתיה ה', וכשצאו המעתיקים וראו כי ואיתוהי הוא הפך לשון העצרי שכתוב צו ואיננו, הגיהו החרגום וכחצו וליתוהי, ושצשו הענין, כי וליתוהי ארי לא אמית יתיה הוא מאמר הקותר את עלמו. ולא די לנו הלער הזה, אלא שכשראו המדפיקים צפירוש הרצ החזקובי שכתב על הפסוק הזה וז"ל: ואיננו חרגם אנקלוס ואיתוהי ארי לא אמית יתיה ה', פירוט והנה הוא עומד וקיים, שהרי לא אמית אותו הק"צה, ועתיד לזא עם אליהו צעת הגאולה (כן הוא לשונו בדפוס קריימונה שנת חו"ש ה'), שלחו ידם בדפוס ויניליאה שנת שכ"ח והגיהו חרגם אנקלוס וליתוהי, והשחיתו כוונת המפרש ז"ל.

ורצות כאלה יכול הייתי להציא, אפס פי לקלר אני לריך. ואצוזה להודעת הנכחאות אשר היו לפני, ואשר מהן הולאתי כל מה שאני עתיד להציא בחלק הזה השני ומחלופי הנכחאות חתרגום אנקלוס. ואזכיר אותן כקדר זמן כתיבתן. — הראשון הוא חוונש כתיבת יד על קלף גדול (in fol. gr.) נכתב צעיר מונקטר צשנת ב"א"ד לאלף הששי, והוא כולל התורה והמקורת וחונש מגלות וההפטרות, וכל פסוק ופסוק חתרגומו אחריו, מוקדא וחתרגום צעמוד אחד; והחתרגום צו מנוקד ומנוטעם כמו העצרי. החונש היקר הזה (אשר נוי ידע אם יש צעולם חוונש עם חתרגום קדמון מונט) הוא עתה פה טריאקטי ציד מורי ורבי ד' אורי חי באראול, והוא חקר מצראשית עד תולדות יחוק; ואני אזכירהו צסם ספר ב"א"ד. השני הוא ספר כתיבת יד משנת י"א"ד, צלי סם' הנוחצר וצלי סם' הקפר, והוא ציאורים על חתרגום אנקלוס, ומצראשית עד לעיני כל ישראל, כמותו חשעים דפים קטנים (in 8vo), ומחוד מגלות החתרגום אשר הוא מציא ומצאר לקעתי נכחאות הרצה המסונות ונוסח הכפרים האחרונים. ורע כי המוחצר הזה מכל דצרו צספר הזה נודע וניכר היותו איש נאמן הולך חונים וצר לצו יואד, מציא דצרי החתרגום כאשר ננלחם, ומצארים כפי השגת

השגת יד שכלו, וצנוקום שהלשון קשה צעינו הוא אומר ולדיך לראות
 בתרגום אחר, ואיכנו שולח ידו להגיה אפילו את אחת ואפילו נקודה אחת
 או עטם אחר מדעתו. ואני בתחלת הסתכלי בו, ונאלתי בו נכחאות
 הרצה המשונות מנכחאותינו, חשתי בלבי אולי תרגום מוטעה כדומן
 לפני המחצר; אבל כאשר בדקתי אחרי כן בשאר ספרים עתיקים שהזכרתי
 ושזכיר, ראיתי כי בכל נכחאותיו יש לו מהם מסייעים, וכאשר העמקתי
 החקירה בדרכי אנקלוס, ואורו עיני צדיעת נתיבותיו, ראיתי כי על
 הרוב נכחאותיו ישרות ומדוקדקות משאר הנוכחאות. הכפר הזה עוד
 אחרת נמללה בו לתהלה ולתפארת, שהוא מציא צקלת מקומות מסורת
 התרגום, אשר ר' אליה צחור שמוע מליאותה ולא זכה לראותה (עיין הקדמת
 המתרגמן). הכפר הזה הוא צידי, ואני אקרא לו ספר י"א.

הנוכח השלישי הוא חומש עם רש"י ותרגום נדפס על קלף (in 4¹⁰)
 צעיר לכצונא בשנת רנ"א, הזכירו צעל מנחת שי (והוצא לשונו גם בתקון
 קופרים למהר"ט) על פסוק וירק את חניכיו וז"ל וגם בפירוט רש"י הנדפס
 באישצונא שנת רנ"א כתוב חניכיו שחנכן ליולדות עכ"ל, כלומר שאין כתוב
 בו חניכיו חניכו כתיב, כאשר כתוב בספרים שלפנינו. ובפסוק כי צפעם
 הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לך. תחת אשר צרוב הספרים כתוב
 בפירוט רש"י למדנו מכאן שונכת צבורות שקולה כנגד כל המכות, שהוא
 דבור קשה להולנו (והמפרשים פירשוהו דדוחק עליוס), הנה צחומש ההוא
 דפוס לכצונא כתוב מכת בצורת, והיא כוונת רש"י בלא ספק. החומש
 הזה יקר מאוד ציניס האלה, והוא פה טריאקטי ציד מ"ו כצוד החצר
 ר' וואיר ראנדענגר, אך הוא חקר קלת דפיס צפרשת צראשית וצפרשת
 האזינו, ואני אקרא לו צס רנ"א, או צס דפוס לכצונא.

הנוכח הרביעי הוא תנ"ך גדול דפוס ויכיליאה שנת רע"ח, והוא
 תנ"ך גדול ראשון שהדפיס דינאל צומצירג, והוא מוכים על הרוב עם
 שאר ונקראות גדולות דפוס צומצירג, וצקלת מקומות מתחלק מהן. צנוקום
 הזה מלאתי ברש"י על את כל מגפותי: למדנו מכאן שונכת צבורות או
 צלורת שקולה כנגד כל המכות. התנ"ך הזה נמלא שלם ציד כמ"ר באראול,
 ואני אקרא לו צס רע"ח.

הנוכח החמישי הוא חומש עם רש"י ותרגום אנקלוס ותרגום יוני
 וקפרדי (צכת צאורי) דפוס קוקטוניגא שנת ש"ז, והוא שלם ציד כמ"ר
 באראול, דק חקר ממונו שער הכפר, ואני אקרא לו צס יוני או
 חומש יוני.

הנוכח הששי הוא תנ"ך גדול דפוס ויכיליאה שנת ש"ח, והוא דפוס
 שלישי של צומצירג, ואני ארמוח עליו צקימן ש"ח.

הנוכח השביעי הוא חומש עם רש"י ותרגום אנקלוס ותרגום ערבי
 לרצנו בעדיה גאון ז"ל ותרגום פרקי (צכת צאורי) נדפס צקוקטוניגא
 על די שונלין בשנת ש"א, והוא יקר וואד, ונמלא חקר צתחלתו וצסופו
 ציד

צד בת"ר קארלואל, ואני ארמוז עליו צטס קוקטניטאל או דפוק
קוקטניטאל.

הנוקח השמיני הוא חומש עם תרגום, חמש מגלות והפטרות, כרך
קטן (in 16mo) דפוק קציוניטה שנת ש"ז, וצטער הכפר כמוצ:
עם התרגום אשר עין לא דאחה כמהו, העתקו אותו ונספר ישן נושן
מזוקק מצעתים, דאוהו צנים ויאשדוהו, חכונים וכזוכים ויהללוהו,
וממנו ראינו וכן עשירו, ארת צאות מלה צמלה כנקודיו וכטעמיו, כי כדי
הוא לקמוד עליו. " וזה לצדו תרגום נדפס שונלאתי צו חלק מה מוסורת
התרגום, והוא מלכד זה מדוקדק נואד בכללו מכל הנקסאות אשר ראיתי,
ואקדאהו דפוק קציוניטה או קציוניטה קתס *)

הנוקח התשיעי הוא חומש דפוק אונטרדס עם דש"י ואנקלוס ויונתן
צן עריאל וירושלמי, וארמוז עליו צקיון ג"ת, רלוני שלשה תרגומים.
הנוקח העשירי הוא חומש עם שלשה תרגומים ורש"י ראצ"ע ורשצ"ס
ושאר ענינים, דפוק וויען צצית המדפיק הנוטצח אנטאן שויד, צשנת
תקד"ד, ואני ארמוזהו צליון ד"ג, רלוני חומש גדול.

ומלכד עשרת הקפרים האלה (ומעט הוא מה שאזכיר מדפוקים חוץ
מאלה, כי בלס מואחד מאלה נלקחו) עוד אציא לפעמים נקסאות לקוחות
אפירזשי דש"י והרמז"ס (צקפר המורה) והרמז"ן ורצנו צחיי והחזקוני,
זכר כלס לצרכה, ולפעמים ג"כ ונספר הערוך והמתרגמן. אכן אתה
חדע, ידידי הקורא, כי הנותרגמן הזה עם היותו מעשה חדש חכם נכבד
מאד, הנה הצחור לא היה עוד צחור צעשה שחבר הקפר ההוא, כי זקן
היה וישע, וכהו עיניו וכחו תשע, על כן ילא הקפר ההוא צלתי מדוקדק
וכופל מאד ומשאר קפרי ר' אליה: הלא תראה כי צערך עין וצערך פדע
וצערך רגל קציא עינא תחות עינא פדעא תחות פדעא רגלא תחות רגלא,
ועם כל זה צערך שן וצערך כוה הציא שגא חלף שגא כוהא חלף כוהא,
וגדולה מואת כי צטרע דך הציא תרגום למטחה צהס לדכאה צהון צדל"ח
וכ"ף

(*) אולי יוליא אדם לעז על החומש הזה צעצור מה שדוצר צו צמנחת שי וצתקון
סופדים למהר"טך צפדשת צחקותי (כ"ו ל"ט), ע"כ דאיתי לצאד אצתת
הענין. צפסוק והנשאדים צנס ימקו צעונוס צאלרות איציכס, כתוצ צגליון
צחומש קציוניטה: י"ס הם, כלומר יש ספרים שכתוצ צהס איציכס צה"א,
זה אמת, לפי מה שמאלו החכמים (Kennicott et Rofsi). אלל צפניס
הקפר כתוצ איציכס צכ"ף, כנוקח הספרים. וצס' מנחת שי נפל עעות
והדפיסו. צחומש עם תרגום דפוס קציוניטה כתוצ י"ה ע"כ וספרים משוצשים
הס" כתוצ י"ה צמקוס י"ס הם, וכשצא צעל תקון סופדים ולא הכיד
השצוש הזה, כי דפוס קציוניטה לא דאה, הגיה מדעתו וכתצ. צחומש עם
תרגום דפוס קציוניטה כתוצ איציכס וספרים משוצשים הס" והיא עדות
שקר, ולשק וספרים משוצשים הס" הוא חוזר ליש ספרים הנזכרים צגליון דפוס
קציוניטה, לא לחומש ההוא עצמו, כי מדויק הוא מאד, וצפרע לענין
התרגום איך כמהו.

וכ"ף, והוא שבוש גדול, כי אינו אלא לרצאה צרי"ש וצבי"ת, ככל משיחה
 צמון הנושחה שחרגומה לשון רצוי. אשר על כן לא קמכתי עליו להציא
 נכחאותיו צמקומות שומלאתי לו נוכחא לעלמו (כגון לוישמעאל יחיה לפכך
 שהציא התרגום יתקיים צדחלתך, ואני לא מלאתי כן צטום נוכח, אלא
 יתקיים קדמד), אבל עשיתיו כניף לאחרים כשומלאתי לו נוכח מקכים עם
 אחת משאר נכחאות עתיקות אשר היו לפני.

ואחרי השלימי חקירותי וצדיקותי בכל הקפרים אשר הזכרתי עד
 הנה, ומלאתי ראיתי צקפר (Richard Simon) כי צצר קדמני צמלכה
 זאת אחד מחכמי העמים, (Samuel Le-dere) שמו, וצקשתי ומלאתי
 צפאליגלאטא דפוק לוודון (שנת ת"ז) כי כן צאמת הוצא שמה סך עלום

מחלופי נכחאות צתרגום אנקלוס, המוקוצלים על ידי החכם הנזכר;
 אפק ראיתי כי לא צאו ליד החכם ההוא קפרים עתיקים ויקרים כאשר
 אנה ה' לידי, כי לא היה לפניו שום קפר כתיצת יד, ולא דפוק לקצונא
 ולא דפוק רע"ח ולא חומש יוני ולא דפוק קציוניטה, רק היה לפניו חומש
 דפוק קוקטנטינא שלם (ואשר צידי הוא חקר), ותנ"ך גדול דפוק צומצירג
 שנת רפ"ה, ותנ"ך גדול דפוק צזיליאה אשר הוגה צענין הנקוד על ידי
 החכם יוחנן צוקטורף, ושאר דפוקים צלתי יקרים.

רק אחת היתה אחו שלא צאה לידי, וגדולה היא אלי, והיא פאליגלאטא
 דפוק אנוירטה שנת ש"לב, והיא הנקראת (Biblia regia), אשר
 נוכח חרגומה מועתק מנוכח חרגום הפאליגלאטא הראשונה דפוק קפרד

(Poliglotta Complutensis) אשר נשלמה הדפכתה צשנת רע"ז,
 והתרגום אשר צה נדפק צהשגחת אנשים חכמים ומאוכי קפרד, על פי
 קפרים כתיצת יד, והוא נוככים ומאד עם דפוק לקצונא ועם קפרי כתיצת
 יד אשר ראיתי; על כן לא חדלתי ונהשגיח על חלופי נכחאות של לעקלערק
 הנזכר, ולקחתי משם נכחאות ציצליאה ריגיאה הנזכרת, וזה שמה אשר
 אקרא לה דפוק אנוירטא; והנה צכל מוקום שאזכיר דפוק אנוירטא על
 עדות לעקלערק אני קומד, כי לא צא הדפוק אהוא לידי, ונאמן עלי
 האיש ההוא שעשה ומלאתו צאמונה. וכן צנכחאות דפוק קוקטנטינא אשר
 אציא, הנה מנהן ראיתי אותן צעיני, ומנהן לקחתי מנהחכם הנזכר, וזה
 היה צפרטיות אשר היו חקרות צנוקח אשר היה לפני מן הדפוק ההוא.

ועתה אחל צהצאת חלופי הנכחאות, ותחלה אקדים כי לא כל החלופים
 אשר ומלאתי הצאתי הנה, כי רצו מארצה ואין להם מקפר אם
 אמרתי להציא כל חלופי הנקדות והיודין והוין המלאים והחקרים צכל
 נוכח ונוקח, וצכלל לא חשתי להזכיר רק חלופי המלות, וצמקומות מתי
 מקפר גם חלופי האותיות והנקדות, כאשר אראה כח צהם לשנות כונת
 הענין; וזה החלי צעזרת המלמד לאדם דעת, ומאחרו אשאל העזר והקעד,
 ינחני צמעגלי לדק, וילילני משגיאות, ויראני ממורתו נפלאות, אמן ואמן.

פרשת

פרשת בראשית

- 1 וחשך על פני תהום וחשוכא פריש על אפי תהוומא (קצוניטה, ג"ת, וס"ג) וצקלת דפוקיס השמיטו מלת פְּרִיש (שענינה פרוש ונטוי), ודעתי נוטה לקיימה, שאלמלא לא הוקיפה אנקלוס (לפי משפטי לשון ארמית), לא היו הקופרים מוקיפים אותה מלצם, אחרי שאין כוונה צעזרי.
- 2 ועוף יעוסף על הארץ ועופא יפרח צי"ד (לקצונא, יוני, רע"ח, ט"ח, וקצוניטה), וכן תרגם רמז"ן ללשון עתיד, וכן נראה דעת צעל הטעמים (עיינן כת"הש); אצל צג"ת וח"ג דפרח דל"ת, וכן פירש רמז"ן שיעוסף, ורבותיו נחלקו בזה בתלמוד, והראשון נראה לי עקר.
- 3 צללס אלהים צרא אותה, צללס אלהים התרגום כמו העזרי (יא"ר, לקצונא, יוני, וקוסטנטינא, קצוניטה ג"ת וח"ג), נראה שהיה מוכחמת אנקלוס שלא לתרגם הנוליה הזאת, מפני שראה צלתי אפשר לפרש ענינה לפני ההמון, בצולת אריכות לשון ובצולת פירוש שיוליאהו מכלל מעתיק. וצעל ס' יא"ר הביא מקרה זה לשונה: 'אלהים יחיד קרא ותרגום ג' צאורייתא, צללס צדמות צללס ע"כ, חה פירושה. ידוע כי דרך אנקלוס לתרגם כל אלהים שהוא קדש צסם הויה, כמו כאשר ליה אותה אלהים כמא די פקיד יתיה ה'; אצל כאשר יצא שם האלהות עם לוי שם ההויה, אז ישאר שם האלהות ככתבו גם בתרגום, כמו וילו ה' אלהים ופקיד ה' אלהים; וכאן הומקרה רומזת, כי שלשה פעמים נמלא בתורה שם אלהים יחיד, צלא לוי שם אחר, ועם כל זה הוא קרא ותרגום, כלומר תרגומו ככתבו בתורה, והקימון לשלשת המקומות האלה הוא צללס צדמות צללס, כלומר צללס אלהים צרא אותה, צדמות אלהים עשה אותה, כי צללס אלהים עשה את האדם. והנה עוד שלשה יש צפרשת ואתחנן, אחה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים, וידעת היום והשבות אל לצדך כי ה' הוא האלהים וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים, אלא שלא נכללו במקרה הזאת, כי אינם קרא ותרגום מעש, כי צעזרי יש צהם ה"א הידיעה, אשר איננה צארתי.
- 4 לכם יהיה לאכלה דילכוון יהי (לקצונא, יוני וקוסטנטינא), וצרו הדפוקיס כחוצ לכוון יהי, ונראה לי שאם היה הכחוצ אומר יהיה לכם לאכלה היה אפשר לתרגם לכוון, עכשו שכתוב לכם יהיה, הלמ"ד נורה על הקיין, ותרגומה דילכוון, כמו כל המקום אשר תדרוך קף דגלכם צו לכם יהיה דילכוון יהי. עוד תדע כי צדפוק קצוניטה כתיב לכוון יהוון צלשון רבים, ומקורת י"ב יהיה דונתרגוין יהוון, ולהיות הפעל חוזר לשני שמות, כל עשז וכל העץ, ככוון הוא שיצא צלשון רבים. כי לא המטיר ה' אלהים ארי לא אחיז ה' אלהים ויטרא (יא"ר, לקצונא

- לכצונא, יוני, קוסטנטינא, קציוניטה, ג"ת וח"ג), ובקלת ספרים
 ארי לא אחית מיטרא ה' אלהים, והלשון הראשון מתוקן יותר.
- 6 והשקה את כל פני האדמה ומשקי (לכצונא, יוני, קוסטנטינא,
 קציוניטה, אנוירשא, ג"ת וח"ג), ובקלת ספרים ואשקי, והוא טעות
 לפי דרכי לשון ארמית.
- 7 והיה לארבעה ראשים יהוי, זנון הווה, כן הוא בדפוס קציוניטה,
 ומקורת עליו ט' צאורייתא; וצרוצ הקפרים והוה, והוא עעות,
 כמו ואשקי הנזכר קודם לכן.
- 8 ויבגור צער תחתנה וימלי מוצנין דגוש, כן הוא בדפוס קציוניטה,
 ומקורת עליו צ' צאורייתא, וצרוצ הקפרים המלה מוצנין הקל,
 והוא שגשג.
- 9 אף כי אמר אלהים בקושטא אונר ה', כן הוא בדפוס קציוניטה,
 ומקורת עליו צ' צאורייתא ספר ארי; וצרוצ הקפרים כחוצ בקושטא
 ארי, ואין צידי להכריע.
- 10 עד שובך אל האדמה עד דתיתחז (יא"ר וסציוניטה) וזה לשון ס' יא"ר:
 דתיתחז, פירוש ע"י אחרים, כי אין דרדהעולם לקצור איש את עלמו.
- 11 קייתי איש את ה' צרוצ הקפרים מן קדם ה', וגרסת הרמז"ן קדם
 ה' כלומר לעצור את ה' צונקונו אחרי מותו, וכן נמלא בדפוס יוני,
 קוסטנטינא ואנוירשא.
- 12 ומפרי האדמה ונחה לה' קורצנא (יא"ר, ש"ח וקציוניטה) וכן אל הצל
 ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו וצקורצניה; ובגליון דפוס קציוניטה
 כתוב: תקרובתא ואינה דיקא, כלומר יש גורקים תקרובתא, ואין
 גרבתם ונדוייקת, ואמת נכון הדבר, כי תקרובתא יאמר צין אדם
 לחצרו, ובגלוי הלשון לאומרו צין אדם לגבוה, הלא תראה שאומר
 תקרובת ע"ז, דרך גנאי, שלא להזכיר אללה לשון קרבן.
- 13 לקחת את דמי אחיך מידך קצילת (יא"ר רע"ח ש"ח וקציוניטה), וזה
 לשון ס' יא"ר: תרגם אותו כמו לקחה, ואפשר לומר למה לא תרגם
 לקבלא, לפי שלא מלאנו בכתוב ותפתח את פיה ותקח, שאם היה כן
 היו נראים שני ענינים, הפתיחה והקבלה, אבל לא היתה פתיחה
 אלא קבלה, והיא עלונה נקראת פתיחה, ואלו היתה שם פתיחה
 ממש, היתה נחשבת עם הדברים שנצראו צין השמשות, כמו פתיחת
 הארץ דקרח עכ"ל.
- 14 לכן כל הורג קין כל קטוליא קין (הרמז"ן על ויאמר לנוך, ס' יא"ר,
 ונתרגמן, וקציוניטה), ונראה כוונת אנקלוס מפני שהעברי לשון
 קלרה, כמו שפירש רש"י, והונתרגם היה לרין שיהיו דצריו מוצנים
 אל העם, על כן שם כל הורג נפרד ונקין, והוא דרך קריאה: כל
 הורג! כל קטוליא! כל הרולחים שמשו דצר ה': קין שצעתים יוקם,

קץ לשבעה דרין יתפרע מניה, ואין לכם רשות לגעת בו עכשו. ודון
ילחק אצרכנאל הציא הפירוש הזה, ואם לא הזכיר התרגום.

15 חופש כנור ועוגב צרוב הספרים דמנגן, והוא לשון יסיד, והוא יתיה,
כי אחריו ידעי זמר לשון רבים; ואולי הקופרים נשתמשו וחשבו הכ"ץ
האחרונה סיון הרבים, והיא אינה אלא למ"ד הפעל, ולפי דעתי
ראוי להגיה דמנגני או דמנגנין. ובקלת נכחאות מלאתי דממנן, והוא
גראה שרש.

16 ואיננו כי לקח אותו אלהים ואיתוהי ארי לא אמית יתיה ה' (לכזנא,
חומש יוני, רבנו צחיי צטס תרגום מדוקדק, והחזקוני) ועיין למעלה
צפתיחת החלק השני הזה. ובדפוס קציוניטה וליתוהי ארי אמית
יתיה ה', וכן גרסת החוקפות (יבמות ט').

17 מכל אשר צחרו צקלת ספרים ומכל דאחצחרו, ובקלתם מכל די אחרעיאך,
ולא ידעתי למה לא יתורגם כמשמעו מכל די צחרו, כמו ויצחר לו לטע
וצחר ליה לטע.

18 והיו ימיו מאה ועשרים שנה ארכא יהיצנא להון (לכזנא, יוני,
ג"ת וח"ג).

19 וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וחזא ה' (רמז"ס מורה ח"א פר'
מ"ח, רמז"ן על אנכי ארד עמך מלרימה, יא"ר, ט"ח, וקציוניטה).

20 רק דע כל היום כל יומא (קוסטניטנא, קציוניטה ואנוירשא), וצרו
הדפוקים כל יומיא, והוא טעות.

21 ויתעלצ אל לבו ואמר למחבר תקפתהון כרעותיה (יא"ר, לכזנא, יוני,
וקציוניטה), וצרוצ הספרים כחוצ ואמר צמיימריה, חה לשון ספר
יא"ר: ואיננו מתורגם ואמר צמיימריה, כי צמיימריה הוא תרגום אל
לבו, וכאן תרגמו כרעותיה עכ"ל. ודע כי צדפוס לכזנא וצטני
דפוקי קוסטניטנא כמלא צפוק זה אחר מלת כרעותיה חוקפת
דברים, ואלה הם: ואמר שפיר עצדית די צראתיכון צארעא ולא
צראתיכון צרקיעא, וקשה צעיני לומר שהקופרים הוסיפו מלצם
צתרגום עינין אשר איננו צכחוצ, ויותר יתכן להאמין שאנקלוס עלמו
עשה החוקפת הזאת, והשמיטה קלת מהקופרים, לפי שלא מלאו
ענינה צעברי; והיתה כוונת אנקלוס למחק מליילת וחצ ה' צמיימריה
ארי עצד ית אנשא צארעא, לומר שאע"פ שחזר בו שצראו, מפני
שקלקל לעלמו, אבל צאונת לא היתה חרטה לפניו, כי ראה כי יפה
עשה לחתו צארץ ולא צטמים, וכדברי ר' נחמיה (צראשית רבה כ"ז)
מתנחם אני שצראתי אותו מלמטה, שאלו צראתי אותו מלמעלה,
כטם שהוריד צי את התחתונים, כך היה מוריד צי את העליונים;
וחה כלו תקון וכנוי צעבור ההדיוטות.

פרשת נח

22 צעלם היום הזה בא נח, בכל הקפרים בכחן יומא הדין; חה לשון הרמז"ן צפרשת אמור (על פקוק וכל מלאכה לא תעשו צעלם היום הזה כי יום כפרים הוא): וכן אמר אנקלום בקרן יומא הדין, בקרנו של יום, צגופו וכחו, מלשון וכל קרני רשעים אגדע, מגני וקרן יעני, כי צעבור שהכח בקרנים יקראו גוף הדבר קרנו, וצלשון חכמים משלם את הקרן ואינו משלם את החומש; ויש גורסין צתרגום צכ"ן צ"ף, והכל אחד, כי צכתוצ כוצע וקוצע שוים, וישתמשו חכמים צכל לשון עכצה צכ"ף, נגזר מן ולא יעקצם כי ישמע קולו, ויאמרו קרבנותיה מולים מן יכרסונה חזיר מיער עכ"ל. וצעיני יפלא אם היחת הגירסה צימי הרמז"ן צקן צק"ף, איך אבד זכרה ולא תמלא עוד באחד מן הקפרים אשר צידנו היום, ואם גם צימי הרמז"ן לא הייתה גרסת הקפרים כי אם צכ"ף כאשר צקפרינו, איך כתב הרמז"ן וכן אמר אנקלום צקן, ויש גורסין צכ"ן? שגראה שצרוצ הכוקחאות אשר ראה היה כתוב צק"ף, וצמייעוטן צכ"ף. ואם אמנם צלא כפק נאון עלינו הרמז"ן, שלא העיד לנו עדות סקר, אומר איני שאם יצא אדם ויאמר להגיה צתרגום צקן צק"ף, איך ראוי לשחק אותו צצניפה, כי יומר מלה שאין לה הצנה רק צחלוף אותיות, צמלה נאותה מחד לענינה.

23 והנה עלה זית טרף צפיה צפחה צפומה, כן הוא צדפוק צצויניטה, והוא צציוני פעול, וחצרו צעזרא ר' די גביזא מהחתינ תמה, שהיחיד מומר צמהחת, וצהשנעת ה"א הצנין צפחת; וצרוצ הקפרים ונחית צלירי, והוא טעות, כי יהיה צציוני פועל.

24 ונאלה נפלה כל הארץ אצדדו צכל ארעא (יא"ר, לקצונא קוקטנטינא וקצויניטה), ומקורת עליו צ' כל דוניתרגוין צכל, וכן צתרגום הנויחס ליונתן אצדדו לויית צכל ארעא. וצדפוק רע"ח אצדדת כל ארעא, וצרוצ הקפרים אצדדו כל ארעא, והלאשון הוא הכבון.

25 וילכו אחרונית וכן ופניהם אחרונית מאחזרין (לקצונא וקוקטנטינא) צאל"ף הצנין, כמו ונחתינ שהצאתי למעלה.

26 ונשרפה לשרפה ונשרופינין צנורא (יא"ר רע"ח וקצויניטה), וזה לשון ק' יא"ר: ונשרופינין מן משרפות מים, ולרצנו האי ז"ל צצצולת, נראה מלשון שרפה חיה, כלומר ניצטם עכ"ל. ואיני לא אדע מאין לו לצעל הספר קצרת הגאון ז"ל, ונאמן הוא עלי שלא צדה מלצו, ואחרי שכן היא גרסתו, וגרסת שני דפוקים עתיקים וגרסת הגאון רצנו האי, נראה צעיני לקיימה; וצויתר כי נכחה וקודקונון איננה

מתישבת יפה צענין, כי שרש יקד נופל על שרפה של כליון, כמו היא העולה על מוקדה, וכאן אין הכוונה בשרפת הלצנים לכלותם, אלא ליצטם, לפיכך נכון הדבר שיצדיל זהם התרגום בלשון ניוחד, והציא בעל הספר קיטע ונוולות ומטרפות מים שאין הכוונה בה ונקום השרפה ממש, אלא ונקום שהמים מתישבים, אף כאן ובשרפה ניצט אומתם באש. הן אומת כי סוף סוף לא נולדנו למלה זאת חצר בלשון ארמית, ואין לא ראינו ראייה. אבל להוליאם-משנין שגרפה חיה הוא רחוק מאד, לכן הנכון צטי"ן שמאלית.

27 לראות את העיר ואת המגדל. לאתפרעא על עוצר קרתא ומגדלא (לקצנא, קוקטנינא וקציוניטה), וצרוצ-הספרים על עוצרי ציר"ד, והוא טעות. גם בתרגום המיוחס ליונתן על עוצר.

פרשת לך

28 וצרכו צד כל נשפחות האדמה ויתצרכו צדיך (יא"ר וקציוניטה), וצרוצ הספרים ויתצרכון, והוא טעות, כי זרעית לשון נקבה.

29 אמרי נא אחותי את דאחת אבת. (לקצנא, יוני, קוקטנינא וקציוניטה), וכן למה אמרת אחותי היא אחת, וכן בפרשת וירא

ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא אחת, וכן הלא הוא אמר לי אחותי היא אחת, וכן וגם אמנה אחותי בת אבי היא אחת.

וכן בפרשת תולדות ויאמר אחותי היא, ואיך אמרת אחותי היא אחת

צדפוקים הכזרים וגם בחומש מא"ד, בהשמטת י"ד הכנוי, ובכל

הדפוקים האחרונים הוכיפו היר"ד. אולי משפט לשון ארמית לומר אחת

בלא כנוי, כמו שאומרים אַפּא וַאֲפּא במקום אבי ואמי. ודע כי

בלשון קורי או קורכי (Syriace) כותבים מלכי וקוראים (Malk),

וכן כל יר"ד לכנוי מדבר צעדו כתובה ולא נקראת.

30 ללען ייעצ לי בעצורך דייטוב (קציוניטה) והוא צנין הקל כמו העצרי,

ודוגמתו בעזרא ומה די עליך ועל אחיך ייעצ, וצרוצ הספרים דיעטב,

והוא שצוט.

31 בארות בארות חיימי צידין ומקן חיימרא (יא"ר וקציוניטה) בלא הכפלת

נולח צידין כמו שחרגם נחונים מקידין יהיצין, להקיר הכפל,

אשר אינו נוהג בלשון ארמית כמו בלשון הקדש, והקופרים הוכיפו צרוצ

הדפוקי צידין צידין, להשוות התרגום עם העצרי.

32 ויחלק עליהם לילה בליגיא (יה"ר, לקצנא, יוני, קוקטנינא,

אנויטא וקציוניטה), וצרוצ הספרים ליליא, ולא יתכן על פשט

הכתוב, אלא לפי מדרש אגדה.

- 33 הריונותי ידי יְדֵי לֶשׁוֹן רָצִים (ש"ח וקציוניטה), כי צעברי הטעם
לשצועה, ונשצעין ציד אחת, וצתרגום הטעם לתפלה, ואין פורשין
צתפלה כף אחת, אצל שתיהן.
- 34 ואנכי הולך עירי דלא ולד (יא"ר וקציוניטה), ומקורת עליו ג'
צאורייתא, ושנים האחרים ערירים ינוחו, וערירים יהיו, צרוצ
הקפדים דלא ולד; וכיולא צו וילאה: מנס אין כסף צרוצ הקפדים
דלא כסף.
- 35 אם תוכל לטפור אותם תבול חידקוב"ף דגש, כן ונלכיהו צדניאל,
וכן הוא בכל מקום צמונש מא"ד וצדפוכי לקצונא וקציוניטה הנודוייקי,
וכן כל אוכל יוכל שצמורה; וצרוצ הקפדים תנולה צלרי ורפה, והוא
שצוש עגום, כי אינו אלא לשון אכילה.
- 36 ויש צאותם אצרים צרוצ הקפדים ואפרח, יא"ר וקציוניטה ואתי צ
(תרגום של יישוב), אנוירשא ומריך (תרגום של ויגרש); וכראה לי
כי הראשון והאחרון תקון שתקנו האחרונים, כדי להשוות התרגום
אל העברי, ולפי האמת אינני רואה שיתפרש יפה ויש צו ונלשון נשיצה,
כי אין ענין נשיצה כענין פריחה, ואם הרוח נושצת אין העוף נושצ;
וצהפך צלשון נשיצה ונכאנו ושצ ונאחריר, שצו ונלצא העצודה, וחולתם
רבים שענינם התלקקות, אף כאן יתכן לומר ויש צאותם אצרים,
שהרחיקם ועל הפגרים, ויהיה הדגש תמורת הנח, ומתרגמו ואתי.
- 37 אשר עבר צין הגזרים האלה ע"א (יא"ר וקציוניטה), דוגמת וחרצ
לא תעבור צארלכם לא יעדון, ומלת אשר נפלה מן התרגום, ונפני
השמות דרכי הלשון ונלשון ללשון; וצדפוס לקצונא וחמונש יוני דעדא.
38 הגם הלום ראיתי אף אנא שריתי חזיא (ש"ח, קציוניטה ואנוירשא),
האף הכא (לקצונא, יוני וקוסטנינא), הצרים הכא (ג"ת וח"ג).
- 39 הנה צין קדש וצין צרד הא היא (יא"ר, לקצונא, יוני, קוסטנינא
קציוניטה ג"ת וח"ג) ומלת היא נוספת צתרגום, ללודך הלשון
צארנית.
- 40 והיתה צריתי צצטרסם ויהי קיוני (יא"ר לקצונא קוסטנינא
וקציוניטה), וצרוצ הקפדים ותהי קיוני, והוא שצוש.
- 41 וגם נתתי מוננה לך צן אתן (יא"ר, לקצונא, רע"ח, יוני, ש"ח
וקציוניטה) והאנדפיקים האחרונים הגיהו יהצית, וזה לשון כ' יא"ר:
לזרעך נתתי יהצית, וגם נתתי מוננה לך צן אתן, כי לענין נתתי
הארץ נוכל לתרגמו לשון עבר כמו שהוא צלשון עברי, לפי שהארץ
הוא דבר שצא לעולם, וצרשותו של הקצ"ה היא, ומשעת אמירה
זכה צה אצרהם לו ולזרעו; אצל וגם נתתי מוננה לך צן אין יתרגם
יהצית, ועדיין לא צא לעולם, ואפילו לזעי אמו עכ"ל.

פרשת וירא

- 42 אם נא ונלאתי חן צעינך קדמך (לכצונא, יוני, קוקטנטינא, אנורישא, ג"ח וח"ג), צעינך (יא"ר, רע"ח, ט"ח וקציוניעה), ובעל כ' יא"ר לחצ כי יש צו ונקורת, ולא הביא לשונה. רע כי דרך אנקלוק בלשון ונליאת חן צעיני אחריש, כאשר יהיה הדבר נוקב לצטר ודס יתרגם צעינך, וכאשר יהיה הלשון עם האל ית' יאמר קדמך דרך כבוד, והנה צפוק-שלפניו נחלקו מעתיקי התרגום במחלוקת החכמים והנופרטים ז"ל, אם השם המזכר צו הוא קדש או חול ואני לא אנניק ראשי צמחלוקת הזאת, רק זאת אומר שאם היה שאנקלוק תרגם קדמך דרך קדש, לא היה אומר אחר זה לא בען תעיצר מעל עבדך, שהוא דרך חול, אבל היה אומר לא כען יעצר יקרד, או יכתלק יקרד מעל עבדך. ואם תאמר: ואם חשב אנקלוק כי השם חול, איך תרגמו קדש, ואמר י"י, ולא אומר רבוני? — אשיבך, כי כוף הפסוק מעידי על תחלתו, ועל הקופרים תלוותיך ולא על אנקלוק, כי הוא בדרך הפרט הלך, ובפירוט רש"ס ורמז"מן, ובלשון ראשון של רש"י — ובעל כ' יא"ר נדחק לפרש כי אנקלוק חילק הפסוק לשני מאמרים, ואמר וז"ל: קדם המקרא ודרשהו, כי אל נא תעבור היה לו לכתוב אחר השם, ואח"כ אם נא ונלאתי חן צעינך יקח נא מעט מים, ומלת ויאמר עולה לשמים וכו' עב"ל. ואני תמיה, איך לא ראה כי לשון לא כען תעיצר אי אפשר שיהיה כלפי הנוקים.
- 43 ואל הצקר רץ אברהם גרבת רוב הספרים ולות תורי, וגרבת כ' יא"ר וקציוניעה ולבית תורי.
- 44 כי ידעתיו ככל הספרים ארי גלי קדמי, ורש"י רלה להחליף הגירסה, ולתרגם ארי ידעתיניה, ולא קבלה מוננו, ומחקו לשונו; אונס צדפוק לכצונא ונלאתי: כי ידעתיו תרגומו ארי ידעתיניה לשון חצה וכו'; וצק' יא"ר: ורש"י כתב ארי ידעתיניה והותרגם ארי גלי קדמי כועה הוא. וצדפוק יוני: ארי ידעתיניה בתרגומו מפורש לשון חצה וכו' ואם תפרשהו ארי גלי קדמי יודע אני וכו'. והרמז"ן כתב: לשון רש"י ארי ידעתיניה בתרגומו לשון חצה וכו' ואם תפרשהו יודע אני צו וכו' ע"כ, ולא אומר ואם תפרשהו בתרגומו (כמו שכתוב צקפרינו), ולפי זה יהבן לומר שלא צל רש"י להגיה התרגום, דק כן הייתה גרסתו בתרגום ארי ידעתיניה, ויהי מה! אין לנו לזוז מגרבת ארי גלי קדמי, שאם היה אנקלוק רולה לתרגומו לשון חצה, היה אומר ארי רציתייה, כונו שאמר ידעתוך צטס רציתך צטוס.
- 45 הצלעקה הצאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה אעציד עמהון גמירא אם תייצין ואם לא תתפרע (יא"ר, לכצונא, יוני, קוקטנטינא וקציוניעה). והגירסה הזאת קשה להולמה, ובעל כ' יא"ר אומר כי אעציד

אעביר עמהון גמירא אין ענינו אעשה צהם כלה, אכל אעשה עמהם
 קליחה, וראייתו מפני שלא אמר אעביר צהון ואומר עמהון שהוא על
 הרוב לשון חצה. גם הוא נזכיר כ' המלמד [כפר כתיבת יד הביאו
 צעל שפתי ישיבים] שפירש גם הוא כיוולא חצה, והביא ראיה מפקוק
 וילך ויקח את גומר צת דצלים שתרגם יונתן ואתנצי עליהון דאם יתרון
 ישתצק להון, הנה לשון גומר נדרש על התשובה ועל הקליחה, אף כאן
 אעביר עמהון גמירא אקלח להם אס תייצין, ואס לא תתפרע. עוד הביא
 פירוש אחר לצעל המלמד, והוא זה: אס כלעקתה עשו אעשה צהם
 כלה לבלוחם, וצין אס טצים וצין אס לא טצים תתפרע ונהם ולקה
 לא אגסם. וזה לשון רבנו צחי: על דרך הפשט צאר הכתוב בתרגומו,
 הכלעקתה הצאה אלי עשו חייצים כליה, זהו שאמר כלה, ואס לא
 יעשו תשובה אעניטם, זהו ואס לא תייצין תתפרע עכ"ל. גראה
 שהיה גורם אעביר עמהון גמירא ואס לא תייצין תתפרע, וגרסה
 זו מתוקנת וישרה צעיני. וצדפוק רע"ח בהפך: אעביר עמהון גמירא
 ואס תייצין לא תתפרע, ואני אומר שאס היה אנקלום דולה לומר
 לא תתפרע, לא היה אומר צלשון זה, אלא צלשון אשצוק להון, בעו
 שאמר צקין עמיד לאתפרעא מנג אס לא תתור ואס תתור ישתציק
 לך. וצדפוקים האחרונים אעביר עמהון גמירא אס לא תייצין לא
 תתפרע, ואינו אלא תקון שתקנו האחרונים.

46 השופט כל הארץ לא יעשה משפט דיין כל ארעא צרם יעביר דינא,
 כן היא גירסת כ' יא"ר וצביוניטה, וכן צתנך גדול דפוק ויניליאה
 שנת טכ"ח, וכן צחומש עם חזקוני דפוק ויניליאה שנת טכ"ח, וכן
 צתנך גדול דפוק אמשטרדם הנקרא קהלות נושה, והיא הגרסה
 הגבוהה לדעתי צלא ספק, כי כן מדרך אנקלום להקיר התמיהה
 ולצאר המבוון. וצדפוק לקצוגא, רע"ח, יוני, וש"ח הדיין בל ארעא
 צרם יעביר דינא, הוקיפוה"א התימה להשוות התרגום אל העברי,
 והשיצו הלשון חרוף ונדוף. וצדפוק אנוירטא תקנו הלשון ואנרו הדיין
 בל ארעא לא צרם יעביר דינא, והקירו הנדוף. וצג"ת וק"ג וצד"ב
 החומשים האחרונים דדאין כל ארעא לא יעביר דינא, והשיצו הנדוף
 למקומו, כי אין באן שום קיוון להורות על התמיהה.

47 אל לא אחי תרעו צבל הקפרים צצעו כען אחי, וצעל כ' יא"ר גירס
 צצעו אחי ח"ל ואין צו בען, כי צצעו הוא תרגום של לא

48 חתן צניך וצנותיך צרוצ הקפרים חתנא, וגרסת יא"ר, צביוניטה
 ואנוירטא חתנך וצנך וצנתך, אולי רלה אנקלום לצווג הנולות לתפארת
 הלשון. וכיוולא חצה מנאפתי ליונתן צן עוזיאל שתרגם וכל ישראל וחקניו
 ושוערים ושופטיו וקצוהי וקרבוהי ודייגוהי, לצווג הנולות.

49 ויאמר לוט אליהם אל לא אדני בדפוס לבזונא, קוטכנטינא ואנורשא
 צצבו בען רבויי, וכן צג"ת וס"ג אללא טצהס רבויי לשון יחיד.
 תרבת יא"ד ט"ח וקציוניטה צצבו י"י. ורש"י כתב רבותינו אונרו
 טעם זה קדש וכו' ותרגומו צצבו כען ה', ומהרש"ד פירש דצריך
 ואמר: ואין בוונחו טאנקלוס תרגם כן, כי צאנקלוס נמלא ההפך,
 דצוי, וכו', רק פירוט ותרגומו שלריך לתרגם כן ע"כ. והנוכח הראשון
 עקר לדעתי, שאם היתה כוונת אנקלוס לתרגום קדש, לא היה אומר
 ואמא לוט להון, אבל ואמר לוט קדמוהי.

50 הנה לא מלא עזרך חן בעיניך בכל הכפרים קדוין, וצדפוס אמירשא
 צעיך, וכן נראה לי עקר, לפי מה שכתבתי בהגהה הקדומה.

51 הנה הוא נך ככות עינים ככות דיקר (יא"ד ט"ח, אנורשא וקציוניטה),
 וצדפוסים אחרונים הוכיפו ואונרו דיקר עינין. להשוות התרגום אל
 העברי, והוא שבוט, בי וסזית יתיך הוא תרגום של עינים, כאשר
 פירש רש"י.

52 מי ונגל לאצרהם הניקה צגים טרה מהימן דאמר לאצרהם וק"י
 דתוניק צגין טרה (ט"ח וקציוניטה) בלומר נאמן היה מי שאמר
 לאצרהם וגם הקים את דצרו, שתיגיך טרה צגים. וגרסת הרמב"ן
 מאן מהימן דימר לאצרהם קיים דתוניק צגין טרה, ורע"ח מהימן
 דאמר לאצרהם ק"י. ולקצוגא ויוני ק"י. וג"ת וס"ג מאן מהימן
 דאמר לאצרהם ק"י. והראשונה עקר.

53 וישמע אלהים את קול הגער ושמיע קדם ה' קליה דרציא, אין צו ית
 (יא"ד וקציוניטה) וצרוז הבפריה ית קליה, והוא שבוט; וכן כי שמע
 אלהים אל קול הגער ארי שמיע קדם ה' קליה דרציא. וכן בכל לשון
 שמיעה האומר כלפי מעלה, העברי מיחס הפעולה אל האל, ונופלת
 צו מלת את, והתרגום ומחליף הנומילה ועושה הדצר נשמע אל האל,
 ואין ית נפול צו, וזה מוצן למי טנקה מעט צחבמת הלשון. וכיולא
 צזה בלשון ידיעה: כי ידעתי את מכאוציו ארי גלי קדמי כיצרון
 (יא"ד לקצוגא וקציוניטה) אין צו ית, וכאלה רצים מחד, ולא אורכ
 להעיר על כל אחד ואחד צמקונו, בירצים הונה, ודי למשכיל צהערה
 הכללית הזאת.

54 ויטע אשל וכלב נילצא (לקצוגא, קוטכנטינא, אנורשא, קציוניטה, ג"ת
 וס"ג) וצקלת כפרים אילנא, ואין צידי להכריע.

55 אלהים יראה לו הטה צרוז הכפרים קדם ה' גלי ליה אינרא, וצכפר
 יא"ד וקציוניטה קדם ה' גלי אינרא, וז"ל כ' יא"ד: לא יתכן לתרגם
 גלי ליה, אלא מולינו לו אלל השם, ויוסף עוד לדבר אליו קדמוהי,
 ויאמר אליו אם אין פניך הולכים ואמר קדמוהי, וכל זה דרך צבור.
 כלפי מעלה עב"ל. ועוז היה לו שיציא לדגמא קדש לי כל צבור אקדיש
 קדמי

קדמי, ציוס השמיני תחנו לי תפרשיניה קדמי, ורזים כאלה, והכלל אמת, כי אין אנקלוס נשתמש צמלת ליה כלפי מעלה, וכאן אינה אלא חוספת הסופרים, שנלאו מלת לו כלל תרגום. 56 וירא והנה איל וחזא והא דכרא (לקצונא, קוקטנטינא וקציוניעה) וברוב הספרים דכרא חדא, ואינו אלא טעות, כי מפני שראה אנקלוס בחמתו להקדים מלת צמר אליו אשר הן תרגום מלת אחר, כדי לתת ריוח צין המלאך והאיל (כמו שכתבתי לנועלה בחלק הראשון) חשבו קלת אנשים שהיה אנקלוס קורא בתורה והנה איל אָקָד (כי לא מלאו תרגום של אָקָד במקומו) והוקיפו מלת חדא; ואם היה אנקלוס קורא אחד לא היה אומר צמר אליו.

פרישת חיי שרה

- 57 שם נא ידך יְשׁוּ (לקצונא, קוקטנטינא, אנורשא וקציוניעה) אזל יְשׁוּי הוא עבר ולא לוי, וכן שים כה נגד אחי ואחיד יְשׁוּ (לקצונא, יוני, קוקטנטינא, קציוניעה ואנורשא); וכן הגידה לי מה משכרתך חי לי, לא חוי, וכן בשאר מקומות.
- 58 מוחץ לעיר אל צאר המים עם צירא דמיא (יא"ר לקצונא, קוקטנטינא, קציוניעה, ג"ת וח"ג) הטעם אלל הצאר. ובדפוקי צומצירג לצארא דמיא, והוא טעות.
- 59 חני טרם אכלה לדבר אל לצי לונלא צלצי (יא"ר לקצונא, קוקטנטינא, קציוניעה, ג"ת וח"ג), ובדפוקי צומצירג לונלא עם לצי ואינו אלא טעות.
- 60 שלחוני ואלכה לאדוני לות דצוני (יא"ר לקצונא, קוקטנטינא, קציוניעה, אניירשא, ג"ת וח"ג), ובדפוקי צומצירג לרצוני, והוא טעות.
- 61 וילחק צא מצוא, גרסת לקצונא, יוני, ש"ח וקציוניעה, על צמיתוהי, ג"ת אתא צמיתוהי, ח"ג אתא צמיתוהי, הרמזין אתא צמיתוהי, ואין צידי להכריע.

פרישת תולדות יצחק

- 62 כלו באדרת שער צרוב הספרים בבלין. ובג"ת וח"ג כגלים, ואינו תקון שחקנו האחרונים, כי כן גם בחומש מא"ד ונלאתי בְּבָרָם. הן אונת כי צעל הערוך נוציא מודרט ילמדנו עשו מלוצש ככלא, אזל מוסס רחיה שלא היה גורם בתרגום ככלן, כי הזכיר המודרט ולא הזכיר התרגום. וצעל מצוא לשון ארמית הגיה בְּבָרָן ונלשון המסנה (כלים פרק כ') לפי גרסת הערוך שגורם קדין שהוא עמא מודרט ועשאו צלן, ואינו אין לנו צספרינו אלא וילון, וזון הערוך עלמן רחיה שלא היה גורם בתרגום

צמרגום כזנן צצ"ח, כי הציא זנן ולא הציא עמו כזנן. וגדקת כגלם או כגלים היא עקר.

63 איש יודע ליד זבל הקפרים נחשירכן צרי"ט, ולדברי המחרגמן היא טעות גמורה והגירסה דבל"ת, ולא מלאתי הצנה לא לזו ולא לזו. ושמואל לעקלערק אומר כי אולי הגירסה היא נחשירכן צצ"ת, ותהיה מלה פרסית, כי אומר שזלשון פרקי קורין ללייד בגירואן. וגימ"ל רפה אללם קרוצה לשי"ן צוצטא, גם אחד הוא אללם לקיים קלת השמות צאותיות ואן או צאותיות בן. וצרוך היודע האמת!

64 מורה כיום יא"ר וקציוניטה כיום דלהי, וכן כחצ הרמז"ן שהוא צוקמחאות צדוקות ומודוקדות; וגדקת רש"י ברוב הקפרים דלהין, וזו חו קתומות הקצנה. וכאן ראיתי לגלות לרבים מרדש שמלאתי צק" יא"ר על קריאת מלת והצאת עלינו אשם, וז"ל: והצאת עלינו אשם מלרע, ומרגום ואיתיתא כאלו היה מלעיל, ורש"י נראה דגריק שהוא מלעיל שכתב אש שזכר הצאת אשם עלינו, וכן הוא צקפרים המודוייקים מלעיל עכ"ל. וכונן הדבר מאד שיהיה המלה מלעיל, מאחר שהענין לעבר, ונאמן הוא צעל הקפר שראה כן צקפרים המודוייקים שציינו, אע"פ שצקפרינו הוא מלרע.

65 ועצודה רצה ועצודה כגי (מא"ד, יא"ר, יוני וקציוניטה) ומקורת עליו קרא ומרגום, וצרוצ הקפרים ופולחנא, אצל פולחנא הוא מרגום של עצודה צחולם.

66 ופרעו צארץ ויפשינא (יא"ר, לכצונא, רע"ח, יוני קוקטנינא וקציוניטה), ורש"י הגיה וניפוש, ואחריו רוב האחרונים, ואינו רחוק אללי שרלה אנקלרם לתקן הלשון דרך צדוד כלפי מעלה, שיהיה ילחק תולה גדולתו צרלון האל, ויאמר יגדלני, ולא יאמר אגדל. ודע כי עתה הרחיב מרגונו זבל הקפרים אפתי, וצעל כ' יא"ר גורם יפתי לשון עמיד, וגם זה דרך צדוד כלפי מעלה, כי באומר עתה הרחיב גדלה כמי שמוקיר צמחוגו מהאל; שאומר אך עשיתי מלאתי הן, והתחכם אנקלרם לפרשו עבר צמקוס עמיד, כלומר עתה אגי דואה שהאלית' גזר להרחיב את גבולי, ולהגדיל את חילי; וכונן הוא מאד.

67 ואחזת מרעהו רחיוהי (יא"ר לכצונא קוקטנינא וקצי ניטה) כונו צחלמוד ההוא גברא דרחמיה קמלא.

68 ובשלחך צלום וְשִׁלַּחְךָ (מא"ד וקציוניטה) וצרוצ הקפרים ובשלחך, והוא שזש גדול, כי יהיה עמיד.

69 וישחחו לך לאמים ויאחעבדן (יא"ר לכצונא קוקטנינא וקציניטה), בי מלכוון לשון נקצה.

70 אורדיך ארור ומצרכיך צרוך ליטך יהון ליטין וצריכך יהון צריכין (יא"ר לכצונא רע"ח יוני ש"ח הקוקטנינא וקציוניטה), כלומר אשר תקבל יי.י

יהיו ארורים ואשר תצדק יהיו צדוקים, ח"ל כ' יא"ר: ליעד וצריכך, לריד לכותצם עם ארתם שהם כנגד פשט משמעות לשון המקרא ע"ב; ומיולא צזה צבלעם מצרכיך צדוך ואורדיך ארור צריכך וליעך צב' יא"ר וקציוניטה. וצג"ת וח"ג הגיהו באן מלעטך ומצרכך, ושכחו להגיה צפרשת צלעם, והגיהו צריכך וליעך, וצהפך צדפוס לקצונא וקוסטנטינא הגיהו עם מצרכך (והגיהו וליעך) והגיהו באן וצריכך. אצל ואצרבה מצרכיך וווקללך ארור צכל הקפרים מצרכך ומלעטך. ונראה לי כי צדצרי ילחק וצלעם, להיותם צני אדם, לא רלה שיהיו נראים במצרכים את עלמם, ולא הולדך לתקון זה צפרשת לך לך. שהמודבר עם הוא האל צדוך הוא.

71 צרכי גם אני אצני (כ"ז ל"ד ול"ח) צריבני אף לי (לקצונא ט"ח קוסטנטינא וקציוניטה), וצג"ת וח"ג הגיהו אף אבא, להשוותו אל העצרי, ושכחו כי משפט התרגום לצאר קתימת העצרי ולתקון כל מה שהוא זר צלשון. וצחונש מא"ד הראשון אף אבא, והשני אף לי.

פרשת ויצא

72 הידעתם את לצן הידעיתון (יא"ר יוני וקציוניטה) והוא צינוגי, מורכב מן ידעין ארון, אצל הידעיתון הוא לשון עבר, ואין דרך לשון ארמית כדרך ל"הק לומר ידעתי במקום יודע אני, והעד ויאמרו ידענו שחגרומו צכל הקפרים ואמרו ידעין (צינוגי) ולא ידענא (עבר). ודע כי צחונש בוא"ד מלאתי ואמרו ידעין אכחא, ובכוון הוא מאל. ודע כי ידענא שהוא תרגום של ידעתי, היו"ד צו צקמץ, קימון הצינוגי, ואם תנקדה טוא תהיה לשון עבר לרצים, כמו ידענו בעצרי, ועל פקוק ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי יש מקורת: י"א צאורייתא. וכן אחה ידעת צדפוס קציוניטה ידעתי, וכן הלל ידעתם כי נחש ינחש, וכן אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי יא"ר וקציוניטה ידעיתון.

73 הן עוד היום גדול צכל הקפרים הא עוד, וצב' יאר מלאתי: ויש מקרה, לנהרדעי הא עד כען ע"ב.

74 לא יעשה כן צמקוננו לא מתעצד (קציוניטה) צינוגי, אצל ימעצד איננו לפי דרכי לשון ארמית.

75 כי אשרוני צרות ישצחנני, צלא ו"ו, לשון נקצה (יוני ט"ח וקציוניטה).

76 ולקחת גם את דודאי צני ותסצין (יא"ר לקצונא קציוניטה ואנוירשא), ועיין למעלה צפתיחת החלק השני.

77 עם אשר תמלא את אלהיך אתר דתשכח ית דחלתך (מא"ד לקצונא יוני ט"ח קוסטנטינא וקציוניטה), והוא תקון שחקן אכקלוב, כדי שיהיה הלשון חוזר על דבר שאין צו דוח חיים, שלא יראה רגזן כל כך, שיאמר להמית אחד מצני ציתו בעצור גביצה; וצג"ת וח"ג הגיהו עם דתשכח.

פרשת וישלח

- 78 ויאמר נקעה ונלכה ניטל, או ניטול, לשון רבים (מא"ד יא"ר לקצונא קוקטנטינא וקציוניטה) וזה לשון ס' יא"ר: נקעה ונלכה, ניטול, שלא בפירוט רש"י ע"כ, וזה לשון רש"י נקעה כמו שזעה קלחה שזורה שהוא כמו שזע קלח שמור, אף כאלו נקעה כמו נקע, והנו"ן יסוד צחיצה; ותרגום של אנקלוס [כלומר אלל אנקלוס תרגם באופן אחר] ניטל ונהך, עשו אמר ליעקב נקע [אני ואחתי] מכאן ונלך: כן הוא לשוני בדפוס לקצונא וקוקטנטינא, מלבד מה שהוקפתי במאמר מוקדם. והמדפיקים האחרונים שזעו גם התרגום, גם לשון רש"י, כי כתבו צתרגום טול ונהך, וגם צרש"י טול ונהך, ולא הציינו כלל באמרו ותרגום אנקלוס הוא מורה שאין דעת אנקלוס כדעתו, וזה מורה באמצע, שהוא ז"ל לא היה גורם צתרגום אלא ניטל ונהך לשון רבים; שאם היה גורם טול לא היה אוויר אלא כתרגומו. ועוד מה שהוקיף לפרש התרגום: עשו אמר ליעקב נקע ומכאן ונלך, הוא לשון מיותר לגומרי אם התרגום טול, כי כלנו יודעים כי עשו הוא שאמר ליעקב, ואם היה זה דבר הלריך להאמר, היה רש"י אוויר צתחלת הדבור; ובהפך אם התרגום ניטל רש"י מפרשו שעשו אמר ליעקב נקע ומכאן אני ואחתי ונלך; מלבד שאם היה רש"י גורם טול ונהך היה לו לכתוב כע ומכאן, לא יִסַע שהיא מלה זרה, וקרוב לטעות זה ולקרוא יִסַע. ובוטני מהאריך לשון על דבר פשוט כזה.
- 79 וכן לא יעשה לא כשר דיתעבד (מא"ד לקצונא קוקטנטינא וקציוניטה), והוא מדרך לשון ארמית.
- 80 אך צזאת נאות לכם בכל הספרים ניטפס, וכן אך צזאת יאותו לנו האנשים יטפסון, וכן אך נאותה להם ניטפס, וכן הציאס צעל הערוך צערך טפס, וכן רד"ק צטרש יאת הציא תרגום אם יטחוך חטאים אל חצצה לא חטפיק. ובספר מא"ד ומלאתי אך נאותה להם חטפיק, ואולי טעות כופר הוא, כי השנים הקודמים ומלאתים צטי"ת; אלל לצי אוויר לי, כי קרוב הוא שיהיו כלם צת"ו, ושתייה הקריאה חטפיק יחפייסון, וכן תמלאם שלשם צתרגום המכונה ליונתן, ואנשים חכמים יטפוטו. — אחרי כן ומלאתי כי צלשון קורי אווירים אִתְּפִיִּים להוראת השמיעה צקול אחרים, וגרסת הספרים נכונה.
- 81 ואם לא תשועו אלינו להנוול לאתגזרא (מא"ד), וצרוז הספרים למגזר, וגראה טעות, כי אין אחריו כל זכר כמו למעלה.
- 82 הכזונה יעשה את אחותנו יעציד ית אחתנא (מא"ד, רע"ח, יוני, ט"ח ומתרגמן) יתעציד ית אחתנא (לקצונא קוקטנטינא ג"ת וס"ג), יתעצד לאחתנא (יא"ר וקציוניטה). ורש"י כתב: הכזונה, הפקר;

את אסותנו, ית אחתנא; וזג"ת וח"ג הוקיפו אחד לשון רש"י לשון
 ארוך של שגיון, ושם נאמר כי אסותנו מלא יר"ד, מה שלא היה ולא
 נברא, גם (Kennicott) וגם (Rossi) לא ראו זאת.
 83 כי שם בגלו אליו האלהים צדדו אחגלי ליה ה' (יא"ר וקציוניטה)
 וכן משמע מלשון רש"י שאומר כי צדדו ומוות הרבה יש שם אלהות ואדנות
 צלשון רבים, ולא אחד שהרצוי על המלאכים. ודאי להפלא על
 מהר"ש, שפירש בגלו אליו הונלאכים, ואחד בן העתיק לשון רש"י
 שפירש צהפך. וברוב הנזכרות אחגליאו ליה מלאכי דה', ואיננו
 נכון, כי מאמר ויצן שם מוצא ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו
 אליו האלהים צדדו הוא חוזר למה שאמר לפניו ועשה שם מוצא
 לאל הנראה אליך צדדך, והמוצא לא היה לנלאך חלילה! גם לא
 היה קורא למקום אל בית אל מפני המלאכים, ונמלאת גרמת הקפרים
 חרוף וגדוף.

פרשת וישב

- 84 את דעתם רעה ית טיבהון (יא"ר וקציוניטה) וכן צדדו המבונה
 ליונתו, וכן ומוליא דזה הוא כסיל ומפיק טיבא, וכן ודצחך לא
 תשוב וטיבך לא הפיך; וברוב הקפרים ית דצהון, ואינו אלא שבוש.
 85 ויוביפו עוד שנה אוחו (שתי פעמים) לזמכני יתיה (מא"ד ואנוירשא);
 וברוב הקפרים פנו יתיה, והוא טעות, כי זה לשון עבר ולא מקור
 כמו שהוא העברי.
 86 כי ארד אל בני אצל שאולה על צרי (רע"ח וש"ח), לצרי (לכצונא
 קוקטניטא ג"ת וח"ג), לות צרי (יא"ר וקציוניטה). ודע כי לצרי
 ועל צרי אחד הוא, שאם היה צלצ אנקלוק לוור ארד אלל צרי לא
 היה אומר אלל בטבח האחרון לות צרי, כמו ויצא אל אציו ועל
 לות אצוהי, וטעה מהר"ש שהציא גרמת לצרי ואומר שאנקלוק מתרגם
 מלת אל כפשוטו.
 87 צה איט כנעני כנענאי (יא"ר לכצונא קוקטניטא וקציוניטה), ורש"י
 ורמב"ן ושאר ספרים גורסים תגרא, והוא נראה לי דרך דרש.
 88 ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוקף ליוקף (מא"ד לכצונא וקוקטניטא)
 ציוקף (יא"ר וקציוניטה); והוא הנכון, אצל לות יוקף הוא טעות,
 כי לות מורה התקדמות.
 89 איננו גדול בצית הזה מונני לית רב (לכצונא רע"ח וקוקטניטא) לית
 רב (יא"ר וקציוניטה) והוא הנכון, והוא תקון שתקן אנקלוק,
 שלא יאמר יוקף שאין אדוניו גדול מוננו, אלא שאין בצית כלומר צין
 עצדי הצית וני שגדול מוננו. והאחרונים רלו להשוות התרגום אל
 העברי כמנהגם, ואננו ליתוסי רב.

- 90 הלא לאלהים פתרוניו פושדן חלמיא (מא"ד לכצונא יוני קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא), וכן הוא בתרגום המיוחס ליונתן; והאחרונים השמיטו מלת חלמיא, מפני שלא מלאו צעברי, והיא איננה פירוש הרצוי שבמלת פתרוניס, כי פושדן הוא לשון יחיד, ופושדן חלמיא הוא כמו פתרוניס.
- 91 הבטיחו אשכולותיה ענבים הוו ענבין (מא"ד לכצונא יוניס"ח קוקטנטינא וקציוניטה), וכן בתרגום יונתן, וצב"ת וח"ג השמיטו מלת הוו.

פרשת מקץ

- 92 ופרעה חולם חלם לשון עבר (יא"ד קציוניטה וח"ג), כי בלשון ארמית לא יתכן לומר צציוני ופרעה חלים אלא בחוספת פעל העזר, הוה חלים, כי ופרעה חלים יהיה ענינו שעתה הוא חולם.
- 93 את חטאי אבי מזכיר היום ית קורחני לשון יחיד (יא"ד לכצונא יוני קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא וח"ג), אולי תקן אנקלוס דרך כבוד, כי עוז פנים הוא לומר לפני המלך עבר חטאתי לפניך חטאים הרצה. אלהים יענה את שלום פרעה מן קדם ה' יתצ שלומא דפרעה (מא"ד יא"ד לכצונא יוני קוקטנטינא וקציוניטה) אין צו ית, כי השלום הוא נושא המאמר; ועיין למעלה חג"ה 53, ובפתיחת החלק השני.
- 95 וחמש את ארץ מלרים ויחזון (מא"ד יא"ד לכצונא יוני קוקטנטינא וקציוניטה) כי הסקידים הם יעשו, וצעברי הפעולה מיוחסת אל המלך, והוא דרך מליצה.
- 96 וילצרו צד ויולכו (מא"ד לכצונא יוני קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא), מלשון אולר.
- 97 ויתנכר אליהם וחטיב מא דיומליל עמהון (קציוניטה ואנוירשא) והוא לשון עתיד, חטב צלבו מה ידבר להם, ונשפטו די יומליל, וצרוב הספרים האחרונים דיומליל, השמיטו היו"ד כדרכם, ולא הבינו שהיא יו"ד האי"תן. ודע כי מלת די צדניאל ועזרא היא בכל מקום מלה צפני עלונה, ונסחאות התרגום מתחלפות הרצה צענין זה, והנכון לכתוב גם בתרגום מלת די נפרדת בכל מקום, אבל לריך לתת לז בשאחריה יו"ד, להצין אם היא יו"ד של מלת די, או היא משרש התיצה כמו דיהב שהוא כמו דיייהב או יו"ד האי"תן כמו עד דיבפקון שמשפטו דייבפקון, כי אמנם מלת הרצה נשתצו בתרגום צעברו השמטת היו"ד הזאת. וכתב מהר"ש: ואנקלוס חרגם פה כוונה רחוקה מאד, ויתנכר כמו ויתנכל ע"כ, ואין הדבר כן, אבל בהפך אנקלוס תקן הלשון דרך כבוד ליוסף, שכל התנכרותו אליהם לא היה אלא ששקל דבריו צמאזנים ודבר אליהם בחכונה, וצזה עשה עלמו בנברי, שאם היה רולה לעשות עמו כאלו, לא היה מדבר עמהם

- צחפונה, רק כאשר ידבר איש אל אחיו אחר כמה שנים שלא ראהו.
 אבל ההתנכלות היא צרכונה להזיק, ולא לכך נחכוון יוסף, ולא
 לוונר עליו כזאת נחכוון אנקלוב.
- 98 כזאת נחכוון צב' מנ"ד וצג"ת וח"ג נכחצ צעעות חחצחונן, ומשפטו
 צרי"ש כמו השני ויצחו דצריכס, וכן הוא צבל שאר הקפריס.
- 99 חי פרעה ח"י פרעה (מנ"ד וקציוניטה).
- 100 ויחרדו איש ל אחיו צחורה (יחד לקצונא יוני קוקטניטנא וקציוניטה).
- 101 ושמעון אינו צב' מנ"ד בחוצ ליתוהי וצגליון יש אונרים לא הוה
 בא, והראשונה גרבת ש"ח ואנוירשא, והשניה גרבת לקצונא
 קוקטניטנא וקציוניטה, וכן צג"ת וח"ג לא הוה הבא. נדאה דעת
 יש אונרים, כי לאוי להצדיל צין יוסף שהיה כצור יעקב שנטרף
 ומת, וצין שמעון שהיה יודע שהוה חי; ומכל מקום לשון לא הוה
 הבא אינו עולה יפה, ויותר יתכן לוונר ליתוהי הבא.
- 102 והי כאשר כלו לאכול את השצר כד קפיקו (מנ"ד יא"ר קציוניטה
 ואנוירשא), ורש"י הגיה כד שליאו, ואחריו כל האחרונים, וכן
 צגליון ק' מנ"ד הוקיפו שליאו. וזה לשון ק' יא"ר: כאשר כלו הגומלים
 כד קפיקו, עד אס כלו דיקפקון, וכן כאשר כלו לאכול את השצר,
 ולריך עיון למה לא תרגם כד שליאו כמו שכתב רש"י ז"ל, ויש לוונר
 כי צבל עניני אכילה ושתייה ושאר לרכי הגוף נכתפקו צלשון ספוק,
 כמו תרגום ידע לכתך קפק לרכך, וכן מקום שומניכין צו חמץ
 צמכתפק, ורצים כמהו עכ"ל.
- 103 להגיד לאיש העוד לכם אח צרוצ הקפריס העד לכוון אחא, ואין
 לו ענין, וגרבת יא"ר קציוניטה ג"ת וח"ג האית לכוון, ומקורת
 עליו יפה, וצקפר מנ"ד ואנוירשא העד כען לכוון אחא.
- 104 שאול שאל האיש צרוצ הקפריס שאלא שאיל, והוה טעות, כי הווקור
 מצנין הקל לא יהיה צולת מ"ס, וצדפוס אנוירשא משאל שאיל,
 והוה הנכון.
- 105 אולי משגה הוה דילונא שלו הוה (יא"ר לקצונא קוקטניטנא קציוניטה
 אנוירשא ג"ת וח"ג) וצב' מנ"ד ויוני שלו הוה, ושתי הגרבות האלה
 טוצות ונוקחת צוונצידג דילונא שלו הוה, כי המשגה אינו עתה,
 אבל היה לשעבר.
- 106 ולהתפל עליו צבל הקפריס ולאקתקפא, וצב' מנ"ד ולאזדקפא.
- 107 נחו לכם מועמן קיונא (מנ"ד ואנוירשא) וכן צתרגום המיוחס ליונחן,
 והוה עקר צלא קפק, וצרוצ הקפריס קיונן, והוה לשון רצים,
 ממוונים.
- 108 השלום אצבים הזקן השלם לצרוצן (מנ"ד יא"ר קציוניטה ואנוירשא),
 וכן עקר, וצרוצ הקפריס השלם אצוכון, כלשון העברי.

126 מפני כגשיו מן קדם מפלחיהון ציטיא (מא"ד), ונכון הוא, כי כגשיו לשון קשה מומפלחיהון.

127 אהיה אשר אהיה, בכל הקפרים קרא וחרגום, וגרסת הרמב"ן אהא עם מאן דאהא, ואין לזוז מגרסת הקפרים.

128 נקרה עלינו (הפתוח צה"א) אחגלי עלנא (יא"ד וקציוניטה), וצרוז הקפרים אחקרי, ואינו אלא טעות.

129 ולא ציד חזקה, צרוז הקפרים ולא מן קדם דחיליה חקיק, אצל צנוקת מא"ד לקצונא וקוקטנטינא דחיקלא חקיק (הדל"ת שרש, לשון מורא); ולשון דש"י: ויש מפרשים ולא צטביל שידו חזקה וכו' ומחרגמין

אורגו ולא מן קדם דחיליה חקיק עכ"ל. נראה צצידור כי הגרסה שהצ"ח איננה גרסתו, אלא לדעת יש מפרשים. ומה היחה א"כ

גרסתו? הכתוב צפירושו הראשון: לא יתן אחכס מלך מלרים להלוד אם אין אני נוראה לו ידי החזקה וכו', ומכין שלפי פירושו כן חרגמו

אלא מן קדם דחילא חקיק, והקופרים הונירו מלת אלא צמלת ולא להשוותו אל העברי. וצדפוכ אנוירשא אלהי מן קדם דחילא חקיפא.

130 צונצו צנציה (מא"ד לקצונא קציוניטה ואנוירשא).
 131 טלת נא ציד חטלת ציד וואן דכשר דחטלת (הרמב"ן ומא"ד).

132 חכוד העבודה יחקיק פולחנא (יא"ד ומחרגמן וקציוניטה), וצרוז הקפרים חחקיק פולחנא, והוא שבוש גדול.

133 כי חין נגרע ונעזודחכס דבר ארי לא יתומע, לשון עתיד (מא"ד ולקצונא), וצרוז הקפרים אל"ף צראש החצה, ואינו אלא טעות.

134 למה חעשה כה לעצדיק, צרוז הקפרים למה חעציד כלשון העברי, ונוקח יא"ר לקצונא וקציוניטה למה מתעצדי, דרך כבוד כלפי המלך.

פרשת וארא

135 כד לז פרעה אחיקר לזא דפרעה (מא"ד יא"ר לקצונא דע"ח קציוניטה אנוירשא ג"ת וח"ג), ורש"י הגיה יקיר, והלכו אחריו קלת המדפיסים, אצל טעות הוא מה שכתוב צנת"הש: צנכחאות ישגרת

של חרגום אנקלום הוא יקיר, וצחדשות אחיקר ולפי דעתי כד הר"א זמן עבר, צעדות מלת וואן שאחריו, שהיא זמן עבר, ואם היה

כחוצ מוואן היה אפשר לומר כי כד שם החת"ר.

136 התפאר עלי שאל לך גצורא והצ לי זמן (מא"ד), וכן עקר, ובכל קפרי הדפוס לך.

137 חשחח הארץ ופני הערוב אחחצלת, כן הוא בכל הנכחאות, וכן עקר, ובפירוט דש"י יש חלוק נכחאות, צדפוכ לקצונא, ויני

וקוקטנטינא אחחצלת, צדפוכי צוונצירג וח"ג ומחחצלת, ובג"ת חחצל; ואפשר שרש"י הגיה ומחחצלת, כי כן דרך הצינוני לצוא

אחרגום צמוקס העתיד.

138 וילא ונשה מעם פרעה (האמור בערוז) מלות פרעה (יא"ר לקצונא קציוניטה ואנוירשא), כחצרי האמורים כלפרדע, בצרד, בצרצה ובחשך, ולא ידעתי מה ראו המדפיסים האחרונים לחלק בין זה לחצרי, ולתרגמו מן קדם.

פרשת בא

- 139 כי רעה נגד פניכם, זה לשון הרמז'ן: הנוסחאות מן התרגום מתחלפות זו, יש שכתוב בהן ארי זיטא דאחון קצירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת [וכן הוא בדפוס לקצונא, אלא שכתוב בו אסתחרת צאל"ף צקיף], ויש נוסחאות כתוב בהן לאסתחרת [והיא גרסת רוב הספרים], ועוד מלאתי זו נוסחא אחרת לית קציל אפיכון לאסתחרת [וכן יא"ר וקציוניטה וצאלה כתוב אחון קצירין צלא דל"ת] עכ"ל, ומלצד זה מלאתי נוסח אחר צק' ווא"ד, והוא לקציל אפיכון מתחסרא, ואחרים ישטורו.
- 140 אשר אחר הריחים די צצית ריחיא (יא"ר קציוניטה ואנוירשא) ומקורת עליו דאיך.
- 141 וצטל ומצטל צמים ואף לא כד מצטלא ומצטל צמיא (לקצונא יונ קוקטנטינא ואנוירשא), כי צטל אינו אלא תאר, ואם תתרגמהו צטלא יהיה מקור.
- 142 בגר ובאזרח הארץ צגיריא וציליציא דארעא, לשון רבים (יא"ר לקצונא וקציוניטה), וכן לונטה והיה באזרח הארץ כיליצי ארעא, וכן חורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר צחוכס ליליציא ולגיריא דיתגייירין ציניכון, וכן צספר ויקרא (י' כ"ט), וכן ומן הגר אשר יגור צחוכס, וכן והגר הגר צחוכס לא יאכל דם וגיריא דיתגייירון ציניכון לא ייכלון דם (לקצונא, קציוניטה ואנוירשא) וכן ויקרא ד' א', וכן לעני ולגר לעני ולגירי, וכן חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ, ועוד אחרים.
- 143 משכו וקחו לכם לאן צרוב הספרים אחנוגדו, והוא תרגום של ויגוע, וצק' ווא"ד וצדפיסי צומצירג וקוקטנטינא נגידו, והיה דלוי להגיה גגודי כדרך כל לוי ונהקל. וצטל ק' יא"ר מפרש אחנוגדו לפי המדרש משכו ידכם מע"ז, או משכו עלמכם ומקומכם, ודוגמתו וימשוך הארצ (שופטים ד') ואחנוגיד כמנא, וכל זה רחוק מן הפשט.
- 144 ויקם פרעה לילה צליליא (לקצונא קציוניטה ואנוירשא) וכן צתרגום יונתן; וכן צפסוק שאחריו ויקרא לונטה ולאחרן לילה צליליא.
- 145 וכי יגור אתך גר עמוך (וא"ד יא"ר לקצונא קציוניטה ואנוירשא).

פרשת בשלה

- 146 לא ימיש עמוד הענן וגו' לא עדי (ציוני) עמודא דעננא ציממא ואף לא עמודא וכו' (מא"ד יא"ר נכצונא קציוניטה ואנוירשא).
- 147 רונה ציס רונא צימא (מא"ד צומצירג יוני קוקטניטא וקציוניטה) וצקלת כפרים שדי, ולא אדע למה צדמו מלשון העצמי אשר הוא לקוח מלשון ארמית; ולמטה צמדים גם צדפי' לקצונא רונא צימא.
- 148 רונצחר שליטיו ושפר (מא"ד לקצונא אנוירשא וג"ת), ומצחר (צומצירג יוני קוקטניטא קציוניטה וח"ג), ולא מלאתי הכרע.
- 149 מי כמכה בלדר צקדש לית אלל' אח אדיר צקודשא (מא"ד לקצונא וקציוניטה), וכן נדאה לי עקר; ובאחרונים לית צר מנך אלהא, אח אדיר צקודשא, והוא תוספת לשון שלא ללורד. דע כי צק' מא"ד כתוב לא אית שתי תצות, וצלקצונא וקציוניטה ל'ית, ובאחרונים ל'ית.
- 150 כהלת צעזך, זה לשון ק' יא"ר: כחצ רש"י ז"ל צסם אנקלוק קוצרהי, ובתרגום ספרדי הוא צחלוף נכחאות, וכחצ דצרהי דוקא עכ"ל; וכן צדפוק קציוניטה דצרהי.
- 151 מכוון לשצחך פעלת ה', צרוצ הכפרים. אחר מתקן לצית שצחך אחתיקתא ה', ונולת מוחקן נראית מיותרת, צהיות אחריה אחתיקתא; וצדפוק לקצונא ואנוירשא אחר צית שצחך, וקציוניטה אחר לצית שצחך, והוא הנכון.
- 152 ה' ימולך לעולם ועד, מלת קאים היא טעות צדקדוק, כי היה משפט קיימא (וצקדר חפלה כ"י על קלף שצדי צקדר וצא לליון כתוב קיימא), וצדפוק לקצונא קציוניטה ואנוירשא, ה' מלכותיה לעולם ולעלמי עלמיא.
- 153 כי תלינו עלינו ומתרעמיתון (יא"ר וקציוניטה) והוא צמקום מתרעמיתון אמתון (עיין לנעלה הגהה 72), וצג"ת וח"ג מתרעמיתון, והוא צצוט.
- 154 כי שמוע את הלכותיכם ארי שמייען קדוהי תורעמיתון (יא"ר לקצונא וקציוניטה), וצרוצ הכפרים שמייען לשון יחיד, והוא טעות; ודע כי קיינן הרצוי צולת תורעמיתון וצכל כיוולא צה הוא קמץ רחצ צלונ"ד הפעל, ואם תנקד פתח תהיה לשון יחיד.
- 155 דק ככפור על הארץ, גרבת רש"י דעדק כגיר, והרונצ"ן כחצ כ"י צנכחאות הצדוקות דעדק דגיר, וענינו עשוי חמרים חונדים, וכן מלאתי צדפי' לקצונא, ש"ח קוקטניטא וקציוניטה.

פרשת יתרו

- 156 אחר שלוחיה צחר דפטרה (מא"ד, יא"ר צגליון, אנוירשא, ג"ת וח"ג) וצשאר כפרים דשלחה.
- 157 כי אלהי אצי צעזרי צרוצ הכפרים ארי אלהיה דאצא הוה צבעדי, וקשה כי דרך אנקלוק להוביקי' כיוולא צזה מלת מיימרא, כמו צפוק צאשר

- צאשר ה' אחר, וכן יהי אלהים את הנער, וכן למטה ויהי אלהים
עמו; וצב' מל"ד מלאתי ארי מימר אלהיה דאבא, ובאנוירשא ארי
אלהיה דאבא מימריה הוה צקעדי.
- 158 כי יהיה להם דבר צא אלי מייתן לותי (מל"ד) וכיון הוא, כי צא
חוזר לדבר, לא להם, והדבר לא יצא מאליו, רק הם יציאוהו.
- 159 ואשא אתכם על כנפי נשרים, רש"י ורוב הספרים ואטיילית, יא"ר
וקציוניעה ונעלית.
- 160 ומלכת כהנים בכל הקדמונים מלכין כהנין, וכן צתרגוס ירושלמי,
וצג"ת וח"ג מלכות והוא טעית כי המלה הזאת לשון רבים, ובלשון
יחיד בְּלִבְרֹת כוונ צעברי.
- 161 ואל ידבר עמונו אלהים ולא יתמלל עונא מן קדם ה' (רמז"ס ורמז"ן
וכל הקדמונים), וצג"ת וח"ג ולא ימלל עמנא ה'.
- 162 כי חרבך הנפת כרוז הספרים דילנא תרים חרבך, ואין תלת דילנא
מתעצבת כאן יפה; וצב' מל"ד דלא תרים, ויא"ר וקציוניעה לא
תרים, וכן עקר.

ברשת משפטים

- 163 אל הדלת או אל המזוזה, כרוז הספרים לוח דשא או לוח מזוחתא,
ובקציוניעה וצג"ת דלות מזוחתא, וכן צתרגוס יונתן; ורמז"ן מקיים
הנוסח הראשון.
- 164 אם רעה צעיני אדוניה אם ציישת (יא"ר לקצונא וקציוניעה), והוא
פעל עבר לנקצה, והלשון מזורר יותר מונה שהוא צגרקת האחרונים
אם ציטא.
- 165 ואם שלש אלה בכל הספרים ואם תלת אלין, וצדפוס לקצונא ואם
מתלת אלין, כלומר אחת משלש אלה, והוא לפי ההלכה.
- 166 אם כקף תורה את עווי את העניעמוך לעניא דעמוך (מל"ד יא"ר לקצונא
קציוניעה ואנוירשא) וכן עקר, ובאחרונים ית עניא, ואינו נכון.
- 167 ובשר צשרה טרפה ובשר תליש מן חיות צרא (מל"ד ואנוירשא, וצפירוש
רש"י צדפוס קוקטנטינא כתוב: וכן ת"א ובשר תליש מן חיות צרא,
וכן צב' יא"ר הוצא כלשון זה צפירוש רש"י), וכרוז הספרים מן חיות
חייל, ואינו נכון, כי זה יורה על איבור אבר מן החי, לא על
טרפת ארי.
- 168 ולא תענה על ריב ולא תתונע מלאלפא מא דמתצעי לך על דינא
(מל"ד, וכן צרש"י כרוז הספרים, ובלקצונא וקוקטנטינא צפירוש
רש"י מה דמתצעי וונך) וכרוז הספרים מה דצעינך; וסוף הפסוק
צתר קגיא שליס דינא קשה מאד להוליו, וצב' מל"ד אשליס דינא;
ולכל הפנים לריך עיון.

169 כי תפגע ברוב הספרים ארי תערע, וכן יא"ר רע"ח וקציוניעה ארי תפגע; וכיולא בזה למעלה וכי יזיר איש וארי ירשע, יא"ר וקציוניעה וארי יזיר, ומקודת עליו קרא ותרגום; וכן ה' איש מלחונה ה' שמו, ה' שמו קרא ותרגום (יא"ר וקציוניעה), וכן כי ה' קנא שמו, קנא שמו קרא ותרגום, וכו'.

170 וקיי ולדיק אל תהרוג, ברוב הספרים ודיזכי ודנפק דכי, ולא ידעתי מה ענין גוהרה לכאן, וזרע"ח ודינפק זכאי, וכן בתיצ"ע, וכן כ"ל עקר; ויש נכחאות ודנפק יוד, ויש ודנפק דך, ויש ודיפוק זך. 171 והמותי את כל העם, ברוב הספרים ואלחצר, וגרסת רש"י וחומש יוני וש"ח וקוסטנטינא ותיצ"ע ואלשגש, כמו ויהם את מחנה מלרים ואלשגש וכן את המהומה ית שגושיא.

פרשת תרומה

172 עולות תחשים משכי סקנונא, תמיד בלא דל"ח (מא"ד יא"ר לקצונא קציוניעה ואנוירשא), וכתב בעל ס' יא"ר שהיה זה מפני שאין סקנונא שם החיה עלמה, אלא שם הונח לרצוי הגוונים, ומלאתי לו סמך בערוך שהציל חולי הנקרא סקנוניא, שהעור נהפך לגוונים הרבה; וצאמת אם התחש מין בהמה שהיה לשעתו צימי משה בלבד, לא יתכן שיהיה לו שם פרטי בלשון ארמית; כי לא ראו אורו בני צבל ולא ידעוהו.

173 מעשה רוקס (כ"ו ל"ו) עוצד ליוד (מא"ד יא"ר ומתרגומן), וכן ש"ח ג"ת וח"ג בשני מקומות אחרים שכתוב ונעשה רוקס (כ"ז י"ו, ל"ו ל"ז), אצל כאן (ובשלתה ונקומות לנוטה) הגיהו האחרונים עוצד ליידי, כי כן הגיה רש"י על פקוק זה, וצדפוק לקצונא כלם ליור חוץ מן הראשון אשר עליו כתב רש"י הגהתו; אמנם גם כי דבריו נכונים לפי הדקדוק, אין לזוז מנוקס לאשון, כי כמהו מלאנו ונעשה רוקס עוצד צוקמנו, העברי שם האומן, והתרגום שם האומנות, והתימה על רש"י שלא הגיה עוצד צקס.

פרשת ואתה תצוה

174 ואת שמות הששה הכותרים על האבן השנית תגלוף על אבנא תנייתא (יא"ר וקציוניעה), והיא חוכפת ככונה מאד.

175 ולא יח החסן דלא יחפרק (יא"ר וקציוניעה), והוא נכון מאד לפשט הכתוב.

176 והיה פי ראשו בתוכו ויהי פוס רישיא (מא"ד ואנוירשא), וכן בתיצ"ע; וברוב הספרים ויהי פומיה, ואין טום טעם להשמיט מלת ראשו.

177 לא יקרע דלא יתצזע (יא"ר לקצונא קציוניעה ואנוירשא), וכן פירש רש"י בדי שלא יתרט ברוב הספרים לא יתצזע והראשון עקר.

פרישת

ברשת כי תשא

- 178 שמו נשחת קדש יהיה זה לי יהי דין קדונו (יא"ד לקצונא קצוניה ואנוירשא), וצרוז הקפרים יהי דין לי, ועיין הגהה 55.
- 179 ממלח טהור קדש נוערז דכי לקודשא (יא"ד לקצונא קצוניה ואנוירשא), וצרוז הקפרי' השמיטו הלומ"ד, בעצור שלא מלאו העברי' ואמלא אותו רוח אלהים רוחא מן קדם ה' (לקצונא קצוניה ואנוירשא), וצרוז הקפרים רוח נצורה, ולפי הפטע הראשון עקר. וכן צויקהל וימלא אותו רוח אלהים רוחא מן קדם ה' (לקצונא קצוניה ואנוירשא).
- 181 ויגישו שלמים וקריבו ניכסו, הכמ"ך צקמץ, לשון נקצה (יא"ד וקצוניה), ומלשון נכסת קודשיא, וצרוז הקפרים נכסין, ואינו אלא טעות.
- 182 והנחם על הרעה לעמוד דחשיבתא, אשר דבר לעשות לעונן ומליל (קצוניה ג"ת וח"ג), וצקלת קפרים דחשיבתא, דחשיב, ונקלחם דמלילתא, דמליל; ונוכח ראשון נראה לי עקר.
- 183 כי צרע הוא ארי ציט הוא (יא"ד וקצוניה) וכן נכון להקל ההגה כדרך אנקלוס, וצרוז הקפרים הוכיפו צי"ת להשורחו אל העברי'. מלאו ידכם היום לה' קריבו קצנכוו יומא דין (מא"ד ואנוירשא) וכן צחיצ"ע, וכן דרך אנקלוס בכל מקום לתרגם מלוי יד בלשון הקרבנא קרבן; וצרוז הקפרים קריבו ידכון קרבנא, והוא לשון שאין לו הצנה. וצדפוס קצוניה קריבא (לשון עבר לנקבות דבות) ידיכון (ציו"ד הרצוי) יומא דין קרבנא, הכוונה ידיכם הקריבו היום קרבן לה'; ואני אומר שאם היה כוונת אנקלוס לתרגם מלת ידכם לשון יד ממש, לא היה מזכיר מלת קרבן, כי איננה צכח לשון מלוי, רק צכח מלילת מלוי יד, והיה לו לומר לפי זה אשלימא ידיכון יומא דין צתר דחלחא דה', כדרך שתרגם כי מלאו אחרי ה'; ואחר שהזכיר מלת קרבן, לא יתכן לו שזכיר לשון יד.
- 185 והיה כל מצקשה ה' ילא וגו' וְהָיִי וְכוּ' וְיָפֶק וכו' (לקצונא וקצוניה), וכן והיה בלאת משה והוי כד נפיק, וכן והיה כצא משה והוי כד עניל, ודבר ה' אל משה וממליל, וכן וצב אל המחנה וְתֵאֵיב (מא"ד לקצונא קצוניה ואנוירשא), כל אלה כן משפטים צזון ציניני, כחצריהם קיימין כל עונא ומתעתדין ומתבלנין; וצרוז הקפרים יש כאן בלצול זמנים, והוא שבוט גמור.
- 186 ונפלינו אני ועמך מִשָּׁמַיִן מכל עמויא (מא"ד) וצדפוס אנוירשא מִשָּׁמַיִן, וכן עקר; וצקפרים מושי מכל עמא, והוא טעות.
- 187 וקראתי צטס ה' לפניך ואקרי צטמא ה' (מא"ד לקצונא וקצוניה) וצרוז הקפרים צטמא דה'; וכן לויטה ויקרא צטס ה', צב' יא"ד וקריא

וקרא בשמא ה', ורש"י וכל הכפרים בשמא דה', וצב' מואד ולני
 בשמא דה'; אשר מולאחי הגדתי, ולא לאיש כמוני להכריע.
 188 וכל מקנך תזכר, בצפרינו דכרין תקדיש, כתרגום הזכרים לה';
 וס' יא"ר ודפוקי לכצונא רע"ח קצויניטה ואנוירשא תקדיש דכרין,
 וכן צחיצ"ע תקדיש מנהון דכריא.

פרשת ויקהל

189 ויקהל ואכניש (רש"י ואחריו מוא"ד לכצונא ואנוירשא), וצרו
 הכפרים וכנש, והפך מזה ויקהל עליהם קרח צרו הכפרים
 ואכניש, יא"ר לכצונא רע"ח, קוקטנטינא קצויניטה ואנוירשא
 וכנש. והנכון צעיני לתרגם צכל מקום וכנש, כי כן מלאנו הקהל
 את העם כנש ית עמא, וכן כל לשון הקהלה בתרגום צצנין הקל.
 190 ויצאו האנשים על הנשים עם נשיא (יא"ר לכצונא יוני קוקטנטינא
 ואנוירשא), וכן כון.
 191 ויהיו הכרוצים פורשי כנפים פריכון גדיפיהון (אנוירשא) לשון נקבה,
 כמו למעלה בקדר תרומה, כי לא יחפץ אנקלוס לומר שהכרוצים
 עלום פורשים כנפיהם, מואחר שאין בהם ברוח חיים, אבל יאמר
 שגנפיהם פרושות.

פרשת בקודי

192 מפותחות פחותי חותם (ל"ט ו') צרו הכפרים גליפן כחז מפרש,
 והשמיטו מלות כגלוף דעזקא הנמללות צחצרו שצקדר ואתה תלוה,
 ולא ידעתי טעם להשמטה זו; וצדפוס אנוירשא כחז מפרש כגלוף
 דעזקא.
 193 ויכתבו עליו מתחז פחותי חותם (ל"ט ו') צרע"ח ט"ח ג"ת וח"ג
 וכתבו עלוהי כגלף דעזקא כחז מפרש [וצלוואה (למעלה כ"ח ל"ו)
 השמיטו כגלוף דעזקא], וצב' יא"ר לכצונא קצויניטה ואנוירשא
 הושמטו מלות כגלוף דעזקא גם בזה גם למעלה. וזה לשון כפר יא"ר:
 "צליץ אין צו כגלף דעזקא לא צלוואה ולא צעשייה, והטעם כי פתוח
 "הליץ אינו עשוי כפתוח חותם הטבעת, כי בחותם הטבעת חורמים
 "וחוקקים ממש לודת האותיות, והן שוקעות שם, וכשמניחין אותם
 "על שעה או על דבר רך, האותיות זולעות בשעה, וצליץ לא היה
 "כן, כדחניא התם צמכת גטין פרק הוציא תניינא (דף כ') ליץ לא
 "היה כחצו שוקע אלא צולט כדיכרי זהב וכו', ופירש ק"ר ש' כנו
 חרות על הלוחות דמתרגמינן מפרש על לוחיא" עכ"ל, וכוננים
 דצרו, ולריך למחוק וין הכפרים מלות כגלוף דעזקא כאן צעשייה,
 כמו שהושמטו צלוואה.

פרשת

פרשת ויקרא

194 אל מקום הדשן לאחר דמוסדין קיטמא (לכזונא ואכוירשא), כלומר למקום שטופכים הדשן, ואע"פ שאין זה הנוקם הנקרא שפך הדשן, כי הוא היה מחוץ למחנה, הוא דבר הלמד מענינו, כי כאלו כתוב אלל המזבח, ולא הולך המתרגם ע"ה להצדיל בלשונו בין זה לזה. וגרסה זו צעיי ונתוקנת, ישרה ואמתית בלא פקפוק, וכמדומה אני כי כל אנשי לב יודו ויכניונו כי גרכת הכפרים דנוקדין, אשר צדין נתקשה בה החכם המפורקס ר' יהודה ייטלב, משוצצת בלא קפק. והשצה והתלה אל החכם הנזכר, אשר העיר השאלה על תרגום הפקוק הזה, והיה קצה לעורר אותי על חקירת נכחאות התרגום, ולחזר המאמר הזה, אשר עם היומו דחוק מן השלמות, לנחילת חזרו, לא ימלאוהו נעדר החועלת המשכילים צעם שוחרי התושיה והאמת.

195 ואם מנחת מרחשת מנחתא דרדקא (מא"ד לכזונא יוני קציוניטה אגוירשא ומתרגמן, אלל טקלתם השמייעו דל"ת השנוט), וכן וכל נעשה צורחשת דרדקא (מא"ד לכזונא יוני ט"ח קוכטעניטא קציוניטה אגוירשא ומתרגמן); וצג"ת וח"ג דדרתא בדרתא. והוא שצוט, כי כן תרגום חלר.

והקריצה אל הכהן והגישה אל המזבח לות כהנא וכו' למדצחא (מא"ד לכזונא רע"ח ואכוירשא), וצקלת כפרים לות צשניהם, וצקלתם אין לות באחד מהם, ונוכח ראשון עקר, כי כן בכל נוקוס אל הכהן לות כהנא, אל המזבח ליודצחא. וצדפוכי צומוצידג והציא אותם אל הכהן (למטה ה' ח') לכהנא, ואינו אלל טעות.

197 לעמת העלה לקציל שזרתא (ערוך ומתרגמן ורוב הכפרים), שדרחא (מא"ד יא"ר ג"ת וח"ג).

198 ישפוך אל יקור המזבח (בכל נוקוס טצא כלשון הזה) צרוז הכפרים ייטוד, וצב' מא"ד יא"ר רע"ח וקציוניטה ישפוך קרא ומתרגום.

199 או עשק את ענייתו צרוז הכפרים עשק קרא ומתרגום, וצג"ת וח"ג או אכב, ואחריו או עושקא דעשק, והוא שצוט.

פרשת צו

200 ציוס משחו אותם (ז' כ"ו) צרוז הכפרים ציומא לירצון (לשון עמיד וצדפוכ לכזונא ציומא דרציו (לשון עבר) ונוכח זה מנתוקן יותר מן הראשון, ועדיין נראה שהיה ראוי להגיה דרצ' לשון יחיד (וכן מלאתי צמיצ"ע) כי אל יחיד הוא אשר גידל אותם; וכן צפכוה שלפניו ציוס הקריב אותם לכהן לה' דיקרצון יתהון, נראה שגדיד מונר דקריב יתהון: ואנשים חכמים היוה שפיטו.

201 כי שבעת ימים ימלא את ידכם יתקרב קרבנכון (יא"ר וקצויניטה)
 צלא ית (עיין למעלה הגהה כ"ג ונ"ד), ונדפוס לקבוצה וג"ת וח"ג
 יקריב ית, רלו להשוותו אל העברי, והשיבו הלשון קתום, כי לא
 פורש מי הוא המקריב.

פרשת שמיני

202 וידבר ה' אל אהרן (י' ח') עם אהרן (מא"ר לקבוצה ואנוירשא) כמו
 וידבר ה' אל משה שחרגומו תמיד עם משה, וכן למטה וידבר ה'
 אל משה ואל אהרן (יא"א') עם משה ועם אהרן, וכן בשאר מקומות
 שנתלא דבור לאהרן חרגומו עם (לקבוצה ואנוירשא); וכלל הספרים
 האחרונים הגיהו לאהרן לרמוז שהיה הדבור למשה שיאמר לאהרן,
 כמדדס.

203 ופרקה איננו מפרים (דגמל), ופרקה לא יפרים (דשפן) חרגום
 שניהם ופרקתיה לא קדיקא, ופרקה לא הפריקה (דארנצת)
 ופרקתה לא קדיקה (יא"ר וקצויניטה), וכן נכון ולא ליחויי מקדיק,
 כי צורח הוא אנקלוס מליחם פעולה למי שאינה שלו, אע"פ שכן
 יאמר בעברי, הלל תראה מזריע זרע שחרגום דבר זרעיה מזרע,
 וכן כאן כל מפרקת פרקה כל דקדיקא פרקתא, ולא אמר כל מקדקא.
 אונס צעקר הונכוון צמלילת מפרקת פרקה ושוקעת שקע עיין
 צנת"ש, ותראה כי אין חרגום אנקלוס מכוון עם פשט משונעות
 המקרא, והוא מוקום הלריך עיון.

204 ואת הנז צדפוקי צומצירב וית נלא, וכל שאר הכפרים ונלא, וכן
 עקר, כי כן רוב העופות האלה בחרגום צלא ית, נשרא וער ועזיא
 וכו', ולפי זה מה שכתוב צכפרים ית כל עורבא לזניה וית צת
 נעמיתא, אינו אלא טעות, ולריך למחוק ונלת ית.

205 ואת הכוס וקדיא צדל"ת, כן הוא צערוך וצונתורגמן וכלל הכפרים.

206 ואת החנשנת וצותא, צצ"ת (לקבוצה קצויניטה אנוירשא ומחרגמן)
 וצקלת כפרים הדפיכו כאן צכ"ק, וצונשנה תורה צצ"ת.

207 ואת הקלעם, צג"ת וח"ג דשונא צדל"ת; והוא טעות, וצערוך וכלל
 שאר הכפרים דשונא צרי"ש.

208 והלעאה, צרוב הכפרים וחלעתא (או וחולטיהא) צחי"ת, וגרבת
 יא"ר מחרגמן וג"ת והלעתא צה"א, וצרוך היודע!

209 לא האכלום כי שקץ הם, גרבת יא"ר וקצויניטה לא תיכלונוון צשלש
 נוי"ן, אחת ללורך העתיד, ואחת לכנוי הנכתרים, ואחת מפני
 מנהג לשון ארמית להוקיף כו"ן בכורים, כמו ישיצנכון, וידחלנני;
 וכן מחוץ לנחנה תשלחום תשלחונוון, וכן שמיני יערפו טל ישמשונוון
 צטלא (יא"ר וקצויניטה); ודוגמתו מלאנו אשנח לרצים לידים ולדום
 (ירמיה ט"ז ט"ז) חרגום יונחן וילודונוון, וכן ואכלו וכצטו אצני
 קלע

קלע (זכריה ט' ט"ו) ויקטלוננו. וצרוז הספרים תיכלוננו,
 תשלחוננו, השמיטו כר"ן אחת, ולפחות לריך שיהיה צמקומה דגש,
 וכן הוא צדפוס לכצונא; וצפסוק אף שנוי יערפו טל צג"ח וח"צ
 ישמשון צכר"ן אחת, השמיטו הככי מפני שלא מלאוהו בעצרי,
 ועשו, כי דרך אנקלום לצאר קלור העצרי, וכאן פירש ואמר אף
 השמים אשר עליהם ישמשון אותם צטל. |

פרשת תזריע

210 ואם תחיתה תעמוד הצהרת, ואם באתרה (יא"ר וכציוניעה), זה
 לשון ס' יא"ר: ואם צאתה לשון יחיד, פי' צמקומה, אזל צאתה
 יהיה ל' רצים פי' צמקומותיה; אזל ונראה עמוק ומחזהא, לשון
 רצים, וכן ומראהו, וכן לשון רז"ל מראיו שוקעים עכ"ל, ונפלאמי
 עליו איך לא העיר צמה שצכל הספרים ומחזהא עמיק, ומחזהא
 מבדך, התאר לשון יחיד, והיה ראוי להגיה עמיקין מוכיכין, כלשון
 רז"ל שהציא, ומראיו שוקעים.

211 וטמא טמא יקרא ולא תכתאצון לא תכתאצון יקרי (לכצונא ואנוירשא),
 השני צלל ר"ו, כי הטומא הולך וקורא לא תכתאצון! לא תכתאצון!
 והו"ו הראשונה חוזרת אל הפעל, ויקרא טמא טמא, לא טיקרא
 וטמא טמא.

212 לרעת ומארת, צכל הספרים מחקרא, והרנוצ"ן גורם מחזרא, לשון
 חיצרי שעיניו קולים, ויהיה ממארת מענין סלון ממאיר, ואיכנו, דחוק.

פרשת אחרי מות

213 ונשא השעיר עליו את כל עונות חוציהון (יא"ר וכציוניעה),
 וצרוז הספרים עויתהון, כמו צפסוק והתודה עליו את כל עונות,
 אולי צחר אנקלום צונלת חוציהון לכלול גם העונות גם הפשעים גם
 החטאות, כי אחר שאמר שיחודה על שלשה מינים הללו, היה
 הלשון תורה אם יאמר שהשעיר ישא עליו אחד וון השלשה צלצר.

214 יוליא אל מחוץ למחנה (ט"ז כ"ז) יתפקון (מא"ד יא"ר לכצונא דע"ח

קציוניעה ואנוירשא), כי לא היה כהן גדול עלמו מוליא אותם.

215 ומזרעד לא תחן להעציר למולך ומזרעד (מא"ד יא"ר לכצונא דע"ח
 קציוניעה ואנוירשא) דוגמת אשר יתן מזרעד למולך, כי מזרעד כחן
 למולך, שתרגומוס מזרעיה, לכלול הזכרים והנקבות; והאחרונים
 הגייה ומצנך, והוא טעות.

216 הגוים אשר אני משלח מפניכם די אנא בְּיָגְלִי (לכצונא ואנוירשא)
 לשון גלות, וצפסרים בְּיָגְלִי והוא טעות.

217 וכרתו הנפשות העושות וישתליין נפשתא דיעצדן (יא"ר לכצונא
 קציוניעה

קציוניטה ואטידשא), אצל וישתלחן די ענדון הוא לשון זכר, ונפש לשון נקבה.

פרשת קדושים

218 אל תפנו אל הארצות ואל הידעונים, כתב המחדגמן: אנקלוס תרגם זכורו וירושלמי זכורו עכ"ל, ובתרגום יונתן (אשר הוא עליו תרגום ירושלמי) מלאמי זכורו זיין, וכן ברוב הנכחאות זאנקלוס (לכד צק' מא"ד וג"ת וח"ג זכורו זדל"ת) ובעל כ' יא"ר ונחמיה על זה, כי-ערש-זכר עברי הוא, וזאדמית אינו אלא דבר, והשגית כי צפר' די מיתות שכינר צצרייתא שהמעלה בזכורו הוא בעל ארץ, לא בעל ידעוני, ואנקלוס תרגם ידעוני זכורו, ול"ע.

219 ואיש אשר ישכב את אשה דוה ית אחתא עומאה (מא"ד יא"ר לכצונא וקציוניטה), והאחרונים הגיהו מקאצא, ולא עשו יפה, כי יש מקאצא שאין צעילתה אכורה, כגון שנמאה למת או בשרץ, אצל עומאה אלל האשה הוא לשון הדיוט הרומז על גדת דוותה.

פרשת אמור

220 לא יקרצ להקריב לחם אלהיו קרצן אלהיה (מא"ד לכצונא יוני ש"ח וקובטניטא), וצקלת הקפרים הוקיפו קדם, וכן מלאמי בגליון כ' מא"ד, ואין לרדך, כי כן למטה את לחם אלהיו לא יגש להקריב ית קרצן אלהיה.

221 או תצלו צעינר, ברוב הקפרים צעיניה, וגדכת יא"ר, קציוניטה ג"ת וח"ג צעיניה, וכן בתרגום יונתן וירושלמי, ואני לא אכריע.

222 ושזה אל בית אציה כנעוריה כרצותה (יא"ר וקציוניטה) וכן נכון, וברוב הקפרים כרצותהא.

223 ושור או שה אורו ואת צור, בכל הקפרים או תורתא או שיתא, ובעל כ' יא"ר ונחמיה על זה כי שה ושיתא, איננו מלשון ארנית, ואמר שאולי הגידקה היא ותורתא או רחילא, כמו שהוצא בירושלמי אלין דמתרגמין עמי בני ישראל כמה דאנא רחונן צשמיא כן תהוון רחמין באדעא תורתא או רחילא יתה וית צנה וכו', הרי שהגרכה הקדומה רחילא.

224 כי צככות הושצתי בדפוקי לכצונא קובטניטא וקציוניטה צמולת וצני' כלומר צככת ענן שלי, הוא ענן הכבוד, וברוב הקפרים עננין.

225 שני עשורנים יהיה החלה האחת הדי הדיא גריכתא חדא (יא"ר וקציוניטה) ול"ע.

226 שש המערכת שית צכירא (לכזונא ואנוירשא), וכן עקר לצרור הענין, לא שית קירא.

227 וקמו כל השומעים כל דשמועו (קציוניטה וג"ת) וכן חתיב"ע, והוא ככון, ולא כגרכת רוב הכפרים כל דשמועין, כי השויעה לשעבר.

פרשת בהר סיני

228 וכי חמכרו מוכר לעמיתך וארי תִּזְבִּין (יא"ד ולכזונא) תזנין הכזר,

לשון מכירה, אלא שהוא לשון יחיד להשוותו לעמיתך שאחריו; וזרוב הכפרים תִּזְבִּין והוא שזוהי כי הוא לשון קנייה.

229 ועשת את הצואה ותעצדי, כן הוא זרוב הכפרים, וכן לריך להיות; וצב' מא"ד וצג"ת ומכוש, ואינו אלא טעות שערצו ועשת את הצואה עם ואקפת את הצואתה שלמעלה היומו.

230 והחזקת זו גר ותושב וחי עמך ידור ויתותב וייחי עמך (הרמב"ן

יא"ד לכזונא קציוניטה ואנוירשא), וכן בתרגום יונתן ידור ויתותב ויתפרנק עמך. וכבר יונים רבים הייתי וולטער על עמית הכתוב הזה, שלא שח אחד מהמפרשים לכו אליהם, והם לכאורה זרים מאד כי צא האתנח תחת ונטה יד עמך, והיה ראוי שיצא תחת והחזקת זו, אם היה כפירוש הנופרטים שהמקרא הזה כולל שני לוויים, אחד וכי ינוך אחיך והחזקת זו, והשני על הגר, גר ותושב וחי עמך; והזרות השנית כי צאו ונלות גר ותושב צדגא תציר, והיה משפטן צמוכה וזקף קטון אם היה גר ותושב כושא הנואמר, ונלות וחי עמך הנשוא. ועתה כראותי הנוכחא הזאת בתרגום, נתחווירו הדברים לפני, וראיתי כי דעת אנקלרס לפי הנוכח הקדום (אשר הגיהו אותו האחרונים כמנהגם, למען השוותו אל העברי) היא עלמה דעת צעל הטעמים, והוא שאין הכתוב הזה כולל אלא לווי אחד, וכי ינוך אחיך ונטה יד עמך הוא התנאי אשר יפול צו הלוי, והחזקת זו גר ותושב וחי עמך הוא הלוי, על כן צא האתנח צעמך, ונלות גר ותושב ענין יהיה גר ויהיה תושב (כידוע צל"הק שהשומעט פעל היה רגילה מאד) כלומר יגור וישב, על כן צאו צדגא תציר, צהפקה פחותה מנלות וחי, כי עינך שצקוף הפקוק מוסב על שלשון, יגור עונך, ישב עמך, ויחיה עמך, ולפי דעתי זה לצדו עומק משמעות הכתוב הזה, ומנייהות הרבה יש לפירוש הנופרטים, כי מה ענין התושב לכאן, ואחריו הוא אוונר אל תקח מאתו? ודוק, כי לא ארכל להאריך.

231 כשכיר שנה בשנה כאגיר שְׂנָה בְּשָׁנָה (ווא"ד לכזונא קציוניטה

ואנוירשא, אלא שבקלחם הוא זאנ"ק), וצדק הספרים שחא צשתה,
אבל שחא יש צכחה ה"א הידיעה.

פרישת בחקותי

232 ודפו מכס חמשה מאה חמשה למאה (מא"ד לקצונא קציוניטה
ואנוירשא), ונכון הוא לצידור הענין, בחצרו רצצה ידופו שתרגומו
ככל הספרים לרבותא צלמ"ד.

233 חרצ נוקמת נקם צרית פודענותא על דעצרתון על אורייתא (יא"ר
וקציוניטה) צלא מלח פחגמי, ונכון הוא, כי הכוונה על הפרת
הצרית וצטול התורה בכלל, לא על צטול קלח המלות צפרט.

234 ושמונו עליה ארזיכס וילדון, וצדק הספרים הלד"י צפתח, והוא
צצוט, כי תהיה המלה פעל יולא, וצלקצונא ואנוירשא הלד"י צצוא,
והוא מצנין הקל.

235 ולא תהיה לכס תקומה, תקומה קרא ותרגום (מא"ד יא"ר לקצונא
דע"ח קציוניטה ואנוירשא), וכן נכון, וצפרים האחרונים קיעדא,
ואינו תרגום של תקומה.

236 צמעלס אשר מעלו צי דסקרו צמימרי (מא"ד לקצונא ואנוירשא)
ודוגמתו על אשר מעלהם צי, ככל הספרים דסקרתון צמימרי.

237 זרע חומר שעורים צית זרע כור שערין, כן הוא צדוק הספרים,
ודוגמתו לא מקום זרע לא אחר כשר לצית זרע; וצג"ת וח"ג צר
זרע, והוא טעות.

פרישת במדבר

238 איש על דגלו צאוחות קא"הין (מא"ד ויא"ר), וצקלח כפרים צאתיין,
וצקלחם צאתון; והראשון עקר לפי הכוונא צדניאל, והשני הוא
תרגום של שצע שנים צלות.

239 צתוך המחנות צגו קישריתא (לקצונא קוקטנטינא ואנוירשא),
אבל ציו"ד נחה הוא לשון יחיד; וכן למטה כל פקודי המחנות,
וכן צפ"ה העלותך מאכף לכל המחנות, וכן החקים והתורות אורייתא
ציו"ד קתץ.

240 איש למשפחותיו על צית אצותיו גצר לזרעייתה (יא"ר לקצונא יוכי
קוקטנטינא קציוניט ואנוירשא), וצדוק האחרונים לזרעיתכון, ואינו
אלא טעות.

פרישת נשא

241 לעבוד ולמשא לופלח וקלמפל (יא"ר לקצונא וקציוניטה) שחי המלות
ציקוד, וכן עקר, אע"מ שאין כן צעצרי.

242 על פי אהרן וזניו תהיה כל עבודה, יהי כל מלחן; ובלקצנא
ג"ת וח"ג תהי, ואיכו אלא עעות.

243 כל לרוע וכל זכ וכל טומא לכפש, גרסת רש"י ואחריו ט"ח ג"ת וח"ג
וכל דומאכז לטומי כפשט דאנשא, אצל זכ' מא"ד יא"ר לקצנא יוני
קוקטנטינא קציוניטה ואגירטא אין זהם מלת דאנשא, ונראה
שהמעתיקים הוסיפו בעבור שולאיה זכ' בהעלותך, שזס כחז
לכפש אדם. עוד תדע כי רש"י מפרש מלת לטומי לשון עלמות, ועם
כל זה בקלת דפוקים קדומים כחז לטומא זאל"ף, מלכד כי דעתו
ז"ל רחוקה ורחוקה מאד בזה, כי לא מלאנו לאנקלוס שיחרגם
עלם בלשון טימי, אלא גרונא בכל מקום, מלכד כי למה לו לאנקלוס
ליחד העלמות מכל שאר חלקי הגוף? והנכון שאין המלה זזה מענין
טומאה, והשתמש בה אונקלוס (אע"פ שאינה לשון ארמית) להיוטה
ומלה שגורה ומובנת להמון, אולי היתה מלילת טומא כפשט מוצגם
לעם צענין טומאת מת.

244 ואיש את קדשו לו יהיו מעשר קודשהי (מא"ד יא"ר לקצנא יוני
קציוניטה ואגירטא) וצאאר כפרים ונעשר קודשהי, והראשון עקר,
מפני מלת יהון שהיא לשון רבים, ועדיין אין הלשון מתוקן; וצ"פ
מא"ד דיליה יהי, וכל זה איננו שוה לי, ואולי גורב היה לומר מעשרי
קודשהי.

245 וקנא את אשתו, הראשון ויקני לשון עתיד, והשני וקני לשון עבר
(יא"ר לקצנא יוני קוקטנטינא וקציוניטה), כי הראשון חד על
יעיבר, והשני על או עבר.

246 וצאו זה המים המאחרים למרים (שתי פעמים) לְלִיָּא (יא"ר
לקצנא יוני קוקטנטינא וקציוניטה), וכן עקר.

247 יברכך יאר ישא, שלשת הפסוקים האלה אין זהם תרגום (מ"אד
וקציוניטה), וכן נכון לפי ההלכה, ברכת כהנים נקרא ולא
מיחרגם. גם צעל ק' יא"ר אע"פ שהאריך לדבר על תרגום של אמור
להם, לא כתב לא דבר ולא חלי דבר על תרגום ברכת כהנים, נראה
משתיקתו שלא היה גורם זה תרגום.

248 ויהי המוקריב ציום הראשון והוא דקריב (יא"ר וקציוניטה) לשון
עבר, כמו המוליא ראפיק משמע; וצרוצ הקפרים והוא דמקריב,
והוא טעות.

פרישת בהעלותך

249 עמדו ואשזעה מה ילוח ה' לכם מא דיתפקד (מא"ר לקצנא יוני
קוקטנטינא ואגירטא), וכן עקר; וצרוצ הקפרים דאיתפקד, והוא
תרגום של אָצִיָּה.

- 250 להור להם ונחה לאתקנא (לכזנא יוני קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא), וכן צחיצ"ע, והוא הפעיל מלשון תקון, וצרוצ הקפרים לאתקנאה, והוא שצוש, כי יהיה מענין קנין אן קנאה.
- 251 או דכו צמודנה ויִדְצָבֵי דאיך צמדוכתא (לכזנא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא) וצרוצ הקפרים או דלבי, הוקיפו מלת או להשוותו אל העברי, ולא ראו כי מלת דלבי עומדת במקומה: הדולה היה טוחנו צרמים, והדולה היה דך אוחו צמדוכה, ולא יתכן לומר או הדולה.
- 252 הרגני-נא הרוג קטולני כען מקטל (קציוניטה), וצרוצ הקפרים קטולני כען קטול, והוא טעות.
- 253 הלאן וצקר ישחט להם, צקלת קפרים יתככון להון, ואינו אלא שצוש, וצכל הקדומים יתככון, לשון שחיטה.
- 254 קציונות האהל קחור קחור למשכנא (יא"ר לכזנא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא).
- 255 משרת משה מצחוריו ועוליותיה (יא"ר לכזנא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא).
- 256 המקנא אתה לי הקנאחי את מקני (לכזנא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא) צלא מלת לי.
- 257 צמראה אליו אחורע להון (ווא"ד לכזנא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא ג"ת וח"ג), וצקלת קפרים ליה, והוא טעות, כי הוא חחר על אם יהון לכון נביאין.
- 258 צכל ציתי כאמן הוא צכל עוני (ווא"ד יא"ר לכזנא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא), ועיין למעלה צפתיחת החלק השני הזה.

ברשת שלח לך

- 259 ותלנוי ילידי הענק צני גִבְרָא (יא"ר וקציוניטה) וכן צחיצ"ע צלשון יחיד; וצרוצ הקפרים גצריא, רבים, והוא טעות. וכן למטה וגם ילידי הענק דאינו עם.
- 260 אשר עין צעין נראה אתה ה' חזו שכינת יקרח ה' (לכזנא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא), וכן עקר, לא שכינת יקרח דה' כגרכת הקפרים.
- 261 יגדל נא כה ה' כגי כען חילא קדונך ה', כן הוא צרוצ הנקחאות וצדפוקי צומצירג מן קדם ה', ואיננו ככון.
- 262 וזרעו יוריטנה וצנוהי יתרכנה (רש"י ש"ח יוני וקציוניטה), וצנוהי יירחנה (יא"ר לכזנא רע"ח קוקטנטינא אנוירשא ג"ת ח"ג ותיצ"ע), ולצנוהי יירחנה (ווא"ד והוא כפי' רד"ק). ועם היות גרסת רש"י מדוקדקת

- והוקדקת לפי הדקדוק, אין ספק שאין כן דעת אנקלוס, שאם
 היתה כן דעתו היה אומר יתרון ית יתבהא, לא יתרכונה, כי
 ונה ענין יגרשו את הארץ? לכן הכוון צעיני לנטות אחרי רבים.
 263 כי דבר ה' בזה ארי על פתגמוא דה' צקר, כן הוא בכל הנכחאות,
 ודפרכי צומצירי השמיטו מלת על. ובעל כ' יא"ר הביא דוגמות
 למלילה זו מן הוודרט, יתרו היה כוונר לע"ז וראה שאין זה ממש
 וצקר עליה (שמות רבא א'), צקול נמוך צוקר הוא על הנצואה
 (שם ג'), גם מן התרגום והזנה עליו פילגשו וצקרת עלוהי, כי
 עברתי את פי ה' ואת דבריך וצקרת על פתגמך.
 264 כי לא פירש אין זו להון (לכצונא קוקטנטינא ואנוירשא),
 וכן עקר.

פרשת קרח

- 265 ושימו עליהן קטרת וְשֵׁוּ. 'כן משפטו, וכן הוא צרוב' הקפרים,
 ובג"ת וח"ג ושויוא, והוא לשון עזר.
 266 ושימו עליהן קטרת בכל הקפרים קטורת צוקמין ככל קטרת שצחורה,
 והרמז"ן כתב: וראיתי בלנקלוב שחרגם כל קטרת הנזכרת צפרשה,
 קטורת בלשוכו, לא אמר לצו קטרת צוקמין כמנהגו וכו' וכן עשה
 צנני אהרן עכ"ל ול"ע.
 267 אשר יצחר ה' הוא הקדוש דיתרעי ציה (יא"ר וקציוניטה), וכן
 נכון, כי אין לשון אתרעי (שהוא פעל עומד) מקבל אחרי הפעול,
 כמו צחר שהוא פעל יולא.
 268 כי תשחרר עלינו ארי מִתְּרַבְּרָתָּ (יא"ר וקציוניטה) מורכב מן
 מתדצרב את, וכן לנעלה מזה צקמוך כי תלינו עליו מתדעמיתון,
 וכן מתדעמין אתון, ועיין למעלה הגהה ע"צ וקנ"ג.
 269 האיש אחד יחטא הגברא חד (מא"ד לכצונא קוקטנטינא ואנוירשא)
 זה"א התיינה, וכן נכון לפי הענין ואם לא לפי הנקוד.
 270 ופלתה האדונה את פיה ותפתח (לכצונא קוקטנטינא קציוניטה
 ואנוירשא) וצרוצ הקפרים ופתחת, ואינו אלא שצרט, שנתחלק להם
 עם ותפתח הארץ את פיה שצקמוך.
 271 רקועי פחים עקין רדידין, כן צרוצ הנכחאות וכן נכון, כי צהקידך
 הקמיכות תנטרך לומר פחים ונרוקעים. וצקלת קפרים הגיהו
 רדידין טסין, ואין לו ענין.
 272 והנה פרח מנה אהרן והא יעא, ציו"ד (מא"ד יא"ר וקציוניטה),
 ואע"פ שהעמיד ינעי צנו"ץ, היא נוקפת כמו ידע תנדע; וכן
 מנאחא בלשין קורי שרט יעא להוראת יביאת הליוחים, נגזר
 ונהעברי ילא.

273 את תשורת חרומותי אפרשותי (יא"ר לקצונא וקצוניטה) כי כן משפט הרצוי, וכן כסמוך כל חרומות כל אפרשות, לכל חנופות לכל ארמות.

274 אני חלקך ונחלתך מתן די יהצית לך (מא"ד לקצונא דע"ח יוני ש"ח וקוטנטינא) וכן עקר, וצקלת ספרים השמיטין די, ונראה טעות. ואל הלויס מדבר ועם ליואי, וצקלת ספרים ולליואי, ואינו אלא טעות.

פרשת חקת

276 ולמה הצאתם את קהל ה' צרוז הנכסאות הקדומות ולמא איתחון, וכן צתיצ"ע; והאחרונים הגיהו אעילחון, ונראה לי כי לא יפול לשון אעילחון צביאה אל המדבר.

277 וימאן אדום נתון את ישראל למשק (מא"ד לקצונא קוטנטינא ואנוירשא) וכן עקר, וצקלת ספרים שצק, וצקלתם לא שצק, וצקלתם ולא שצק.

278 ויראו כל העדה כי גוע אהרן דהא מית אהרן (מא"ד) כלומר שכבר מת, כי לא ראו מתש שמת, אבל הצינו שכבר מת, הואיל ועלה ולא ירד; ורש"י חשב מלח דהא לנתינת טעם, וכחצ שהמתדגם כן טועה, ואחריו הגיהו צרוז הספרים ארי מית, וצקדומים דמית, והגבון כנוקח ראשון דהא מית.

279 והציט אל נחש הנחשת צחויא (יא"ר לקצונא קוטנטינא קצוניטה ואנוירשא), וכן נכון, לא לחויא.

280 אשה עד מידצא דקניך על מידצא (יא"ר וקצוניטה), וצרוז הספרים הגיהו עד, להשוותו אל העצרי, והוא שבוש.

פרשת בלק

281 כי מאן ה' לחתי להלוד עונכם ארי דעוא קדם ה' דלא למשצקי (יא"ר לקצונא קוטנטינא וקצוניטה) דרך כבוד של מעלה; וגרסת הספרים לית דעוא קדם ה' למשצקי, ונראה שיש צונשעו שנוי מרלון לרלון.

282 ותלחץ אל הקיר ואדחקת עם כוחלא (לקצונא קוטנטינא קצוניטה ואנוירשא), וכן נכון, כי הוא נפעל, והאחרונים השוו הראשון אל השני, והוא שבוש.

283 ההסכן הסכנתי המילף אַלְיִפְנָא (יא"ר וקצוניטה) והוא ציכוי לנקבה, מורכב מן אליפא אנה.

- 284 ויצאו קרית חולות בכל הכפרים ואעליה לקרית נוחוהי, חזן
מדפוקי צומצירג ואחרו.
- 285 וישלח לבלעם ושלח (יא"ר יוני ט"ח וסציוניטה) וכן העיד המתרגמן
שנאלו בכל הכפרים, וגרסת הערוך ושדר ואחריו רוב הדפוקים,
אבל בעל ק' יא"ר הציא תכרה על פסוק הנה שלחתי הגדי הזה
ור"ל: צ' דמתרגמינן בלשון שדרא, וישלח יהודה ודין ע"כ ואולי
טעות קופר פל בערוך שכתבו וישלח לבלעם במקום וישלח יהודה,
או שכוונת הערוך לתרגום ירושלמי, כי כן בתרגום המוכנה
ליונתן ושדר.
- 286 ובגוים לא יתחשב וכעממיא, בכ"ף (יא"ר וסציוניטה).
- 287 וצדך ולא אשיבנה ואצרכינן לישראל ולא אחיב צרכתי מנהון (לסצונא
קוקטניטא ואנוירשא), לשון רבים, וכן נכון.
- 288 לא הציט און ולא ראה עמל לית פֿלֿחֿן גולנין וכו' ואף לא עוֹבְדֵי
לאות ישקר (ווא"ד) וכן נכון, כי און ועמל שמוח הפעולה לא
הפועל; ובכפרים פלחי ועבדי.
- 289 כי לא נחש ציעקצ נחשיא הכו"ן צפתח צרוז הכפרים, והוא שם
התאר, כלומר המנחשים; ואם תפרטהו שם דבר, לא תלדק
צדצדך לא לצן. וכן ולא קסס קסוייא הקו"ף והקסו"ך צפתח (יא"ר
לסצונא קוקטניטא וסציוניטה) כלומר הקוקטניטא.
- 290 וישת אל המדבר פניו ושוי למדברא אפיהי (יא"ר סציוניטה ג"ת
וח"ג), וזה לשון הרמב"ן: ורש"י כתב בתרגומו, כי היה הרב
מתרגם צו ושוי למדברא דעברו ציה צני ישראל עגלא אפיהי, ואין
כן צנכחאות ונדוקדקות מתרגומו של אנקלוק, אבל הוא כתוב
צקלתן שהונה צהן מן התרגום הירושלמי ענ"ל וצדפוס לסצונא
קוקטניטא ואנוירשא לעגלא דעברו ישראל צמדצרא, וצחומט יוני
וט"ח לקציל עגלא וכו', ואני לא אכריע.
- 291 בלעם צנו צעור צר צעור (מא"ד לסצונא רע"ח קוקטניטא סציוניטה
ואנוירשא) דוגמת צנו לצור שמתרגומו צר לצור; וצאחרונים צריה
צעור, והוא טעות, כי בעברי הו"ו נוספת, ואיננה לכנוי.
- 292 כרע שכב וגו' מי יקיימו לית מלכו דתזעזעיניה, כחצרו שצפרשת
ויחי; ויש גורקים כאן לית דיקיימיניה (יא"ר רע"ח סציוניטה ג"ת
וח"ג), ונוסח ראשון נראה לי עקר, והוא גרסת רוב הכפרים,
אלא שטעו בצחיצת מלח דתזעזעיניה.
- 293 עד מה אשר תשצך, אתוראה ישצניך, בלא מלות עד מה (לסצונא
קוקטניטא סציוניטה ואנוירשא) כן מלאחי, ולא מלאחי טעם
לדבר.

273 את משמרת חרומותי אֶפְרָשׁוּתִי (יא"ר לקבוצה וקציוניטה) כי כן
משפט הרצוי, וכן במקום כל חרומות כל אפרשות, לכל חרופות
לכל ארמות.

274 אני חלקך ונחלתך מתן די יהצית לך (מא"ד לקבוצה רע"ח יוני ט"ח
וקוטנטינה) וכן עקר, וזקלת ספרים השמיטו די, ונראה טעות.
275 ואל הלויס מדבר ועם ליואי, וזקלת ספרים ולליואי, ואינו אלא
טעות.

פרשת חקת

276 ולמה הצאתם את קהל ה' צרוב הנקמחות הקדומות ולמה איתחתן,
וכן צתיצ"ע; והאחרונים הגיהו שעילתון, ונראה לי כי לא יפול
לשון שעילתון צציה אל המדבר.

277 וימאן אדום נתון את ישראל למשק (מא"ד לקבוצה קוטנטינה
ואנוירשא) וכן עקר, וזקלת ספרים שזק, וזקלתם לא שזק,
וזקלתם ולא שזק.

278 וידאו כל העדה כי גוע אהרן דהא מית אהרן (מא"ד) כלומר שזכר
מת, כי לא דאו ממש שמת, אבל הזינו שזכר מת, הואיל ועלה
ולא ירד; ורש"י חשב מלת דהא לנתינת טעם, וכחז שהמתרגם כן
טועה, ואחריו הגיהו צרוב הספרים ארי מית, וזקדומים דמית,
והגבון כנוסח ראשון דהא מית.

279 והצית אל נחש הנחשת צחויא (יא"ר לקבוצה קוטנטינה קציוניטה
ואנוירשא), וכן נכון, לא לחויא.

280 אשה עד מידצא דקמוך על מידצא (יא"ר וקציוניטה), וצרוב
הספרים הגיהו עד, להשוותו אל העברי, והוא שזוט.

פרשת בלק

281 כי מאן ה' לתתי להלך עמכם ארי רעוא קדם ה' דלא למשקבי
(יא"ר לקבוצה קוטנטינה וקציוניטה) דרך כבוד של מעלה; וגרסת
הספרים לית רעוא קדם ה' למשקבי, ונראה שיש צונטונעו שנוי
מרלון לרלון.

282 ותלחץ אל הקיר ואֶדְחַקְתָּ עִם כוּתְלָא (לקבוצה קוטנטינה קציוניטה
ואנוירשא), וכן נכון, כי הוא כפעל, והאחרונים השוו הראשון אל
השני, והוא שזוט.

283 ההסבן הסכנתי המילך אֶלְיָפְנָא (יא"ר וקציוניטה) והוא צינוני
לנקבה, מורכב מן אליפא אנה.

- 284 ויצאו קריח חולות ככל הכפרים ואעליה לקריח נחחוהי, חוץ מדפוקי צומצירג ואתו.
- 285 וישלח לבלעם ושלח (יא"ר יוני ט"ח וקציוניטה) וכן העיד המתרגמן שמלא ככל הכפרים, ונרבת הערוך ושדר ואחריו רוב הדפוקים, אבל בעל ס' יא"ר הציא נקרה על פקוק הגנה שלחתי הגדי הזה ור"ל: 'צ' דמתרגמינן בלשון שדרא, וישלח יהודה ודין ע"כ ואולי טעות קופר נפל בערוך שכתבו וישלח לבלעם במקום וישלח יהודה, או שכוונת הערוך לתרגום ירושלמי, כי כן בתרגום המוכנה ליונתן ושדר.
- 286 ובגוים לא יתחשב ובעממיא, בכ"ף (יא"ר וקציוניטה).
- 287 וצדך ולא אשיבנה ואצרכינן לישראל ולא אחי צרכתי מנהון (לקצונא קוקטנטינא ואנוירשא), לשון רבים, וכן נכון.
- 288 לא הציט און ולא ראה עמל לית פֿלֿיחֿן גלולין וכו' ואף לא עוֿבְּדִי לאות ישקר (ווא"ד) וכן נכון, כי און ועמל שמות הפעולה לא הפועל; ובכפרים פלחי ועבדי.
- 289 כי לא נחש ציעקצ נחשיא הנו"ן צפתח צרוב הכפרים, והוא שם התאר, כלומר המנחשים; ואם תפרטו שם דבר, לא תלדק בצדך לא לזן. וכן ולא קסם קסוינא הקו"ף והקט"ף צפתח (יא"ר לקצונא קוקטנטינא וקציוניטה) כלומר הקוקטמים.
- 290 וישת אל המדבר פניו ושוי למדברא אפיהי (יא"ר קציוניטה ג"ת וח"ג), וזה לשון הרמב"ן: ורש"י כתב בתרגומו, כי היה הרב מתרגם צו ושוי למדברא דעבדו ציה בני ישראל עגלא אפיהי, ואין כן בנקמאות ונדוקדות מתרגומו של אנקלוס, אבל הוא כתוב בקלתן שהוגה בהן מן התרגום הירושלמי עב"ל ובדפוס לקצונא קוקטנטינא ואנוירשא לעגלא דעבדו ישראל צמדברא, ובחומש יוני וש"ח לקביל עגלא וכו', ואני לא אכריע.
- 291 בלעם צנו צעור צר צעור (וא"ד לקצונא רע"ח קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא) דוגמת צנו לצור שתרגומו צר לצור; ובאחרונים צריה צעור, והוא טעות, כי בצערי הו"ו נוספת, ואיננה לכנוי.
- 292 כרע שכב וגו' מי יקימנו לית מלכו דתזעזעיניה, כחצרו שצפרטח ויחי; ויש גורקים כאן לית דיקימיניה (יא"ר רע"ח קציוניטה ג"ת וח"ג), ונוסח ראשון נראה לי עקר, והוא גרסת רוב הכפרים, אלא שטעו בכתיבת מלת דתזעזעיניה.
- 293 עד מה אשר תשכך, אחוראה ישבינך, בלא מלות עד מה (לקצונא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא) כן מלאתי, ולא מלאתי טעם כדבר.

- 294 וענו עזר וישעבדון (יא"ר לכצנא קוסטנטינא קציוניטה ואנוירשא),
וצאחרונים וישעבדון, והוא טעות.
295 וילייד ישראל לצעל פעור לפלחי צעלא פעור (לכצנא, קוסטנטינא
ואנוירשא), וכן צקמוך הנלמדים לצעל פעור, והוא שלא ליחק
מליאות לצעל פעור, כי צאמרד שכלמדו לו, משמע שהוא נוכל.

פרישת פנחס

- 296 לרוז את המדינים למדינאי (מא"ד יא"ר וקציוניטה) וכן נכון, וצרוצ
הקפרים ית.
297 לפרה משפחה הפוני זעית פרה (יא"ר לכצנא קוסטנטינא קציוניטה
ואנוירשא), ולא ידעתי ונה ראו האחרונים לתרגם זרעית פוני,
צחלוף מכל חצדיו, ואין כפק שהוא טעות.
298 ושם צת אשר שרח, גרכת הרמז"ן ושופ צת אחת אשר, ולא מלאתי
כן צשום נוכח.
299 אלהי הדוחות אלה רוחיא (ס"ח וקציוניטה), כן לריך להיות,
להיותו קמוך, וצרוצ הקפרים אלהא רוחיא, והנה הוא נפרד,
והוא גדוף וחרוף. וכן להיות לכס לאלהים אלה. כן הוא צנקחאות
המדויקות, וכן לריך להיות צלא אל"ף, צפל מקום שצא השם הזה
צלא ה"א הידיעה.
300 לשצעת הכצשים כן לשצעה אמרין, כן הוא תרגום המלילה הזאת
צכל מקום שהיא (לכצנא קוסטנטינא, קציוניטה ואנוירשא) וצקלת
הקפרים השמיניו צקלת המקומות מלת כן.
301 ציום השמיני עלרת תהיה לכס כנישין תהון לכוך (מא"ד לכצנא
קוסטנטינא קציוניטה ואנוירשא), כנישין תהי לכוך (רע"ח ט"ח ג"ת
וח"ג), וידידי החכם המפורכס ר' יהודה ייטלק הגיה על פי ס'
הזהר (ח"ג ק"ד ע"צ) כנישו תהי לכוך. ואם צאתי להגיד מה שלצי
אומר לי צזה, אומר כי הנכוך כתרגום יונתן כנישין תהון, ומלת
לכוך אינה אלא חופפת שהוקיפו האחרונים, להשוות התרגום אל
העברי, כמנהגם.

פרישת מוטות

- 302 ואם הניא אציה אותה, צכל הקפרים אעדי, וצג"ת וח"ג יעדי.
303 הניא אציה אותה, צכל הקפרים יתהון, וכן עקר, כי אעדי ענינו
כמו הקיר, וההכרה חחרת אל הנדרים, לא אל הנודר; וצדפוס
לכצנא, קוסטנטינא ואנוירשא יתה, ואינו נראה. וכן ואם ציוס
שמוצ אישה יניא אותה, יתהון.

304 אחד נפש חדא נפשא (יא"ד וקציוניטה) וכן נכון, כי אין דרך התרגום להתדמות אל העברי בזריות.

305 אלעדה ולמיד שירין ושצצין (מא"ד לקצנא מתרגמן קציוניטה

ואזירשא) בשני צי"ת, וכן צפרשת ויקהל חח וכזם שירין ושצצין

צרוז הנקחאות, וכאן צקלתן ושצצין צצ"ת וכ"ף, ונראה טעות;

ואולי המלה מלשון שיצצא שענינו צארמית שכן וקרוב, והוא קרוב

לענין למיד, ובתרגום יונתן שיווין בשני וי"ן, גם זה ראיה שאינו

צכ"ף. וראיתי להעתיק פה הגהה שונלאתי צכ' יא"ר, והכותבה

חתם שמו צראשי תצות ג"ט. רז"ל: אלעדה ולמיד שירין ושצצין,

ותרגום ושני למידים על ידיה שירין. הגהה, ול"ע כי תרגום חח

וכזם ג"כ שירין ושצצין, ועוד יש תימה כי כזם וכזמים ככל מקום

מתורגם קדשא קדשיא, גצי רצקה, וגצי גצי יעקב, ועל מעשה

העגל, וכזם דגצי חח תרגם שצצין: ונראה דתרי ותלת גרוכי שירין

איכא, דידא, ודלועא, ודרגלא, כמו שתרגם יונתן הכניפות והשדות

דישעיה ענקיא ושירי ידא, ותרגם הפאריס והלעדות כליליא ושירי

רגלא, ותרגם ונתתי חמים בלחייך וכן ושונתי חמים שירין, אם כן

תלתא אנון, ולכך ת"א צאן אלעדה שירין, דהיינו שירי רגלא,

ולמידים דרצקה ג"כ תרגם שירין, דהיינו דידא, כדכתיב ושני למידים

על ידיה, וחס תרגם שירין, דהיינו דלועא, כמו ונתתי חמים בלחייך,

ובכל מקום שהזכיר שירין תחלה, התכשיט הקמוך אחריו תרגם

ושצצין, ולכך תרגם חח וכזם שירין ושצצין, אלעדה ולמיד שירין

ושצצין, אולי זה תלוי בזה, שכל צעלי השיר היולאים צשיר, תכשיט

השצצין תלוי או מחובר צשיר ע"כ כ"ט. ועל פי הדברים האלה יש

קיום לונה שאונתתי שהמלה מלשון שיצצא שענינו שכן וקרוב, להיות

התכשיט הנקרא צסם זה שיצצין (כן הוא צכ' מא"ד צש"ן חירק וי"ד)

תלוי או מחובר באחר הנלמד אליו. ודע אונס כי אע"פ שכתבתי

צצרי ההגהה הזאת פעם אחר פעם שצצין צצ"ת, הגה לדקות

הכתיבה היא לא אוכל להכריע אם צי"ת היא אם כ"ף.

306 עטרות ודיצון וגו', כל הפקוק הזה קרא ותרגום כמו ראובן שונעון

(מא"ד וקציוניטה), גם צעל ס' יא"ר לא דצר צו דצר, וצכ' מא"ד

הוקיפו בגליון שכללתא ומלציסתא וכו', וחליפים הרבה מלאתי

צשמות האלה צין הנקחאות אשר ראיתי, ולא ראיתי להעתיקן,

מאחר שצדור לי שאינם מתרגום אנקלוס, אלא תוספת לקומה

מתרגום ירושלמי, כעדות התוספות (צרכות ס'), ורש"י ז"ל צדור

מלל: ואפילו עטרות ודיצון שאין צו תרגום.

307 הארץ אשר הכה ה' די מחא ה' ית יתצהא; ובש"ח השמיטו ית

יתצהא, והוא טעות, לפי דרך אנקלוס.

308 כי תשובון מאחרין, צרוז הספרים מנחר דחלמיה, וצכ' יא"ר

ובציוניטה מנחם פולחניה, וז"ל ס' יא"ד: הנועם, לפי שרלה לדבר על המלחמות שהיה להם להלחם ולכבוש את הארץ, ולפיכך נופל זו לשון פולחן, כלומר עבודה ודבר שיש בו מעטה, אבל הפסוקים האחרים [כי לא מלאו אחרי, כי מלאו אחרי ה'] מדברים על יראת ה' בלבד; ומקורת עליו משתמשין ביה ע"כ.

309 גדרות לאן חטוין, החי"ת צפחה (יא"ד וקציוניטה), ומקורת עליו דליק; אבל חוטוין מרגום של מטות ומקלות.

310 לא נשוב אל צתיכו לְרִבְיָא, כן הוא בכל המדוייקים, וכן צתרגום יונתן; אבל לציטנא הוא לשון יחיד.

311 כל חלוץ לצא כל דנוצז לחילא (לקצונא קוקטנינא ואנוירשא), חוספת הלמ"ד נכונה מאד, והאחרונים השמיטה.

312 ואת מולכת עוג מלך הצטן וית מלכותיה דעוג (קציוניטה), וצרוצ הקפרים מלכות לשון רבים, ואיני רואה לו טעם.

313 ויקרא אתהן חוות יאיר יתהון (מא"ד יא"ד רע"ח מתרגמן וקציוניטה), וכן צתרגום יונתן; וצרוצ הקפרים הגיהו יתהין, להשוותו אל העברי, והוא טעות, כי חוותיהם לשון נקבה, אבל כפרניהון לשון זכר.

פרישת מסעי

314 ויטעו מעיים, ונפלו מעיים (מא"ד לקצונא קוקטנינא קציוניטה ואנוירשא), וצשאר קפרים מוגזמא, כחצרו שלפניו; ולא אדע איזה יכשר.

315 הים הגדול וגבול ותחומיה, כן הוא צרוצ הקפרים; וכיולא בזה לנעלה צפרשת מוטות הארץ לעריה בגבולות צתחומהא (יא"ד וקציוניטה), ופן למטה צפרשת דברים חוץ הנחל וגבול ותחומיה (יא"ד לקצונא קציוניטה ואנוירשא) וכן והערצה זהידן וגבול ותחומיה בכל הקפרים.

316 תקחו לנחול את הארץ תדצרון (לקצונא קוקטנינא קציוניטה ואנוירשא), וצאחרונים תפצון, ונראה טעות.

317 והיו הערים יִהְיוּן (לקצונא קציוניטה ואנוירשא), וצרוצ הקפרים ויהון, והוא טעות, כי קרויא לשון נקבה. וכן למטה ועליהם תחנו ועליהן מרגום (לקצונא ואנוירשא), כי המ"ס שצעברי דרך זרות. וכן והיו לכס הערים ויהוין.

318 ימית את הרולח צפגעו זו כד אתחייב ליה (לקצונא קוקטנינא קציוניטה ואנוירשא), בלא הכפלת מלות מן דינא, שכבר כאמר לנעלה צפקוק צפגעו זו הוא ימיתו, וכיון הוא, כי די לתוספת צפעס אחת.

319 לפי עדים ירלח את הרולח על פוס (מא"ד יא"ד וקציוניטה) וצרוצ הקפרים הגיהו לפוס, כלשון העברי, ואין כיון צארמית.

320 כן עשו צנות ללפחד כן **עֲבָדָא** (לקצונא קוסטנטינא קציוניטה ואקירשא), אבל עצרו הוא לשון זכר.

פרשת דברים

321 וצוים וידועים, ומדען (ש"ח ג"ת וח"ג), ומדען (רע"ח), הראשון ומדעין והשני ומדען (לקצונא ואקירשא), הראשון מדען והשני ומדען (יא"ד וקציוניטה), ואחת מאלה לא נתחזרה צעיני, כי מנדעא שם דזר הוא, והישר והנכון הוא תיב"ע ומרי ומדעא.

322 וצין גרו וצין גירא (יא"ד וקציוניטה) צלא כנוי, כי גיר אלל באקלום ענינו גר לזק שזא לחסות תחת כנפי השכינה, ולא יתיחס אלדס אלל אלל; ואם היה אוחז צלשין דייר היה אפשר לומר דייריה, והיה טעמו מי שדר אללו, אבל גיר אין ענינו מי שדר, אלל מי שחגייר.

323 ואת הערים אשר נבא אליהן להן, כן הוא צרוב הספרים, וצקלחם לתהן, והוא טעות, כילות מורה ההתקרב לדבר, לא ההכנס לתוכו.

324 הוא ילחם לכם ומימריה יגיא לכוון קרב (לקצונא קרבטנטינא ואקירשא), וכן צקוף הפרשה הוא הלחם לכם; וצרוב הספרים השמיטו מלח קרב, ונראה שיש זה לזרד, כמו צקמוך אנחנו נעלה ונלחמו ניקק ונגיא קרב. גם צעל העקידה (צלשונו אשר הצאתי צנתיז התשעה עשר) הציא מימריה יגיא לכוון קרב. וכן צפרשת שופטים כי תקרב אל עיר להלחם עליה לאגחא קרבא עליה (לקצונא צומצירג קוסטנטינא ואקירשא). וכן ראוי להגיה צפקוק להלחם עליה לתפסה.

325 ידע לכתך את המדבר צומצירא, כן הוא צרוב הספרים, וצקלחם ית מדברא, והוא טעות.

326 אל תלך את יוראך לא תלור על מואצאי (יא"ד קציוניטה ג"ת וח"ג) כחצרו שלמטה אל תלורם לא תלור עליהן. ולא ידעתי למה לא יתורגם לא תעיק, כמו שהוא תרגום יונתן, כי תלור נראה לשון מלור, כמו כי תלור אל עיר שתרגומו תלור.

327 והעוים היושבים בחללים צדפיח (ומתרגמן ש"ח ג"ת וח"ג), צדפיח (מא"ד וקציוניטה), צפליח (לקצונא ואקירשא), והאחרון נראה נכון, כי כן בחלריהם תרגומו צפליחיהן; אבל צתיב"ע צכופרנייא דרפייע, ואולי אחד הוא כמו רפיח, כי החי"ת והעי"ן מנוולא אחד, ולרדך חפוש היש מקום שנקרא כן.

328 אהל תת פחדך זועתך (מא"ד לקצונא קציוניטה ואקירשא), וכן צתרגום יונתן, והוא מלשון ורגזו וחלו ויזעו וידחלו; וצרוב הקפרים זועפק, ונראה טעות.

329 ונחרם את כל עיר ונתיים והנשים וצקף ית כל קרויא, בצריא ונשיא ועפליא

וטפלא, כן הוא בכל הקדומים, והוא נגד הטעמים, והאחרונים
הגיהו ית כל קרוי, ושכחו להגיה למטה צעוג; והנכון שהוא תקון
לשון שתקן אנקלוק, כי מלילת עיר של אנשים מלילה תמוהה.

פרשת ואחרון

330. כונעטיך וכגבורתיך וקבדוּתך (מא"ד לקצונא קציוניטה ואנוירשא)

אכל וכגיבדתך הוא לשון יחיד.
331. וחזקהו ואמלהו ותקפהי ועלמהי, צעיץ (יא"ד לקצונא קציוניטה
ואנוירשא), וכן צפרשת וילך חזקו ואמלו, חזק ואמץ, שניגס צעיץ
בספרים הכוזבים, וצעל ס' יא"ד הביא לו דוגמא מחדגס וכתך
קטני עצה מומחי אזי חליטותי תקיפת מעילימותיה דאבא, גם כל
חזק ואמץ שציהוטע תרגומו צעיץ, גם צעל הערוך כתב חזק ואמץ
תרגום תקף ועלים, ולא אמר תרגם יונתן, וקתם תרגום הוא של
אנקלוק. והאחרונים הגיהו צאלף, כמו שהוא בלשון החלמוד, ונראה
לי כי אלים ליטנא קלילא הוא, והעקר עלים.

332. שמע אל החקים שמעו (מא"ד לקצונא ואנוירשא), והוא נכון לפי דרך
אנקלוק, כי אחריו אשר אנכי מלמד אתכם, וכן למטה שמע ישראל
את החקים שמעו תרגום צעני הספרים הכוזבים.

333. חבנית כל לפור כקף כל ליפר גפא (מא"ד וקציוניטה) וקבדניאל גפיך
בלא דל"ת, ולא ידעתי למה פורשי מפיס בכל הספרים גרמיהוך דל"ת.

334. כי תדרשנו צבל לצבך וצבל כפוך ארי תצעי מן קדמוהי (מא"ד
קציוניטה ג"ת וח"ג) וכן עקר, דרך כבוד כלפי מעלה, וכן צחיצ"ע
ארום תצעון מן קדמוהי; וצדפום לקצונא ואנוירשא ארי תצעיניה,
ואינו דרך כבוד, וצטאר דפוקים תצעיניה מן קדמוהי, הרכיב
שתי הבחאות, והוא שבוט.

335. צלר לך כד תעוק לך (יא"ד וקציוניטה) לשון נקבה, כמו ויקץ מואצ
ועקת למואצאה.

336. או הנסה אלהים או נכין דעבד ה' (מא"ד לקצונא ואנוירשא) וכן
צחיצ"ע, והיה זה מחבנות המתרגם שלא ייחס מליאות ויכלת לאילנים
לומר הכי עשה נקים שום אלוה (כפירוש דס"י, וכמו שהוא בלמות
פשט הכתוב), וגם לא הוליא הכתוב מפשוטו, כי באמרו או נכין
דעבד ה', הוא חוזר אל האמור למעלה הנהיה ברבר הגדול הזה
או הגשמע כמוהו, כלומר הגשמע מעולם כאותם הנקים אשר עשה
ה' צבואו לקחת לו גוי, והוא תקון נפלא. וצדוב הספרים או נכין
עבד ה', והוא נגד משמעות הכתוב.

337. ולא עליתם צהר לאמר ולא קליקחון לטורא כד אמר (מא"ד) וכבון
מאר, וצבל הספרים למימר:

- 338 פוקד עון אצות וגו' צמר חוצי אצהתהון; וכן צפרשח יתרו (לקצונא קוקטנטינא ואנוירשא), וצרוצ הספרים השעמנו מלת חוצי.
- 339 כי ידבר אלהים את האדם וסי ארי מתחליל מן קדם ה' עם אנשא ומתקיים: (מא"ד) ונכון.
- 340 ואחת פה עמוד עמדי הוי קאים קדמי (לקצונא ואנוירשא), וכן עקר; וצקלת הספרים ואת הבא קאים קדמי, והוא שצוט, וצקלאס קום קדמי, ואיננו מחוקן כנוקח ראשון.
- 341 שמע ישראל קציל ישראל (לקצונא ואנוירשא), וזה לשון קמ"ג (עשה ז'): "ולות עשה להאמין ולשמוע היא הקבלה שהוא א' וכו', שני שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, שמע במו תקבל עכ"ל.
- 342 כי אם כה תעשו להם אלהין כדין תעזרון להון (מא"ד לקצונא ואנוירשא) וכן נכון, וצספרים ארי אם כדון, והוא שצוט.

פרשת עקב

- 343 בי תאמר בלצנך רבים הגוים האלה דילמא חימר (מא"ד לקצינא אנוירשא ומתרגמן) ורש"י כתב על כרחך לשון דילמא הוא. וצרוצ הספרים ארי.
- 344 לא תחמד כסף וזהו עליהם דעליהון, או דו עליהון (יא"ד לקצונא קציוניטה אנוירשא ג"ת וח"ג) וצדפוסי צומצידה השמיעו הדל"ת, וטעות הוא.
- 345 זה ארבעים שנה צומדנר, בכל הספרים דין, וצג"ת וח"ג דין, ואינו חלא טעות.
- 346 הנותן לך כח לעשות חיל דיהב לך חילא (לקצונא ואנוירשא), ולא ארע מה זה ועל מה זה בכל הספרים יהיב לך עילא.
- 347 לצא לרשת גוים לחרכא (לקצונא ואנוירשא), וצרוצ הספרים הגיהו למירת, לפי דקדוק ל"הק; אצל לפי אונחת הענין כ"ל עקס כנוסח ראשון, כי לשון ירושה משמע צלא מלחמה, כאדם שמת ואחרים יורשים אותו, ומה ענין א"כ לומר אחריו גדולים ועלומים מן ערים גדולות וצלוות צשמים, שמשמעו עם כל גבורתם תלחם צהם ותוכל להם?
- 348 אל תאמר בלצנך צהדוף בדי'תבר (לקצונא ואנוירשא), וצקלת הספרים בדי'תבר, והוא חרוף וגדוף, כי זה לשון נפעל. וצג"ת וח"ג עשוהו צנין הקל, וגם הוא נכון, והנכון יותר כנוסח ראשון, ומצנין הדגוש.
- 349 צלדקתי הציאני איתניני (לקצונא ואנוירשא), וצרוצ הספרים אעלני, ונראה צעיני, כי שרש על"ל נופל על ההכנסות צמקום, וכאן לא אמר הציאני אל הארץ, אצל הציאני לרשת את הארץ.

- 350 ויתאנק ה' בכס והוא דנו מן קרם ה' בכון (מא"ד לקצונא ואנוירשא),
 וזרוב הקפרים ותקוף רוגזא דה' בכון, והוא תרגום של ויחר אף,
 לא של ויתאנק.
- 351 ראיתי את העם הזה גלי קדמי עמא הדין (מא"ד, יא"ר וסציוניטה),
 וזרוב הקפרים ית עמא הדין, והוא שבוש, ורצים כמאור.
- 352 ואשליך את עפרו וירגזית, כן הוא בכל הקפרים, והוא נכון לפי
 משפטי לשון ארמית; ואלי לא אדע מה דאו צכל שאר העצרים ונחוי
 הלמ"ד ליחיד המדבר צעדו, שהוקיפו צה"ס יו"ד צקוף, ונקדו הת"ו
 חירק, כמו חזיתי, הויית, שוייתי, חוייתי, דצייתי, ללייתי, אחפנייתי,
 אחגלייתי, ורצים כאלה, ולא מלאנו כן בדגמאל.
- 353- אשר תזרע את זרעך וזרעית (וקרוב לזה צנ"ח) צינוכי כמו ומסקית
 הקמוד לו; וזרוב הקפרים דתזרע, ואיגרו נכון.
- 354 ועד הים האחרון מערבאה (מא"ד לקצונא קציוניטה ואנוירשא), וכן
 חזרו צקוף חאת הצרכה; וזרוב הקפרים צתראה ואינו אלל שבוש.

פרשת ראה

- 355 ותחת כל עץ רענו אינן צבוף (מא"ד יוני וסציוניטה), צבוף
 (רע"ח ומתרגמן), צבוף (לקצונא), וצאחרונים ענוף צל"ון,
 וכבר העיר על השבוש הזה החכם המפורקס ידידי ר' יהודה ייטלס
 נדו יאיר, צצ"הע תקפ"ט (p. 40).
- 356 רק קדשך לחוד קודשך (יא"ר וסציוניטה), וכן בכון, בי צקדשים
 הכחוצ מדצר, בפירוט רש"י, ולא צמעשר.
- 357 ודם זבחך יאסף ושתפך, כן הוא צרוב הנוכחאות, דוגמת ישפוך
 אל יקוד המזבח צפרשת ויקרא; וצנ"ח וח"ג יתעד.
- 358 כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר אתה צא שמה לרשת ארצם מפניך
 וירשת ארצם וישבת צארלס, לתרכא יתהון, ותתריך יתהון (לקצונא
 ואנוירשא), וצשאר דפובים למירת, ותירת, וצג' מא"ד לומר
 יתהון ותתריך יתהון, וכן בכון לפי הענין, שאם חפרש וירשת
 ארצם לשון ירושה, יהיה וישבת צארלס שפת ית.
- 359 והיתה חל עולם חל חריצ לעלם (לקצונא) ציו"ר, והוא צינוכי פעול,
 וזרוב הקפרים חרוב צו"ו, והוא טעות.
- 360 לא תתגודדו לא תתהממן צה"א, כן הוא צרוב הקפרים, וכן הציאך
 דר"ק (ירמיה ו"ז); וצקלת מהאחרונים צח"ת, וכבר העיר על זה
 ידידי החכם רי" צהקדמת מוצא לשון ארמית, צקוף התועלת השנית.
- 361 השפן, צכל הקפרים טפזא צפ"א, וצק' מא"ד טפזא צצ"ת, וכן
 צפרשת שמיני, וצרוך היודע!
- 362 היולא השדה שנה שנה דיפוק צחקלא שחא צשחא (מא"ד) היולא
 השדה

השדה כמו היולא בשדה, ונכון צעיני; וצדפוס לקצונא דיפוק חקלא
 שגא בשגא, וצדפוס ואנוירשא דיפוק לחקלא שגא שגא, והוא כפירוש
 ר' יהודה הלוי ז"ל ובתרגום רמב"ם, ואינככון, כי אין מועשרין לפי
 הזרע הנזרע, אבל לפי התצואה היולא; מלכד שא"כ הי"לל אשר
 תוליא, לא היולא, כי אין הזרע יולא אל השדה להזרע צארץ מאליו,
 וצרוצ הקפרים דיפיק חקלא שגא שגא, וצדקדוק ל"הק הוא אשטרי
 רחוק שיהיה היולא כמו אשר יוליא. והנכון צעיני דיפוק צחקלא
 (כנוכח מ"ד) שנה בשנה (כנוכח לקצונא, אלא ששם הוא צאל"ף,
 ומשפטו לפי דעתי צה"א, כמו וחקייה כחכמת אלהין).

363 פי יהיה צד אציון מאחד אחיד חד מאחד (כציוניטה, ג"ח וח"ג),
 וכן עקר, כי צעברי הו"ם יתרה.

364 ולא תקפוצ אה ידך, צרוצ הספרים חקפוצ, וצדפוכי לקצונא
 קוקטנטינא ואנוירשא חקונוט, ולשון זה כמלא צארמית להוראת
 הקגירה (עיין צערוך), ולשון ראשון לא ידעתי הינולא להוראה זאת
 צארמית, כי קפילה צתלמוד אינה אלא מענין מקפץ על הגצעות.

365 כי פתוח חפתח אלהין (מ"ד ואנוירשא), וצדפוס לקצונא אלא,
 והענין אחד, ורש"י כתב: הכי כי משמש צלשון אלא. וצרוצ הקפרים
 ארי, והראשון עקר.

366 כי אהבך ואת ציחך ארי רחמך (לקצונא קוקטנטינא ואנוירשא)
 צנין הקל, ענין אהבה; וצב' מ"ד רחמינך, והוא נכון גם כן.

פרשת שופטים

367 לך לך תהי רדיף (לקצונא ואנוירשא) וכן צחיצ"ע; וצרוצ
 הקפרים הוי רדיף, והראשון נכון יותר; וצב' מ"ד וציוניטה
 חדרוף.

368 לעבור צריתו למעבר על קימיה, וצב"ח וח"ג השמיטו מלת על,
 והוא שצ"ש.

369 והולאת את האיש ההוא וגו' אל שערין צרוצ הקפרים למרע צית
 דינך, וכן ג"כ צחיצ"ע ורש"י כתב שהמתרגם כן טועה, והוא תימה,
 איך לא נטו המדפיסים אחרי דברו כונהגם. זולתי צדפוכ לקצונא
 ואנוירשא לקרוך, בפירוש רש"י. ולפי הפשט ג"ל שאין לזוז מנגרסת
 הקפרים, כי כבר לותה תורה שנעמוד צית דין בכל עיר, וכאן תלוח
 שכוליא החוטא לצית דין שצעירו, והוא שער שחטא צו, והוא שער
 שדון צו, הכל אחד, כי צהורה ידבר הכתוב, ולא ידבר צעיר קטנה
 שאין צה צית דין; אבל צרותינו בפירושיהם הוצקו להודיע חלוקי
 הדינים בכל פרטיהם, ואמרו שהחוטא יונת צעירו, ואפילו אין שם
 צ"ד, ישיצוהו ממוקום המשפט לעירו, וימיתוהו שם, וזה משפט
 אמת

אמת, ודרך אקומתחא כונהגם סמוכהו על מליכת אל שעריך; אזל
 זאמח אין מוחק התורה לירד לפרטים אלה, ואף כי מוחק המותרגם.
 זהחזרון כי זאמרו והולאת את האיש ההוא עדיין לא אמר שיזבא
 החוטא לז"ד, אלא והוגד לך ושמעתי, א"כ זהברח זו היא יליאת
 חו היא זיאה לז"ד, שאם אין אתה אומר כן הגח העקר חקר, כי
 עדיין לא זוכר שיזבא לז"ד ומלכד זה הדבר פשוט מאד כי זיאת
 אדם אל עירו לא תקרא יליאת אלא זיאת שמה וזיאת יקראו לה,
 אזל יליאתו מזיתו לזא לפני ז"ד, זו היא יליאת. גם מלכד כל אלה
 הדבר צרור מאד שאיך שעריך שער שעצר צר, כי שער הי"לל או
 שער גוקומו, ואינו דומה לשעריך האמור למעלה, כי שם כאמר
 זאמר שעריך. קוף דבר, הדין דין אמת, והדרשה מדרש כיתר
 האסמכתות, וההדרגום לזאר פשט הכחוז, ואון להגיהו בעצור
 הדרש; והתימה על רמב"ן שנטה אחרי דברי רש"י.

370 בי יפלא צרוב הספרים ארי יתפרט, וכן צהדרגום יונתו, ואחרי
 שמואלאבו זאר היעז עסורגם פריש יאנת, קסה צעיגי שהשמש מלה
 אחת לדבר זהפכו; וזכ"מא"ד הגיהו בגליון ארי יתכפי, וכן הוא
 צהדרגם ירושלמי; וכן בג"ת רמ"ג, וכן עקרי, וכן הביאו רש"י על
 פסוק לא נפלאה היא מחד, ולשון ראשון לק"ח מולת נפלאות
 שחרגומ פרישן, ואין משם ראייה. אונקס היה אפשר להציא לו
 ראייה מן לא נפלאה היא גומך שחרגומ-לא מפרשא, ול"ע.

371 לזלתי שמוע וגו' או אל השופט או מן דיינא (יא"ר לכזונא קציוניעה
 ואנוירשא) וצרוז הקפרים לית דיינא, והוא שזוט עלום.

372 למען הדבות קוס גדיל לאקגאה ליה (מא"ד יא"ר לכזונא יוני
 קוקטונינא קציוניעה ואנוירשא), ותוקפת מלית ליה נבונה צענין,
 ופאחרונים בשמיטות.

373 את משנה החורה פרשן צרי"ש (יא"ר וקציוניעה) וכן הוא בעזרא
 ד, גם צהדרגום ציהושע ח' וירמיה י'.

374 אשר הוא גר שם דהוא דאר (יא"ר וקציוניעה) ומקורת עליו דאיק,
 וכן עקר, בי הוא זיוני, אזל דר הוא עבר, ודע כי פחות האל"ף
 היא מחמת הרי"ש שאחריה, כמו אָמַר. עָבַר. נָטַר. סָבַר. מְהַדַּר,
 שהם כלם זיוניס, כמו עָבַד. קָאָם. מְהַדַּר. מְהַדַּק. וְחָשַׁל,
 כי להי"ש צזה משפט הדחזה כמו לחי"ת ולעי"ן.

375 לצד מוכריו על האבות צרוז הקפרים צר מותרת דייתי צשבתא
 והנה מותרת לשון נקבה, וייתי עתיד לזכר. וזדפוס לכזונא
 דיתת שבתא, ולא מלאתי לו הצנה. וזדפוס קציוניעה דיתת
 שבתא, בלמוד של אותה שבת.

- 376 כחוצות הגוים ההם כחוצות חרנום, וצג"ח וח"ג כטעות, ואינו אלא טעות.
- 377 ואל קוקונים ישמעו בכל הקפרים שמעין, וצק' מא"ד צען, והוא נכון לפי דרך המחרגם, וצגליון הגיהו שמעין.
- 378 לא חגור ממנו לא תחלוץ ונניה (מא"ד יא"ר לקצונא וקציוניטה), וצאחרונים לא תדל.
- 379 ונדחה ידו ותמריץ (מא"ד יא"ר וקציוניטה) וצרוצ הכפרים ותחמריץ בגרכת רש"י (ורד"ק צשמואל צ' ו' ו'). ודע כי רש"י שם צשמואל הביא ותחמריץ ידיה צגדזנא, וגרכת הכפרים צצדזנא.
- 380 לכרות העץ צמקליה אעא (קציוניטה), למקלי אעא (מא"ד לקצונא קוקטניינא ואנוירשא) והראשון עקר. וצרוצ הספרים אעין, כשצשן צלחצוץ עלים שלפניו.
- 381 וצנית מלוג כרקויין (לקצונא קציוניטה ואנוירשא), וצרוצ הספרים צכ"ף והוא גשון נדד וברכס.

פרישת כי תצא

- 382 אשת יפת תאר שפירת ר"י. צרו' נס נראה (קציוניטה), וכן נכון מן ורוב די רביעאה, וצדפוק. לקצונא ר"ו. וצחיצ"ע ר"י. וצרוצ הכפרים שפירת חמר, והוא חרנום יפת מראה.
- 383 לא תחמור צה. לא תתפיר צה (מא"ד יא"ר קציוניטה ג"ח וח"ג), וכן למטה והתעמר צו ומכרו ויתגר ציה, הת"ו צפתח ודגש אחריה, משרש תגר לא תעשה צה קחורה, ויעשה צו קחורה וימכרו; אבל כי תצא צכדס וכן כי תצא צקמת רעך, ארי תתפיר הת"ו צקמץ ורפה אחריה, משרש אגר, כלומר כאשר תצא צשכירות. וקס' יא"ר למדתי. ודע אמנם כי קוף ק-גם שרש תגר משרש אגר נגזר, כי כל קוחר קוחר להשתכר, וצלשון קורי כוחצין תאגרא צאל"ף.
- 384 כי תהיין לאיש הרי יהויין (לקצונא קציוניטה ואנוירשא), וצרוצ הכפרים תהויין, והוא שצוץ.
- 385 לו משפט הצבורה ליה חזיא צכירותא, וצג"ח וח"ג הוקיפו דינא דצבירותא, והוא טעות, כי חזיא חרנום של משפט.
- 386 צגרו זה קורר ומורה צרגא דין (לקצונא קציוניטה וח"ג), וצש"ח ור"ת צננא והוא שצוץ, כי זה לשון רבים, וצעל המחרגמן כפתה אחרי ככחאות מוטעות, וכחצ אע"פ שהוא לשון יחיד חרנומו צנגא ולא צנגא עכ"ל.
- 387 לא תוכל להתעלם לכביותה (יא"ר ש"ח קוקטניינא וקציוניטה) וקרוצ לזה צחיצ"ע לבכאה מניה. וצקלת כפרים הגיהו על לשון העברי וכתבו

- וכתבו לאתכסאה, ואין זה מדעת אנקלים, שאם היה בלבו לומר
 כן, היה אומר לאתכסא, כמו שחרגם והתעלמת ותחכזים. ודע
 כי בג"ת וח"ג והתעלמת השני ותכזז, ואינו אלא טעות.
- 388 ולא יבש גבר ולא יתקן הי"ד בחירק והקו"ף צפתח (יא"ד וקצויקטה)
 לשון נפעל, כמו ותכס צלעיף ותתעלף ואיתקנת, וכנהו ויתחזק
 ישראל ואיתקף. וברוב הספרים נקדו יתקן מזנין פעל, והוא
 טעות, כי חקר הפעול.
- 389 ואקרב אליה נקריבית לותה (לקצוגא ואנוירשא) וברוב הספרים
 ועלית, והנה הכתוב אפ"ז בלשון נקיה, ואין טעם לנכות מעליו.
- 390 ולקחו אקני העיר ההיא את האיש ויקצוץ (לקצוגא ואנוירשא) כי
 הענין צחוקת היד; וברוב הספרים הגיהו וידצרון.
- 391 זנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם וגו' ידכון להון (לקצוגא
 ואנוירשא), וכן יא"ד צסם קלת נסמאות, ונכון; וברוב הספרים
 ידכי לשון יחיד כמו צעצעי.
- 392 טהור מקרה לילה, מקרי ליליא, כן הוא בכל הספרים, לשון קרי
 שבלשון חכמים, וכן צתיצ"ע מקריות הרהור ליליא. ובג"ת וח"ג
 הגיהו מקראצת.
- 393 ולא יראה צד ערות דבר ולא יחזי צד (מא"ד וקצויקטה, וקצתיצ"ע
 יחזי, וברוב הספרים יתחזי) עריית פתגם (מא"ד) וכן צתיצ"ע
 קלנא, וברוב הספרים עזירת פתגם, וכן לומטה פי מלא צה ערות
 דבר צס' מא"ד עריית פתגם, ואולי נכון הוא.
- 394 ולא יעבור עליו לכל דבר לכל מדעם (לקצוגא קוטקנטינא ואנוירשא),
 ונכון גופני השלילה, כמו כל דבר אשר ישד; וברוב הספרים
 לכל פתגם, והוא טעות, כי נראה לא לכל דבר, אצל לקלת
 דברים.
- 395 לא יחצול לא תקב (לקצוגא קוטקנטינא ואנוירשא), ונכון וברוב
 הספרים הגיהו לא יקב כלשון העברי.
- 396 כי עני היא מוסכן (לקצוגא קוטקנטינא ואנוירשא) כמו למעלה
 ואם איש עני הוא; וברוב הספרים עניא.
- 397 ונגשו אל המשפט ושפטום, ברוב הספרים וידגון צשני נו"נין, והנה
 חקר הכנוי, וצתרגום יוכתן וידגון יתהון. וצדפוס לקצוגא ואנוירשא
 וידגון. צשלשה נו"נין, וכן עקר, אלא שהד"ל לכת לריכה להנקד
 בחירק. ובקצויקטה ודינינוון צארצעה גו"נין, ועיין לנעלה
 הגהה ד"ט.
- 398 לא חפלתה לקחתה לא רעינא (מא"ד יא"ד קצויקטה ג"ת וח"ג) וכן
 צתיצ"ע. וצשאר כפרים לא רעייתי, והראשון עקר.

פרשת כי תבא

- 399 והניחו לפנינו נזבח ה' אלהיך ויחתינה (מא"ד יא"ר קציוניטה ג"ת וח"ג) וכן בחי"ע, וכן לונטה והנחתו ותחתינה (בזכרים וזש"ח). והוא מלשון די גזיף מהחתין תמה צצב (עזרא ו'). וזקלת ספרים וילנעיניה ותלנעיניה.
- 400 ולא נחתי נמכו לנת על מית (לכזנא קוקטניפא ואנוירשא) כי אין נחיה לנת, וזרוב הספרים הגיהו לפי העברי לונית.
- 401 ולתחד עליון ע"י (קציוניטה) וצ' מאד עילאי באל"ף נחה, כמו תליחאי רביעאי וחצריהם, שצבלס אל"ף נוקפת להודות על הפתח, והגכון להשמיעה, וכן צכל שנות היחם יהודי. נְבָרִי, יְהוּדִי. וזרוב הספרים עלאה, והוא טעות, כי יש צכמו ה"א הידיעה. וכן לונטה וכתך ה' אלהיך עליון עילאי (מא"ד וקציוניטה).
- 402 וצאו עליך כל הצכות האלה והשיגוך ויִתְּנֶן וְיִדְבְּרֶנּוּ (יא"ר וקציוניטה) ונכון, כי צרכן לשון נקצה, לא כן לוטין, וזרוב הספרים טעו והשוו צכות לקלות ונקצות לזכרים.
- 403 יקיימך ה' לו קדמוהי (יא"ר קציוניטה ג"ת וח"ג) וכן בחי"ע, ועיין לונעלה הגהה ג"ה.
- 404 ועצרת שם אלהים אחרים לעומיא (לכזנא וקציוניטה), כחצרו שלונטה; וזקלת דפוסים לעמא, או לעממא, ואיכו אלל טעות.
- 405 ושמן לא תסוך לא תשוף (מא"ד יא"ר לכזנא קציוניטה ואנוירשא) וכן בחי"ע לא תשוטון נראה ט"ס צנוקום תשופון, והוא לשון שפשוף, כי הכיכה צשפשוף. וצאחרונים לא תסוך, וכן צכ' מא"ד מחקו הף' והשיצרה ד'.
- 406 והיו צד לאות ולמופת, לאת ולמופת (קציוניטה), לאתין ולמופתין (לכזנא ואנוירשא), וזרוב הספרים לאת ולמופתין, והוא שבוש, והדאשון עקר.
- 407 והלך לך ויעיק (יא"ר לכזנא קציוניטה ואנוירשא) לשון הפעיל, וזרוב הספרים ויעוק, והוא טעות.
- 408 חיונותיך הגבורות והצלורות, צרוב הספרים שורך רמיא וכריכיא, וצדפוס לכזנא ואנוירשא כריכתא ותקיפתא. ואחת משתיהן לא נתחודה אללי, לא הראשונה, כי כריכן לשון נופל על הערים הצלורות להיותן כדוכות ונוקפות חוונה, ואינו לשון נופל על החוונה עלונה; ולא השניה, כי כריכתא אינו תרגום של גבורות. ואם כריכ' שתי הנכחאות ונאמר רמיא ותקיפיא, אולי יכשר.
- 409 ומהענג ומרוך בְּמִצְרַיִם וּמִכִּיּוֹ (קציוניטה) וצכ' מא"ד בְּמִצְרַיִם וּמִכִּיּוֹ ושתיהן נכונות מגרסת הספרים מאתפנק.

- 410 גם כל חלי וכל מכה אף כל חרעין וכל נוחן (לקצונא ואנוירשא) לשון רבים, כמו דלח כתיבין שאחריו.
- 411 יעלם ה' עליך יסקינון (לקצונא ואנוירשא), ולא אדע למה ברוב הספרים ייחיון.
- 412 ועזדת שם אלהים אחרים ותפלח (לקצונא קציוניטה ואנוירשא), וברוב הספרים ותפלחון, והוא טעות.
- 413 והתמכרתם שם לאויבך לבעלי דבציון (מא"ד וקציוניטה) ונכון, להשוותו עם יתר הפסוק; וברוב הספרים דבצך.
- 414 ויין ושכר לא שתייתם וחמר ומרוי (לקצונא ואנוירשא) וברוב הספרים חדת ועתיק.
- 415 ונקח את ארלם ובעשנא (לקצונא ואנוירשא) ונכון, וברוב הספרים ונקיצנא.

פרשת נצבים

- 416 פונה היום מעם ה' אלהינו אלהנא, ובג"ת וח"ג כדפס בטעות אלהיה -
- 417 אם יהיה כדחד אם יהוין גלוותך (מא"ד יא"ד לקצונא קציוניטה ואנוירשא), וכן עקר, וברוב הספרים אם יהי גלוותך.

פרשת וילך

- 418 וחרה אפי צו ציום ההוא, ואמר ציום ההוא, אסתיר פני ציום ההוא, תרגום שלשתם בעדנא ההוא (מא"ד לקצונא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא) ונכון, וברוב הספרים ציומא ההוא.
- 419 והיה לאכול ויהון למיבז (מא"ד לקצונא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא) ונכון, ובאחרונים למיכל.
- 420 ואנכי אהיה עמך ווינורי, ובש"ח ג"ת וח"ג נכתב בטעות ווינוריה.

פרשת האזינו

- 421 דור עקש ותפלתל דאשני עוצדוהי ואשתניו (יא"ד קציוניטה וצומצירג), ובקלת ספרים דאשניאו עוצדוהי, והוא טעות. ומי יודע אם לא היה ראוי להקיר הו"ו גם צמלת ואשתניו, ותהיה גם היא חוזרת אל הדור, לא אל המעשים. וכן למטה כי דור תהפוכות הומה דאשני (יא"ד וקציוניטה).
- 422 שאל אצין לאצוד (יא"ד לקצונא קוקטנטינא קציוניטה ואנוירשא) ונכון, וברוב הספרים אצוד.
- 423 חלי אכלה צם אשילי צהון (קציוניטה), ולא אדע למה זה ברוב הספרים איגרי צהון, שהוא תרגום של אשלח צם, לא של אכלה צם.

פרשת וזאת הברכה

- 424 והם תכו לרגלך ואנון מדצרין, ובש"ח דמדצרין, ואינונו נכון.
- 425 לאיש חסידך דאשתכח חסיד קדונו, ובג"ת וח"ג מן קדונו, והוא טעות.

- 426 חופף עליו יהי מגן עלוהי, ובג"ת וח"צ ק"גן. והוא חרמס של חכם.
- 427 חופף עליו כל היום כל יומיא (לקצונא קוקטנטינא ואניורשא) ונכון, וצרוז הקפרים כל יומא.
- 428 ומתהום רוצלת תחת ומצויעי עינוות תהומין (לקצונא קוקטנטינא ואניורשא), ונכון, וצרוז הקפרים עינוון ותהומין. גם מלת מלרע איננה צלטה דפוקים הזכרים.
- 429 לראש יוקף ולקדקד כזיר אחיו לרישא דיוקף גצרא פרישא דאחיהי (קציוניעה ג"ת וח"ג), וכן עקה, לצאר הענין עם הרחקת הלשון של מלילה; וצרוז הקפרים ולגצרא, ואינו נכון, שאם זאת לתרגם ולגצרא, לונה לא התרגם ולרישא דגצרא כלשון העברי?
- 430 ושפוי עמוני חיל וקיימן דמטמין (לא דמטמרא) צחלא יחגליין (לא מתגליין) להון (לקצונא קוקטנטינא קציוניעה ואניורשא).
- 431 צרזל וכחשת מנעלך תקיף כפרזלא וכחשא מוחצך (לקצונא קוקטנטינא ואניורשא) ונכון מאד, וצרוז הקפרים השמיטו מלת מוחצך, וכשאר הלשון חקר הצנה.
- 432 אין כאל ישורון לית אלהא אלהא דישראל (קציוניעה ג"ת וח"ג) וצאר דפוקים לית אלהא כאלהא דישראל, והוא חרוף וגדוף לפי דרכי אנקלוס ע"ה.
- 433 לא כהתה עינו לא כהאה עינוהי (מא"ד) ונכון מאד, כי עינו צעברי דרך מלילה צמוקום עינוי.
- 434 ויהושע צן נון מלא רוח חכמה, צרוז הקפרים אחמלי, וצדפוק לקצונא, קוקטנטינא ואניורשא ק"י. וגם הוא נפעל עבר, והנכון כחרגום ירושלמי הרה מלי.
- וּפְדָה נַסְלָמו חֲלוּפֵי הַנְּכַחֲאוֹת אֲשֶׁר רֵאִיתִי לַחַת לַפְנֵי הַמַּעֲיִינִים, וְעַד כַּהֲמָה הָיוּ צִדִּי, אַפֶּס כִּי צָקְלוֹר צַחֲרֵתִי, וְגַם צָמָה שֶׁהַצֹּחֲתִי קִילְרֵתִי מֵאֵד צִלְשׁוּנִי, וְהַקִּירָא הַמַּשְׁכִּיל יֵצֵן דְּצַר לְאֲשֶׁרֻרֻ צַעִיוֹן וְצִישׁוּב הַדַּעַת וַיִּמְלֵא בִּיעַם כֹּל כּוֹצֵד הַעֲצוּדָה הַמַּרְוָה אֲשֶׁר עֲבַדְתִּי צַמְלֵאכַת הַמֵּאמֵר הַזֶּה, וְעַם נַחֲלֵת הַזְּמוֹן (כִּי הִיְתָה הוֹרְחוֹ וְלִידְחוֹ לְשַׁבְעָה מִקּוֹטְעִים), הִנֵּה לֹא נִפְלוּ דְרָבֵי צוֹמְקָרָה וְהַזְדֻּמֵן, אֲבָל צַחְקִירָה אַחַר חֲקִירָה וְצַחְפוּשׁ אַחַר חֲפּוּשׁ; וְאוּלַּי עַם כָּל זֶה שְׂגִיתִי צַמְקוּמוֹת, וְיָמִי יִתֵּן וְהַחֲשׂוּקָה לְתַפּוּשׁ עָלַי תַּעֲיִר אַחֲרַיִם מִשְׁנַתֵּם, וְיִשְׁיִמוּ פְנֵיהֶם אֶל הַחֲקִירוֹת הָאֵלֶּה, וְקִנְאֵת קוֹפְרִים תִּרְבֶּה חֲמָמָה! וְאַחֲרָי אֲשֶׁר עַד כֹּה עֲזַרְתִּי ה' לְהוֹלִיאַ וּמִחֲשַׁךְ תְּלִ"ד אֵלֶּה חֲלוּפֵי נְכַחֲאוֹת (כַּפְלִים צַחֲשַׁצוֹן אוֹדוּב גַּר) כֻּלָּם מְלוֹקָטִים מִן הַקְּפָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינַי, אֵין צֶהֱם דְּצַר מְלָצִי, זֹלַתִּי צַמְקוּמוֹת אֲשֶׁר גִּלִּיתִי דַּעַתִּי לְהַכְרִיעַ אֲחֵה יִכְשַׁר הַזֶּה אוֹ זֶה; רֵאִיתִי עִמָּה לַחַת לַפְנֵי הַמַּעֲיִינִים שֶׁשׁ עֲשָׂרָה הִגְהוֹת אֲשֶׁר לְצִי אוֹמֵר לִי שֶׁהִיָּה רֵאוּי לְהִגִּיהַ צַחֲרָגוֹם אֲנַקְלוֹס, מְצַלִּי שִׁיְהִיָּה לִי צִהוֹן קִוִּיעַ מִשּׁוֹם קַפֵּר, לֹא צַדְפוֹק וְלֹא צַחֲתִיבַת יָד, וְאַחֲשִׁים חֲמָמִים הִגְהַת יִשְׁפּוּטוּ

ישפטו, האמת אחי אם לא. וגם ראיתי מה שכתב רבנו חם (בהקדמת ס' הישר) נגד המגיהים הכפרים מדעתם, ואולם אני אחרי עקבות רש"י ז"ל זקנו אלך בטח, כי אינני שולח ידי בספרים להגיהם, אבל כחלמידי הדן לפני רבותיו בקרקע ומתאבק בעפר הגליהם אגלה און הגדולים ממני על קלת נפשאות (ונער יכתבם) הגראות צעיני בלתי מתוקנות, והם צחמתם ונשפט אמת ישפטו.

1 כי מאיש לוקחה זאת ארי מצעלה, אין זה תרגום של מאיש. אלא תרגום של מאישה. והנכון כתיב"ע ארי ומגבר, הן אמת כי בספר תורה אשר ציד השומרונים (הכותים) כמלא כתוב מאישה זה"ל, אבל הוא שגשג בלא ספק, ואין לנו לזוז מן הנוסח אשר צידנו. — [ולא אכחד מן הקורא המשכיל, כי עוד אחרת מלאתי לאנקלוס (וגדולה היא) מקמת עם הנוסח השומרוני, בנטייה מן הנוסח המסוד צידנו ומאבותינו, והיא זו. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול תרגם אנקלוס ולכל חזונוא רבא, וזה אינו תרגום של מורא, אלא תרגום של מראה. ובס' השומרונים ולכל המראה הגדול, וכן כמלא ג"כ בתרגום יוני המיוחס לשצעים זקנים, ולכל המראה. ודוגמת זה בסדר כי תבא ויוליאו ה' ממלרים ציד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובחזונוין רבצין, וכן ברוסח הכותים ובמראה, וכן בתרגום השצעים. וכן בפרשת ואתחנן או הנכה אלהים וגו' ובמוראים גדולים ובחזונוין רבצין. גם מה שאנו אומרים בהגדה של פסח ובמורא גדול זה גלוי שכינה, הוא מתישב יותר לנכחת ובמראה גדול. וזה ענין הלריך עיון].

2 וישלח את העורב וילא ילוא ושוצ ונפק מיפק ותאיב, הנכון ונפק נפיק ותאיב, שניהם צינוניים, כמו הלוד ושוצ אלזין ומייצין, הלוד ומסוד אלזין ומסדין.

3 ויוקף שלח את היונה וארוקף שלח, שלח צעזרי הוא מקור, אבל בארמי אינו אלא עבר, והראוי לשלחא.

4 אני העשרתי את אצרים אנה עתרית, הנכון אעתירת לשון הפעיל כמו צעזרי, וכן הוא כתיב"ע.

5 זבדני אלהים אותי זבד טוב, מלת אותי צעזרי אינה אלא כפל לשון של הכנוי שבמלת זבדני, והטעם זבדני אלהים זבד טוב, כלומר כתן לי מתנה טובה, ותרגומו יהצ ה' לי חולק טוב. ובנכסאות הקדומות כתוב יהצ ה' יתיה לי חולק טוב, והאחרונים הגיהו יתי, ונראה כי כל זה עשוח, והמלה בכללה מיותרת. ובתרגום יונתן זבד יתי ה' זבדין טובין, והוא ככון, כי אין צו מלת לוי. אבל איני יודע היש בלשון ארמית מלת זבד וזבדין, והרמז"ן ראה בתרגום ירושלמי: זווד יתי מיימרא דה' זורדין טובין, בר"ו ולא צבי"ת, והוא לשון לדה לדרך.

6 כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל ארי רב את קדם ה' ועם גוצריא

גוצריא ויכלת. לפי העצרי מלת ותוכל חוזרת גם לאתמים וגם לאלהים, כי לפי הפשטו אלהים זה חול, וכן צחיצ"ע מלאכי' דה', ומלילת שרית ותוכל כמו וישר אל ונלאך ויוכל, והיא מלילה דצוקה, גלמיות וכלחת. אבל אנקלוס התחכם לנטות מפשט הכחוז צעזור ההדיוטות, והפריד המלילה לשתיים (דוגמת וידבר העם באלהים וצמטה שתרגם לשתיים, ואתרעם עמא צונימורא דה', וצמטה נלו), ותרגם כי שרית עם אלהים ארי רב את קדם ה', ושוצ אי אפשר לוונר ועם גצריא ויכלתא, אלא ועם גצריא יכלתא, בלא ו"ו, כי לפירושו אין מלת ותוכל חוזרת על אלהים, כי תרגמו קדש, ואין יכולת ואין גבורה לנגד ה'. וגרסת הספרים כלם היא צאמת חרוף ויגדוף.

7 ויישן ויחלום שנית ודמוך, הראוי ודמוך, כמו שהוא צחיצ"ע, או ודמוך כמו שהיא צחיצ"ע על ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן, כי גם שם צתרגים אנקלוס ודמוך, והוא טעות, כי לא מלאנו פעל עבר על משקל זה.

8 ונקדש בכבודי ואתקדש ציקרי, נראה לפי הפשט שראוי להגיה ויתקדש, כפירוש רש"י ונקדש הנושטן בצבודי, שתשרה שכינתי צו.

9 ועשה בללאל ואהליאז ועבר בללאל, וכן תרגם רמב"ן (וון אמכטען בללאל חונר אהליאז), וכן תרגם היירונימוס (Fecit ergo), וזה שבוש עלום, כי הפסוק הזה אינו אלא הנושך תאמר משה לישראל ראו קרא ה' שם בללאל וגו', ויונלא אותו וגו', ולהורות נתן בלבו וגו', ועשה בללאל, יעשה בללאל, ואחר זה הוא חונר ויקרא ונשה אל בללאל, וקודם שיקראוהו איך יאמר עליו שעשה? לכן אין מנוס מלהגיה ויעציד בללאל, וכן הוא צחיצ"ע, וכן תרגם רבנו סעדיה גאון בלשון ערבי, וכן פירש הרא"צ. הדבר הזה העירכי עליו ידידי החכם והנבון ר' יהודה וואהרמאן איש פעקט, כאשר התגורר פה צחדש חשרי טעבר.

10 ולא אריח בריח ניחחכם ולא אקבל ברעוא קרבן כנישתכון, זה הוא תרגום של ולא אריח בעלרותיכם (עמוס ה') כי עלרת תרגומו כניש, וכן הוא מלה במלה תיב"ע שם בעמוס, אבל כאן אין לו ענין, וראוי להגיה ולא אקבל ברעוא קרבניכון.

11 כי תאמר אלי שאתה צחיקך קוצרהי צחוקפך, זה תרגום נהלת צעך, וכאן אין ראוי לתרגם אלא קוצרהי צעיטפך (כמו הבא נא ירך צחיקך שתרגומו צעיטפך), והקופרים החליפו מלת צעיטפך במלת צחוקפך, ואיננו דרך כבוד כלפי ונעלה שיאמר האל אל האדם שאתה צעך. גם אין לוונר כי אנקלוס ברח מלתרגם צחיקך כמשמעו להיותו לשון נושל ונלילה — כי אחר שהגיה כאשר ישא האומן את היוכך אין טעם שלא יניח שאתה צחיקך.

- 12 כי דצרנו זה' וצך ארי אתרעמוכא קדם ה', נראה להגיה צמימרא דה', כונו למועלה וידצר העם צאלהים, צמימרא דה', וכן לא עליכו תלונותיכם כי על ה' אלהין על מימרא דה', כי אונס ונלילת קדם ה' היא דרך כבוד, כאלו היתה התרעוונת לכבוד האל, והנכון עוד יותר להגיה למועלה ולמטה על מימרא דה' צמוקס צוימרא.
- 13 החרם אותה ואת כל אשר זה דעיר הנדחת גמר יתה, מלת החרם צעצרי לפי המטף הלשון היא מקור, אבל גמר צארמית היא לוי, וראוי להוסיף צו אל"ף צקוף, גמרא. ויהיה מקור.
- 14 וילדו לו צנים האהובה והשואה ויילדן. והוא לשון פעול לנקצות צבות, ולרדך להגיה ויילדן. לשון עמיד.
- 15 כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה, ארי ית מאן דאיתוהי וית מאן דליתוהי, הוא טעות, ולרדך לומר עם מאן דאיתוהי ועם מאן דליתוהי, כונו ולא אתכם לצדכם שתרגומו עמכון.
- 16 שונת עצית כשית אללח תקוף קנא נכסין, לרדך להגיה תקוף, כמו צבה אילנא ותקוף (דניאל ד').
- ועם זה נשלמו ארבע מאות וחמשים הערות אשר עזרני ה' לקדר לפני כל חכמי לב, וקיימנן תן לחכם ויחכם עוד.
- וראיתי להעיר פה שני דפוכים עתיקים אשר לא צאו ליד, האחד חוונס עם רש"י ותרגום דפוס צולוכיא שנת רמ"ב, הוא הקדמון צנכחאות התרגום שצדפוס, והשני חוונס צלא נקדות עם רש"י ותרגום נדפס באישאר צשנת ג"ר. וזולת אלה יש עוד חוונסים עם תרגום דפוס קוקטנטינא עתיקים מהשנים אשר ראיתי, ומי יתן והתעוררו החכמים השוכנים צערי הממלכה, אשר עם אכיפות הקפריים היקרים, לחפש אחריהם ולצודקם, וכן לחפש אחרי נכחאות כתיבת יד, אולי יונלאו מהן עתיקות ומדוקדות מאלו היו צידי. ועל הכל לפני כל חכמי לב אשפוך שיחי, למוען יתעוררו לצדוק ולחקור צרוח חכמה וצינה, האומת אחי צמה שאמרתי צראש המאמר, כי לא נכתב התרגום על כפר, ולא המטנה והחלמוד, עד אחר זמן חתימת התלמוד; כי אונס הדבר הזה דבר אמת הוא צעיני, אבל צבר אפשר שימלא צאחד המוקלועות דאיה לצתור, ואני לא אדעה; וכל האיש אשר ישם לצו אל הדבר הזה ותמלא ידו לצרר הענין צראיות שאין להן מדה, יעשה הטוב והישר צעיני אלהים ואדם, וכבוד והדר אתן לו, ומאלהי אנון ישא צרכה.

הצעיר המחבר

לנכח אנקלוס מדבר

וְאַתָּה גִּיּוֹרָא יְקִירָא, דִּי מְדַרְךְ עִם בְּשָׂרָא לֹא אִיתוּהִי, אַתְּפְנִי
 כְּעֵן מִן מוֹתֵב יְקָרְךְ מִן שְׁמַיָּא, דִּי נִשְׁמַתְךָ מִתְּפִנְקָא
 תַּמְזֵן בְּסִיעַת רַחְמוּהִי, דִּי אֱלֹהֵהּ דִּי אֲכַרְהֵם, דִּי אֲרַבְּקַתְּ בַּהּ
 בְּרַעוּת נַפְשָׁךְ, וּבְכַנְשַׁת נְטוּרֵי פְקוּדֵי אֹרִיטָא דִּי נְבִיָּה מְהִימְנֵה,
 דִּי תִרְגְּמַת יְתָהּ בְּמַנְדַּע וְשְׁכַלְתְּנוּ; וְאַסְתְּבִי כְּעֵן עַל שְׁפַל דִּירֵי
 אַרְעָא פְלָה חֲשִׁיב, דִּי שׁוּי מְלִיךָ פְּלִילָא לְרֵאשֵׁה, בְּלֵשׁ בְּגוּ
 קַבְלָא וְאַמִּיטָתָא, וְכוּי נְהוּר שְׂגִיָּא אַתְּפַתְחָא קַדְמוּהִי, וְסִימֵן
 מִטְּמִרֵן מִן יוֹמַת עֲלָמָא נְגַד וְאַנְסַק מִמְּבוּעֵי עֵינֹת חֲכְמַתְךָ,
 וּמִיָּן בְּסִימֵן מְדֻלָּא דְלֹא מִבְּאַרְא עֲמִיקָתָא דִּי מְנַדְעָה יִתִּירָא,
 וְכִרָא בְּטַנְרָא תְּקִיפָא, וְעַל בְּגוּ תּוּנֵי טוּרָא רְמָא דִּי שְׁכַלְתְּנוּתְךָ,
 וְאַנְפַּק מִן כְּפוּהִי אֲכַנִּין טַבֵּן וּמְרַנְנֵן, שְׂגִנֵּן דָּא מִן דָּא, סְמִקֵּן
 יִרְקֵן וּבְרַקֵּן שְׁבוּזֵן וְסַבְּחָלוּס; וְאַנְהֵר אַפִּיךָ מְרוּם רְקִיעָא לְאַפִּי
 גְּבַר מְכִיךָ וְתִרְיֵץ לְבָא, דִּי שָׁם בַּל לְמַגְלָא לְבִנֵי אַנְשָׁא אֲרַחְתְּךָ
 מִסְתִּירָתָא, וְלַחְוָאָה קַדְס תִּשָּׂא מִן קְצַת רְבוּתְךָ, בְּדִיל דִּי
 יִתְעַקֵּר שְׁמֵךְ רַבָּא בְּגוּ עֲמָא דְנָה דִּי רַחֲמַת:

וּגְלִי קַדְמוּיָהּ גִּיּוֹרָא זַכָּאָה, בְּאַתְרָא דִּי אַנְתָּ תַּמְזֵן, עֲמִלִי
 וְלֹאוֹת יְדֵי בְּעִבְדִּיתָא מַחְשָׁבָא עֵינִין וּמְפָחָא נַפְשִׁי.

למבדק בכתבין עתיקין. זמנא וזמנין. ימם וליילי. בעינא פקייחא על מלין ואתין. בדיל לתרצא פתגמיך תריציא. די רוהון אשתיני. וחווהוון יאיא ערת מנהון. בשגיאות עדניא די חלפו עליהון. ובחובי ספריא די שקרוו במאמרך. וחבלו פתגמי חכמתך. גבר ברעויתה. פלא הימנו. וחכימיא מתעטלין. ולא חשתינ על דגה פתגם. לאתבותך ליקר הדרך וזיוף. וכען נזירא מהימנא. אם שפר קדמיך ואם תקין בעיניך פלחנא דגה די פלחת. ואם בקשוט ובהימנו עבדתא דך עבדת. ומטולא דגה סוברית. סק פען ואשתמח קדם כרסא יקרה די אלה שמיא. וצל עלי. רחמינ למבעא בדילי. וכדנא קדמוהי

תאמר:

גבריא די שם עליך מלפא טעם. ולא להי כספא ודהבא לא סגיד. ומטל שמיא רוחה משבע. ושוי יקרה ביקר אורייתך. ודגה כתבא די רשם בדיל יקרך ובדיל יקרי. יהשפח בען רחמינ קדמיך. יצלח בדילך ויצלח בדילי. ולהוא מאמרך בסעודה כדי יהך ויתומב באתר די מן מעמך אתקרי. ותהשלם עמיה רוח חכמה ושכלתנו. פתגמי אורייתך למפשר וקטרין למשרא. ולא לפא קשטא בקשטא. וארחו דתקנו קדמיך בהימנו. וצביתך לא יהשנא. וכל עלה ושחיתה לא תהוא משתבחא עלוהי: ידור ויתומב ויחי. ורעותך יי בידה תהצלח.

טריאסטי, ד"ה לאילנות, תקפ"ט.

נוספות

כארבעה ירחים אחרי השלימי מאומריזה זא לידי ספר (Chaldäische Chrestomathie, Wien 1800.) להחכם המפורסם Jahn

וראיתי כי כל מה שהוצא צו מתרגום אנקלוק איננו לקוח מן ספרי הדפוס, אצל הוא מועתק ארת זלות מן ספרים כתיבת יד הנמלאים צבית הספרים להקיקר יר"ה וזשאר אסיפות ספרים אשר צויען הצירה, אחד מהם נכתב צשנת מ"ו לאלף השטי, ואחד צשנת ק"א, ואחד צשנת קמ"ח, ואחד ניגול מן השמד צשנת ק"ט, וזמן כתיבתו לא נודע, והחמישי לא נודע מזמנו דצר, וכל זה יראה הרואה צארכה צהקדמת המעתיק, ה"ה החכם Jahn הכזכר. והי כראותי את כל זה חשתי ולא התמהנהתי לצדוק נכחאותיו, אחרי היותן נכחאות ספרים עתיקים כתוצי יד, ואחרי החפוש ונלאתי צו נכחאות הרצה משונות מנכחאות הספרים האחרונים, ומתאיימות עם נכחאות הדפוקים הראשונים והספרים כ"י אשר עזרני ה' להוליא מנאפלה צמאומרי זה, ונאמרתי לא אכחידם חחת לשוני, ואערכם נגד אחי צקילור לשון כדרכי; ולמען הקל על המעיין, ושלל לכפול הדצרים, ארשום כל פקוק צמספר ההערה אשר זא צת צמאמר אוהב גר.

הערה 36 ויש צאותם אצדם, וְתַרְיָד, כנוסח אנוירשא.

45 הכלעקתה הצאה אלי עשו כלה, אעציד עמהון גמירא ואם תייצין לא אתפרע, כנוסח רע"ח, ועם כל זה מה שכתבתי צמאומרי הכ"ל עיקר.

118 וצדס ענצים קותה, מילת מילת, צמקום מילא מילא.

123 היליכי את הילד הזה, היליכי ית רציה הדין, ולדעתי אינו אלל עעות.

129 ולא ציד חזקה, אילהון מן קדם דחילא תקיף, כנוסח אנוירשא והוא הנכון.

131 שלח נא ציד תשלח, ציד ונאן דכטר דתשלח, ונכון.

134 למה תעשה כה לעצדיך, למה יתעציד כדין, והוא קרוצ לנוסח יא"ר, לכצונא וכציוניעה, למה מתעציד.

135 כצד לצפרעה, אחיקר לצא דפרעה, ונכון, ודלא כהגהת רש"י ז"ל.

- 136 : התפאר עלי, והצ' לזמון; כנוסח כפר מא"ד, וכנון מאד: . . .
- 138 מעם פרעה דערוד, מלות פרעה, וכן עקר.
- 139 כי רעה נגד פניכם ארי ציטא דאחון קצירין למועזד לקציל אפיכון אסתחדא, כנוסח לסצונא.
- 143 מטכו וקחו לכם, נגידו, מסכים למה שכתבתי למעלה שהיה ראוי להגיה.
- 144 ויקם פרעה לילה, צלילא, וכנון.
- 146 לא ימיט, לא עדי, וכנון.
- 147 רמה צים, רמא, וכן עקר.
- 148 ומצחר שליטו, ושפר.
- 149 מי כמכה נאדר צקדט, לא איח אלא אח אדירא צקודשא, והוא הכנון בלא ספק.
- 150 כחית צחקדך וגו' נהלת, דבְּרַחֲמֵי, סוּבְּרַחֲמֵי, והוא נוסח לעלמו, לא ראיתי כוהן, והוא מתישב על לשון המקרא יותר מנרבת הספרים, צונה שנחית ונהלת שתייהן זמן עבר, ונרבת הספרים מתישבת יותר לפי ענין הכחוצ, שאינו אלא חפלה לעמיד. ובמלת נהלת נוסח זה מסכים עם גרסת רש"י ז"ל, ואע"פ שאיננה מדויקת, להיות זה תרגום של נשאת, ולא של נהלת, אולי עשה כן אלקלוס שלא לכפול המלה, גם מלת צעזך מתישבת יותר עם ענין הנשיאה מאשר מתישב עם ענין הנהילה.
- 153 כי תליכו עלינו, תחרעמון.
- 156 אחר שלוחיה, דפטרה,
- 162 כי חרצך הנפת, דלא חרים, ומה שכתבתי למעלה כ"ל עקר.
- 166 אח העני עומד לעניא דעומד, וכנון.
- 168 ולא תענה על ריב, מה דמתצעי לך.
- 170 ונקי ולדיק אל תהרנ, דנפק זכאי, כנוסח רע"ח, וכן עקר.
- 172 והמותי אח כל העם, ואשגש, כגרסת רש"י, וכנון.
- 284 ויצאו קרית חולות, ואחא, ואולי ע"ס הוא, צמקום ואחו.
- 285 וישלח לצלעם, ושלח, וכנון.
- 287 וצדך ולא אשיצנה, ואצרכינון לישראל ולא אחיב צרכחא מנהון, וכנון.
- 290 וישח אל המדבר פניו, וסוי לקציל עגלא דעצדו צמדצרא אפרוהי, כגרסת רש"י.
- 331 חזקו ואמלו, תקיפו ועלימו, חק ואמוץ, תקיף ועלם, שניהם צעיף, וכנון.
- 354 ועד הים האחרון, ועד ימא מערצאה, וכן עקר.
- 403 יקימך ה' לו, קדמוהי, וכנון.

- 404 ועזדת שם אלהים אחרים, לעוממיא, וכן עקר זלל ספק.
- 405 ושמן לא תקוד, לא תשוק, וככוון, וכן צמרגום יוכתן ואל תקורי שמן (שמואל ז' י"ד) ולא תשופין משחא.
- 406 והיו צד לארת ולנופת, לאת ולנופת, כנוקח קציוניטה, וככוון.
- 407 והלך לך, ויעק, צנין הפעיל, וככוון.
- 409 מהתענג ומרוד, מושפיקו, כנוקח קציוניטה, וככוון.
- 412 ועזדת שם אלהים אחרים, ותפלה, וככוון.
- 413 והתנוכרתם שם לאויצין, לבעלי דצציוון, וכן עקר.
- 415 ונקח את ארלם, וכשגאל, כנוקח לקצונא ואנוירשאל, וככוון.
- 417 אם יהיה נדחד, אם יהוויין, וכן עקר.
- 418 ציוס ההוא (שלוש פעמים) צעדנא ההוא, וככוון.
- 419 והיה לאכול, ויהון למיצד, ואולי ע"ס הוא, צמוקום למיצז.
- עוד זאת אגידה צאזני אחי ארהצי תושיה, כי אחרי השלימי מלאכת מאמרי זה אורה גר, הקצוצתי את פני להתלמד צדיעת לשון קורי אוקרסי הקרובה ללשון ארמית, כאשר יראה הרואה צספר צן סיכא אשר הדפיס החכם צן זאצ ע"ה עם תרגום ארמי, וכבר כתב החכם ההוא בהקדמתו כי הלשון הזה מועיל מאד לדלות מונח הרבה ונלות קתומות צתלמוד, ומלאתי כי נכונה דבר. ויותר מזה מלאתי ידיעת לשון קורי מועילה להצנת התרגומים, ולהגהת נוקחאותיהם. ולפעמים מועיל ג"כ להצנת ל"הק וכחצי הקדש. ומפני שראיתי צני עוני משליכים הלשון ההיא אחרי גווס, ומעטים יומלאו צין חכוני ישראל שיהיו יודעים מליאותה, ראיתי כי עוב לדבר דבר על אודותיה, ולהודיע טיבה לדבים.
- צבראשית רבה פרשה ע"ד: ויקרא לו לצן יגר שהדוחא, אמר רבי שמואל בר כחמן, אלי יהי לשון קורסי קל צציינין, שצמורה צצצויאם וצכחוצים הק"צ חלק לו כבוד, צתורה יגר שהדוחא, צצצויאם כדנה תימרון להוס, צכחוצים וידצרו הכשדים למוך ארמית, ופירש צעל הערוך (ערך קרס) לשון קורסי הוא לשון ארם לוצה ושאר הארלות שכצסס דוד, והיא הנקראת ארץ קוריא, ונקרא לשונם לשון קורסי, כמו יון לשון יוני, פרס לשון פרסי עכ"ל.
- ודע כי צצני דפוקים שונים מלאתי אל יהי לשון פרסי, ושצוט גמור הוא, וצמדש עם יפה חאר כחוצ לשון ארמי, והנכון כגרסת הערוך, וצקוף גמרא דמוכח קיטה: אמר רבי, צארץ ישראל לשון קורסי למה? או לשון הקדש, או לשון יונית, ואמר רב יוכף צצצל לשון ארמי למה? או לשון הקדש או לשון פרסי ע"כ, ופירש רש"י לשון קורסי קרוב הוא ללשון ארמי. ואומר אחי שזה לשון גמרא ירושלמית, ואומות העולם קורין אותה לינג"א שור"יא עכ"ל וצמוכח צצא קמא (דף פ"ג) כתבו התוספות כראה דלשון קורסי הוא לשון ארמי וכו', והא דנקט הכא צא"י לשון קורסי וצצצל נקט לשון ארמי [כלומר שגראה כאלו שתי לשונות הן] אמר ר"ת

לפי שמענו משתנה, כעין לשון לע"ז שמדברים אותו בלשון לח צמדינה אחת יותר ונבאחרת, כי אנקלוק הגר חרגם עד הגל הזה כהיד דגורא דדין, ולכן קרא לו יגר שהדוחא; ונ"ל לשון שדבר לכן הוא לשון קורסי, ועל שם קוריא נקרא קורסי, דקוריא היא ארם נהרים וארם לוצה שכבש דוד, ועל שם שקרוצה לארץ ישראל אין לשון ארמי שלה לח כל כך עכ"ל. ודברי החוכפות האלה לדקו יחדו כי מה שאומר מקצן החוכפות שהלשון שדבר לכן הוא לשון קורסי, ועל שם קוריא נקרא קורסי אמת הוא, כי קורי וארמי שם אחד הוא, כמו שקוריא וארם ארץ אחת היא, כי מה שהיו הקדמונים (צינאי הכזיאים) קוראים בשם ארץ ארם, האחרונים (מימי צית שני ואילך) קוראים בשם סוריא (Syria) אשר לפי זה יתכן לומר על הלשון שהיה לכן מדבר, שהיא לשון סורית, כלומר לשון של קוריא, שהיא ארם; ואמת הוא עם כל זה כדברי רבנו חס, כי לשון הקוריים האחרונים מתחלק מעט מלשון הארמיים הקדמונים, כי כן עינינו הרואות, לפי מה שאני עתיד לבאר.

ועתה ידוע יהיה לך, קורא ומשכיל, כי זה יותר משצב מאות שנה התעורר צממו המדקדק והמפרש החשוב ר' יהודה בן קריש (בעל ס' אב ואם אשר הזכירו הראש"ע לשבח צ"ק מאזנים), וכחצ בלשון ערבי אגרת לקהל ישראל אשר צעיר פיק (Fiez), לבאר להם תועלת לשון חרגום, וזה שם הקפר: דסאלה יהודה בן קריש אלי גמעה יהוד פאס פי אלחך עלי תעלים חרגום. וחילק קפרו לשלשה חלקים, בחלק הראשון ונבאר והולך צקדר אל"ף צי"ת המלות הארמיות הנמללות בתנ"ך, בחלק השני המלות הבאות צמטנה ובחלמוד, ובחלק השלישי מציא מלות ערביות ופרסיות הקרויות לנולות ל"הק. הקפר הזה לא נחפרכם צעמני, להיוחו כחצ בלשון ערבית, ולרעת ההתרשלות אשר פטתה באומתנו צעניי חכנות הלשון והקריטיקא, ובייחוד בנוקמות אשר לא באו תחת ממשלת הישועאלי הקדמונים, גרמה ליושבי המקומות ההמה שלא בקשו מן הכפרדים ומן המערביים שיחרגמו להם הקפר הזה, וכמעט שאבד מן העולם, לולא הותיר ה' ממו שריד העתק אחד הנשומר באקספארד ציציליאטעקא צאלעיאנא המפורסמת לתהלה ולשם ולתפארת. ויספיק זה למען דעת

כל עמי הארץ כי זקנינו החכמים אשר הוליאו תעלומות לאורה דרבי לשון הקדש, לא צו ולא שקלו תלמוד לשון ארמית, כי זה ר' יהודה בן קריש הוא אחד מאבות הדקדוק, והראש"ע צ"ק מאזנים הקדימו לר' יהודה חיוג.

וכדי לפתוח בזכות אשר היו לפנינו, אומר כי אולי מה שנומנו והעמיק העיון דרבי לשון ארמית, היה מפני שלא נמלא אללנו מונה נכתב ומנוקד כראוי, אלא פרשיות מתי מקפר דכיאל ועזרא, וכל אשר אהנו בלשון ארמית זולת דניאל ועזרא, או שהוא בלתי מנוקד, או שנקודו בלתי

צלתי מדוייק, ללמות ולא קדרים, וכמו שכתב המתרגמן בהקדמתו, רז"ל:
 "והנה רבים שאלוני האם אפשר לעשות דקדוק על התרגומים האלה,
 "אמרתי לפי דעתי כי אפשרי רחוק הוא, וזה מפני השתנות הנוסחאות
 "במלות ובאותיות, ועל כולם צנקות הם מתחלפות מחד, וזה לפי שצלי
 "כפסק המתרגומים כחזו תרגומם צלי נקדות, כי לא היו נוטאות ציוניהם,
 "כינו שהוכחתי היטב בהקדמת כ' מקורת המקורת, והראיה עוד כי
 "הנכחאות היטבות מחד כלם צלתי נקוד, כי לא נקדום צעלי המקורת כמו
 "שנקדו כל כ"ד הכפרים, אלא אח"כ זמן רב ננקדו על יד יחיד או רבים,
 "אנשים צלי הם, כל אחד כדלונו, על כן ילא משפטן מעוקל, ואין להביא
 "וההן ראיה לעשות עליהם דקדוק, ולולי כן התחשו צמיוס שנעשו התרגומים
 "לא היה איש חכם ונבון בישראל שהיה יודע לעשות הדקדוק, כמו שעשה
 "ר' יהודה המדקדק הראשון ז"ל, שלפניו לא היה דקדוק לל"הק כלל,
 "ולפי שנוטא העשרים וארבע מנקד ומוטעס ומומכר על ידי צעלי המקורת,
 "הוא החל להושיע את ישראל, ולהאיר את עיני הגולה בדקדוקו, ואחריו
 "ר' יונה, ואחריו רבנו בעדיה גאון זכרונו לצרכה, ואחריהם מדקדקים
 "אין מופר, אבל בתרגום לא היה מי שהשיג צו ונתקן הנועות, וכלם
 "השליכו אותו אחרי גורם, וילא הע"קל הזה. חונם אחת היא ע"כ אמרתי
 "שיש דרך ישר לפני איש לעשות דקדוק לשון התרגום, וזה שיעשה יקודו
 "מון תרגום של דיאל ועזרא, ועליו יצנה צנינו, ולא על זולתו מהתרגומים,
 "ויוליא מומנו דיני הדקדוק, אם לא כלו מקלותו, כי קטון הוא". עכ"ל.
 והנה התקון הזה אשר דימה המוצר איננו מכפיק, כאשר הודה
 הוא עלונו צקוף דצריי אלה, כי הנה אין כפק שלא יכפיק לנו התרגום
 שצדניאל ועזרא לצכות כתצניחו כל הצנינים וכל הגזרות, ועל הכל צחצור
 הכנויים עם הפעלים לעזר מעט יהיה לנו; ומה נעשה למאות ואלפים
 תבות הנוטאות בתרגומים וצתלונו, שאין להן עקר צדניאל ועזרא, ומאין
 יודע לנו לא נקודן ולא גם עקר ענינו? וזה יכפיק להחללות החכמים
 אשר היו צתוכנו צדורות הקודמים.

אבל צדורות האלה, ומשנת ש' לאלף הששי ומעלה, אשר צהשחללות
 מלכי העמים וחכמיהם הוצאה ידיעת לשון קורקי מאכיא לאיצרופא,
 וצאו לדינו צדפוק כפרים לרוב הכתוצים צלשון ארמית, ומנוקדים צדיוק
 על ידי העם השומרים הלשון ההיא כאשר אנחנו שומרים לשון הקדש, כי
 צאותו לשון יש אחס כל כפרי הקדש שלנו וסלהם, וצאותו לשון מתפללים
 תפלותיהם יום יום, וצאותו לשון חצרו להם חכמיהם כפרים הרצה
 צענינים הרצה, עד שאין הלשון ההוא חקר דצר אללם: הנה עתה לא
 צשמים היא ולא מעצר לים היא ידיעת לשון ארמית על צוריה.

כי אמנם ידוע יהיה לך, קורא משכיל, כי לשון קורקי אשר היו
 מדברים צו הגוים ציומי התנאים צארץ ישראל וצכל קציבותיה, צארם נהדים
 וצארם לרצה וצאשור וצבל ושאר ארלות, הלשון ההוא נשמר ונתקיים
 צארלות

הומלאו זה אלף ומאה שנה על ידי איש קורי (Theophilus Edessenus) שמו, ומלכת האותיות היוניות נגזרו בשנוי מעט, ומקומן למעלה או למטה מן האות, כדלון איש ואיש, ולפעמים ג"כ מערבים התנועות אשר על הדרך השלישי עם הנקודות אשר מן הדרך השני, ותהיה חנה אחת בעלמה, אות אחת מומתק ונקודת על-הדרך השני, ואות אחרת מלויינת על הדרך השלישי. ושמות חמש התנועות אללס פְתָחָא. רְבֻצָא. חֲבֻצָא. וְקָפָא. עֲצָצָא. ועוד להן שמות אחרים לקוחים משמות בני אדם שהתנועה היתה בראשם, ואלה הנה אַבְרָהָם. אִישְׁעִיא (ישעיה), אִיסְחָק (יחזק), אָדָם. אַוּרִיא (אוריה).

ואולי יתמה הקורא המשכיל כשמעו כי הקוריים קוראים לתנועה הרביעית אָדָם, והלא בכל הלשונות קוראים לאדם הראשון Adam ולבן Odom. — לכן הנני מודיעו כי זה דבר התלוי בחלופי קריאה שבין מערבאי למדנחאי, כי אמנם כל אות שאנו קוראים אותה במגורם בקמץ רחב, הקוריים המערביים, והם יושבי א"י וקצינותיה, קוראים אותה בקמץ חטוף, באופן שאין אללס קמץ רחב כלל; כגון מֶלְכָּא קוראים Malco, דִּינָא Dino, אַבְרָהָם Abrohom, אָדָם Odom, וכן כלל או רובם ורובא דרוצא: אבל הקוריים המזרחיים, יושבי אשור ובל, קוראים כל אלה בקמץ רחב, כלומר בהצרת (a). — וילא לנו מזה כי חלוק הקריאה אשר בין בני אשכנז וקפד, שהקפדים מחלקים בין קמץ רחב לחטוף, והאשכנזים לא ידילו זיכיהם, ויעשו כל קמץ קמוף וכגור, כאשר יורה עליו שמו, לא מחקרון ידיעת האשכנזים נולד להם, כאשר יחשבו היונדקדים האחרונים (וצראשם הר"ה וכן זאב), אבל הוא חלוק קריאה נתפשט מאז ונקדם בין ישראל ובין הארמיים.

ועוד צענין אחר קריאת הקוריים ומכמות עם קריאת האשכנזים, וזה צמה שאינם משמיעים שום שוא, ולפיכך אין להם שום נקדה ושום רוטם שירה עליו, אבל יניחו האות השואית בלא נקוד כלל, כגון קֶפֶל. קטלת. קטלהין; ובדבר הזה אין כפק שהאות אחת, וכבר מלאנו לבדולי חמוי ספרד הקדמונים שהורו בזה בוגעם, כי הנה רבי שלמה גצירול ורבי יהודה הלוי, שנים ומחצית זקני הקפדים, ואחלים אחריהם, חצרו פליטים הרבה, בשווי מנין התנועות, בלי שום לב ליתדותם וחטפיהם, וזה מלוי במחזור בני ספרד ובני פולין, וגם במחזורנו אכחנו האשכנזים, כגון

שעה נאסר.	אשר נמסר.	ביר כבל וגם שעיר.
לך יהמה.	זה כמה.	ויתחנן כבן צעיר.
יום גבר.	האויב.	ותבקע העיר.

וכן עד קוף הקלימה, כל טור צעל י"צ תנועות, והשוואים והחטפים
לא ירש אליהם לצ כלל: וכמשקל הזה עוד לר' שלמה בן גבירול

שופט כל הארץ. ואותה במשפט יעמיד
נא חיים וחסד. על עם עני תצמיד
ואת תפלת השחר. במקום עולה תעמיד

וכן עד קוף. ועוד לו צקרוי הקפרדים בשחית ליום הכפורים

שנאנים. שאננים. כניצוצים ילהבו

ובקלימות עשרת ימי תשובה

שחר קמותי להודות. לך אלהי תהלתי

ועוד אחרת: שוממתי צרו יגוני, ליום יפקד זרוני, מה אומר
לאדוני. ועוד לו תוכחה צונחה ליום כפור לקפרדים: שוכני צתי חומר
לונה תשאו עין, ונותר האדם מן הבהמה אין, ועוד לו מלצה לשבת
ראשון של חנוכה: שני זמים. ככרתים. בגן נעול ילהירו. ועוד לו אהבה
לפרשת שלח לצני פולין: שש מאות. נקראות. צדת האל יקודיהם. וכן
אהבה לשבת נחמו: שתי פעמים. מקוימים. צכל יום על המוננו. ועוד
לו לקפרדים רשות לקדר העבודה צטורים צעלי טבע תנועות: ארוממך
חזקי וחלקי. וכן האזהרות הנופרכמות להחכם הנושרר הנזכר, אינן
אלא על הדרך הזה, כי אע"פ שנותחלתן שהוא שומר לצי מענה, היה
צמאד נענה וכו', טפטו קלת אנשים שהן מחוצרות על דרך יחד וארצע
תנועות, וכל מוקם כי תבקש הנושקל הזה ציתר דצרי השירה מראשה ועד
דגליה, תוחלתך נכזה, ותראה כי אין צלצ הנושרר כי אם שמהיינה צכל
טור חנוש תנועות, ועל היתדות אין דורש ואין מוצקש. הלא תראה שם:
עד אשר לרעד, נחנם נחקרים, וכן: ופגול כי יצאש, ישרף צאש, וכן:
וטיצול יולדה, ומדמי המוקורים, וכן: אנכי ה', קראתיך צקיני, וכן:
ועל פה לא תזכיר שם אלהים אחרים, ורבים שם כאלה, טורים שאין
צראשם יחד כלל. אשר על כן לא צאמת ולא צלדקה חשצר' משה בן חביב
צקפרו דרכי נועם לתפוש על הנושרר הגדול ההוא צאמרו ח"ל: "וכן
"טעו צזה הרבה מן הנושררים, ונכללם הרב רצי שלמה בן גבירול צשמור
"לצי מענה, וצלל שדי, צמקומות רבים, ומכללם וצדבר לא תשקלו, הנה
"לפי דרך השיר ההוא אין לו לודך לשוא הת"ו ולא לשוא הקו"ף, והוא דולה
"לצלעם ולא יוכל, וכאלה רבות עיור, עם היות כי הענין לחלו צתכלית
"הלחץ, כי מלאכה גדולה עשה צלשון קצר ולשון פסוק צשירים שקולים,
וראוי

גוראוי לרונו לכף זכות" עב"ל. וכל זה שצוץ עלום שנשחצש המחצר הזה, ולא הצין דרכו של המשורר המופלא ההוא.

וכן לרצי יהודה הלוי תמלא: יה שמך. ארוממך. ולדקתך לא אכסה. וכן יה ישמע אציוניך. המחלים פניך. וכן ילו האל. לדל שואל. ויהיך דלתיו פתוחות. ועוד לו רצים כאלה ציולרות של בני פולין. וכן להרא"צע צמנחת יום הכפורים לקספרדים: אין מלה בלשוני, מפני כוצד זדוני, צנצנאיך ניי אני, כי תצקש לעוני. ולרצי משה אצן עזרא צמנחה ליום כפור: אנא בעצ זדוני תנחהו, וקלחת לעוני כי רצ הוא, וכן עד קוף, חשע חנועות בכל טור, צלי טים לצ אל שוא ואל חטף. ולהרמ"צם צפתיחחו לעת שערי רלון, צמנחת יום כפור לקספרדים: אני מזכיר היום חסדי אבותי, לאל נורא ואיום צן מחשבותי, למלוא צם פדיון ממשכותי,

ואת פניו אשחר צמשכותי, יום יפקוד חטאי עם חובותי, כי לקבל טעים יד פותח. וכן עד קוף חשע חנועות בכל טור. ואני אתמה על החכם ר' דוד אצן יחיאל צעל לשון למודים, אשר כהצ צסקל הקדש אשר לו (הנדפס צקוף קספר לשון למודים וחלק נומנו גם כן צקוף קספר מהלך שצילי הדעת) שהרמ"צם חצר עת שערי רלון להפתח, והנה העקדה הזאת שמה צקרה יהודה שמואל, ואולי הוא ר' יהודה הלוי צן שמואל, ושירת הרמ"צם (אשר שמו חתום זה צראשי חרזות אני משה צן מיוון) תחלטה אני מזכיר היום, והיא כהקדמה לעת שערי רלון, ואין משקלה של זו דומה למשקלה של זו כלל.

ואשובה אל המקום אשר ילאתי מומנו, ואומר כי עוד צענין שלישי תדמה קריאת הקוריים לקריאת אחינו בני אשכנז, והוא שהם מצטאים החולם לא (ס) אלא (au), כגון צמקום שאנו כותבים צמרגום יִמָא הם כותבים יִמָא צפתחא, והוי"ו לא נחה ולא נעה, אלא קריאתה (u) כמו שאנו עושים צמלות קָו שְׁלֹו פִּי יָדִי; וכן צמקום מוֹתָא כותבים מוֹתָא, וצמקום אוֹלָד אוֹלָד, וצמקום חוֹו חוֹו, וכן כמעט בכל חולם שאחריו וי"ו נחה. ואולי מזה מה שסגור צפי רז"ל לומר לאו צמקום לא, וכן בלשון קורי אומרים לו, ועיין למטה צשרש יעא.

ועוד צענין רביעי תדמה קריאת הקוריים לקריאת האשכנזים, וזה שהאשכנזים קוראים חנועת הלירי (ei) והקוריים יקראוהו צמקומות הרצה (ai), כגון צמקום קְנִי נְשָא הם כותבים צמלה אחת בְּנִינְשָא, והוי"ד נח נראה כיו"ד של די גוי קְבִי, וכן צכל קמיכות הזכרים בלשון רצים כותבים יו"ד ופתחא לפניה. וגם צזולת קוף תצה, הנה צמקום הַיִמְנוּתָא כותבים הַיִמְנוּתָא ציו"ד נח נראה, וכן צמקום הַיִבֵל הַיִבֵל, וכן צמקום אִיךָ כותבים אִיךָ, וצמקום אִיבָא אִיבָא, ואחרים כאלה.

ועוד צענין חווישי תדמה קריאתם לקריאת האשכנזים, וזה צמה
 שהם מצטאים רוב המלות צטעם מלעיל, כמו מִלְקָא קוראים Malco,
 בְּנֵי נָשָׂא קוראים Bnainóscho, יוֹלְפָנָא Julphóno, וכן תמיד חזק
 וכן התצות שרופן נח כראה, כמו קטלתון, ורעותים.

ועתה אצאר קלת חלופים אחרים אשר צין לשון קורי ללשון ארמית
 טצדיאל ועזרא, צעניני הנקוד והקריאה והכתיבה. — ראשונה, אין צלשון
 קורי חטפים ונורכצים כלל, אצל מניחים אותיות אה"חע צלא נקוד,
 ונקראות צטוא נח, כשאר אותיות, כגון עֵבֶר. בַּעֲבָל. חֲנָן (אנחנו),
 חָדָא (אחת), חָזָא (ראה), אֶתְחַזִּי (כראה), ורצים כאלה.

אפק כי צקלת אלפ"ן אשר משפטן לצא צחטף מורכב, הקוריים
 ומחליפים החטף צתנועה, כגון צנוקוד אָמֵר אומרים אָמֵר צמקום
 אָבֵל אָבֵל, וכיוצא בזה עושים בכל השרשים שפא"הם אל"ף, צצואה צראש
 תצה, וכן צשמות צמקום אָלְהָא אומרים אֱלֹהִים. וכן צעתיד למדבר
 צעדו מצנין פיעל, שמשפטו להנקד חטף פתח כגון אָקְטִיל כותצים
 אָקְטִיל, וכן צכל הגזרות. והמנהג הזה פשט גם אלל מעתיקי התרגומים
 ציניו, כי צדפוקים הקדמונים וצספרים כחוצי"ד, וגם צדפוק סציוניטה
 המדוייק מאד, מלאנו על הרוב וְאֵיבְרֵבְרֵךְ. אֵישׁוּי. אֵירְבִּי. ורצים כאלה
 צלירי וי"ד נחה, ואין כפק שהוא מנהג קדמון צאומתנו, והאחרונים
 חשבו להגיהם, והפכום לחטפים. וכן צאל"ף שרשית מלאתי צספרים
 כחוצי יד וצדפוקים קדמונים, וגם צדפוק סציוניטה, וְאָמֵר. וְאֵל.
 וְאָבֵל. ורצים כאלה צקמוץ צנוקום חטף פתח, והוא על דרך לשון קורי,
 אלא שהקוריים יחליפו החטף צלירי, ונעתיקי התרגומים יחליפוהו צקמוץ.
 וכמו ההרצחה הזאת שהקוריים מרחיצים צאות האל"ף, כן מרחיצים

צאות הי"ד צצואה צראש תצה, וצמקום טוא ינקודה חידק, כגון יְדַע
 צמקום יְדַע. וכן יְלֵר יתב יְבִישׁ יְלֵף ימא (נשצע) ואחרים. וגם
 המנהג הזה קצלוהו עליהם מעתיקי התרגומים, כי והאדם ידע את חוה
 אשתו מתורגם צדפוק סציוניטה יְדַע, וצגליון מסורת עליו ק' צאורייתא.
 ומזה ננשכו ג"כ הקוריים להוסיף אל"ף צראש השמות שחלתם יו"ד טוא,
 כגון אֵידָא צמקום יְדָא. אֵיקְרָא צמקום יְקָרָא. אֵימְמָא צמקום
 יְמִמָּא. וגם זה מלוי מאד צתרגום כחוצים, אלא שצספרי הדפוק מלאנו
 מניקוד אֵידָא אֵיקְרָא. והוא טעות צלי כפק.

והחלוק השני אשר צין לשון קורי ללשון תרגום שלנו, הוא כי צרוב

המקומות שיצא בתרגום חירק קטון, ישמנה צפורי לסגול, כגון אֶתְקַטִּיל
 אֶתְקַטִּיל. הַקְטִיל הַקְטִיל. קְטַלְתָּ קְטַלְתָּ. מִן מִן. בְּשָׂרָא בְּסָרָא.
 מְלָבָא (עֲצָה) מְלָבָא. וְרָצִים כֹּאֵלָה.

והחלוף השלישי כי הכנויים בן הון זדניאל ועזרא וכל התרגומים
 הם מנוקדים בחולם, ובלשון קורי צורק כמו קְדָמִיבִין קְדָמִיבִין. בְּיֹמֵי הוֹן
 בְּיֹמֵי הוֹן, וכל אשר כאלה. וגם יש חצות שהחולם משמנה בהם לשורק
 צולת הכנויים, כמו יַעֲקֹב יַעֲקֹב. בַּלְּ בַּלְּ. חוֹלְמִן. ולרוב צוא חנועת
 השורק בלשון קורי, אחשוב שהיה מה שאמרו צירושלמי פרקא קמא דמגלה
 ובמדרש אסתר כוף פרשה ג': ארבע לשונות נאה לעולם שישמעם בהן,
 לעז לזמר, רומי לקרב, קורקי לאילייא, עצרי לדבור עכ"ל, אמרו כי
 לשון קורקי נאה לקינה ולצביה, כי כן השונעת הצרת (u) היא טבעית
 לאדם הצובה.

והחלוף הרביעי כי זדניאל ועזרא מלת די כוללת תמיד לעלמה
 בלתי מתחברת לחצה שלאחריה, ובלשון קורי אין מליאות למלת די רק
 עם הכנויים דילי דילך דילה וחצריהם, וכל שאר מקומות כותצים ד
 מחוברת למלה שלאחריה. והמנהג הזה קבלוהו מעתיקי התרגומים, אך
 לא בקציעות, והם פוסחים בזה על שתי הקעיפים, גם הנסחאות
 מתחלפות הרבה בזה; אבל מעתיקי התלמוד נראה שהלכו בדרך לשון
 קורי.

והחלוף החמישי כי בלשון תרגום שלנו, אותיות ובלב המשמעות
 נקודות כפי משפטי ל"הק פעמים בשוא ופעמים בחירק, או שורק, או
 פתח או קמץ או סגול, כידוע בדקדוק, אבל בלשון קורי אותיות בדול
 המשמעות אין להן אלא נקדה אחת, והיא פתחא, כי אם האות שאחריהן
 נוטעת באחת החנועות, תשאר אות בדול בלא נקוד (כאלו היא נקודה
 בשוא), ואם האות שאחריה היא עלונה אות שואית, אז תהיה האות
 המשמעת נקודה תמיד בפתחא, כגון בְּשִׁמְיָא, דְּבִנְיָשָׂא. וכתב
 לְכַתְּבָא.

וחלוף הששי כי בתרגום רבוי הזכרים נכתב ציר"ד בצוף, כמו יִגְמִי
 הַזְרִי עֲזִי רְחִלִי בְּמִלִּי וחצריהם, ובלשון קורי כלם צאל"ף בצוף, ויצא
 כימון הרבוי למעלה על התצה להצדיל צין יחיד לרבים, ואם תהיה יר"ד
 בצוף תהיה המלה סמוכה.

והחלוף השביעי, כי זדניאל ועזרא ובתרגומים תמלא לפעמים ה"א
 נחה, בצור"ף תצה, ובלשון קורי כל ה"א נחה מתחלפת בצאל"ף, וכל ה"א
 בצוף תצה דינה כאלו היתה נקודה צופיק, כגון דִּילָה. דִּילָה וחולתם.
 והחלוף השמיני, כי זדניאל ועזרא רוב המלות אשר צכחן כח צכין

נפעל, הפעיל והתפעל, נמלאו זה"א זרשון: להחוייה, להוצדה, להתקטלה, החיצ, השכח, הדרעך, התגזרת, השתכח, וכמוהם רצים, ורק מעוטם צאו זאל"ף: אקיימה צקעת דורא, וללם אנפיהי אשחני, אחיעעו כל קרבי ומלכותא, אתעקרה מן קדוניה: וצלשון קורי כלן זאל"ף, וכונהג לשון קורי נהגו גם לן מעתיקי התרגומים.

והחלוף התשיעי כי צתרגום שלנו יו"ד הכנוי למדבר צעדו נכתבת ונקראת, וצלשון קורי נכתבת ולא נקראת, לא בשמות ולא בפעלים ולא ציולות, וכבר הזכרתי זה במאמר אהב גר הערה 29, ועתה אוסיף כי מלאכו דוגמת זה בתלמוד, שהשמיעו יו"ד הכנוי, אם תקדוניה יוכן ליון, צוקוס ליוני, וכן אמרה לי אם, צוקוס איני, וכן צמנה וקומות אומרים מר צוקוס מרי, וגם צדכאל מלאכו די היתי מלכא אָבִי מן יהוד (ה' י"ג) מלת אצי צטעם למעלה, צאופן שהיו"ד נרגשת מעט צוצטא.

והחלוף העשירי, כי מלצד יו"ד הכנוי עוד אוחיות רצות צלשון קורי נכתבות ולא נקראות, ומליינין אותן צקו ישר תחתיהן, כגון **מדי־תא**, **ספי־תא**, **שנ־תא**. **אנת־תא** (אשה), **אנת** (אמה) וזולתן, אשר צכולן אין הנו"ן כשמעת צוצטא. וכן צכויים הה"א שצמלת **עי־והי** (עי־והי. עי־ויר) וכל דוגמתה, אינה נקראת, וכותצין תחתייה קו ישר לאות. והנה גם צזה אחזו לפעמים מעתיקי התרגומים צדרך לשון קורי, וכצבר **ש־תא**. **א־תא**. **אָת**. צלא נו"ן, ועיניו וכל הצרותיה צלא ה"א, שלא כדרך דניאל ועזרא.

ועל הדרך הזה הוא מה שכותצים צקורי **על גב** צקו תחת הנו"ן, וקוראים **על גב**, כגון על גב ימא על יד היס, אלל היס, ומזה צצן קירא (י"ג כ"ז) וצישא ומככותא על גב צטהא, דעה היא המככות כשהיא מחוברת עם העוונות; וצן זאצ נשתצט צזה וכתצ: ולפי לשון אריוית ומככות דעה חטאתו כגב, כוונתו נעלמת" והנה הדבר פשוט וואר צדיעת דרכי הלשון. אצל היו"ד עלולה היא מאד צלשון קורי להיות יתרה צומכת ונעלמת צקריאה, ואין מליינין קו תחתייה, כי די צמה שלא יהיה לפניה נקוד אי־חק, וזה אונס יהיה צכל מקום שהיא נורה על הגקצה, כגון **אנתי** (כתי לנכח הנקצה, וקריאתו **אָת**). **מל־בי**. **מל־בי**. **קטלתי** (לנוכח הנקצה) **קטלי** (לנקצות נסתרות) **קטולי** (ליחידה נכתרת) **קטולי** (לווי ליחידה), ורצות כאלה.

ויש עוד שאר מקומות שהיו"ד נעלמת צהם צקריאה, ולידאת האריכות לא אזכיר ומהם רק מלה אחת, והיא מלת **אָמתי** שענינה **מְתִי**. והת"צ צה צלתי נקודה, והקריאה **אָמת**. והמלה הזאת צלי יו"ד מלויה מאד בתלמוד, כגון אינות הוי, כל אינות, חולתם רצים. ועתה ידוע מדע

קורא ומשכיל כי פעמים רבות מלאתי בחומש משנת מא"ד. ודפוס לקצנא קוקטונינא וקצונינא, מלת אִימְתִי צתרגום אונקלוס בת"ר חידק וצטעם מלעיל, ולא דצרתִי מזה צמאמר ארהב גר, מפני שהיה הדבר צעניי זרות גדולה, ומשצתי שאין לו עקר, ועתה כראה לי כי קצלה היחה ציד מעתיקי התרגומים שהמלה הזאת נכחצת צי"ד יתרה, ועל כן ליינו זה הטעם למעלה על המ"ס, והצאים אחריהם מלאו הת"ר צלא נקוד, ואמרו אך טעות הוא, ונקודה חידק. ואולי במקרה הזה קרה לזלתי, אֲבִי טצדניאל. ומי יודע אם גם צמטנה לא תהיה הקריאה הנכונה מֵאֲמִתִי קורין את שמע, וכן צכל מוקום?

דני צזה לעת עתה צחלופים הנופלים צין לשון קורי ללשון תרגום צעניי הנקוד והקריאה והכתיבה, ואדצר עתה על קלת מן החלופים הנמלאים ציניהן צשאר חלקי הלשון.

החלוף הראשון כי צמקום טצתרגום טצדניאל ועזרא העמיד לנכתר, נכתרים ונכתרות משמש צי"ד איחן, כמו צעצרי, הנה צלשון קורי ישמשו צאות נו"ן, כמו נְקֻטִיל. נְקֻטִילִין. נְקֻטִילִין. ומנהג זה מלאוהו כוהג טרצה מאד צתרגום של כתוצים, וגם צתלמוד הוא כוהג. קלת, כגון צינא איהו לנפטיה, א"כ צינא קרא, וחלחט רצים.

החלוף השני צלורת המוקוד, כי צתרגום שלנו המוקוד מצנין הקל הוא לְמֻקְטִיל. ומצנין אתפעיל לְהִתְקַטֵּל. ומצנין פעל לְקַטֵּל. ומצנין אפעל לְאִקְטִיל. וצלשון קורי כל אל"ף צקוף מוקוד תחלף צו"ו, וכל אל"ף צתחלתו תחלף צו"ם, כגון לְמֻקְטִילִי. לְמֻקְטִילִי. וגם צצנין פעל חצא צו מ"ם, לְמֻקְטִילִי; ולפי דעתי הו"ו הזאת צמקום ות היא עומדת, כי כן מלאנו דניאל להודעותני, לשיצותך לשיצותנא. והמוקוד הקורי הזה צו"ם צראש ווי"ו צקוף מלאתיו פעם אחת צתרגום משלי, צפסוק לא יצונו לנגב כי יגוב לא לְמֻתְדָמְרוּ לְגִנְבָא דְגִנְבָא. וענינו אין להפלא לנגב כי יגוב.

החלוף השלישי הכפל הת"ו צצנין אתפעיל, כגון אֲתִתְקִים, אֲתִתְדִין. אֲתִתְרִים. אֲתִתְסִף. אֲתִתְפִק. וזה לא נמלא כלל דניאל ועזרא, ואף לא צתרגומים, אבל מלאנו צהם דוגמת זה, טנכפלה הת"ו על ידי הדגש, כגון אֲתִתְקִים. אֲתִתְרִים. אֲתִתְסִף. אֲתִתְפִק. אֲתִתְחַת. אֲתִתְעַל. אֲתִתְפִק חולחט, ודניאל יְהִיִן וצעזרא מִתְשִׁים. וידוע מדע קורא ומשכיל כי זה מלחמם טנה קס החכם (Ludovicus de Dieu) וכתב ספר קרא טמו דקדוק לשונות הקדם, ציאר צו דקדוק לשון הקדש, ולשון תרגום, ולשון קורי כלחת, והוא כראותו הנולות האלה צלשון קורי צעניי תוי"ן, וצתרגום בת"ו דגושה, עמוד

עמד והנוליא בנין אֶת־פָּעַל העומד לפי דעתו במקום בנין הַפָּעַל שלנו ,
 והלכו אחריו רבים וכבדים מונקדקי לשון ארמית. ואני לא מלאתי
 שיהיה ההכפל הזה כוהג בגזרת השלמים, אלא בחקרים ובנחים, בכל
 מקום שאחת ומאיתיות השרש נעלמת, ע"כ לבי אומר לי שאין זה בנין
 לעלמו, אלא נשפטו מונשפטי הנחים והחקרים, שרלו הארמיים להשלם
 זהם ונקפר שלש אותיות השרש, וע"כ כפלו זהם ה"ו או הדגישוה (וכן
 הוא ונה שאומרים בלשון קורי אֶת־תִּנַּח שענינו נאנח, ובמאמר ארזב גר
 הערה 125 לחצתי כי בלשון קורי שרשו תנח ולא אנח. וטעות היתה
 בידוי). ובאונת חפשתי בכל תרגום אנקלום, ולא מלאתי ענין זה בשלמים,
 כ"א בשני מקומות, האחד והועד בצעליו וְאֶת־קָהָד. והשני כל חרם אשר
 יחרם דְיִתְחַרְם. ונראה לי כי הראשון היה צעזור היות ה"מך קרובה
 לנבטא לת"ו רפה (כפי קריאת האשכנזים) והיה קשה מאד לנבטא צשפתים
 וְאֶת־קָהָד. ע"כ נתנו רוח צין הדצקים, והוא עלונו הטעם שנגדשה ת"ו
 של שְׁתִּימִים. אצל וולת דיתחרם אולי טעות היא, ובדפוס קציוניעה נקוד
 דְיִתְחַרְם כמשפט. ולא אכחד תחת לשוני כי בדפוסים לכבונא וקובטנטינא
 ובחונש נשנת מא"ד מלאתי קלת מן התו"ן האלו דגושות ופתחויות גם
 בשלמים, כגון ואתה לווייתה זאת עשו ואת מְאִתְפָּקֵד. כי אין נגרע
 מנעבודתכם דבר ארי לא וְיִתְמַנְע. אשר הוּקָ וְאֶת־הַרְס וְיִתְפָּרֵשׁ.
 כאשר יורם דְמִתְפָּרֵשׁ, אשר הפקד אחר דְמִתְפָּקֵד. והאלהים אנה לידו
 אֶתְמַסֵּר לדיה, וכן בנחי הלמ"ד אע"פ שהלמ"ד נראית זהם, כגון אשר הראית
 בזה דְמִתְחַוִּית. ונראה אל הכהן וְיִתְחַוִּי. ונמלה דמו וְיִתְמַצִּי. כאשר
 הוקר חלב דְמִתְעַדָּא: אונס לא כל אלה צשלשת הספרים הנזכרים,
 אפס קלתן צשלשתן, וקלתן צשנים מהם, וקלתם צאחד מהם, ובדפוס
 קציוניעה אשר הוא מדוייק מכלם צענין הנקוד, אין דבר מזה, גם צעל
 כ' יא"ר לא הזכיר דבר מזה, ולפי דעתי כלו טעות, ובנין אֶת־פָּעַל
 לא היה ולא כבדא, אצל הוא ענין פרטי לקלת הגזרות. הא למה זה
 דומה? לבנין פִּוְעַל המרובע הנמלא בל"הק בנחי העי"ן ובכפולים, ומזה
 נפתו קלת מן הקדמונים לעשותו בנין צפני עלונו, ואינו אלא טעות.
 ודע כי צשנים שלשה מקומות מלאתי בתרגום שכי התו"ן הנזכרים על
 דרך ל' קורי, ואלה הם, בקהל רפאים ינוח, בְּתִתְנַח, התרפית ציום
 לרה לר כחכה, מְתִתְעִיק חילך, ורגז ושחק ואין נחת, ורגז וגמחך ולא
 מְתִתְנַח (כונ"ל, ובספרים מנתצר, ואין לו ענין), ואולי עוד אחרים ימלאו.
 והחלוף הרצעי, בכנוים, במקום שהעברי יאמר פְּקָדָם או פָּקֵד
 אותם, יאמרו המתרגמים פקד יתהון או פקדינון, והקורי לא ישתמש
 צמלת

צמלח ית' אלא מעט ועל דרך זרות, אצל צמקום זה יאמר פקד אָיִן' והמנהג הזה נוהג הרבה בתרגום כחוצים.

והחלוף החמישי, צממות, צלשון קורי רצוי הזכרים על שלשה פנים: מַלְבָּא, מַלְבִּין, מַלְבִּיא. השני הוא הרצוי הפשוט, השלישי יש בכחו ה"א הידיעה, והראשון עושה שתי שליחיות האלה צוה. והנה הרצוי הראשון הזה לא נמלא בדניאל ועזרא (חוץ משמות הי"ח כמו כשדאי וחצריהם) ואע"פ כן הוא מלוי הרבה בתרגומים ובתלמוד.

והחלוף הששי, צממות הנגזרים מן הפעל, יש צלשון קורי משקל מלוי מואד, ולא נמלא בדניאל ועזרא, והוא משקל פְּעוּלָא. והוא כאמר בכל הפעלים להורות על מי שרגיל בפעולת הפעל ההוא, כגון קְטוּלָא רולח; וזה המשקל מלוי צלשון חכמים כמו מְסוּר ענינו רגיל למכור, לקרחת, רגילים לקחת, אדם עשוי, רגיל לעשות, כפוי עוזה, רגיל לכפות על העוזה שטושים לו. ומזה מה שאמרנו בחולין (דף קל"ז) חונש לאן עשויות, שטושות שתי מלות, דרשו מלת עשויות לפי דרכי לשון ארמית. והנה בכל נכחאות שראיתי מן התרגום לא מלאתי קטולא אלא צחולם, ואין ספק שהוא טעות, ולריך להיות צטורק. ובמשלי (כ"א) מלאתי ואיש שומע לנלח ידבר, וגברא שְׂמוּעָא. וכנון.

והחלוף השביעי, צמלות העם, צלשון קורי אין מקום לכ"ף הדמיון, וכותבים תחתיה מלת א"י. ובתרגום כחוצים ובתרגום ירושלמי מלויה מואד מלת ה"י על ההוראה הזאת.

והחלוף השמיני, כי צלשון הקדש וצלשון תרגום אין שם משקל מיוחד לצבות תאר הפעל (adverbium) מכל שם התאר שיזדמן, כאשר יש צמלח הלשונות, והנה צלשון קורי מכל תאר שגילה נוכל לגזור מונח תאר הפעל, וזה כשנוסף על שם התאר אותיות א"ת. כגון וון טָב טְבָאִית. מן חֲבִים חֲבִימָאִית. וכן כלם. ובדניאל ונלאנו קרוב לזה ענו תְּנִיבֹת. ובתלמוד ירושלמי לא עבדין טְבָאִית. ואולי הגרקה הנכונה טְבָאִית. ובתרגום משלי מלאתי חצות מתי מקפר על המשקל הקורי הזה, כגון יתהלך צמיטרים, ומהלך הַרְיָצָאִית. וכן הולך אחריה פתאום והוא אזיל צמרהא שְׂרִיאִית. ואיש שומע לנלח ידבר וגברא שוועא שְׂרִירָאִית מומליל, אל תלא לריב ונהר, לא תפוק בדניאל בְּמִרְהָבָאִית. ושלשה אלה האחרונים משוועים צמפרי הדפוס, בעבור העדר ידיעת לשון קורי מהמדפסים ומהקופרים.

הן אלה קלות דרכי לשון קורי, לא כלם ולא רובם, אפס כי לא לחצני דקדוק הלשון ההוא צמתי, כי אם להודיע עיני לרבים, ולעורר לצבות

לצבות המשכילים בעם, להתלמד זה, כי לא דבר רק הוא, וגם לא כפולת היא ממנו ולא רחוקה.

ועתה אשרוד: לפיכך, קורא משכיל, בקדר אל"ף צ"ת, מלה ועשרים וחמש מלות הנמלכות בתרגומים או בתלמוד, אשר נשתצשו בהן המדפיסים, ושנו לורתן, ומצלי דעת לשון קורי, או שדפסו בתקוין, אך אמת ענין לא פורסה היטב בערוך ובמורגמן, ומתבאר על ידי ידיעת לשון קורי; ואין ספק כי המעט אשר אביא הנה איננו רק כטיפה מן הים ממה שנוכל לדלות מידיעת הלשון ההיא לתועלת זיאר לשון תרגום אשר זידנו ולשון רז"ל במשכה ובתלמוד ובמדרשים.

אות האל"ף

אוי"ר על פני רקיע השמים על אפי אויר רקיע שמיא, מלה זאת ידועה, והיא מלה יונית ורומית (aër), וכל יוני הייתי תמה מנה מקום לאות הו"ו שצמחה, ועתה ראיתי כי בלשון קורי כותבין אָאָר וקוראין אָיִר. זה נוהג הרבה בקורי, כמו קָאָם. קריאתו קָיִם. עָאָל עָיִל. זָאָע זָיִע. ונוזה בתלמוד עיילי, קיימני, שייילי, אשתייר, חולתם דביס, וקרוצ לזה גם בדניאל, זָאָיִן כתיב זָיִין קרי; והנה הקריאה הנכונה אוי"ר.

אורזלא ולעופר האילים, וכן כשני עפרים מתורגם כן, ואולי הוא מה שנקרא בלשון קורי עֵיִיִלָא. ובערבי גזאל. ובלעז (Gazzella), והמלה נגזרת מן עֵיִי. ובס' הזהר (פרשת בהעלותך דף קכ"ה ע"א) מנלתי כתוב מפורש כהאי אילא דעולתא כד איהו אזיל אהדר אפוי לאתר דנפיק, ושמתתי כי הלל זאת עדות ברורה כי הנוכח הקדום היה מדברי כנו שהוא בלשון קורי, ולא כאשר הוא בתרגומים שלפנינו.

איגורא כתב המורגמן כל מוצחות לעבודה זרה תרגום איגורי עכ"ל והוא מלשון יגר שהדותא, כלומר גל של אצנים, והאל"ף נוספת בראש התצה בעבור הו"ו השואית על דרך לשון קורי, כנו אידא, איממא, איקרא, ולריכה להנקד חירק, לא לירי.

אֵיִיִן עם ד' צולה שלאחריה, כגון ונגן להולכי תם, ונוקיע לאילין דנהלכין בלא מוס, ענינו לאשר מהלכים בלא מוס, לאותם שיהלכין, והיא מלה נלויה מאד בקורי, ואיננה כנו אֵיִיִן שענינו אלה; ובספרים נקוד לְאֵיִיִן. ואינו חלל שבוט, והיא מלה חסרה במורגמן.

אינא עס ד' צמלה שלאחריה, כגון זכרה לראש משציר, וזכרתא תהוא לאינא דמזבן, ענינו לאשר מוכר, למי שמוכר, והיא מלה ידועה מאד בקורי כמו הקודמת, ולא הזכירה המתרגמן.

אסטונא המלך עומד על העמוד (מלכים ב' י"א) על אסטונא, כחז המתרגמן: נראה לי שהוא כמו אלטווא, והוא המיוחד לשיבה עכ"ל, ואין הדבר כן, אלא עמוד בלשון קורי אסטונא, ומלאת כי תדרשנו צבן קירא (ל"ו כ"ז).

ארדיכל צעל הועריך חשב גזרת המלה הזאת חליה מלשון ערבי וחליה מלשון הקדש: **ארדי** בערבי ארץ (ומזה זל"א Erde) וכל, מן וכל צעליש, וזה דחוק, והאמת כי זה שמו זל' קורי ארדיכל וארדיכל, וזל' רומי (architectus) ואינו הצנאי, אלא החכם המנהיג הצנאים.

ארע שרש זה ידוע צענין הפגישה, וכאן אוקיף כי זל' קורי לאורעה כמו לקראתו, וזתרגום מלאנו והנה אשה לקראתו לאורעיה, ע"כ ילאתי לקראתך, לאורעך.

אשתותר ותמימים יותרו זה, משתותרין זה, הוא צנין אשתפעל הנמלא זל' קורי, וכן צאירז ואתמלטה צעור שני, ואשתותרית צמטך ככאי, וכן הן לא צידם עוצם, הא לא ישתותר צידיהן עוציהן.

אתא ידוע צארמי וגם צעצרי, רק לזאת אעריך כי זל' קורי הלווי מומנו ליחיד **תא**. והוא ידוע בתלמוד, כמו תא שומע, ולרבים תא. והפתח כאן צמקום חולם, כאשר העירותי למעלה; והנה מלאנו בתרגום לכו לחמו בלחמי, תאיו אכולו לחמי, וראוי להגיה תא. ודע כי צערש זה שצוט גדול נשתצט המתרגמן שהציא ינוסף ידו שתרגומו מוציל ומייחי צידיה, שרש צפני עלמו (צפית) ואינו אלא הפעיל משרש אתא וענינו מוליד ומציא.

אות הבי"ת

בגלאי מי העיר מוזרח, מן אייתי בגלאי מונדחא, העירותי מלפון; אייתי בגלאי, כחז המתרגמן: כ"ל שכלם לשון מהירות עכ"ל ולי נראה שאין הדבר כן, אך ענינם בגלוי וצפרקום, ובלשון קורי **עין בגלא** בגלוי ולעין כל.

בטן שורו עבר ולא יגעיל, תוריה מצטין, וצמדרש איכה, והיא צנוא תרתין, ענינו הרה משני ולדות, **בטנא** צקורי הרה, והמתרגמן פירש

פירש לשון הולדה, ואין זה מדויק, והאמת כי השרש הזה משמש
 בלשון קורי גם על ההריון וגם על הלידה.

בָּלַע כי יצין ואין מענה, ידע גיר ולא בליע, השרש הזה יורה בלי
 קורי (מלכד ענין בליעה הידוע) גם על קבלת המכות, כמו
 בתלמוד: קולפי טצי בלעי מאבימי, ופירוש התרגום הזה כך הוא:
 בדברים לא יוקר עבד, כי יצין מה שאומרים לו, אזל לא יקבל
 מהן מוקר, ולא ירגיש בהן כלל; והמתרגם נפרש ואין מענה מלשון
 עד מתי מאנת לענות מפני, ונולת גיר עיין פירושה למטה
 במקומה.

בָּגַם בדניאל בנס וקלף שגיא, והבי"ת שרשית לדעת מנחם בן קרוק,
 ובעל הונתרגמן ונסייעו ונתרגום קלף בבתן ותרש, בנסו וקלפו,
 וכן מלאתי ופנים כזעמים לשון כתר, ומתורגם אפי כניסתא,
 בכ"ף, ואין ספק אללי שהוא טעות, ול"ל בְּגִיטָא. וכן יחד
 עלי יתנלאון, כחדא עלי בְּגִטָא מתמלאין, וכן בתרגום המיוחס
 ליונתן, ויקלוף פרעה על שני כריקיו, ובנס פרעה, והנס זועפים,
 והא אנון בניקין, ובחונס גדול שניהם נדפקו בכ"ף, ואינו
 אלא טעות.

בָּצָא חופש כל חדרי צון, בליא פלהון גויה דכרכא, ובכזה מלכים
 חקור דבר, ויקרא דמלכי מן דבאלי מלחא; שרש בצא ידוע בלשון
 קורי כמו חקר וחפש בעברי, ותנאלאו צון קירא (ר' כ"ט) ונ"ל
 כי מה שנאלאו בתרגום וכמנימונים תחפשנה, והיך קימתא תליאה,
 טעות הוא, ומשפטו תִּבְצִי'ה. ואת השרש הזה אדם לא זכר.
 אחר"כ מלאתי לבעל המתרגמן שכחצ בדברי צערך צ'ין, וכחצ עיין
 צרש צ'ין. ושרש זה לא נמלא בנספרו, אולי הונדפיקים השמיטוהו,
 אע"פ שהוגה על יד המחבר.

אות הגי' מל

גָּבַא ידוע צקורי, כמו בחר בעברי, ותנאלאו צון קירא (ט"ו י"ז),
 ומזה ותנאלתי ומכסף נבחר, ועללתי מן קימא גביא, וכן ודעת
 נחרוז נבחר, וגבו לכוך ידיעתא מן דהבא קנינא. והמתרגמן לא
 הזכירו. והשרש הזה בצנין הדנוס גְּבִי מורה בלי קורי על לקיחת
 דבר מתוך דברים אחרים, כבורר אוכל מתוך פקולת או פקולת
 מתוך אוכל (וקרוצ לו בתרגום אנקלוס מקושש עלים מנצב אעין,
 ובלשון חכמים בקש ובגבצא), ואולי מלשון זה הוא מה שמתורגם
 הגו סיגים מכסף גבו קולאנא מן קאמא, ותהיה הקריאה גְּבִי
 לווי

לווי לרצים, ואם נללה להשיבו ונקור כמו העצרי, נאמר גִּפְיָה
ויהיה על דרך הקורי.

גזם ידוע בתלמוד ובתרגום, ובעל הערוך כתב: עמיד אגיש דגזים ולא
עמיד, שמחרף ואינו עושה, וכתב עליו המעריך ואני אומר שגזם
ומפחיד ע"כ, והאמת שהיא מלה ידועה צל' קורי על האיום וההפחדה
ציעור הרעות, צל' רווי (minare) וצלעז (minacciare).

גים ידוע בדברי רז"ל, ולא הציאו המתרגמן, והערוך פירש גייקות
חיילות, והאמת שהוא לשון קורי, וענינו צוז, שודד ולקטים,
ורבותינו שמשו בו להורות על גדוד של צוזים ושודדים, וכן
בתרגום נחת גדודיה, אשדך גייקהא, וכן גְדוּד צעצרי איננו חיל
ולצא, רק מקפר קטן מאנשים צוזים ושודדים.

גיר כי יצין ואין מענה, דידע גיר ולא צליע. דע כי המלה הזאת ידועה
מאד צל' קורי, ומקורה מלשון יוכית (gar), וענינה גִי (enim),
ולעולם לא תצא צראש הנאמר, אלא צחוכו כדרך מלת (enim)
צרומי, כאשר תראה צון קירא (ג' צ') קִרְיָא גִיר שִׁבְחָא לְאַבְרָא
עַל בְּנֵיָא. ענינו כי ה' הגדיל האז על הצנים, וכן שם (ג' ט')
אִיקְרָה גִיר דגִבְרָא אִיקְרָה הוּ דַאבְוּדִי כי כבוד איש כבוד אביו.
והמלה הזאת אדם משלנו לא זכרה.

גלא או גִּאָא צל' קורי צגד, והוא כמלא בתרגום ירושלמי, על ארבע
כפות כקוחד, על ארבע לנפת גלתיכון, וכן בתלמוד, הוא יאח
וגלתייה יאה, ובספרים וגולתייה צוי"ו, וכראה טעות.

גנבָרָא מלה ידועה צל' קורי, ענינה גבור או ענק, והער"ן נכתבה ולא
נקראת, ותמללה צון קירא (מ"ח ד' ו') ומזה בתרגום ולא ידע
כי רפאים שם, ולא ידע דִּגְנִבְרִי אִפִּילַת, כלומר כי גבורים וענקים
הפילה, והמלה מוסרצת בספרים.

גרביָא, רוח לפון תחולל גשם, רוחא גרביחא, המתרגמן חשב לפרשו
מלשון איטלקי (garbino) ואינו, כי רוח גרצין הוא מערבית
דרומית, והאמת כי גרציא צל' קורי וגם צל' ערבי, ענינו לפוני.

אות הדל"ת

דוונָא ציגון שאולה צדונא לשאול, וצל' קורי דוונָא. ובספר צן קירא
לא תתיל לדוונָא נפִשָׁךְ (ל' כ"א) ובתלמוד לא תיעול דויא צלנד,
כל זה משרש דוה הידוע. ואני תמה על מה שמלאתי פעמים רבות
בתרגום כתובים דבונא צצ"ת, והוא שבוט צלא ספק, כי דבונא
צארמית לא יהיה אלא לשון זיבה, ושרש דאז לא נמלא צארמית
אלא

אלא צענין זאב. וטעה המתרגמן שהביא תרגום לפניו תרוץ דאצה, דאצונא, ולריך להגיה דוונא.

דוק צצנין אפעל אַדִּיק ידוע צבורי צענין הצטה והשקפה, והוא מלוי צתרגום, רואיך אליך ישגיתו, חזיך לך ידיקון, וצתרגום כחוצים מלאתיו על הרוב צו"ו יתרה, אודיק, ונראה טעות.

דלח ידוע כי לשון יראה ופחד מתורגם דחל אצל צכחוצים כמלא צמקומות הרצה דלח. אונס צל' קורי יט חלוק צין שני השרשים האלה, דחל ענינו יראה ופחד, אצל דלח ענינו עכירה וטירוף (ומזה ציחזקאל ותדלח מים צרגליך, ולא תדלחם רגל אדם עוד, לשון עכירה) והושאל על חרדת הכפש והצהלה, שהיא טירוף הכפש, וצחורו יצהלמו, תרגום קורי וּבַחֲמִיתָה נְדַלַח אָבוֹן. על כן אומר אני כי נכון הוא שיהיה דחל תרגום של יראה, כי לכך נולד השרש ההוא מתחלתו, ושיהיה דלח תרגום של פחד, כי כן אומת הוראת לשון פחד על חרדת הכפש והתרגשותה הנה והנה, מצלי שחדע צצירור ונה הוא הרע אשר תירא ונומו, כאשר הוכחתי כל זה צצ"הע לשנת תקפ"ו. והנה צפוק ה' אורי ושעי ממי אירא ה' מעוז חיי מומי אפחד, הא' אדחל והצ' אדלח. כן הוא צדפוסים הראשונים (משנת רע"ו ורע"ח), וכן גירסת המתרגמן, וכן נכון.

דַּמִּיךְ כן הוא נקוד צל' קורי, צלירי, כשהוא זמן עבר, וכשהוא שם התאר דַּמִּיךְ וכן ראוי להגיה צתרגומים, ועיין צקוף ארהצ גר הגהה ז'.

דבר לשון ידוע צבורי אַתְדַּמַר ענינו התפלא והשתומם, ונמלא צכ' צן קירא צקיוון י"א פקוק כ"ה, וצקי' י"צ, ג"ו, וצקי' ת"ד א', וכן זאצ תרגם צצלשחם מדעתו, ולא אחר לשון ארמי, כי לא הצינו. ומזה צתרגום משלי, לא יצרו לגבצ כי יגבצ, לא לְמַתְדַּמַרִי לגבצא דגניצ, אין להפלא לגבצ כי יגבצ. התחכם המתרגם לחקן לשונו, שלא יהיה נראה כאלו אין הגבצ ראוי לצוז ולחרפה, רק שאין ראוי להפלא ולהשתומם אם יגבצ למלא נפשו כי ירעצ. גם השרש הזה אדם לא זכרו.

דַּעֲדַק דק ככפור, דעדק דגיר כגילדא, מי מנה עפר יעקצ, דעדקיא דצית יעקצ, המתרגמן הביאם צשרש ערק. ואמר שני' שהדל"ת מן השרש, ואין ספק שהדל"ת שרשית, והעי"ן נוספת, והשרש האומתי דקק כמו צעצרי, וכן דרדקי צצלשון רז"ל הר"ש צו נוספת, והשרש דקק, וצלשון קורי אומדים דקדקא וענינו נערים קטנים, כמו

שהוא

שהוא ענין דרדקי, ומזה צתרגוס ירושלמי (הציאו צעל הערוד)
 מקטון ועד גדול, מדקדקיהון עד כציהון.
דְרַמְסוּק כן נקראת עיר דמשק צל' קורי, ומזה דרצרי היונים (א' י"ח)
 ארס דרמשק.

אות הה"א

הו מלה ידועה מאד צל' קורי, וענינה כמלת אותו צל' חכמים, וכמו
 ההוא צל' הק, כגון **בְּרָא הו**, אותו האיש, האיש ההוא; ומדרד
 ל' קורי לצא המלה הזאת ואחריה אות ד, וחוראתה הוראת **מ**,
 כמו טב הו הו דמָאָת דלָא בניָא מן הו דהוּ לָה בניָא סגִיָאָא
 דעוֹלָא (צן קירא ט"ז ד') טוב הוא מי שימות צלא צנים, מאשר לר צנים
 רצים צני צליעל. וכן צתרגוס כחוצים תמלא, ממתכבד וחקר לחס,
 מן הו דמתיקר וחקיר לחמא, וכן מחלק שלל את גאים, מן הו
 דמפליג עדיחא עם גיוחני, וכן מעקש דרכים והוא עשיר, מן הו
 דמעקמן אורחתיא והוא עתיר. והמלה הזאת משורצת צספרים,
 והמתרגמן לא הזכירה.

הוּוּנָא, נגיד חקר תצונות, חקיר הוונא, המתרגמן הציאו ולא פירשו,
 והיא מלה ידועה צל' קורי, ענינה צינה והשכל, ומזה לָרָא מְהוּבָא
 צן קירא (כ"צ י"ז) לצ כצון ומשכיל.

הָבַן ידוע צקורי, ענינו מן, ונמלא צתרגוס משלי, צפסוק כי כמו
 טער צנפשו כן הוא; וצל' קורי אומרים ג"כ צמוקפת אל"ף הָבַנָא.
 והענין אחד, וזה נמלא לרוב צתרגוס כחוצים, אלא שמקוד
 הָבַנָא. והוא טבש.

הָלִין ידוע צקורי, ענינו אלה. ונמלא צתרגוס משלי, לונאחרים על
 היין, לָהִלִין דמוחרין על חונרא, גם אלה לחכמים, הָלִין
 לחכימי, והיא מלה מלויה ג"כ אלל צעלי הנקורת, והמתרגמן
 לא הזכירה.

אות הו"ו

וּלָא, כתב הערוד: צפרקא קמא דנדריס בגמ' מנרה, שמוע מינה לא
 ואלי לוישרא נדרא צאחרא דרציה, פי' לא אריך עכ"ל, וצעל המעריך
 כתב: לשון לעז הוא, איננו שיה עכ"ל, רלה לפרשו משון איטלקי
 (non vale), ואיננו נכון, כי מענין הנאמר הדבר מוצן שהכוונת
 אין ראוי, ואין לעשות כן, לא איננו שיה לעשות כן; והאמת כי
 מלה

מלה קורית היא, והיא מלויה מאד בצאחו לשון, כמו ואִיבָא דְוִלָּא לִיה אֶשְׁלַטְיָהּ בְּבִיתְךָ (צו סירא ל"ג כ"ז) ענינו, וכפי מה שראוי לו השליטהו בצידך, וכן אִית דְּמַמְלָלָא אִיבָא דְוִלָּא לִיה לְמַמְלָלוֹ (שם כ' ז') יש מדבר צמקום שאין ראוי לו לדבר, וכן זאב חרגס כדלורו, ומצלי הצנת הארמי, ופי' הערוך הוא האמת.

אות הו"ן

זְלִיקָא ועל שפתו כאש לרצח, וצקפותיה כורא יהצח זליקי, המחרגמן פירשו מל' דליקה, ואינו כן, אבל היא מלה קורית ענינה קרני אור וכידורי אש.

זְפִלָּן צפוק והשתיה כדת אין אונס צתרגוס שני, ומזוגא דהוה מזוג להון לפרסאי עותרא רבא הוה עתיר (המוזג היין לפרסיים היה מתעשר הרבה) איך הוה עתיר? דהוה מזוג ליה לגברא, ועל דלח הוה משכח גברא דשתי (ומפני שלא היה השותה יכול לשחות את כל הכוס שהיתה גדולה מאד) רמיז ליה למזוגא: אעצריהי מנאי (היה אומר ברמז אל המשקה, העצר את הכוס מלפני) ולך זפלן זוזין, ופירש המחרגמן, שם מטבע, וזה בטל, כי זוזין הוא שם מטבע, ומה טעם מטבע של מטבעות? והאמת שהיא מלה קורית, וענינה כך גדול ובלתי מוגבל, כמו צקפר אצואלפראג: וברד פשו עמא באוּלְצָנָא דְהָנָא זְפִלָּן שְׂנִיָּא, ענינו, כאשר עמד העם צדוחק הזה שנים הרבה. ולפעמים כופלים המלה, וזה כשלא ירלו לצאר הדבר כל לרכו, כגון שם: וברד נַח קְלִיל רוגזא שְׂדֵר חַאגִּים לְוֹת חַתְהָ דְּמִטְוִלְתְּכִי בְּתַבִּין מְצַרְיָא וּמְבוּחִין בִּי דְלִם גְּבִרָא מַעֲלָא אֲנָתִי לְוֹתְכִי וּזְפִלָּן וּזְפִלָּן, כלומר, וכאשר שכך הרוגז מעט, שלח חבים (שם מלך ישמעאלי) לאחותו לאמר צגללך המלריים כוחצים ומלעיגים עלי, לאמר שאת מציאה אנשים אללך, וככהה וכהנה.

זרף השרש הזה לא הביאותיו הנה בעבור המחרגוס, כי לא מלאתיו צונה שצדקתי מן המחרגומים, גם המחרגמן לא הביאו, אבל אזכירהו לצאר על ידו מלה מלשון הקדש, והיא מלת זרִיף, וכבר הלכו צה קלת המופרשים איש לדרכו כאשר יונשש העור צאפלה, והאמת הצדור כי זרף צל' קורי ענינו כזילה כמו זרף, ולדקו דברי רש"י ז"ל, והרד"ק צקוף דבריו צשרש זרִיף, וכן חרגס המחרגס דנטפין. דע כי צל' קורי אונדים ג"כ רזף צהפוך אותיות כמו כשז וכשז (ומזה לדעתי מרוב שצלטון חכמים), ונשני השרשים האלה זרף ורזף נהיתה

נהיתה מלה מורכבת ורזיף. עוד אחשוב כי המלות האלה כלן זרף. זרף (ומצדו דלף). רזף, מרזב, ורזיף, כלן כגזרות מן השרש העצמי זרב; ישמע חכם ויוסף לקח, וללים ללון חמדו להם.

אות החי"ת

חֲבִינִי צקורי עלל, ותמלאהו צבן קירא (י' ל"א), ובחרגום ולחם עללות לא תאכל, ולחמא דחצכנותא, אונר עלל ארי צחוץ, אמר עטלא צחצנוותיה, ובעל הערוך גורס כ"ף צנוקוס צי"ת, והציאם בערך חכן, וכן הוא בצפריים, והוא טעות סופרים.

חודר ידוע צקורי, לשון הצעה, ומלאת כי תדרשנו צבן קירא (ט' י'), ומזה צחרגום את פני מצין חכמה, אפוי דקוכלחנא חרין צחכמתא, ומציטום ומעיינים, וכן עיניך יראו זרות, ויחרין עיניך בצוכריתא, ומזה ראוי להגיה צחרגום עיניך לכנח יצטו, עיניך צחרילותא בחורין צנוקוס נאורן טצכפלים. וגם השרש הזה אדם לא זכרו.

חלט ולפוחה שפתיו לא תתערב, לא תחמלט, וכן צפקוק ועם שונים אל תתערב, והמתרגמן רלה לפרשם מלשון חלוטין, ואינו כן, אצל הוא ל' קורי, ענינו ערוז וערבוז. ובספר צן קירא (כ"ג י"ג) ובחטא לא נחלט, וכתב עליו צן זאב: לא יחלט, לא ישאר צחטא ללמיתות, ולפי נוסח יוני לא יכסך ע"כ, ולא הצין כי נוקח ארמי ויוני ענין אחד להם, כי חלוט צארמי כבסך.

חמת הוא פעל ידוע צקורי, כגזר מן חמה, ואומרים את חמת וענינו כמלא חמה, ומזה צחרגום, מתעצרו חוטא נפשו, ומן דונחמית ליה חטי על כפשיה, ולא הציא המתרגמן.

חם אל תתחד צמרעים, לא תחמס צצייסי, צלשון קורי ענינו לשון קנאה, והמתרגמן לא הציאו.

חשל כמלא הרצה צחרגום כחוצים צענין מחשבה, כגון חושבי רעתי, חשלי צישותי, וכן חורשי רעתי מתורגם חשלי, והגשון הזה מלוי צל' קורי, ועקר הנחתו על עשיית מלאכת מחשבת (fabbricare) דומה לשרש חרש הנאמר על צעלי אומניות, והושאל אח"כ על המחשבה.

אות הטי"ת

טבא ומוליא דצה, ומפיק טיבא, וכבר הזכרתי צארה צג כי ויבא יוסף את דצחם רעה, צחרגומים המדרייקים ית עיבהון צישא, ועתה אוקיף כי היא מלה ידועה צקורי, ושרשה טבב, ומזה אללם את טבב עשה לו שם, טבב פירקם והודיע לכל, טביב מפורקם, ומזה צלשון חכמים ואודיע טיבך צעולם.

שכס הוותרגמן פירש לשון קשוט ותכשיט, והאמת שהלשון נגזר ממלה יונית (taxi) שענינה קדר ומערכה (ומזה אללנו טכסיסי מלכות) ומזה צל' קורי פעל טַכְס על הקדור הטוב וההכנה וההנהגה הישרה, ואומרים **מַטְכְסִי** לני שמלכלל דבריו צמטפט, ותאר הפעל **מַטְכְסִית** בקדר הגון, ובדרך השאלה אומרים **טַכְסָא** על קלת התכשיטים.

טַיִי הוותרגמן פירש ווערט, והערוך דומים, ואינו כן, אצל היא מלה יונית, ונלויה ונאד גם בקורי, וענינה מחיר וערך, וכן בדברי רז"ל מרגמיתא דלית לה טיוני, שאין לה ערך.

טַעָא ידוע צל' קורי, צענין שכחה, ותונלאהו צצן קירא (ג' י"צ ול"ט כ"ח), ומזה צתרגוס, ואת צרית אלהיה שכחה, טַעָת, וכן ישתה וישכח רישו, וכשתון ונטעון מוכיכותהון, וכן ואל תטוש תורת אומך, ולא תטעי; וגם השרש הזה לא הציאו הוותרגמן להוראה זאת. שרש זה ידועה הוראתו בארמי, ותחלת הנחתו על הכדור והחצטה, כאורס טרפה צכותל, ומזה צל' קורי **מַטְרוֹפִיָתָא** ענינו הרף עין (batter d'occhio) וכן צלשון ערבי **טַרְפֶת עֵינִין**, ומזה צתרגוס אף היא כחתף תלרוצ, **וְהִיף מַטְרֶף עֵינָא קְמִנָא** (וקרוצ לזה פירש רש"י כחתף פתאורס), והוותרגמן לא הציאו, ומלת **במנא** נוטצשת צקפריס.

אות היו"ד

יָעָא ידוע בקורי, נגזר מן יָצָא, כמו ארעא מן ארץ, ומזה צתרגוס והנה פרח מטה אהרן לצית לוי, והא יעא, וכבר כתצתי מזה צארה צגר, והוותרגמן הציאו צשרש יַע, והוא טעות. ודע כי מן השרש הזה ומן הענין הזה הוא מה שגמלא צתרגוס כתוצים ויפיה כוצים לא יונלט (משלי י"ט) **וְדַמְיוּעִי כדצותא לא נתמליט**, ושני הור"ין צצונלת דמוועי, והפתח שתחת המ"ם, כל זה על דרך לשון קורי, והיה משפטו **וְדַמְיוּעִי** צחולם, אלא שהקוריים מצטאים החולם אָו, כמו צציאתי למעלה. ומזה תמלא למאחרים על היין, להלן דמוחרין על חמרא, **מְוִחְרִין** על דרך ל' קורי, צמקור **בְּוִחְרִין**. ועוד אחרים תמלא צתרגוס כתוצים, צשני ור"ין צמקוס ו"ו חולם, על דרך קריאת הקוריים. ומשרש יַעָא מלאתי עוד צתרגוס יום ליום יציע אומר, יונא ליונא מוקיף **וּמְבַעֵי** וינמרא, אין ספק שהיא טעות, ומשפטו **וּמְבַעֵי**, וצדפוס רע"ו מלאתי **וּמְבַעֵי**. וכן

פי לדיק ינוב חכמה, פומיה דלדיקא מודעיה חכמה, אין סט
שהוא שנוט, ומשפטו מוועי.

ידוע בתרגום וצקורי, ענינו דאג, כמו אדאג מחטאטי אהילף
חטאי, וצנן קירא (י"ח כ') גבר חבימא נאצף להליון קלהין
ידע כי אות האל"ף שבמלת נאלף במקום יו"ד היא עומדת, ו
טגור צקורי, כמו גארח (יירט) במקום גירח. וצנן קירא (ל' כ')
ל"א ז', ונ"ו י"ט) מלאמי צפתא בלא יו"ד על דרך דעת שגור עצמו
וחזריהם מבעלי פ"א יו"ד. אבל צפסוק בכל עלז יהיה מותר, כל
מאן דאלפת לך, נראה לי טעות, כי לא תחלף היר"ד באל"ף כח
כשהיא נחה, ואולי הנכון להגיה בכל מא דיוצפא לה.

אות הב"ף

באא פעל ידוע צקורי, ענינו כמו גער בעצרי, ומזה צעון אשר קט
כי מקללים להם בניו ולא כהה צם, ותרגומו ולא כהא צהון, וכראה
לי כי מה שומלחו בתרגום לא שמוע גערה, לא מקבל בעתא.
אינו אלא טעות, ומשפטו באתא, או באתא כמו שכותבים צקורי.
הלפינות והרדדים, כחריא וכבינתא, הנותרגון הציאו ולא פירשו
גם הערוך הציאו, והציאו לו חברים מן החלמוד, חנתן כבינתי לבתי
חולתו, והוא לשון ידוע צקורי, ענינו חגר, אלי כבתולה חגורה
שק, תרגום קורי א"ל איך בתולתא דבבינא סקא.

פבר וימת תחתיו מפני הרעב, תרגם יוכתן כזר מית באחריה מן קדם
כפנא, הוא ל' קורי, ענינו אילי, כמו אולי יתעשת האלהים לנו
ולא נאזר, תרגום קורי פבר נפצין אלהא ולא נאבד.

פבריתא הוא תרגום של נפת, ונגזר מן פבר, מענין חלות של דבש,
וחלה וכזר קרוצים צענין, והוא ידוע צקורי, ותמלאתו צנן
קירא (כ"ד כ"ז), והערוך והמתרגמן גורסים ככדיתא דל"ת, והוא
טעות, וצפסרים נמלא תמוך בבריתא והוא תרגום של גפרית.
פמר ידוע צקורי, ענינו געצב, ומזה לרעתי כעס לאציו צן, כסיל,
צרא ככלא מממיר אצוי, וצפסרים מכביר, ואין לו ענין.

בסם צקורי אתפסם ענינו הויבח. אבס הוכיח, מכסנא מוכיח,
מכסנותא מוכחה, והכו"ן נוספת ולא מן השרש, וכן תמלא צנן קירא
(ק"י ט פסו"ח י"ח י"ט וד') שלש פעמי' אבס שענינו הוכיח. והלשון הזו

מלר

מלוי מאד בתרגו' כחוצי', הוכח לחכ' ויאהבך, אַיִם לחכינא. ולפעמים
 תצא נו"ן אחר הסמ"ך, והיא בעבור הכנוי, כמו אשרי הגבר אשר
 תיכרתו יא, די תִּבְקַיִנְיָהּ יא, דוגמת ישיצנכון וחצרוי. אפשר כי
 הנכסאות מתחלפות ומשוצעות הרבה ברוב המקומות שצא בהם
 השרש הזה, ומחקרון ידיעת הקופרים צדקדוק לשון ארמית. לא
 יאהב לך הוכח לו, ומתרגם למאן דִּמְכָס ליה, צו"ס צקוף, ואין
 כפק שאין לה מקום, אלא או שהיא יתרה, והגירסא דַּמְכָס, או
 שהיא צונקוס סו"ך, והגירסא דִּמְכָס. ומתרגום איוב יראה פעמים
 הרבה באלו השרש בסן, כמו הנה יקרת רבים, הא פְּסִיחָה קגיעין,
 וכן צתהלים לפי גירסת המתרגמן אל צאפך תופיחני תַּכְתֵּן יתי,
 ונראה לי שכל זה טעות קופרים, והגרון להשיצם כלם על דרך צנין
 הפעיל מן הכפולים.

פָּרָא ידוע בקורי, ענינו עלצון, חלשות וחולי, ומזה אתכרית רוחי אנא
 דניאל, אונחת הוראתו, נעלצ ונחלש ונהלה רוחי; והמפרשים
 הלכו צו איש לדרכו. ודע כי צצנינים הדגושים (פָּרִי. אֶתְפָּרִי)
 ישמש השרש הזה צל' קורי להוראת הקלר, ומזה אללם שם התאך
 פָּרִיא ענינו עֵלֶצ, ולפעמים ענינו קַלֵר. ומזה בתרגום (משלי י"ד)
 קלר אפים, וקלר רוח, מאן דכריא רוחיה.

פָּרָה הכוני צל חליתי מחונכי ולא איכרהית, ענינו בקורי ענין חולי,
 כמו הקודם, ומנונו פָּרִיָהָא חולה (ובתלמוד כל כדיהי דמעצא)
 וכן בורהָגא חולי, ומזה בתרגום, רוח איש יכלכל מחלהו, רוחיה
 דגברא תקוצר כורהניה, כן היא גירסת הערוך, אבל צקפרים
 צורהניה, ואינו אלא שצט. והמתרגמן נשתצט והציאו שרש כרח
 צחי"ת, וכתצ טקן ונלא צערוך, והוא שקר. ואונת הוא כי צקפרים
 הכוני צל חליתי, ולא איכרחית, צחי"ת, והוא טעות.
פָּשִׁיר ויד חרולים תעשיר, וידא דכשירי מעתרא להון, אשת חיל אחתא
 כשירתא, צל' קורי ענינו חרוץ, והמתרגמן עירצם עם לשונות של
 כשרון וישר, וענינים כדלים הוה.

אות הלמ"ד

לְבָךְ וכפיה תמכו פלך וידהא לצכין מפעלא, צלשון קורי ענינו החזיק
 (tenere, prehendere), והמתרגמן לא הציאו.

אות המ"ם

קא המלה הזאת כשאחריה פעל הקסור עמה צאוח דל"ת, ענינה צל' קורי בא"ש, ונ"ל כי כן ראוי לגרום בחרגום משלי, ככלות בשדך ושארך, מא דגומר צישרך וגושמד, ובקפרים עד מה, ואין לו ענין, וכן ומלא יסלם שבועתים, ומא דנשתכח פרע חד שבועה, ובקפרים וקין, ואינו נכון. וכן מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך, מא דחזין עיניך, כלומר חכך ומיד כאשר עיניך תראינה אותו, ישפילוך וירידוך ומקומך לחלוק לו כבוד. ובקפרים קין, ואין לו ענין. ודע כי המלה הזאת (ובנותיה לָמָא דִּילָמָא בְּמָא) כמלאת בדניאל זה"א, כי דניאל היה נורגל בכתיבה העברית, שיש זה ה"א נחה, אבל בקורי אין ה"א נחה, ואם תכתוב מה זה"א, תהיה הקריאה מִיָּה צמפיק, לפיכך כותבים תמיד קא צאל"ף. ובחרגומים הנכחאות ומחלפות הרבה, אין אחת מהן שומרת משפט קצוע, רק פעמים צאל"ף, פעמים זה"א. ונראה לי כי אחרי שכבר נתקבלו בחרגום אלפ"ין הרבה על דרך ל' קורי, שבדניאל כמלא ה"א במקומן, כגון תלחא, ארבעא, ושאר המקפרים, וכן במקור למלא, לחצלא, וחלחם הרבה, וכן כל דילמא בחרגום צאל"ף, ובצורא הוא זה"א, די למה להוא קלף על מלכות מלכא ובנוהי (ומלבד זה כל ה"א הבנין שבדניאל ועזרא, תתחלף תמיד בחרגומים צאל"ף), ראוי לכל אשר לא יחפוץ להיות פוסק על שתי הקטפים, שיכתוב תמיד מא למא במא צאל"ף.

ביק ידוע צל' קורי, ענינו לעג, ומהו כל ל' תרגומו מִמְיָקָא, וכן הוא צל' קורי, ובקפרינו המ"ם השנית נקודה חידק, והוא עעות, והמתרגמן עשה מונוו שרש מומק, ולא היה ולא כבדא. ודע כי מן הענין הזה הוא מה שנמלא בזהלים, יוניקו וידצרו ברע עושק, כלומר ילעיגו, וכן תרגם רמז"מן (י"ח ה'נען) וכן תרגם המתרגם הקדמוני קומרוס (Symmacus), ואחריו היערונימוס בחרגומו המיוחד לו, וכן פירש המלה הזאת (ימיקו) החכם (Gesenius) באולר הערשים שלו, שרש מִיָּק.

מבר ומה' אשה משכלת, ומן אלהא מתמכרא אתחא לגברא, והמתרגמן נקתפק עמא עעות הוא, והוא לא ידע כי כן בקורי מבר ענינו גתיגת אשה לאיש, וקוראים לארוס מְבִירָא, ולאירוסיין מְבִירָא. ומהו בלי חתם מְבִירָא, מה שאמרו לשכם ונתנו את בנותינו לכס, לא היה אלא כלי ותחבולה של חתם.

בין מן. מְנָא. מְאָן. לְדָקוּ דְבָרֵי הַמְתַּרְגְּמָן כִּי תַרְגְּמוּ שֶׁל מִי הוּא מִן צֵלָא אֲלִיָּף, ושמונס מְאָן, מְאָא צאל"ף, אינו אלא לשון כלי

כלי, וכן הוא צל' קורי. אך עוד אחרת היה לו להוסיף, ורצה
 היא, והוא כי תרגום של מ'י הוא מן צפתא, ותרגום של מ'ה הוא
 מן או מ'קא צקו"ץ, וזה ידוע הרבה בקורי, ונזה פירש החכם
 (Ludovicus de Dieu) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כי לא
 ידעו מה הוא, מן הוא ענינו מ'ה הוא. הן אונת כי אין מן ומ'קא
 ונלוים הרבה בתרגום, אבל נולאים לפעמים, כמו וונדת ימימה
 היא, מ'קא אנון, לא ידעו צמה יכשלו, לא ידעין מ'קא ונתחלקין,
 כי לא תדע מה ילד יום, דלא ידעת מ'קא יליד יומא, וכלם נוטושים
 כספרים.

בְּרָחָא צל' קורי עז פנים (audax, impudens), ונולא בתרגום נושלי,
 זד יהיר לץ שנו, מוויקנא מ'רָחָא זידנא שנייה, והמלות הפוכות,
 ול"ל זידנא ונחא מוויקנא שנייה. וכן מודרכיו ישבע בוג לב, ון
 אורחתיה נסצע מן ד'מ'רח לציה, וצל' קורי יש מונו פועל, א'מ'רח
 . (audere)

מְרָטוּט מעדה צגד ציום קרה, דשקיל מרטוטא מן חצריה, קח צגדו
 כי ערצ זר, ומחסיב מרטוטיה, המתרגמן פירש לשון כמרטוטין,
 והוא שצוט עלום, אבל היא מלה ידועה בקורי, ענינה צגד; וכסה
 חמס על לצוטו, תרגום קורי ועו'קא במ'רטוטיה ק'א נ'ק'א.

אות הנו"ן

נגר ידוע בקורי, ענינו אריכות, כמו צנן קירא (ט' י"ב) וק'א תגר
 עמ'ה שו'עית'ה, ולא תאריך עמה שיחתך, אל תרצה עמה שיחה;
 ונזה כל לשון אורך אפים ומתרגם בקורי נגירות דוחא, אך אפים
 ורצ חסד, תרגום קורי נ'ק'רא ריח'ה וס'ק'יא טיבית'ה, וצנן
 קירא (צ' ג') נבמב'סנו'תא אגר ריח'ה. ונזה בתרגום שונא צלע
 יאריך ימים, ואינא דסני טולמיא נגרון יומוי, זה לצדו ונלאתי
 כתקונו צרי"ט, ואלה ונלאתי מוטעים, אורך ימים צימניה, כוגדא
 דיומתא צימניה, אך אפים רצ תצונה, מן דנגידא רוחה, וארך
 אפים ישקוט רצ, ונגיד דוחא, שכל אדם האריך אפו, נגידות
 דוחיה, כל אלה צדל"ת, ולריך להגיהם צרי"ט; והמתרגמן לא הביא
 ונזה דבר לא צדל"ת ולא צרי"ט. והשרט הזה משמש ג"כ צל' קורי
 צענין נזילת המים ונציעתם מן הנועין, וזה ידוע גם צל"הק, וכונים
 הנגרים ארלה, וכן הביא צעל הערוך מן התלמוד (צצא צתרא י"ב)
 תרי נגרי פירוש נחלים, וכן פירש"י יאורים, ונזה יש לתמוד כי

מה שהציא המתרגמן כערצים על יצלי מים, על נגדין דומיא, וכן ועל יצלי ישלח שרשין, וחולתם, שהציא בדל"ת, איגס אלף צרי"ט. ומזה במוקרה פרשת במדבר לו"ד לגלגלותם מגירא מכל למ"ד, בעל אור תורה נדחק הרבה לפרש מלת מגירא לשון אריכות, שהלמ"ד ההיא לריכה שתהיה ארוכה משאר למד"ן, וכמה היה הלדיק ההוא שונה ועלז, אם היה נושא שכן אמתת הוראתה צארמי, אם נדגיש הגימ"ל ויהיה שרשה נגר.

נסם או נם, ונכתבג"כ צשי"ן ג'ש"ש או ג'ש, ידוע צקורי, ענינו חולשה ורפיון כח, ומזה בתרגום ויתעלצו האנשים ונקיפו גבריאל, וכן והנס זועפים, והא אנון נקיפין, כי כן זועפים מלשון קד חעף, שענינו נעלז ונדכה, ואין לו ענין עם צנץ וקלף שבדריאל, שהוא ענין זעם וקלף, והם שני ענינים כבדלים זה מזה מאד, וטעה צזה המדקדק הקדמוני דונש צן לצרט (והלכו אחריו רש"י וראש"ע ורד"ק) צרותו לפרש צנץ וקלף מלשון נקיפין, והצ"ת שמושית, והאמת צלא ספק שהם שרשים כבדלים זה מזה בצורחם וצהוראתם, וצ"ת בגם שרשית, כדצרי מנחם צן כרוק. ושוא ישיצני הקורא המשכיל לאמר: והלא למעלה הראיתני כי והנס זועפים בתרגום המיוחס ליונתן, והא אנון צניקין, א"כ נקיפין וצניקין ענין אחד להם. — לזאת אשיב: לעולם כי שני השרשים כבדלים זה מזה צהוראתה, אפס כי המתרגם ההוא לאדק, וחשב כי פירוש זועפים כמו זועמים, ואנקלים היעצ לראות יותר מנכו, ופירש אמתת הכוונה.

כבר העיר המתרגמן כי לשון נתינה צעבר, צינוני זלווי יצא משרש י"ב, וצמקור ועמיד יצא משרש גתן, וזה נכון, אצל צל" סורי תחלף הגו"ן האחרונה צלמ"ד, ויאמרו אהל אהל אהל צמקום אמון תמן יתן, וכן תמלא צבן קירא (קימן ט' פקוק צ' וו', וקימן י' פקוק ח' וקימן י"א פקוק ט'), וזה כמלא שתי פעמים צושליכ"ו, אל תען כקיל כאולתו, לא תתל פחגמא לסקלא היך שטיומיה, דליו שוקים מפקח, אין תתל הלכתא לחגירא, ולא הציאם המתרגמן.

אות הסמ"ך

סאמא צקורי בָּסָף, והאל"ף צו מצדלת צין מה שענינו כסף למה שענינו מטמון ואולר, שנכתב צי"ד; והאל"ף הזאת נמלאת לפעמים בתרגום, כגון משלי" וי", אלא שנקדו הסמ"ך בקמץ, ואין משפטה אלא צחירק, וראוי להגיהם כלם צאל"ף וחירק לפניה.

צוּבְר וציערו והשיקו צנטק ונגן תרגם יונתן ויהון שגדין ומכתוצדין, הציאוהו הערוך והמתרגמן ולא פירשוהו, וזה הוא פירושו. סוּבְר (ובל')

(וב' קורי סוֹבֵר וגם סִיבֵר) הא תרגום של נְשָׂא . סָבַל . פְּלָקַל .
 וכמו שלשון כלכל נושא'ל בעברי להורות על הפרנסה ועל ההזנה,
 כן לשון סוֹבֵר בארמי, כמו וכלכלתי אותך עם, ואקוֹבֵר יתך, ונזה
 בקורי אֶסְתִּיבֵר ענינו אכל, זן את עלמו, והשם סִיבֵרְתָּא נוֹאֵל
 ומזון; והנה כוונת יונתן בתרגומו ובערו והשיקו ויהוּן שגרין
 ומסתורין, לצאר שבכלי זיינם של האויצים יהיו בני ישראל שוגרים
 את התנור ללוֹדך ונזכר, והוא האמת.

סוֹלְאֵנָא כן תרגום של קינים, והוא ידוע בקורי, ענינו דבר נואם,
 ונגזר משרש סלֵא אשר אציא למטה במקומו.

סוֹם היחטה איש בחיקו, דילמא קיים בר נשא נורא בערזיה, המתרגמן
 כתב עליו ולא ידעתי מה הוא, והדבר פשוט מאד, שהוא לשון
 שימה והלכעה, אלא שנכתב בקמ"ך כנושפט לשון קורי, שאין אללם
 שי"ן שואלית. ומן השרש הזה הוא

סִימָא שענינו דבר נושם ונולנע, אולר ומנוון, והרצוי ממונו סִימָתָא.

ובתרגום אנקלוס סִימָן, וזה וזה רצוי לנקבות, והיחיד אינו אלא
 סִימָא, והוא תרגום של כמן לכס ומנוון, עיין באוהב גר, ונזה
 צעיר השירים רבה ע"פ כי טובים דודיך, תני רשב"י ואלה הנושפטים
 אשר תשים לפניהם, מה שינוה זר אינה נגלית לכל אדם, כך הן
 דברי תורה, פירוש שִׁמָּה ומנוון.

סִין בקורי טיט, והוא ידוע בתרגומים, ולא הביאותיו הנה רק להודיע
 ניקודו, כי המתרגמן הביאו בערך סִין ואחר כן בערך סִין, והשני
 טעות.

סְבִי ידוע בקורי, ענינו תקוה וצמחון, ונזה בתלמוד אבד סבון וצטל
 סבוין. ובתרגום גם כל קויד לא יצושו צרם כל דקסיין לך לא יצהתון
 (יש צו טעות, כי לריך להיות דְּמִסְבִּין צננין דגוש), קוה לה'
 ויושע לך, סְבִיא לאלהיך ויפרקיך, ותקותך לא תכרת, וכיבייד
 לא כיגמר, ככפיר יצטח, היך אריא דמכסי לנויכלותיה, והמתרגמן
 לא הזכיר ונזה דבר.

סלֵא (אֶסְלִי), ידוע בקורי, ל' מיאוס, גאלו כל תוכחתי, ואקליו כל
 מתכנותי, מוקר ה' בני אל תנאם, צרי מרדוחא דאלהא לא תסלי,
 ותוכחת נאך לצי, אקלי לצי, ושצע תועבת נפשו, ושצע אקליית
 נפשיה, וקלת מאלה נמלאים בקפרים צשי"ן, אשלי, והוא טעות.
 גם צעל הערוך הביאם בקמ"ך בערך אסל.

סָקַבֵל (אֶסְתַּקְבֵּל), לא יחרוך רנויה לידו, לא נסתקבל לידא לגברא
 ככילא, לא יזדמן ליד לאיש נוכל, היא ונלה קורית נגזרת ומלת
 קָבַל, וענינה הזדמן וצוא לפני אדם, והמתרגמן לא הביאו.

אות העי"ן

עד קמא לאימית, עד מחי עלל תשכב, עד נחא לאימית אנת דניך אנת
עטלא, היא מלילה קורית, ענינה עד גוחי, וכן כל עד יתורגס
צקורי על הרוב עדקמא במלה אחת, ומלת אימית נכתבת צקורי צלות
יתרה צקוף תצה, כאשר הזכרתי כבר. עוד תדע כי הכפל הכנוי,
אנת דניך אנת, הוא מלוי הרצה צקורי.

עֵהָרִי ה' זכרנו יצרך, תרגום קורי, קריא עהדין וברכן. השרש הזה
לא מלאחתי בתרגומים, והציאותיו הגה, מפני שעל ידו אני מפרש
לשון העי"ד, שענינו לדעתי הזכרה והזהרה, ועל הדרך הזה אני
למד מניין להחלפה מן התורה, עיין צ"הע תקפ"ז (194).

עֵטָר והר קיני עשן כלו, תרגום ירושלמי, עטר כליה, הוא שרש ידוע
צל' קורי, ענינו עליית העשן, דס ואש וממרות עשן תרגום קורי
דקמא ונורא ועטרא דענקא.

עֵדָא או עאדא צל' קורי חג, ומזה בתרגום ליום הכסא יצא ציתו,
ליומא דעידא, ולא הציאו המתרגמן. והמקרא הזה הואיל וצא
לידנו, אומר צו דעתי. אחשוב שנקרא יום הכסא, היום שהיו
מתקבלים צו להמנות לחצרה לאכילת הפכה, כי אין ספק כי יום
או יומים קודם הפכה היו נמנים עליו מי וימי האוכלים; ונקרא
היום ההוא יום הכסא על שם תככו על השה. וכן תקעו צחדש
שופר צכסא ליום חגנו, אחשוב כי תחלת הפסוק על ר"ח ניסן,
ויאמר שיתקעו צו נוסם חציות החדש ההוא, שהוא ראשון לחדשי
השנה (והיא תקיעת רשות, לא תקיעת מלוח). וכן יתקעו ג"כ
צכסה ליום חגנו, ציום הכסה, שנמנים צו ללורך אכילת החג.
וזכר ליום הכסא הזה אחשוב שהוא מה שאנו קוראים שבת הגדול

עֵבִיר ידוע צקורי, ענינו ישיבה, תמלאהו צצן קירא (י"ד כ"ו וט"ז ט'),
ומזה בתרגום, כי ישרים ישכנו אלך, מטול דחילי עמדין צאדעא,
ונה לדיקים יצרך, ומעמרהון דלדיקי יצרך, ומלשת מדינים רבית
חצר, מן דלמעמר עם אחתא תיכריתא, והיא צהיכלי מלך, ועמרא
צציחא דמלכי, ורוצס צדל"ת צקפרים, והוא שבוש, והמתרגמן לא
זכר מזה דבר.

עֵצָה או עשק את עמיתו, תרגום ירושלמי או עלה ית חצריה, הציאר
המתרגמן, ורלה לפרשו מלשון עולה עיניו, ואינו כן, אבל הוא
ל' קורי מוש, עץא ענינו עשק ואנק.

עָקַב לבאים לחקור ממוסד, ואזלין ומעקצין צית מציגא, הוא ידוע צל' קורי, ענינו ענין חקירה, ותמלאהו צבן קירא (ג' י"ח וי"א ח'), והמתרגמן לא הביאו.

עָקַד ויקדו וישתחוו, תרגום ירושלמי ועקדו וקגידו, דע כי צל' קורי אומרים להוראת הכריעה קעד, מעתה אפשר שגם בתרגום ירושלמי הנזכר הכוון וקעדו, או אפשר שזה וזה כוונתו, כמו כשב וכשב, או שבשון ירושלמי אומרים כן וצלשון קורי כן; וכיולא צזה ונלאתי מלת צור וסלע בתרגום טַרְגָּא וצל' קורי טַרְגָּא.

עָתָא, ולזות שפתים הרחק מונך, ועתא דשפתא ארחק מנך, ותוחלת אונים אציה, ובצריהון דאלין דעצדין עאתא ייבד, מדע ומקשיב על שפת און, גברא צישא לייח לכפתא דעאתא, העי"ן לריכה להקדק צלירי, והיא מלה ידועה בקורי, ענינה חוסק ועול.

אות ה"א

פָּרָא לתאיה יבקש נמרד, לריגתא צעי פהיא, כי אם צהתגלות לצו, אלא צשטיותא פהי לציה, מלה קורית, ענינה כענין הַפְּעָרָה (errare, aberrare).

פָּחַם וכל חפליך לא ישור צה, וכל מדעם לא פחים לה, וכן וכל חפלים לא ישור צה, הונתרגמן הביאו צערך פח. אצל פחים צמ"ס שרשית ענינו שיה ונערך, והפעל מוננו פחם מלוי צל' קורי (ותמלאהו צבן קירא ב"ג י"ג), ואומרים אַתְּפָחַם על העתק שנערך עם כוכח קדמון להשוותו אליו בכל מלותיו (collatus est).

פָּבַר ידוע בקורי, ענינו אכירה, ומזה בתרגום ובחצלי חטאתו יתמך, ובחצלי חטאוי כתפכר, כן הביאו המתרגמן, והוא משורש צכפרים.

פָּצְתָא על גורל הלדיקים, על פלחא דלדיקיא, הונתרגמן כתב שאולי השרש פצת. ואינו כן, כי בקורי קוראים לגורל וחלק פָּצְא וצדיעה פָּצְתָא. ותמלאהו צבן קירא (כ"ה כ"ה וכ"ו כ"א), ונ"ל שהלדי במקום קמ"ך, כי בקורי אומרים ג"כ פָּסָא, וצלשון משנה פים.

פָּרְדָּא ולא לאי מעיד כמעותיו, כפרידוהי, הונתרגמן פירש לשון אצנים, אצל צל' קורי פָּרְדָּתָא הוא גרגיר קטן מכל דבר שיהיה, כגון פָּרְדָּתָא דחרדלָא, גרגיר חרדל, וכן כאן, כמעותיו כגרגירי החול, וכן בתלמוד שני פרידין עפר, וכן צל"הק עצשו פרודות, הם גרגירי הזרע.

פָּרַע וְאֵלֵּי יִשְׂרָאֵל יִפְרִיחַ, וּמִשְׁכַּנְךָ דַּחֲרֵי־לִי וּמִפְרִיעַ, לֹא הִצִּילוּ הַמַּחֲרָגִים, וְהוּא יָדוּעַ צְקוּרִי, כִּי תִאֲנֶה לֹא תִפְרַח, חֲרָגוֹם קוּרִי, מִטּוֹרֵל דְּתִאֲתָא לָא פָּרַעַת, וּנְמַלְא ג"כ צִצְן סִירָא (מ' ז').

פָּרַק מִצִּינְתְךָ חֹדֶל, אֲלֹא צִצְיֹנְתְךָ פִּרְק מִנִּיהַ, הַמַּחֲרָגִים לֹא הִצִּילוּ, וְהוּא ל' קוּרִי, עֲנִינוּ הַתְּרַחֲקוֹת, וְתִמְלֹאֵהוּ צִצְן סִירָא (מ"ט ט"ו), וְכֵן שֵׁם הַחֲמֵר פְּרִיקָא עֲנִינוּ רַחוּק, וְחֲרָגוֹם וְתוֹעֲבַת כְּכִילִים קוּר מוֹרַע, וּמִרְחָקָא דְסַכְלֵי פִרְיקָא מִן יָדִיעַתָּא, פִּירַשׁ קוּר מִי שְׁהוּא קֹר, כַּדְעַת הַר"א צ"ע. וּמֵלֶת מִן יָדִיעַתָּא קֶשֶׁה צְעִינִי לְהוֹלְמָה, כִּי הִיָּה לְרִיךְ לְהִיֹּת מִן צִישָׁא, וְאוּלַי ע"כ הוּא.

פְּתִיכָא וְקַלֵּל צְמִלְכוּ וְצִלְהִיֹּר, וַיִּצְהָה שׁוֹם פַּחֲרִיָּה וְעֵשׂוֹתִיָּה, יָדוּעַ צְקוּרִי, עֲנִינוּ פֶּסֶל וְאֲלִיל.

אות הצדי

צָבְתָא יָמֵי תַמְרוּקִיהוֹן, יָוֵמֵי דְלִיבְתַהוֹן, הַמַּחֲרָגִים הִצִּילוּ שֶׁשֶׁשׁ צָב, וּפִירְשׁוּ מִל' לַעֲטַרְת לְצִי, וְאִינוּ כֵן, אֲבָל שֶׁרְשׁוּ צָבְתָא, וְהוּא יָדוּעַ צְקוּרִי, עֲנִינוּ תַקוּן וְהִכְנָה, וּמִזֵּה צְתִלְמוּד לְצִיָּה לִיָּה זְוֹדְתָא, הִכִּינוּ לוֹ תַכְרִיכִים, הִצִּילוּ צַעַל הַעֲרוּךְ וְלֹא פִירְשׁוּ.

צָד הַחֲעִיף עֵינִיךְ צו וְאִינוּ, אִין הַצָּד עֵינִיךְ צִיָּה לֹא מִתְחַזִּי לְךָ, צְסִפְרִים צְרִי"ס, וְאִין לוֹ עֵינִי, וְהִכְנֹחַן צְדִלְתָּ, וְהוּא יָדוּעַ צְקוּרִי, לְשׁוֹן הַצְּטָה, וְהוּא מִן הַכַּפּוּלִים, וּמִשְׁמֹשִׁים צו צְקַל וְצִהֲפֵעִיל, וְאוּלַי הַקְּרִיָּה הַצָּד.

צָדָא לְמֵאָה לְךָ נִפְשֵׁי, לְהֵיית לְךָ נִפְשֵׁי, יִקְבִּים דְּרַבּוּ וְיִלְמֹאן, מוֹעֲלַרְתָּא עֲלָרוּ וּמְרִיָּהוֹן אֲלֵהִיֹּר, כֵּן הוּא צ' קוּרִי, וְתִמְלֹאֵהוּ צִצְן סִירָא (כ"א כ"ה) וְהַמַּחֲרָגִים לֹא הִצִּילוּ; וּמִזֵּה מֵלֶת צָיָּה עֲנִינוּ אֲרִץ לְמֵאָה, וּמִזֵּה צָיִן, וְצְקוּרִי כִתְצִים אֲרִתוּ צָהִיִן.

צָיִד אֵל תַּגְשׁוּ אֵל אֲשֶׁה, לְלִיד אֲחִתָּא, כֵּן הוּא צְתִכְךָ גְדוּל דְּפוּס צוּמְצִירָג, וְצְדָפוּס קוּסְטֵנְטִינָא וְקִצְיוֹנִיטָה, וְכֵן וְאֵהִיָּה אֲלָלוּ אֲמוּן, וְהִיָּת לִידוּי מוֹהִימְתָא, וְאוּלַי מִזֵּה וְלָצוּ צַל עוֹמֵךְ, וְלָצִיָּה כְּכִיל צָיִדִיךָ (וְכַפְּרִים הוּא צְרִי"ט), וְהִיא מֵלֵה מוֹלִיָּה מוֹאֵד צְקוּרִי, צָיִדוּהִי, צָיִדִיבִין עֲנִינִם אֲלָלוּ, אֲלֵלְכֶם; וְצְרוּצ הַכַּפְּרִים הִגִּיָּהוּ לְלָד אֲחִתָּא, וְכַצֵּר תִּמְנָה עַל זֵה הַמַּחֲרָגִים, כִּי אִין נוֹלַת לָד נוֹלַת צְחֲרָגוֹם, אֲבָל מוֹחֲרָגוֹת קָטֹר. וְצְעַרְךָ לִיָּת כַּחַצ הַמַּחֲרָגִים כִּי כִרְאָה לוֹ כִּי מֵה שְׁמֹלָא לְרוּצ צְחֲרָגוֹם לְלִיָּת שׁוּמִיא וְכִיּוֹלָא צִזָּה, הוּא מִלְּשׁוֹן לָד, וְתִהִיָּה הַת"ךְ צְנוּקוֹם

במקום דל"ת, ואני גם אני עונה אחריו אמן, ואחשוב שכל לצי"ת
 אינו אלא טעות, ומשפטו בדל"ת; רק בזאת לא אודה לו, צונה שאמר
 שהוא לשון לדי, כי אין לדי לשון תרגום; אבל היא צדמותה כללמה
 (ציד) מלה קורית.

צָעַר דור אציו יקלל, דאצוהי נלער, ריש וקלון, ומכניא דאית ליה לערא.
 כן הוא צקורי, ענין קלון.
צָפַח צטאט וכפס, צליפוח כפס, השדש הזה מלוי צקורי, וענינו החגצר
 נגד אחרים צחקה.

אות הקו"ף

קָבַל, קָבַל המותרגמן לא הצדיל צטרש הזה צין קל לפיעל, והם שני
 ענינים רחוקים זה מזה מאד, הקל ענינו לעקה ומרעומת, והדגוש
 ענינו ענין קבלה הידוע; ופסוק אחד קיוון, כי אם לעוק ילעק
 אלי שמוע אשמוע לעקתו, ארי אם **מִקָּבַל יִקָּבַל** קדמי, **קָבַל־א**
אֶקְבַּל קצילתיה, כן הוא נקוד צמוטש קציוניטה, וכן נכון, וכן
 הענין נוהג ג"כ בל' קורי, ובמתרגמן כל נקודות הפסוק הזה
 משוּבְּשׁוּת, אמנם לירי האל"ף צמלת **אֶקְבַּל** כבר הקדמתי להודיע
 למעלה, שהוא נושא לרוב צנכחאות העתיקות, והוא על דרך
 ל' קורי.

קִיטוֹנָא צחדרי מלכיהם, צקיטוני מלכיהון, צקורי **קִיטוֹנָא**, והיא מלה
 יונית (coiton) ענינה חדר המשכב.

קִירָא צתרגום שני של מגלת אקתר צפסוק ישנו עם אחד, מנהון מוצנין
 קירא, היא שעה, והיא מלה רונית (cera).

קִירִים מלפני ארון, מן קדם קירים, המתרגמן פירשו צהפוך אותיות מן
 קירא, ואינו אלא טעות, כי היא מלה יונית (Kyrios) ענינה
 ארון.

קִצְרָא בל' ערצי קודין כן לחולה, והוא ידוע צתלמוד (עיין צערוד)
 ומזה צתרגום, ורגלים לפיסח אני, ועייל לקליר ערקא דדמי
 לחגירא אנא, כלומר, אני הייתי סוצ צטוק ללורך החולה השוכב
 על ערש דוי, שהוא נושא לחיגר, כי לא יוכל להתהלך צחוצ. הצואו
 המתרגמן ולא פירשו.

אות הרי"ש

רֵאשָׁנָא צאורך אפים יפותה קלין, צנגירות רוחא ומשחרנג ראשנא, כן
 היא הגירקא לרעתי, והיא מלה וולוית צקורי, ומשדש ראש

(צעצרי ראש) ענינה שר וראש. והמתרגמן פירשו מל' אל תחודע לרשות.

רדא ונזלים מתוך צארכ, ורדיא מן צירך, כתב המתרגמן לא ידעתי מהו, והנה בקורי השרש הזה ידוע, ענינו הליכה, והוא אל לנזילת המים, וכן תמלא צן קירא (מ' י"ז) בורכתה איך נהרא רדא. ואולי מזה ויהודה עוד רד עם אל, מתהלך את האלהים. אבל יונתן צן עזיאל היה קורא סבבוי בכחש אפרים ובמרמה בית-ישראל ויהודה עדרד עם-אל ועם קדשים נאמן.

רזו ותעלזנה כליותי, וְרָזוּן כלייתי, הוא דל"ת צכפרים, והמתרגמן הציאו צרי"ש צערך רזו, ולא הצין כי הרזן ללודך שמוט להורות על הרצים, ושרש רזו ידוע מאד בקורי, ענין שטון ושמחה, והרז' איננה נחה.

רורבנא ויסיחו אזרי, ויעזו רורבנא, צי שרים ישורו, מטולמי רורבני מקוררובין. הם צכפרים דל"ת, והמתרגמן פירשם ל' דרבן. ואינו אלא שמוט, אבל הוא המנהג כל קורי להחליף צמלת דרצבא וצנותיה הצ"ת הראשונה צ"ו (צן קירא ג' ט').

רטן וחוצר חצר, ורטין רטון, המתרגמן פירשו ל' כשוף, ואינו כן, אבל ענינו בקורי דבור בלחש, וכן בתלמוד רטין מגושא ולא ידע מואי רטין, ומזה ילקח להורות על הדבור בתלונה, כמו צן קירא (ט"ז י"א, וכ"ו ו').

ררשא (ררש) המתרגמן פירש מין גמלים, וצעל הערוך פירש קוקים, וכן הוא בלי ספק, והוא ידוע כל קורי.

רמרם חרפת אדם וצווי עם, קציל חקורי בני נשא ומתדממותא דעמוני, הצנין המרובע הזה נוהג הרבה כל קורי צערש רום וגם צערשים אחרים (עיין צן קירא ל"ח ג'), ומזה מה שנולדתי בלחש משירות הנשורר הקורי הקדמוני מרי אפרים. אשר הזכרתי לזעלה, וגקרא שמה מאמרא על רחמת יולפנא, כלומר מאמר על אהבת הלמוד (והוא צעל כ"ז צחיס, כל בית צעל שמונה טורים, וכל עוד צעל טבע תגועות, ובכל בית אחת ואלותיות האלפ"א בית"א, שנויה שתי פעמים, אחת בראש הבית ואחת בלמען) ולהיותו לנוד ראוי לצחורים לחקו על לוח לבם, אמרתי אציאהו הנה, וזה לשונו: הוי בטליותך מביכא, דבסיבותך התרמרם. ומזה לפי דעתי כל מקום שנמלא בתרגום כתוצים יורום יתורום. הנכון להגיהם כלם צנו"ס, ירמרם. יתרמרם.

רְנָא ידוע צל: קורי, ענינו לשון הגיון ונוחשצה (צן קירא א' י"ט, ו' ל"ט, י"ד, כ"צ, כ"ז"ד), ומזה צתרגום כי אמת יהנה חכי, מטול דקושטא **רְנָא** פומי (ובקפרים הוא צדל"ת, ואין לו ענין), לצ לדיק יהנה לענות, לצא דלדיקא ירני הינוחחא (ובקפרים יאני), כי שוד יהנה לצס, מטול דדוונא רני לצהון (ובקפרים צדל"ת), וכן ולאוויס יהנו דיק, ולאוויא רנין כריקותא (ובקפרים מרנין והוא טעות), וכן לדעתי ראוי להגיה וצתורתו יהנה וצאורייתיה רני צמקום מרנין טצקפרים, כי הקופרים לא הכירו השדש הזה, והחליפוהו עם לשון רננה, ואחריהם נפתה הנוחחונן, והס שני ענינים נצדלים זה לזה ונאל. ופן יאמר אדם: שונא הגידקא הנכונה דנא צדל"ת, כוונ שהוא צקלת מקומות מן התרגום, ואולי טעות נפל צקפרי לשון קורי שהחליפו דל"ת צרי"ט — לכן דאיתי להציא הנה צית אחד ונוחחמר מר אפרים על רחנות יולפנא הנ"ל, והוא צית צרי"ט (ולפניו צית הקר"ף ואחריו צית השי"ן) וזה לשונו:

רני במעלתך דלעלמא • ובמפקתך תוב מנה
 דמן לא מדרם הוית אנשא • והוית מנשלי לא מדרם
 רני בסגיאא דקדמין • מלבא רמא ועשינא
 וחיזי דפטרין מן עלמא • ואנת אכותהון פטר אנת

ענינו: הקחכל צציאחד אל העולם, וציליאחד עוד מונו; כי מן לא דבר היית אדם, ותשוב פתאום ללא דבר: התצונן צרבים אשר לפניך, ונלכיס דנויס ותקיפים; וראה כי נפטרו מן העולם, ואתה כוונה חפטור.

הנה לך שתי פעמים מלח רני צאות רני"ט, להוראת ההתצוננות וההקתכלות, והתצאר כי גזרת דני צדל"ת אינה אלא שצוט.

רסם ושמן שליטת ההין לדרם את הקלת, פירש רד"ק לשון זלוק, מן רסיקי לילה, וכיון, וכן ענינו צקורי, ותמנלאהו צצן קירא (כ"ח י"א), וצתרגום נפתי משכני, רפת על ערשי, ואולי מזה צלשון רווי (ros) שענינו טל.

רעל וצרכים כושלות אונלו, ורכוצין דרעלן חסינו, ידוע צקורי, ענינו רעדה, ואולי מזה והצרושים הרעלו, וכן חרעלה, דבר שנוציא רעדה צאצרים.

אות השי"ן

שברא צל' קורי ענינו נער, והושאל ג"כ להורות על חקר לצ, ועל ההוראה הזאת הוא נלווי הרבה צתרגום כתוצים, כוונ נוחחינות פתי

פתי, מחכמא שצרא, וכן הציאם צעל הערוך והמתרגמן, וכן הוא
צדפוס רע"ו (וכן מלאחי צהלים קורי הגדפס מחרד ס' כ"י שצעי
מילאכא, דמחכמא שצרא), וצקפריכו גלס צכ"ף, והוא שצוש עלום,
כי אין פתי סכור, ואין סכור ל' ארמית.

שְׂדָרָה צרי"ט, צפסקוק צלילה ההוא נדדה, דהוה שהיר ולא שכיז, כתצ
המתרגמן לא ידעתי מהו, והוא ידוע צקורי, ענינו התעוררות
והעדד השכיח.

שׁוּעָא דרך נחש עלי לור, על שועא צקורי אצן.

שְׂחָרָה לא חמור אחד מהם נשאתי, שחרית, פירש רש"י לשון שררה, והוא
דחוק, ונ"ל פשוט מל' קורי, ענינו דחיקה והנהגה צחזקה.

שְׂחֻוּטָא אכל החקיל, אכל שמוטא, וצל' קורי יתר הגזס **מְדָם** דְּאִוְתָר
מְשׁוּטָא, צהפוך אומיות, ולא אדע אי זה יכשר.

שְׂנִי מקלת ישרים סור מרע, שצילא דתרילי ונשיא מן צישתא, צקפריס
הוא צקמ"ך, ואין לו ענין, אצל ל' שְׂנִי מלוי צקורי על הוראה זאת,
ויאמרו שְׂנֵא **מְקָא** סור ומכאן, ועקרו מל'הק, לשון שטי מקום.

שְׂפִיָא וארח ישרים כלולה, ואורחא דתרילי שפיא, וצמדדש, היו לפניך
שני שצילין, אחד שפני ואחד מלא קולין ולרורות, ידוע צל' קורי,
ענינו נקי טהור וישר.

שְׂתַאסָא צל' קורי יסוד, תמלאהו צצן סירא (ע"ז ב"צ), והרצוי
שְׂתַאסָא, והפעל שְׂתַסָם, ונזה רצים צתצנוס יושלי, וקלחס
נשוצשים הרצה צקפריס.

אות הת"ו

תְּדָא תוהא על הראשונות, ידוע, וכן הוא צל' קורי, ענין חרטה, ונזה
ואחר נדרים לצקר, וצחר הכי תהיא ליה נפשיה, אחד סגד מתחרט,
וצקפריס תדיא צדל"ת, והוא שצוש צלי כפק. וצפסקוק קנתי אני
לפתוח לדודי, תהית על ערצדי, התחרעתי על מעשי, והמתרגמן
פירשו לשון תמיהה, ועלוי התמיהה.

תָּה שיעור מה שראיתי להציא כעת לפני הקורא המטכיל ארהצ תושית,
להראותו כי לא דבר רק התועלת הוא לנו למוד לשון סורי, הן
להצנת התרגומים ולהגהחם, הן להצנת לשון התלמוד, ולפעננים ג"כ
להצנת ל"הק; וכבר זה דרכי מיונים רבים, שלא לצקס צמלאכות אשר
אחחיל, לצא עד חכליתן, כי ידעתי רצים לצקסת השלמות אשר אין צידם
להגיע אליה, יונעו עלמם מעשות המעט אשר צידם לעשותו, ות גדולת
רצת

ורצה בתחזוקת העללות, כי תקיח ותאמר: ונה לך צן אדם להתחיל צוללכה גדולה וארוכה כזאת, ומי יודע היספיקו לך כל ימי חייד להשלימה, אריסמא לא חפנה, ותלטוד לעצה — ומוחד כך צן אדם מתרפה וירשב וצטל. ומה טוב שיאמר האדם אל לצו: אם אני אעשה ונעט, אולי אדם אחר יתעורר להוכיף על המעט הזה עוד מעט משלו, וישוטטו רצים ותרצה הדעת; ופעמים רבות, הרצה עשה מי שהתחיל, גם אם לא הרצה עשה, כי נקל להוכיף על אשר הוחל, ורצים ומצני אדם יעלרו כח לעלות לראש ההר כשיראו אדם אחד ההולך לפניהם, ואין לאל ידם לכבוש להם דרך חדשה נתיב לא ידעוהו ראשונים.

ואחרי אשר צמח ציאר ונעט המלות הארמויות האלה, קרה לי לצטל במקומות הרצה דברי מי שקדומני, וצפרט על צעל המחרגמן דין ודברים היו לי, והרציתי עליו התמיהות והתפיטות והפירכות והאחקפתות, הנה עתה אקרא בגרון לא אחסוד, כשופר ארים קולי, להודיע ולהודיע כי לא מצותי את המדקדק החכם ההוא עשיתי זאת, כי אולי אין אדם שיהיה זכרון ר' אליה חציב עליו כמוני, צמה שהפליא לעשות צחכות הדקדוק, אשר צא שונטה בגירוש קפרד, עד שצא הוא והאיר נרה שצעתים, וממנו פשטה ידיעת ל"הק צעולם, ציטר אל ו צ א ד ס; ויותר מזה צונה שגלה צשכלו העהור התחדשות הנקדות והטעמים אחרי חתינות התלמוד, והוכיח צראיות עלומות (צחקדמותו השליטית לק' מקורת המוקרת) שלא היו ולא צבראו לא קודם עזרא, ולא צימי עזרא, ולא אחר עזרא, עד אחר חתינות התלמוד, והיא קצרה אשר כעת אין אחד מהחכמים שלא יודה צה, והוא חדוש גדול רצ התועלות לכל חוקר תורני, וממנו ילא לי אור גדול צחקירות הרצה, יקרות וכצדות. ועל הכל ראוי להחזיק לו טובה על מלאכת המחרגמן אשר עשה, כי מלאכה גדולה עשה, ועזר גדול עזרנו להצנת המרגומים, והרצה ממשא העבודה הקל למי שידצנו לצו לצא אחריי להשלים את אשר החל. ואם לא עשה מלאכתו שלמה, הלא היה זה מארצע קצות: האחת, כי היה הראשון צוללכה ההיא, כי לא מלא רק עזר ונעט צכפר הערוך; והשנית, כי אחר אשר צלה כל ימיו צדקדוק ל"הק, הקצ פניו צימי זקנתו ללשון ארמית, ואיד יוכל איש זקן וישיש להתלמד ולהשתלם צלשון אחרת אשר לא נקה צה מלפנים, עד ילליח לעשות עליה ס' שרשים שיהיה שלם? והשלישית, רוצ השצושים הנמלאים צבכחאות המרגומים, וצפרט צמרגום תהלים ומשלי, כמעט אין לך פקוק שלא יהיה צו שצוט צדפוכי ויניליאה. והרציעית, העדר ידיעת לשון קורית, אשר היתה ידיעתה כמנעת אללנו צדורו. אשר על כן יצא שלום, יבוחרו על ושבצותם עלמות הלדיק ר' אליה המדקדק המופלא, ונפטו צעוצ תלין עם המסכילים מלדיקי הרצים, וכצוד והדר נעטרהו, והיה שמו לצרכה כימי השמים על הארץ; וכל זה לא יונע אוחנו תלמידי תלמידי ויהשתדל להוכיף על דצריי, ולזקק ג"כ את דצריי וללרפס צבור האמות, והוא

והוא איש תמים ואוהב משרים משמים נשקף, יענה ויאמר יישר כחכם, הגדילו תורה והאדירו.

עוד זאת אומר בצבור החכם צעל המחדגון, כי אע"פ שאונתני צומתר אוהב גר כי לא מלאתי נכחאותיו מדוייקות, הן זה אמת צתרגום אנקלוק, אבל צתרגום כחוצים מלאתי נכחאותיו מדוייקות הרבה יותר מנכחאות צומצירג, ונראה לי כי היו לפניו נכחאות כתיבת יד, גם נראה שהיה לפניו תהלים עם תרגום דפוס גינצול שנת רע"ו אשר קדם שתי שנים לתנ"ך גדול ראשון של צומצירג שהוא משנת רע"ח, והוא מדוייק יותר מננו לאין ערך. ומפלי שהתהלים הזה יקר מאד צימנו, ואני זכיתי ומלאתי ציד מורי ורבי, אלופי ומיודעי, כנ"ר אורי חי קארלוול, דאיתי להודיע טיבו לרבים.

התהלים הזה נדפס צשמנה עמודים, על כן נקרא שמו (Psalterium octaplum), צעמוד הראשון מלד שמאל לשון הקדש, וצעמוד השני פירוש צלשון רוני; צעמוד השלישי תרגום יוני המיוחס לצבעים, וצרביעי פירוש צלשון רוני; וארבעת אלה העמודים צדק אחד מן הכפר: וצדק אשר צלוד עוד ארבעה עמודים, האחד תרגום ערבי, השני פירוש רוני של תרגום ארמי, השלישי תרגום ארמי, והרביעי פרפראות צלשון רוני מלת החכם המקצן, הציא בהם לשונות הרבה מהמדרשים ומספרי המקובלים, כחוצים עברית ומתורגמים רונית, ושם המקצן הזה (Augustinus Justinianus, Episcopus Nobiensis) והספר נדפס, כאשר אירתי צעיר גענואה, שנת רע"ו (1516). וכבר צדקתי התרגום הזה צדיוק, והעתקתי צגליון תנ"ך גדול שלי כל חלופי נכחאותיו צמלות וצאחות וצנקדות, ונ"ל כי מספר כ"י ספרדי הועתק, כי מלאתי נקודו ומקציה הרוב עם נקוד דפוס לצכונא.

והנה להציא פה כל חלופי נכחאות תרגום תהלים צין דפוס לדפוי ויניליאה אי אפשר לי, כי רבו מארצה ואין להם מספר. גם אין אני עתה מופנה שאוכל לעשותו, וגם אין ראוי שאעשהו, מאחר שלא זכיתי עדיין לראות שום נוסח כ"י כאשר זכיתי צתרגום אנקלוק, וידעתי נאמנה כי אין די צשתי הנכחאות האלה, של גענואה ושל ויניליאה, להגות תרגום תהלים מסיגיו, וצמקומות הרבה לצי אומר לי כי זה וזה טעות, ואין צירי להכריע. ועם כל זה אונתני לא אפשר את הקורא הנושכיל צלא כלום, ואערוד לפניו קלת מנגדולי החלופים אשר לקטתי מן התהלים הזכר, ואשר מלאתי דעתי נוטה היותם הנוכח הגכון והלודק מנוסח הנוקראות הגדולות אשר צידנו.

בזמור א' על פלגי מים צדפוקי ויניליאה על טורפי, צדפוס גענואה על טורפי.

לא יקומו דשעים צונשפט, ויניליאה ציווא רצא, גינואה ציום דינא רצא.

- מזמור ב' כנחקה את מוקדותינו וינ' נִתְרַע . גענ' אומרין נִתְרַע .
 על ליון הר קדשי וינ' על טור , גענ' על ליון טור .
- ג' — ראתה ה' וגן צעדי , וינ' תדים גענ' תרים .
- ד' — צקוף המזמור כנולא דפוסקי ויניליאה תרגום פסוק הקשיצה לקול שזעי (אשר מקומו במזמור שאחריו) , ולא כן דפוס גענ' .
- ה' — ה' אל צאפך תוכיחני וינ' תכנעני , גענ' תונכסינני , והנכון תכסינני .
- ו' — וכבוד והדר תעטרהו , דפוסק רע"ח ושיבהודא דל"ת , ובגענ' צרי"ט , וכן גירסת הערוך והמחברגון צרי"ט , וכן צל' קורי אומרים ש"יב"ק"א . והשבוש הזה מלוי פעמים אין נוספר דפוסק וינ' צרוב המקומות שצאה בהם המלה הזאת .
- ז' — על מות לָבֵן , וינ' דינסק מציני משרייחא , גענ' דנסק פולונירכא מציני משרייחא , והיא מלה יוניח (Polemarchia) כך היה נקרא צעיר אטען שר שהיה ממונה על כל לבא הונלחמה .
- ח' — ויצטחו כך יודעי שנת , וינ' זיסחכלון , גענ' ויחכלון (צקורי ל' בטחון , וידוע בתרגום כתובים) .
- ט' — הגיון כלה , וינ' ידונון לדיקיא , גענ' יִרְיוֹן (משרש דנא שביארתי למעלה) .
- י' — במשכו צרשתו , וינ' צמיגריה , צרי"ט , גענ' צוגדיח , דל"ת . אומר בלבו לא תדרוש , וינ' לא תחצעי , גענ' לא תחצעי . חקשיב אזנך , וינ' חללי אודנך , גענ' חללי אודנך לללותהון . כל יוקיף עוד , וינ' לא יוקיף עוד , גענ' לא יוספון טוב .
- יא' — טפעפיו יצחנו , וינ' עיינורוי , גענ' תימורוי (מלה קורית ידועה בתרגום כתובים , ואולי היא נגזרת ון שערות עיני) . יחזו פנימו , וינ' יחמיכו , גענ' חוניין .
- יב' — עתה אקום יאמר ה' , וינ' השתא אקום , גענ' השתא אקום דזינא .
- יג' — אין גם אחד , וינ' אפילו לית חד , גענ' לית אפילו חד .
- יד' — ואת יראי ה' יכבד , וינ' מוקיד , גענ' מוקיר .
- טו' — לא ינווט לעולם , וינ' לא יזנח , גענ' לא יזוע .
- טז' — יסדוני כליותי , וינ' דדאן לי כולייתי , גענ' רָדָאן (ל' מחדות) .

- מזמור י"ז האזינה חפלתי, וינ' לילתי אודרך, גענ' תצלי אודך.
- דבר שפתך, וינ' זמיר פוּיך כיפּוּתך, גענ' זמיר כיפּוּתך.
- זלל ככפיד חסירי, וינ' זטלא שכיחך חטור יחי, גענ' זטול שכיחך חטור יחי.
- מגני וקרן ישעי, וינ' תריסין מן קדמוהי מתיזה לי תקוף ופורקן גענ' תריתי דמן קדמוהו וכו'.
- ועם עקש תתפחל, וינ' ועם פרעה ודעיה ומלראי, גענ' ועם פרעה ומלראי.
- אדרוף אייבי ואשיגם, וינ' ושיליתינון, גענ' ואדזקינון.
- ולשמך אזמרה, וינ' אזמיר תושבחתא, גענ' אימיר תושבחן.
- מגיד הדקיע, וינ' דמריקן באורא, גענ' דמדיקין באורא (לשון הצטה).
- וכל עלחך ימלא, וינ' מליקך, גענ' מילכך, וכן במקומות הרבה שדפוסין ויניליאה מַלְכָּת (עלח), דפוס גענ' מַלְכָּת. כדירו.
- גל אל ה' יפלטוהו ילילוהו כי חפץ צו, וינ' ישבח קדם ה' ושבחה יתיה מטול דאתרעי ציה, גענ' שבחית קדם ה' ושיצני פלא יחי מטול דאתרעי צי.
- עליך השלכתי מרחם, וינ' איחלקית, גענ' איטלקית.
- אצירי צען כתרני, וינ' רוצני, גענ' רצרצני.
- יזכרו וישצו, ידכרון כיכוי, גענ' ידכרון ניקוי.
- אכלו וישתחוו כל דשני ארץ, וינ' וקגידו כל דהיני ארעא, גענ' קעדו וקגידו כל דהיני ארעא.
- נפשי ישוב, וינ' זמנא ופיקיונין (צמן וצטליו).
- זמקום קדשו, וינ' קודשא, גענ' קודשא.
- נפשו זטוב חלין, וינ' זטיבותא, זטובא דעלמא דאתי (ממכים לפירוש אלזל, עיין צ"ה תקפ"ט 176 p.).
- וצה' זטחתי, וינ' סצריח כליתי, גענ' סצריח.
- זי לא יצור, וינ' מטול דלא מתיצין, גענ' מתצינין.
- הצו לה' צני אליס, כתי מלאכיא צני אליס, גענ' כתי מלאכיא.
- זידך אפקיד פוחי, וינ' אמני, גענ' אפקיד.
- אשרי אדם לא יתשוב ה' לו עון, וינ' טז לנושה צר עמדם וכו' צדיל דלא הות וכו', גענ' עוצוי דצה נשא וכו' ולית וכו'.
- ודעו לצפכה, וינ' ודרעיה (לשון זרוע), גענ' ודרעיה.

מזמור ל"ח מזמור לדוד להזכיר, וינ' לריץ לצוגתא, גענ' על לריד לצוגתא, וכן במזמור ע', וצפירוט הדומי (pro fasciculo thuris) ול"ע.

הצאישו מתקו, וינ' מאיסו, גענ' איתמסין. יסטנוכי, וינ' מתנן לי, גענ' קטנן לי.

מ' — אזנים כרית לי, וינ' אודנין לאלתא פורקנד, גענ' פורקנד. עולה וחטאה לא שאלת, וינ' עלתא וקורבן חטתא לא שילתא, גענ' עלתא וקורבן חטתא צמרדין לא שילתא (כעעס) וצבל ושרץ צידו).

כי חספו עלי דעות, וינ' ארום תקיפין עלי, גענ' ארום תקיפין עלי.

מ"א — אשתי משכיל אל דל, וינ' לעניא מסכינא, גענ' לעניני מסכינא.

מ"ה — תחת אבותיך יהיו בניך, וינ' צאתר אבהתך יהויין לדיקיא צנך, גענ' צאתר אבהתך לדיקיא יהון צנך.

מ"ו — עזרה צדוהת מלא מאלד, וינ' נשצח לחדא, גענ' נשכח לחדא. נתן צקולו תמוג ארץ, וינ' כד ארים קליה וכד יהצ אורייתא לענויה, גענ' כד ארים קליה.

מ"ז — עלה אלהים צחרוה, וינ' יתעלי ה', גענ' יתעלי שום אלהא. נדיבי עמים נאספו, וינ' רצני עיומיא אחכנשו עמומיא די מוהימנין וכו', גענ' רצני עומא אחכנשו עומא וכו'.

מ"ח — כאשר שמענו כן ראינו, וינ' יימרון צני ישראל, גענ' יימרון כלהון כחדא (המולכים אשר כועדו, וכל ככון על פשט המשך הכתובים, וצלבד שתאמר כי מלות צעיר אלהים אלהים יבוננה וגו' הוא לשון הנושרר, שמוסיף על דברי המלכים).

מ"ט — למה אירא צימי דע, וינ' מוטול אדחל, גענ' מוטול מה אדחל. דבר ויקרא ארץ, וינ' מליל מן צראשית שירתא, גענ' מליל מן צראשית.

אם ארעב לא אומר לך, וינ' קרצנא תדירא דקרילתא, גענ' קרצנא תדירא.

נ"ה — צינו כא זאת, וינ' איתצוננו צדין דא, גענ' איתצוננו כדון דא. אשר אין חליפות לנו, וינ' ורשיעי דל'א מלקדמין דל'א ממשנין וכו', גענ' ורשיעי דל'א ממשנין וכו'.

נ"ז — לאל גומר עלי, וינ' תקיפא די פקיד לעכציתא די גמר אוספלידא ארום פליתא נפשי ממותא דמייחין ציה חייציה קלח רגלי מלתקלא בחוצא מוטול דאטייל קדם ה' צגינתא דעדן למיחוני צנהוד לדיקיא עיולה אנוטולתי, גענ' לתקיפא די פקיד לעכציתא די יגמור צפורם איכפלידא עיזלא אנוטולתי, וכן היא ג"כ גידקת המחרגון, וענינו, שקוה לעכצים שיארו.

קוריו צפי המערה (והוא לפי המדרש) ומלח עי'ל'א צארמית
 לשון מטרה , וצדפוקי וויניליאה עיולה , ואין לו ענין , ומלכד
 זה הכניסו בחוך הפסוק מלות ארום פליחא וכו' שהוא
 חרבו שני לפסוק כי הללל כפשי ומות שצומור הקודם ,
 אולי מלאוהו צגליון , ולא הבינו מקומו איו . והנה חמש
 פעמים נדפס החכך הגדול צוויניליאה , ואחרי כן פעם
 ששית צאמקטרדם , ובכלן כשור השבש העלום הזה , מצלי
 שירגש צו אדם ויגהנו . והחכם יחנן צוקסטורף צתכ"ד
 גדול דפוס צאזיליאה הגיהו , וכחצ עיזלא צמקוס עיולה ,
 ועשה הפסוק הנוסף כמאמר ווסגר צשני חלאי לצבה ,
 ועדיין אין הגהחו שלמה , כי היה ראוי לכחצו צקוף המזמור
 הקודם , ולליינר צליון ת"א , תרגום אחר .

נ"ח — כמו יתמוללו , וי' מתגוררין , גענ' מתגורין .
 נ"ט — צלי עון , וי' עד לא עויין , גענ' על לא עויין .
 ס' — הרעשה ארץ פלמחה , וקריקתא יחה , גענ' וקדיקתא יחה
 (לשון צקיעה) .

ס"א — ימים על ימי מלך חוסיק , וי' יומין על עלמא דאחי יומי
 מלכא משיחא חוסיק , גענ' יומין לעלמא דאחי על יומיו וכו' .

ס"ב — יעלו להדיח , וי' למינדע , גענ' למנדח .
 שפכו לפניו לצבכס , וי' דחוחי לצכון , גענ' דחוחי לצכון
 (צקורי לשון גאווה וצחלמוד זסה דעתו עליו) .

ס"ג — מנת שעלים יהיו , וי' מיהכית , גענ' מוהכית .

ס"ה — נחת גדודיה צרביצים תמוגנה למחה חצרך , וי' אשכך גייסאה
 צלייאה חצרך , גענ' ת'ש'כך (לשון נחת ושקט) גייסאה ,
 צרסיקין תמסיכה , ניליאה חצרך (ניליאה מל'ין ואכ'ין
 נץ שהוא תרגום של וילץ ליץ) .

ס"ו — שנת מועקה צמתנינו , וי' שושמתא , גענ' שושלתא (צקורי
 שישל'א שלשלת , ומללא צתרגומים) .

ס"ח — יאחי חשמיים , וי' ייתון צכוי דחס אוקמנא , גענ' אוקמנא
 (שחור) .

ס"ט — עלמו מלמיתי , וי' מקטיני , גענ' מקטיני .
 ואל תצלעני מלולה , וי' מלולתא חקין , גענ' שולטן חקין .

ע"א — ללור מעון , וי' לטינר חקין עשין , גענ' לטינר עשין .
 מעול וחומץ , וי' וקטיף , גענ' וחטוף .

ע"ג — זרועך לדור , וי' לדר דרי , גענ' לדר חורן (לדור אחר) .
 לכן ישו צעמו הלום , וי' צכן תאיב על עמיה דה' למלכותהו
 וימחוקו צמרזופין , גענ' צכן תאיב על עמיה דה' וימחוקו
 וכו'

וכי, מלח למלכותהון אין לה ענין, כי המתרגם מפרש
מלח הלום לשון הולם פעם, ואסד המתחכמים והוקיפה.
על שם הדרש אין הלום אלא מלכות.

וארחץ בנקיון כפי, ויכ' ושזנית, גענ' ושזנית.
זהמות הייתי עמד, ויכ' גזר, גענ' גזר.

בזמור ע"ח נגד אבותם עשה פלא, ויכ' קבל אברהם ילחק ויעקב ושבטיא
לאבתהון, גענ' קבל אבהתהון אברהם ילחק ויעקב
ושבטיא.

יצקע לורים, ויכ' גורין, גענ' טיגדין.

אם יכין שאר לעמו, ויכ' אם יתכן, גענ' אם יתקן.

ויחן לחסיל, ויכ' ויהב ומסר, גענ' ומסר.

לדבר הקגיר, ויכ' לממחא, גענ' למוחנא.

וענפיה ארזי לב, ויכ' ובתי מדרשיא רבנין אמרין אלימין, גענ'
ובתי מדרשהא רבנין אלימין.

אענך בכתר רעם, ויכ' למית יחד, גענ' ענית יחד.

ויאכילהו מחלב חטה, מן טוב לחים וזימן, גענ' מן טוב
לחים חטין.

במתים חפשי, ויכ' יתעבדו בני חורין מן מצותא, גענ'

אתעבדו בני חורין מן מצותא.

מירדעי מחשך, ויכ' חשיך אנא צפומיהון, גענ' חשיך אנא

באפיהון (כלומר צעיניהם).

לפון וימין אתה צראתם תבור וחרמון צשמך ירכנו, ויכ' מדצריא

די בליפונא ויתרביין די צדומא וחרמון די צמדינחא צשמך

משצחין, גענ' מדצריא די בליפונא, ייתוצא (נקומות

הישוצ) די צדומא, אגת ברייתגון. תבור די במערבא,

וחרמון וכי.

וצרלונך תרום קרננו, ויכ' תרום קרנהון, גענ' תרום יקרנא.

וצנגעים עונם, וצמוזיקיא צמכתשין להון עוייתהון, גענ'

וצמוזיקיא דמכותשין להון וכי.

ואתה זנחת ותמאם התעברת עם משיחך, הפסוק הזה צדפום

גענ' בלא תרגום, וההגמון המקבץ אומר כי לא מלא צו

תרגום בכל הקפרים כ"י שהיו לפניו, ול"ע צספרים כ"י

אם ימלאו.

השונחת כל אויביו, ויכ' אחידת, גענ' אחדיית.

ונעופה, ויכ' וטייקין לכפרא, גענ' וטייקין לעפרא.

מי יודע ערו אפך, ויני' לאתנא עושנא דחוקפך, לאתנא וכי
(מי יודע לשכך חמתך).

ויהי טעם וגו', ויהי בקימותא דגן עדן מן קדם ה' עלנא
וערזדי ידנא מניה יתקן. גענ' ויהי בקימותא דגן עדן מן
קדם ה' אלהנא עלנא, וערזדי ידנא יללחון, אתקין פתגמי
אורייתך עלנא, וערזדי ידנא מניה יתקן (בדפוס וינליאה
דלגו מן עלנא הראשון עד השני, מלבד מלת אלהנא
שהשמיטו).

מזמור צ"א יפל תלדך אלף, ויני' חדכר שמא דקודשא, גענ' חדכר שמא
קדישא, וכאן ראיתי להעיר על מה שאנו רגילים לומר
קודשא צריך הוא, כי ראוי לומר קדישא צריך הוא, כמו
שארמרים בעברי הקדוש צרוך הוא, לא הקדש צרוך הוא.

ואתה מרום לעולם ה', ויני' ואת רמא ועלאה בעלמא הדין
ה' ואת רמא ועלאה לעלמא דאתי, גענ' ואת רמא ועלאה
לעלמא דאתי ה'.

כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאצרו, ויני' ארום הא צעלי
דצנך ה' ארום הא צעלי דצנך יהוצדון לעלמא דאתי, גענ'
ארום הא צעלי דצנך מללחין בעלמא הדין ה', ארום הא
צעלי דצנך יהוצדון לעלמא דאתי.

נשאו נהרות ה', זקפין נהרותא ה', גענ' זקפון נהרותא
שצחא קדם ה'.

עד מתי רשעים ה', ויני' עד אימתי רשיעיא ה', גענ' עד
אימתי רשיעיא מללחין ה'.

כי המה הצל, ויני' ארום אנון ליה, גענ' ארום אנון למא
(חרגום של הצל).

הצו לה' כבוד שמו שאו מנחה וצאו לחלדותיו, ויני' הצו קדם
ה' איקר ורוממו שמייה, תוצרו וטוצרו תקרובחא, ועולו
לקדמוי לדרתיו, גענ' הצו קדם ה' איקר שמייה, סוצרו
חקרובחא, ועולו לדרתיו.

לצב עקש, ויני' לצב עומקנא, גענ' לצב עוקמנא.

הוכה כעשב וייבש לצי, ויני' לקא היך עיקצא לצי, גענ' לקא
היך עיקצא ואיתייבש לצי.

ואל חשכתי כל גמוליו, ויני' דעבד לאמך חדיין באחר צינתא
(שעשה לה דדים צמקוס צינה), אינוו בדפוס גענ'.

כי רוח עברה צו, ויני' חצת ציה, נחצת ציה (לשון נשיבה).
ילדת לשחק צו, ויני' צית מדוריה, גענ' ציה מדוריה (צו צים
הוא שוכן ליתן אשר ילדת לשחק), ובדפוס ראשון של צו מצירג

בִּי מְדוּרָה, וּבְשָׂרׁ סְפָרִים הַשְּׁלִימָה הַמְּלֵאָה מִדַּעְתָּם, וּכְחֻצוֹ
 תָּר וְהִיָּה לָהֶם לְכַחוּצ הָא.

ק"ח מְזוּמָר ק"ח וַיֵּךְ כָּל צְכוֹר בְּאַרְלָם, וַיֵּן בְּמַלְרִים, גַּעֲבִי בְּאַרְעֵהוּן.
 — ק"ו וַיֹּאכְלוּ זְבָחֵי מַתִּים, וַיֵּן כִּכְּכֵי מִיַּחֲיָא, גַּעֲבִי כִּיכְכַת מִיַּחֲיָא.
 — ק"ז מִלְּסוּן וּמִים, וַיֵּן וּמִן יַמָּא דְרֹמָא, גַּעֲבִי וּמִן יַמָּא סַעֲר דְרֹמָא.
 — ק"ט זֹאת פְּעוּלַת שׁוֹטְנִי, וַיֵּן דָּא עֲבָדָא דְשׁוֹטְנִי, גַּעֲבִי דָא אַחְסַנָּא
 דְקַטְנִי.

ק"י כְּאוֹם ה' לְאֲדוּנִי טַב לִימִינִי, צְדָפוֹס וַיֵּן בְּפַסְרוֹק זֶה שְׂכֵי תַרְגוּמִים,
 וּבְצָפוֹס גַּעֲבִי הַשְּׁנִי לְצָדוּ, אַמְנָם רֵאִיתִי כִי גַם הָרֵאשׁוֹן רֵאִוִי
 לְהַתְקִיִּים, צַעְבֹר מֵה שְׁמַפְרַשׁ טַב לִימִינִי, הַמְחַן לְשֹׂאֵל אִישׁ
 יַמִּינִי (מִשְׁבַּט צְבִימָן) עַד שְׁחַכְלָה מִלְּכוּתוֹ, וְאֵע"פ שְׂאִין זֶה
 עוֹמֵק פֶּשַׁע הַכְּתוּב, הִנֵּה הוּא דְרַשׁ יִפָּה, וְכִדְלֵי הִיָּה שְׂחִיבְרֵהוּ
 דַּש"י ז"ל, וְשֵׁמָא לֹא הִיָּה לַפְּנִי תַרְגוּם כְּתוּבִים.

ק"י"ח דְּחָה דְּחִיתְכִּילְנַפְּלוּ, וַיֵּן מִדְּחָא דְּחִיִּית יַתִּי לְמַנְפַּל, גַּעֲבִי מִדְּחָא
 דְּחִיִּית יַתִּי חוּבִי לְמַנְפַּל (דְּרַךְ דְּרַשׁ, הַעֲוֹן הוּא הַדּוּחָה).
 — אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא, וַיֵּן צַבְעוֹ מַנְךְ ה' כְּרוֹן, גַּעֲבִי צַבְעוֹ מַנְךְ
 ה' פְּרוֹק כְּרוֹן.

ק"י"ט צַלְצִי לַפְּנֵי אַמְרַתְךָ, וַיֵּן אֲשִׁישִׁית, גַּעֲבִי אֲטִישִׁית.
 — קכ"ט עַל גְּבִי חֲרַשׁוֹ חוֹרְשִׁים, וַיֵּן דְּאֲרוֹ דְּאֲרִיִּיא, גַּעֲבִי רֵאֲדוֹ מֵאֲרִיִּיא
 (בְּתַרְגוּם לֹא תַחְרֹשׁ לֹא תַרְדִּי).

קל"ד שְׂאוּ יַדְיְכֶם קִדְשׁ, וַיֵּן טוּלוֹ יַדְיְכוֹן קוֹדְשָׁא כְּהֵנִיא עַל דּוּכַן קוֹדְשָׁא,
 גַּעֲבִי טוּלוֹ יַדְיְכוֹן כְּהֵנִיא וְכו'.

קמ"ד חֲסִדִי וּמִלּוּדִתִּי, וַיֵּן עַבְדַּ עֵיבָר וּכְרַךְ תְּקִיפִי, גַּעֲבִי עַבְדַּ עוּבָרִי
 וּכְרַךְ תּוֹקְפִי

ה' הַט שׁוֹמֵךְ וְחַרְדִּי, וַיֵּן ה' אֲרַכִּין שׁוֹמֵיָא וְחַצְבִּי, גַּעֲבִי וְחַתְגְּלִי.
 צַנְבַל עֲשׂוֹר אֲזוּמָרָה לָךְ, וַיֵּן צַנְבַלָּא עַקְרַתִּי נִימִין, גַּעֲבִי צַנְבַלָּא
 מֵאֲרִי עַקְרַתִּי כִּימִין.

קמ"ז מִשְׁפִּיל רַעְשִׁים עַדִּי אֲרַךְ, וַיֵּן מַכִּיךְ רַעְשִׁיא, גַּעֲבִי מִמִּיךְ רַעְשִׁיא.
 — קמ"ט יִפְאַר עֵוִים צִישׁוּעָה, וַיֵּן יִשְׁחַר עֵוֹתֵינִיא צְפּוֹרְקָנָא, גַּעֲבִי
 יִשְׁחָהָר.

ק"ן הַלְלוּהוּ בְּלִלְלֵי שׁוֹמֵעַ, וַיֵּן דְּשִׁמְעִין בְּלַחֲדִיָּהוּן, גַּעֲבִי דְמִשְׁמַעִין.

הַן אֵלֶּה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים וּמֵאָה רֵאשִׁי חֲלוּפִים מְחֻלּוּפֵי נַסְחָאוֹת אִין מַסְפַּר
 אֲשֶׁר לְקַטְתִּי מִדְּפוֹס גַּעֲנוּאָה, וּבְרוּצָם וְרוּצָא דְרוּצָם אִין סַפֵּק כִּי
 דְּפוֹסֵי וַיִּנְלִיָּאָה מוֹטְעִים, וּכְבַר עוֹמֵד הַחֲכַם (Buxtorfius) וְהַשְׁתַּדְּלָן
 לְהַגִּיָּה הַתַּרְגוּם צְמַקְרָא גְדוּלָה אֲשֶׁר הַדְּפִים צַעִיר צְאִילִיָּאָה, אֲךְ נִרְאָה
 כִּי דְפוֹס גַּעֲנוּאָה לֹא רֵאָה, וְלֹא נַעֲזַר כִּי אִם צַבֵּן הַעֲרוּךְ וְהַמְּתַרְגְּמָן, וְגַם
 בְּלָשׁוֹן קוֹרִית לֹא הִיָּה בְּקֵי הַרְצָה (גַּם כִּי כַחַצ עֲלִיָּה דְקָדוֹק קִלְר).

והנה אם הרצ מנחם די לוחזנו, ציאומו קלת טעיות במקרא גדולה,
 אשר אמנם על הרצ לא ישמיתו הכוונה, אמר בשירו (שתי ידות דף קמ"ט
 ע"ג) ר"ל:

טעיות המקרא כחול.   שלא ימד לא יקפר
 איש שם על לב אין באכץ.   אין איש ילכוד קרית ספר
 על זאת לבי יהגה אימה.   איה שוקל איה קופר

מה היה אומר אם היה נותן לבו לדקוק את המרגומים, וצפרטו
 חתרגום תהלים ומשלי, אשר זהם כונה מאלות שבושים המשחיתים הכוונה
 ומשחיתים הענין, והנה חתרגום משלי כבר דקתיו כפי השגתי ובחצתי
 בגליון תנ"ך גדול שלי הגהות הרצה שגראו צעיני הכרחיות וכיחות, אך
 לא אציא אותן הנה, מפני שאין לי בהן קיוע נושם ספר לא דפוס ולא
 כ"י, כי אין לנו ונמנו דפוס קדמון יותר מדפוס ראשון של צומצירג משנת
 רע"ח, ומהגיה ומקצרה אחרחק כל אשר אוכל, וכבר ידעת מה שכתב
 רבינו חם בהקדמת ס' הישר, והרמז"ן צמדושו לצתרא צפרק יש נוחלין
 כתב: הגהת כפרים ומקצרה עזירה היא וראוי לכדות עליה ולייטי עליה
 רבנן יהא ויהא עכ"ל; והראב"ד צפרק המדיר כתב: ויד הנוחקת חקלץ,
 שמוחקי הכפרים כשורפי התורה, ויש לי לקפר כמה וכמה שמוחקו ועקרו
 מן הכפרים, העיקר מדוקדק ומפולפל יותר מן הגהתם, שהיא שבוש
 ומשגה, ואחם תלין משוגתם עכ"ל.

והחכמים האלה ראוי לשבח כמה שעמדו צפרץ להפחית המגיהים
 שלא ישלחו ידם להגיה ומדעתם, כי ציניהם שלא הייתה מלאכת הדפוס
 ידועה, היה נקל שתשתכח הנוכחא הישנה, וישן מפני חדש יאצד מן
 העולם, ולהיות כי לא רבים יחמנו להגיה צבינה ובהשכלי, כנה כתיבת
 פתח פתוח להגיה"ה מקצרה, קרוב לכזק ורחוק משכר; וכבר הראיתיו
 במאמר ארבע גר בכמה וכמה מקומות חשבו המגיהים להגיה חתרגום
 אלקלוק ושצוהו.

אמנם עתה ציוינו, אחרי שהנוכחאות הישנות נמלאת דפוס והן
 ציד כל אדם, נ"ל שאם יצא אדם אינו אומר נכון וחסם (כי מל יתפאר
 צזה)? אבל שישים לבו והשתדלותו על הדבר, ויתאמץ להעזר בכל מה
 שיוכל לעזרו צמלאכתו, ועל הכל שיהיה מתון ונחון וארבע האמת ולא יהיה
 אץ צדצרי, ואחרי ההצוננות והעיון יאמר צכפר צפני עלמו, המלה
 הזאת הכתובה כך, נ"ל שלדיך לכתבה כך, נראה צעיני כי אין לאיש כזה
 עון ואשמה, וראוי לכל החכמים ולכל הרבנים שיענו ויאמרו לו הותר
 הנדר, הותר הנדר, אין כאן נדוי, אין כאן קללה, יש כאן צרכה מאלהים
 ואדם, ואחרי עבור ימים ושנים ולא ינלא אדם שיתפוש עליו ויצטיל דצרי
 צענות לודקות, ונותר והגון הוא לנודפיקים, שיקבלו הגהותיו ויקצעום
 צכפר

בספר. הלא כה עשו החלמודיים המפורסמים מהרש"ל ומהרש"א, ואחרים
אחריהם, שהגיהו החלמוד לפי הכרע דעתם, ואחריו הוגהו הדפוסים על
פיהם. ועל זה סומכתי צוה שהרשיתי עלמי צביאור מעט המלות הארמיות
אשר הצאתי למעלה, לגלות דעתי צוה שנראה לי ראוי וכחן להגיה בקלת
ונקומת מתרגום משלי.

ואני אחרי השליתי צביאור המלות הארמיות האלה, ראיתי ספר
בתר בהונח להחכם ר' דוד כהן די לארה (המבורג, שנת זכר רב)
ומלאתיו מזכיר קלת מן המלות הארמיות ההנה, ומצאח אמתן על ידי לשון
ארמית, כדרכי, אפס כי לאהצח הקלור איננו ומצאח המלות צטרשן, ואיננו
מציא שום ראיה לדבריו, רק כדברי כצואה הוא אומר: מלה פלונית כך
וכך ענינה צ"ל (בלשון ארמית), וזה יועיל להצהיל הקורא, לא להורוהו
ולהאיר את עיניו, ולפי הנראה, לא החלמוד החכם ההוא צלשון קורי,
רק לומר האלפ"א צית"א, וצקס המלות צכפרי השרשים אשר נעשו לפניו
צלשון ההוא על ידי חכמי העמים, והרצה מלות השמיט, וקלתן טעה
בהן, כגון שורש רבא תרגום של הגה, אשר הציאו צלות הדל"ת, והוא
שבוש גמור. ואם היה שהיה החכם ההוא מלמוד צלשין קורי, הנה לחסרון
גדול יחשב לו, שלא הקדים לדבר דבר על אודות לשון ארמית שהוא מזכיר,
להודיע טיבה לצני ישראל, ומזה נמשך שלא התעורר אחריו אחד ומקרב
אחיכו לתח לצו אל הלשון ההיא, כי לא ידעו מה היא. ומכל מקום ראוי
החכם ההוא לשבח, כי מלאכה גדולה עשה, והרצה יגיעות יגע למורא
פשר מלות החלמוד מלשון ערבי יוני ורומי, וחבל על דאבדין, כי לא כדפס
מקפדו אלף חלוי, והוא עד אות היר"ד. ותומתי על החכם צעל מערכי
לשון, אשר ראהו והזכירו, ולא נהנה מומנו, כגון צולת ח'בין (תרגום
של עלל) שצעל הערוך גורם צכ"ף, וצעל כתר כהונה הגיה צצית, כאשר
הוא צלשון ארמית, וצעל מערכי לשון לא הזכיר מזה דבר; וגם הוא,
ראוי ללמד עליו זכות, אם לא רלה לנטוש גרסת הגלון צעבור דברי כצואה
של הכהן הצלתי מציא לדבריו ראיה.

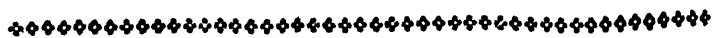
וגם ראיתי ספר מעריך המערכות לאיש מזרע ישראל, שמו
(Philippe d' Aquin), והוא לשון ארמית או קורית לא הזכיר, ואיננו
רק קילור מעורב מק' השרשים לד"ק, וק' הערוך והמתרגמן והמעריך,
ואעפ"כ מלאתי שהציא מלת חצקן צצית, ובו נעזר בן זאב צצן קירא (י'
ל"א), וז"ל: לא תתחצקן, פירש המעריך אדם עלל אצל עכ"ל, וצאמרו
פירש המעריך עירצ קרש צחול, כי צעל המעריך הוא החכם ר' מנחם
די לוכזאנו זל"ל, ומה שהציא איננו צק' המעריך, אבל צומעריך המערכות.

ובבן אשים קנלי למלון, ותוחלתי ונה', שיהיו דברי אלה אשר דברתי
צמגלה הזאת, סצה לעורר לצכות המשכילים צאחיכו לקנות להם
ידיעה

ידיעת לשון ארמית על צוריה, ולהזריח על לשון התרגומים ולשון התלמוד
 אור גדול, ולצדוק איש ממקומו בנכסאות העתיקות, ולשקול אותן צפלק
 ומאזני משפט, להגיה הספרים הגהות מגיהות ומזהירות, כחמה צדורות,
 משונחות נפש ועינים מאירות, והיתה האמת לקו, ויראת שדי למשקלת.
 ומה אשר עזרני, ועוה הלום הביאני, להתחיל במורה הזאת, אשאל העזר
 והקעד להחל ולהשלים מלאכות אחרות, כדלוגו וכדלוגו יראין, יראו ישרים
 וישמחו, ויהי כבוד ה' לעולם, אמן ואמן.

ותהי השלמת הנוספות האלה, פח טריאסט, היום יום ששי בשבת,

שמנה עשר לחדש חשו. שנת ד'תתק"מ.

אחרי צאי בחסד ה' פה פארוצה העיר המהוללה, וצא הגה לשבת
צקדש להרצין תורה עמי ציטיצה אשר הוקמה צעיר הזאת
צנדבת קהלות הקדש וצחמלת אדוננו הקיבד יד"ה, זה דודי חה רעי
כמה"חר הלל דע לא טאדרע מעיר טורין, והראיתי לו מלאכתי זאת,
הגד הגיד לי כי המלא ימלא צעירו החמוש דפוס צילויא שנת רמ"ב
אשר הזכרתי לנעלה, ומאהצתו תורה ותושיה נדבך רוחו אוחו להפיל
חחנתו ותחנתי לפני קלת צחורי חמד צצרין ותלמידיו אשר צעיר ההיא,
למען יעינו צחגוס החומש ההוא ויצדקוהו צכל הנוקמות אשר ארשום
לפניהם; ויאותו האנשים לעצוד העבודה הזאת, חה פדיה.

פרשת בראשית ועוף יעופף, צדפוס צולויא יפרח (ציד). צללם
אלהים, וכן צדמות אלהים, קרא ותרגום, לכס
יהיה לאכלה, לכוון יהון. אף כי אמר אלהים, צקוטעא אמר. קניתי אים
את ה', מן קדם ה'. מפרי האדמה ונגפה, קרצגא, וכן ואל מנחתו,
וצקרבניה. לקחת את דמי אחיך, וקצלת. כל הורג קין, כל קטוליא.
ואינו, ולימותי ארי אומית יתיה ה'. וירא ה' כי רצה, ומזא. דק דע
כל היום, כל יומא.

נח נפלה כל הארץ, אחצדו צכל ארעא. ונשרפה, ונשרופיטון. לראות
את העיר, לאתפרעא על עוצד קרתא.

לך לך ויחלק עליהם לילה, צליליא. אשר עבר, דעדא. וגם נחתי
מונה, אתן.

וירא אם נא מלאתי חן צעיניך, קדמך. ואל הצקר, ולצית חורי. עשו
כלה ואם לא אדעה, אעביד עמהון גמירא אם תייצין ואם לא
אחפרע יהשפט כל הארץ, דדין כל ארעא צרם יעצד דינא. ויאמר לו
אליהם אל נא אדני, ה'. כקות עינים, כקות דיקר. מי מלל לאצרהם,
מהימן דאמר לאצרהם וקיים, ויעע אשל ניצא, אלהים יראה לו השה,
קדם ה' גלי אימרא, וירא והנה איל, והא דכירא.

חי שרה אל, צאח המים עם צירא, לדבר אל לצי, צלצי, ואלכה לאדוני,
לות רצוני, צא מצוא על צמתוהי.

תולדות באדרת ככלן, יודע ליד, נח טירכן (בדלת). ופרינו בארץ
 ויפשינא, וכשלחך בשלום וכשלחך, אורריך ארור ומצרכיך
 צרוך, ליעוד ומצריכך, וכפרשת כלעם צריכך וליטוד, צרכני גם אני אף לי.
 ויצא עם אשר חמלא, אחר.

וישלח וכן לא יעשה, לא אשר דומעציד, יעשה את אחותנו, יעציד ית.
 נגלו חליו האלהים, אחגלי ליה ה'.

וישב כי ארד אל בני, לות. את עיניה אל יוסף, ציוקף, פתרוניס פושרן
 חלמי. עכזיס, הו עכזין.

מקץ ופרעה חולם, חלם, וחמט, ויזרזון. וילצרו ויולמן, חי פרעה,
 חיי, ויחדרו איש אל אחיו, באחיו. ושמעון איננו, לא הוה בא.
 העוד לכס אח, העוד כען. השלום אביכם, לאצובון. ויתמהו האנשים
 איש אל דעהו, בצצריה. מלא את עון עצדיך, אשתכח חובא דעצדך.
 ויחי הנה אביך חולה, מרע. כי ישית אביו, משוי. בעורף אויביך,
 יתצרון, על לידון, עד, איש אשר כצרכתו, גצר כצרכתיה.

שמות המילדת וילדו, ילדן. היליכי קרא וחרגום. כי אין איש, אנט.
 אהיה אשר אהיה, אהי על מאן דאהי. נקרה עלינו, אחגלי.
 תכזיל העבודה, תחקף. אין נגרע, מתמנע. למה תעשה כה. מתעבד.
 וארא כזד לב פרעה, אתיקר. מעס פרעה דערוד, מלות.

בא כי רעה נגד פניכם, כנוכח יא"ר וקציוניעה. אשר אחר הריחיס,
 די צצית ריחיא. ויקס פרעה לילה, צליליא. וכי יגור אחד גר,
 עמכון.

בשלח לא ימיש, לא עדי וגו' ואף לא וגו'. רמה ציס (צצני המקומות)
 רמא, ומצחר שליטור, ושפר. מי כנכה באדר, לית אללא את
 אדרי. מכוון לשצחך, אחר לצית שכינתך, ימלך לעולם ועד, מלכותיה.
 לעלם וגו'. כי שמע את תלוותיכם, שמיטען קדמוהי יתי.

יתרו אחר שלוחיה, דפטרה. מולכת כהנים, מולכין כהנין. ואל ידבר
 עמנו אלהים, יתמלל עמנא מן קדם ה', בי חרצך, דלא.

משפטים או אל המזחה, דלות. את העני עמד, לעניא דעמד. ונקי
 ולדיק ודנפק זכאי, והמותי, ואשגש.

תרומה מעשה רוקס, עוצד ליר.

תצוה לא יקרע, דלא.

כיתשא יהיה זה לי, קדמי. ממלח עהור קדש, לקדשא. ואחלא ארתו
 רוח

רוח אלהים, רוח מן קדש ה'. על הרעה לעומך, דמללחא. על הרעם
אשר דבר, דמליל. מלאו ידכם היום, כנוסח סציוניעא. וקראתי בשם ה',
ה'. ויקרא בשם ה', דה'. מקנך תזכר, תקדש דכרין.

ויקהל ואכנס. על הנשים, עם.

פקודי ויכתבו עליו ומכתב פתוחי חותם, וכתבו עלויה. כתב מפרש קדש
דה' (צדל"ת, לא בלמ"ד).

ויקרא אל מקום הדשן, צאתיד דמוקרין (צרי"ט). מרשעת, רדתא (רי"ט
ודל"ת). אל הכהן אל הנוצח, לכהנא למודצחא. ישפור, קרא
ותרגום. או עסק, קרא ותרגום.

שמיני אל אהרן, עם. איננו וופדיק, לא יפריק, לא הפריקה, שלשתם
לא סדיקא. ואת הכן, וכלא. ואת התנשמת, וצוותא.

כי תזריע ועמא טמא יקרא, ולא תכתאבון לא תכתאבון (השני בלא ר"ו).

אחרי מות את כל עונותם, חוציהון. ומזרעך, קרא ותרגום. וכברתו
הנפשות העושות, וישתלין נפשחא דיעבדן.

קדשים ואל הידעונים, וחורן. את אשה דוה, ית אחא עומאה.

אמור או תכלול צעינו, צעינוהי. כנעוריה כרציותה. כי צקת הרשצתי,
ענני (אפס כי אין התרגום מנוקיד צדפוס בלוגיא, ואין הכרע
אם הנו"ן האחרונה בחירק או בליירי). כל השונועים, דשמעו.

בהר סיני כשכיר שנה בשנה, שגא צגנא.

בחקותי חמשה מאה, לומאה. תקוניה, קרא ותרגום. אשר מעלו צי,
דסקרו צמיינרי. זרע חומר, בית זרע.

במדבר איש לנשפתחומיו. לזרעייתה.

נשא תהיה כל עבודת, יהי. ואיש את קדשיו, קדשוהי. וקנא את אשתו,
אראשון ויקני, והשני וקני. לנרים, ללוט. צרכת כהנים אין זה
תרגום. ויהי הוקריצ, דקריצ.

בהעלותך לתור להם, לאתקנא. או דכו, ודלצי. הרגני נא הרוג,
מקטל. סציונות האהל, סחור סחור. אליו אתודע, להון.
בכל ביתי לאמן הוא, בכל עמי בית ישראל (זה נוסח פדעי, לא מלאחיו
בספר אחר, וכון הוא).

שלח לך נראה אמה ה', שכינת יקוד ה'. יגדל כל כח ה'. קדמך ה'. ורעו ירשנה, יתכונה. כי דבר ה' צזה, ארי על פתגמא.

קרח ושימו עליהן קטרת, ושוו עליהן קטרת (נראה שאין צו צוקמין, ואם הדבר כן, הוא ככסת הרמ"צן, וכבר ראינו החומש הזה מקייע להרמ"צן צפרשת שמות). האיש אחד יחטא, הגברא. ופלחה האדמה, ותפתח. דקועי פחים, טקין רדידין. והנה פרס, והא יעא. אני סלקך, מתנן דיהצית לך.

חוקת ולמה הצאחם, איתיתון. וימאן אדום נתון, למשצק. והציע אל נחש, צחויא.

בלקי כי מאן ה' לחתי, ארי רעוא מן קרם ה' דלא למשצקי. ותלחץ אל הקיר, ואדחקת לכתלא (וכן נכון) וישלח לבלעם, ושלח. וצרך ולא אשיבנה, לשון רבים. אל המדבר פניו, לקבל עגלא דעברו ישראל צמדברא אפיה. צרו צעור צר צעור. מי יקימנו לית דיקיעיניה. וענו עבר, וישעצדון. לבעל פעור, לפלחי בעלא פעור.

פנחס ותפתח הפניו, אדע עפיה. עלרת תהיה לכם, כניסין מהון לבון.

מטות אחד צפש, חדא. אלעדה ולמיד, ושבצין (צשכי צית"ין). עטרות ודיצון וגו' קרא ומרגום. אשר הכה ה', ית יחצהא. כי תשובון מאחרי, ונצחר פולחניה. ואת ממלכת עוג, מלכות עוג. אתהן חוות יאיר, יתהו.

מסעי מעיים, קרא ומרגום. תקחו לכחול, תדברון. ימית את הרולח צפגעו צו, אין כאן מלות מן דינא. לפי עדים. על פוס. עשו צנות ללפחד, עבדא.

דברים אמל חת פחדך, זועתך. עיר נתיים, קרויא גצריא.

ואתחנן ואמלהו, וכן ואיזן, צע"ין. כי תדרשנו, חצעי מן קדמוהי. או הנקה, נסין דעבד ה'. פוקד עון אבות, צמר חוטי אצחסתהון, ואמה פה עמוד, הכא קוס.

עקב כי תאמר לבלבך, דילמא. וזה עליהם, די עליהן צזה ארבעים טכה, דכן. לאיתי את העם הזה, גלי קדמי עמא דדין. אשר תזרע את זרעך, דזרעת. ועד הים האחרון, מערבאיה.

ראה ותחת כל עץ רענן, ענוף. רק קדשין, קודשך. ודם זבחך יספך, ישתפך

ישמך. לא תתגודדו, תתהמותו (צה"א). היולא השדה, דיעק חקלא סנה
 בשנה. מלאח אמיך. חד מלאחך. כי אהבך, רחמיך.

שופטים לך תדרוך, תהי רדיף. והולאת אח האיש ההוא אל שעריך,
 לקרוך. כי יפלא, יתכסי. או אל השופט, מן דינא. לצד
 מוכרי, דיהי בשנתא (כוסח חדש, ואיננו רחוק, אלא שאינו מדיק,
 שהיה לו לומר דהוי). לא תגור ממנו, תדחלון. לכרות העץ, אעא.
 וצנית מלור, קרקומין (צנני קופ"ין).

תצא יפת חאר, רוו. משפט הזכורה, חזיא בצורותא. צננו זה,
 צנא. להתעלם, לכסיותה. יצא להם, ידכון. מקרה לילה,
 מקרי. ושפטוס, וידיטוכון (ציר"ה, ושלש כו"ין, וכחון). לא חפלתה,
 רענא.

כי תבא עליון, עלאי. יקינך ה' לו, קדמוהי. לא חסוך, תשוף. לאות
 ולמופת, לאת ולמופת. והלך לך, ויעיק. מהחעננ, ממפכו.
 ועצדת שם, ותפלה. לאויצד, לצעלי דצביכון.

נצבים אם יהיה כדוך, אם יהוין גלותך.

וילך. ציוס ההוא, צעדנא ההוא. והיה לאכול, למזנ.

האזינו דור עקש, דאשני עובדוהי. שאל אביך, לאבך.

הברכה והם תכו, מדברין. חסיד, דאשתכח חסיד קדמך. ושפוני
 גומרי חול, וקימן דמטמון בחלא יתגלין להון.

זה כלל הנסמאות אשר נולאתי ראויות להזכר בנסמאות הדפוס הראשון
 הזה, ובמקומות אשר לא הצאתי הנה, חדע כי מכיים הוא עם רוב
 הספרים. ומההגרות אשר הצאתי לנעלה שגראה לי להגיה מלבי, אחת
 מהן מלאתי לה סוף דפוס בולוויא, והיא וקדש בכורדי, ויתקדש,
 ציר ד.

וטרם הפרדי מאקלום עוד זאת אגיד, כי מלאתי לצעל מנחה צלולה
 פרשת יתרו שדקדק בלשון התרגום להגיהו, ח"ל: לא תרלח, בכל
 התרגומים נמלא לא תקטול נפש, ולדעתי טעות סופר הוא, כי אין
 הריגה צלי הולאת נפש, אך נתחלק בלא תגנוב שראוי להיות תרגומו לא
 תגנוב נפש, שכן בגנוב נפשות הכתוב מדבר. עכ"ל, וכראה לי שאין זה
 מוכרח, כי גם היות לא תגנוב בגנוב נפשות איננו מוכרח לפי הפסע
 ואולי הולך אקלום לתרגם לא תקטול נפש, כי אין צארמיח פעל שיהיה
 בחו כחם ללא צעברית, כי קטל הוא תרגום על הרב, תם שליח בית דין
 יקרא

יקרא הורג ואין ספק שלא יקרא דולח, מפני שהורג צדקות, ע"כ התחכם
 אנקלוס להוקיף מלח גלגל, לומר לא תקטול מי שיש לו נפש, מי שיש לו
 דמים, פרט למחוייב על פי צית דין שאין לו דמים.

והשב"ח והתהלה, לנורא עלילה, ואורגז גר לתת לו לחם ושומלה, אשר
 הביאני אל המנוחה ואל הנחלה, צעיר הזאת ההוללה, מנורת
 זהב כלה, חכמות צחלותיה חרנה, צדקותיה חסן קולה. אהה ה'
 רחמיך ממני לא הכלא, כל יגיעי לא ימלאו לי עון ומכשלה, ורוחי העמלה,
 באהבה ובגילה, תחוס עיניך עליה לחמלה, חרלה עמלה, וחצרך פעלה,
 ונחנה את יבולה, רפואת העלה, והיתם מקלה, לעם קגלה, ינך אל
 נמלה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים יכרו מלולה.

פס פאדובה צעשור לחדש אסד עשו. שנת התק"ץ.

שר"ל המשחדל.

